

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2021

11/12

HISTORY

Journal of the University of Latvia

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2021, 11/12

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Dibinātājs

Latvijas Universitāte
Reģistrācijas numurs 90000076669

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” ir žurnāla “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki” turpinājums. Šis laidniens ir minētā žurnāla 106./107. numurs.

RICHARDA ZARINA
PIĒMINĀSIFONDS

Žurnāls izdots ar Richarda Zariņa piemiņas fonda atbalstu.

Galvenais redaktors **Jānis Taurēns** – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Zinātniskā sekretāre **Vanda Visocka** – *Mg. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes zinātniskā asistente

Redakcijas kolēģija:

Ammons Českins – *Ph. D.*, Glāzgovas Universitātes Sociālo un politisko zinātņu skolas lektors Centrāleiropas un Austrumeiropas studijās

Anderss Frejmarks – *Ph. D.*, Linneja Universitātes Mākslu un humanitāro zinātņu fakultātes asociētais profesors (Zviedrija)

Aleksandrs Ivanovs – *Dr. hist.*, Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes profesors

Ēriks Jēkabsons – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors

Valda Kļava – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētā profesore, VFF dekāne

Samuels Kruizinga – *Ph. D.*, Amsterdamas Universitātes docents mūsdienu vēsturē

Andris Levāns – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Mati Laurs – *Ph. D.*, Tartu Universitātes Mākslu un humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Alans Marejs – *Ph. D.*, Lidsas Universitātes Mākslu fakultātes vecākais pasniedzējs

Silviu Miloju – *Dr. habil. hist.*, Valahijas Universitātes profesors, Rumānijas Ziemeļu un Baltijas studiju asociācijas prezidents

Torbens K. Nilsens – *Ph. D.*, Olborgas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors

Andrijs Rukkass – *Dr. hist.*, Tarasa Ševčenko Kijevas Nacionālās universitātes Vēstures fakultātes asociētais profesors

Inese Runce – *Dr. hist.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece

Jurijs Sļozkins – *Ph. D.*, Kalifornijas Universitātes (Bērkli) profesors, Oksfordas Universitātes Sv. Edmunda koledžas vadošais pētnieks

Aivars Stranga – *Dr. habil. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors

Andris Šnē – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Jons Vaičēnonis – *Dr. hist.*, Vitauta Dižā Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Bredlijs Vudvorts – *Ph. D.*, Ņūheivenas Universitātes Mākslu un zinātņu koledžas asociētais profesors

No 2016. gada “Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” ir iekļauts EBSCO datubāzē “Central & Eastern European Academic Source”.

Literārā redaktore **Gīta Kļaviņa**

Angļu valodas teksta redaktore **Andra Damberga**

Maketu un vāka dizainu veidojusi **Baiba Lazdiņa**

Adrese: “Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture”, LU Vēstures un filozofijas fakultāte.

Telefons: +371 67034992; Aspazijas bulvāris 5, Rīga, Latvija, LV-1585

Visi žurnāla raksti ir recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

Par publicēšanai nepieņemtiem manuskriptiem redakcija paskaidrojumu nesniedz.

Par žurnālā ievietoto citātu atbilstību oriģinālam atbild autori.

Žurnāla interneta vietne: <https://www.apgads.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/vesture-history/>

© Latvijas Universitāte, 2021

ISSN 2500-9621

<https://doi.org/10.22364/luzv.11.12>

Established by
University of Latvia
Registration No. 90000076669

“Journal of the University of Latvia. History” is a continuation of the journal
“History of Latvia. Modern and Contemporary Period”. The current journal is
the 106th/107th volume of the series.

RICHARDA ZARINA
PIEMINĀSĪFONDS

Publication of the journal is supported by Richards Zariņš Memorial Foundation.

General Editor **Jānis Taurēns** – *Dr. hist.*, Associate Professor at the Faculty of History and Philosophy,
University of Latvia

Scientific Secretary **Vanda Visocka** – *Mg. hist.*, Assistant, Faculty of History and Philosophy,
University of Latvia

Editorial Board:

Ammon Cheskin – *Ph. D.*, Lecturer in Central and East European Studies, School of Social and
Political Sciences, University of Glasgow

Anders Fröjmark – *Ph. D.*, Associate Professor, Faculty of Arts and Humanities, Linnaeus
University (Sweden)

Aleksandrs Ivanovs – *Dr. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, University of Daugavpils

Ēriks Jēkabsons – *Dr. hist.*, Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Valda Kļava – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University
of Latvia, Dean of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Samuēl Kruizinga – *Ph. D.*, Assistant Professor in Contemporary History, University of Amsterdam

Mati Laur – *Ph. D.*, Professor, Faculty of Arts and Humanities, University of Tartu

Andris Levāns – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy,
University of Latvia

Silviu Miloiu – *Dr. habil. hist.*, Professor, University of Valachia, President, Romanian Association
for Baltic and Nordic Studies

Alan Murray – Senior Lecturer, Faculty of Arts, University of Leeds

Torben K. Nielsen – *Ph. D.*, Associate Professor, Faculty of Social Sciences, University of Aalborg

Andrij Rukkas – *Dr. hist.*, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Inese Runce – *Dr. hist.*, Leading Researcher, Institute of Philosophy and Sociology,
University of Latvia

Yuri Slezkine – *Ph. D.*, Professor of the Graduate School at the University of California, Berkeley,
Senior Research Fellow, St. Edmund Hall, University of Oxford

Aivars Stranga – *Dr. habil. hist.*, Professor, Faculty of History and Philosophy,
University of Latvia

Andris Šnē – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Jānis Taurēns – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy,
University of Latvia

Jonas Vaičėnionis – *Dr. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, Vytautas Magnus University

Bradley Woodworth – *Ph. D.*, Assistant Professor, College of Arts and Sciences,
University of New Haven

“Journal of the University of Latvia. History” since 2016 is included in EBSCO database
Central & Eastern European Academic Source.

Literary editor **Gita Kļaviņa**

English language editor **Andra Damberga**

Layout and cover design **Baiba Lazdiņa**

Address: “Journal of the University of Latvia. History”, Faculty of History and Philosophy, University
of Latvia. Tel.: +371 67034992; Aspazijas bulvāris 5, Rīga, Latvia, LV-1585

All the papers published in the present volume have been subjected to the blind peer review. No part
of the volume may be reproduced in any form without the written permission of the publisher. When
quoting, the reference to the original publication is mandatory. Editorial board does not provide
commentary regarding articles rejected for publication. Correspondence of the quotes published in
the current journal to the original texts is the responsibility of authors.

Free access: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/vesture-history/>

© University of Latvia, 2021

ISSN 2500-9621

<https://doi.org/10.22364/luzv.11.12>

Saturs / Contents

Redaktora sleja

Editorial	9
-----------------	---

Raksti

Articles	11
----------------	----

Andrejs Gusačenko

Krievijas Ziemeļrietumu armijas sabrukuma sekas 1919.–1920. gadā:
Latvijas konteksts

<i>Collapse of Russian Northwestern Army and its Consequences in 1919–1920: Context of Latvia</i>	13
---	----

Hanna Wichmann

The Representation of Children's Deaths in Florentine Family Books.
A Methodology of Researching Emotions in Renaissance Florence

<i>Bērnu nāves reprezentācija Florences ģimeņu grāmatās. Metodoloģija renesanses laika Florences emociju analizē</i>	30
--	----

Guna Plakane

Sociālās apdrošināšanas politiskie aspekti: Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja
darbība slimokasēs 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē

<i>Political Aspects of Social Insurance: Activities of Riga Trade Union Central Bureau in Health Insurance Funds in the Second Half of 1920s</i>	44
---	----

Zane Rozīte

Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība (1928–1940):
īss ieskats tās darbībā

<i>Latvian Association of Academically Educated Women (1928–1940): A Brief Insight into Its Activities</i>	59
--	----

Ginta Ieva Bikše

Participation of Latvian Volunteers in Medical Aid to the Spanish Republic
during the Spanish Civil War (1936–1939)

<i>Brīvprātīgo no Latvijas iesaiste medicīniskās palīdzības sniegšanā Spānijas Republikai Spānijas pilsoņu kara laikā (1936–1939)</i>	76
---	----

Dāvis Beitlers

Iekļaušanās. Dažas epizodes Latvijas jūrnieku profesionālajās gaitās
trimdā Rietumos. II daļa

<i>The Integration. A Few Episodes of the Professional Ways of Latvian Seamen in the Western Exile. Part 2</i>	89
--	----

Vēstures avots	
Historical Source	105
Ēriks Jēkabsons	
Latvijas, Igaunijas un Lietuvas armijas virspavēlnieku un to pārstāvju apsprīde Valkā 1920. gada 6. janvārī	
<i>Conference of Commanders-in-Chief of Latvian, Estonian, Lithuanian Armies and Their Representatives in Valka, 6 January 1920</i>	107
Recenzijas	
Reviews	121
Jānis Taurēns. “Cilvēks, kurš izvadīja Latvijas kuģi starp bangojošām krācēm”	
Recenzija par grāmatu: Kārīna Pētersone. Valstsvīrs Anatolijs Gorbunovs. Rīga 2020. 796 lpp. ISBN 978-9934-0-9244-2	123
Angelika Juško-Štekele. Mūsdienu mītu dziļsaknes	
Recenzija par grāmatu: Ingus Barovskis. Mythopoeia: mūsdienu mītrade. Rīga 2021. 277 lpp. ISBN 978-9934-18-678-3	126
Jānis Tomaševskis. Divi “Baigie gadi”	
Recenzija par grāmatu: Uldis Bērziņš. Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem: dokumentu un atmiņu apkopojums. Limbaži 2021. 338 lpp. ISBN 978-9934-596-16-2	129
Reinis Ratnieks. Nozīmīgs pētījums par Latvijas nacionālo partizānu cīņām	
Recenzija par grāmatu: Zigmārs Turčinskis. Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība”. Pretošanās padomju okupācijai. 1946.–1954. gads. Rīga 2021. 574 lpp. ISBN 978-9934-15-909-1	133
Zane Rozīte. Vēsturnieki par Pirmā pasaules kara pieredzi caur dzimtes perspektīvu	
Recenzija par grāmatu: Susan R. Grayzel, Tammy M. Proctor (eds.). Gender and the Great War. New York 2017. 286 p. ISBN 978-0-1902-7108-4	137
Guna Plakane. Vienkārši par sarežģīto	
Recenzija par grāmatu: Ivars Ījabs. Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija. Rīga 2018. 49 lp. ISBN 978-9934-19-670-6	141
Marika Selga. Diplomātija bez valsts	
Recenzija par grāmatu: Anatol Shmelev. In the Wake of Empire: Anti-Bolshevik Russia in International Affairs, 1917–1920. Stanford, California 2021. xiii + 572 p. ISBN 978-0-8179-2424-9	144
Ziņas par autoriem	
About Authors	149

Kārtējais žurnāla numurs iznāk globālās pandēmijas apstākļos un lielā mērā ir veltīts tam, kā cilvēce risina ar slimībām un postu saistītas problēmas. Lielākā daļa numura rakstu pievēršas 20. gadsimta vēsturei. Tas ir periods, kurā slimības vismaz šķita atkāpjamiem progresā priekšā, bet cits baisais jātnieks – karš – izpaudās traģiski. Tomēr starplaikā starp kariem cilvēces progress tomēr neapstājās.

Numuru ievada Andreja Gusačenko raksts par traģisko situāciju, kad sadūrās jauno Baltijas valstu un Krievijas Balto kustības cīņa pret boļševiku režīmu. Boļševiku uzvara Krievijas pilsoņu karā un sīvās kaujās neatkarību izcīnījušo Baltijas valstu vēlme nostiprināt savus militāros sasniegumus diplomātiskos līgumos Krievijas Ziemeļrietumu armiju padarīja lieku un pat bīstamu. Tās posta pilno likteni – slimības, badu, patvēruma trūkumu salā – autors raksturo empātiski, nosaucot par humanitāru katastrofu. Lielu daļu problēmu izraisīja šo spēku disciplīnas un organizācijas trūkums.

Hanna Vihmane raksta par bērnu nāvju atspoguļojumu tādā agro jauno laiku vēstures avotā kā Florences ģimeņu grāmatas. Viņas raksts saistīts ar nozīmīgām teorētiskām koncepcijām, piemēram, bērnības jēdzienu, bet vienlaikus skar tēmu, kas uzrunā jebkuru cilvēcisku būtni gan toreiz, gan mūsdienās.

Guna Plakane pētījusi problēmu, kad sociālās apdrošināšanas iestādes saskaras ar politiku, kā jau tas nereti notiek. Komunistu kontrolētā arodbiedrība centās iegūt noteikšanu Rīgas slimokasēs, tādējādi raksts skar vairākus kopīgus dzīves un politikas jomu elementus – nelegālo kompartiju un citas legālās kreisās partijas, arodbiedrības un slimokases.

Ginta Ieva Bikše, turpinot darbu pie doktora disertācijas, pētījusi Latvijas brīvprātīgos mediķus Spānijas pilsoņu kara republikāņu pusē. Apmēram 15 Latvijas ārsti un medmāsas piedalījās šajā karā pēc savas komunistiskās pārliecības un, būdami ebreji, saskatīja nepieciešamību atbalstīt cīņu pret starpkaru perioda Eiropas galēji labējiem strāvojumiem. Raksts dod iespēju paskatīties uz šo problēmu no jauna, pārvarot padomju okupācijas perioda nogludināto un nedzīvo naratīvu.

Zane Rozīte pētījusi Latvijas akadēmiski izglītooto sieviešu apvienības darbību. Sieviešu vēsture Latvijā vēl joprojām ir nepietiekami izpētīta vēstures joma, mūsu žurnāls laiku pa laikam tajā sniedz kādu pienesumu. LAISA patiesībā bija ļoti mūsdienīga organizācija, tai bija starptautiskas intereses un Eiropas situācijas izpratne. Tās izveide bija iespējama, universitātēm atverot savas durvis sievietēm un augot akadēmiski izglītotu sieviešu skaitam. Apvienība “*atspoguļoja*

pozitīvu skatījumu par izglītotas sievietes lomu sabiedrībā, kā arī izpratni par sievietes vienlīdzību ar vīrieti profesionālajā jomā un zinātnē”, tomēr tā lielā mērā palika maz pamanāma un diemžēl būtiski sabiedrisko domu neietekmēja.

Dāvis Beitlers publicējis turpinājumu rakstam par latviešu jūrnieku integrāciju Rietumos – tā otro un noslēdzošo daļu. Autors raksta par grūtībām un problēmām, ar ko bija saistīts šis process, un secina, ka lielākā daļa jūrnieku un kuģu īpašnieku veiksmīgi atrada savu vietu brīvās pasaules sabiedrībā.

Numurā publicētas septiņas recenzijas par Latvijā un ārvalstīs izdotām grāmatām. Šo rindu autors raksta par Kārinās Pētersones grāmatu “Valstsvīrs. Anatolijs Gorbunovs”, kurā autore ar simpātijām apcer grāmatas varoni un Trešo atmodu, atzīstot, ka autore ne vairās iztīrīt arī kritiskus viedokļus un vērtējumus. Angelika Juško-Štekele recenzējusi Ingus Barovska starpdisciplināro monogrāfiju par mūsdienu mītu veidošanu. Viņa uzsver, ka autoram izdevies uztvert un aptveroši raksturot daudzus mūsdienu sabiedrībā patiešām aktuālus, sabiedrības prātus saviļņojošus procesus saistībā ar mūsdienu mītu veidošanos un to senajām saknēm folklorā un tradicionālajā kultūrā.

Reinis Ratnieks recenzijā par Zigmāra Turčinska darbu “Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība”. Pretošanās padomju okupācijai. 1946.– 1954. gads” uzsver, ka grāmata ir vērtīgs pienesums “*Latvijas historiogrāfijā par nacionālo partizānu darbību un tās daudzveidīgajām izpausmēm*”, pie tam papildinot “*priekšstatu par pēckara laika dzīves ainu lauku reģionos*”. Jānis Tomaševskis pievērsies Ulda Bērziņa sastādītajam dokumentu un liecību krājumam par traģiskajiem 1941. gada notikumiem Limbažos.

Marika Selga recenzējusi Stenforda Universitātes līdzstrādnieka Anatola Šmeļova grāmatu “Impērijas iespaidā. Pretboļševistiskā Krievija starptautiskajās attiecībās, 1917–1920”, kas atgādina, ka pastāvēja “alternatīva Krievijas attīstības iespēja” boļševiku pretinieku vadībā. Baltijas valstīm svarīgi bija panākt savas neatkarības atzišanu, balto politisko un militāro grupējumu intereses atšķīrās. Vēstures spriedumu mēs zinām.

Publicētas arī citas recenzijas par daudzveidīgam problēmu lokam veltītiem pētījumiem.

Žurnālā ievietots kārtējais Ērika Jēkabsona sagatavotais vēstures avots. Tas atspoguļo triju Baltijas valstu armiju virspavēlnieku tikšanos Valkā 1920. gada 6. janvārī. Šis vēstures avots liecina par Baltijas valstu sadarbības pirmsākumiem un to priekšstatiem par drošību un apdraudējumiem tālaika vēsturiskajā situācijā. Galvenie draudu avoti – padomju režīms un Vācija – palika problēma visā starpkaru periodā. Apspriedē iezīmējās arī nesaskaņas jauno valstu starpā.

Nākamajā numurā ceram turpināt sabiedrības veselības problēmu izpēti un pievērsties arī citiem jautājumiem.

Jānis Taurēns

Raksti

Articles

Krievijas Ziemeļrietumu armijas sabrukuma sekas 1919.–1920. gadā: Latvijas konteksts¹

Collapse of Russian Northwestern Army and its Consequences in 1919–1920: Context of Latvia

Andrejs Gusačenko, Mg. hist.

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskais asistents

Kalpaka bulvāris 4, Rīga, LV-1050

E-pasts: andrejs.gusacenko@lu.lv

Pirmā pasaules kara noslēdzošā fāze Baltijas reģionā cieši sakļāvās ar vairākiem militāri politiskajiem faktoriem, no kuriem svarīgākie bija jaundibināto valstu neatkarības kari un dažādas Krievijas pilsoņu kara izpausmes. Šo faktoru mijiedarbība 1918.–1920. gadā kļuva par noteicošiem iekšējās un ārējās politikas virzītājspēkiem. Lai gan Krievijas pilsoņu kara faktoram reģionā bija sekundāra loma, atsevišķos posmos šo pretboļševistisko spēku darbībai bija būtiska nozīme Latvijas un Igaunijas militāri politiskajos procesos. Svarīgākais reģionālais krievu militārais karaspēks, kas dažādu iemeslu dēļ atradās Igaunijas un daļēji Latvijas teritorijā, bija Krievijas Ziemeļrietumu armija un ar to saistītie formējumi. Neveiksmīgas karadarbības dēļ karaspēkam sabrūkot, radītās sekas atsevišķos posmos kļuva par iemeslu humanitārai katastrofai Igaunijā. Vienlaicīgi armijas degradācija kopā ar drūmu situāciju sociālajā un ekonomiskajā jomā iniciēja emigrācijas un repatriācijas vilni, kas būtiski ietekmēja militāri politiskos procesus ne tikai Igaunijā un Latvijā, bet arī Baltijas reģionā. Raksta mērķis ir sniegt īsu ieskatu par Krievijas Ziemeļrietumu armijas sabrukuma radītajām sekām un to iespaidu Latvijā reģionālā kontekstā. Publikācijas pamatā ir Latvijas Valsts arhīva dokumenti, organizāciju publikācijas, attiecīgā laika posma periodika, notikumu aculiecinieku atmiņas, kā arī Latvijas un ārzemju zinātniskā literatūra.

Atslēgvārdi: Krievijas Ziemeļrietumu armija, Krievijas pilsoņu karš, pretboļševistiskā kustība, Latvijas Neatkarības karš, krievu emigrācija.

The final stage of the World War I in the Baltic region was closely connected with numerous military-political factors, among which the Wars of Independence of the newly formed states, as well as different manifestations of the Civil War in Russia were the most essential. The correlation

of these factors in 1918–1920 became a crucial impetus for the international and foreign policy. Even though the factors of the Civil War in Russia were of secondary concern in the region, during particular periods, these activities of the Anti-Bolshevik forces played an essential role in the military-political processes in Latvia and Estonia. The most significant regional Russian military force, which, due to various reasons, was located on the territories of Estonia and, partially, Latvia, was the Russian Northwestern Army, as well as its subordinate detachments. Due to unsuccessful military operations, this force became dissipated, thereby bringing about a chain of events, which later became the reason of a humanitarian crisis in Estonia. Simultaneous influence of such factors as degradation of the army, alongside with a grave situation in social and economic fields, initiated waves of emigration and repatriation, which, in their turn, influenced military-political processes, not only in Estonia and Latvia, but also in the whole Baltic region. The aim of the article is to provide a short overview of the consequences resulting from the collapse of the Russian Northwestern Army, as well as their impact on Latvia in regional context. The publication is based on the documents from the Latvian State Archive, publications by different organizations, periodicals of the relevant period, memories of the witnesses of the events, as well as Latvian and foreign scientific literature.

Keywords: Russian Northwestern Army, Russian Civil War, Anti-Bolshevik movement, Latvian War of Independence, Russian émigrés.

1919. gadā Baltijas jūras reģionā krus-tojās vairāki militāri politiski virzītājspēki un jaundibināto valstu neatkarības karu notikumi savijās ar procesiem Pirmā pasaules kara izskaņā un Krievijas pilsoņu kara elementiem. Par ievērojamāko krievu pretboļševiku (t. s. “balto”) karaspēku reģionā minētajā

laika posmā kļuva Krievijas Ziemeļrietumu armija, kas darbojās Igaunijas un daļēji Latvijas teritorijā.² Lai gan Latvijas Neatkarības karā Ziemeļrietumu armijas faktoram bija primārā loma, sadarbība ar karaspēka virspavēlniecību un ar to saistītiem spēkiem turpinājās praktiski visā Neatkarības kara laikā. Tomēr atšķirībā no citiem pretboļševistiskajiem formējumiem Ziemeļrietumu armijai piemita vairākas īpatnības, kas atspoguļojās 1919.–1920. gadā, kad arī Latvijā norisinājās armijas sabrukuma, likvidācijas un pēcsabrukuma procesi.

Ziemeļrietumu armijas sekundārais stāvoklis Krievijas pilsoņu karā, tās salīdzinošais mazskaitlīgums un sabrukums, kas notika galvenā militārā virzītājspēka, Dienvidkrievijas bruņoto spēku, atkāpšanās aizsegā, kļuva par iemesliem salīdzinoši nelielam armijas vēsturei veltīto publikāciju skaitam – gan starpkaru laikā, krievu emigrantu vidū, gan arī pēc PSRS sabrukuma. Tomēr pēdējo 20 gadu laikā Krievijas un citu valstu vēsturnieki par šo tēmu sagatavojuši vairākus rakstus un citas publikācijas, kas ļauj šo jautājumu aplūkot no dažādiem retrospektīviem skatpunktiem. Ņemot vērā Ziemeļrietumu armijas sekundāro stāvokli Latvijas Neatkarības karā, Latvijas historiogrāfijas naratīvā šai problemātikai veltīts samērā maz publikāciju, te var minēt vēsturnieku Ērika Jēkabsona un Lazara Fleišmana (*Lazar Fleishman*) publikācijas³ un Andreja Gusačenko rakstus,⁴ atsevišķas reģionālu notikumu epizodes saistībā ar Krievijas Ziemeļrietumu armiju militāri politiskajā jomā ir aplūkotas Aivara Strangas publikācijās,⁵ Jura Ciganova un citu vēsturnieku pētījumos.⁶ Lidz šim Latvijas un starptautiskajā historiogrāfijā nav veltīta uzmanība tam, kādas sekas Krievijas Ziemeļrietumu armijas sabrukums atstājis Latvijas sociālajā un militāri politiskajā kontekstā, – tas paver iespēju aizpildīt šos baltos plankumus historiogrāfijā.⁷

Krievijas Ziemeļrietumu armija

1918. gada oktobrī vācu okupācijas karaspēka aizbildniecībā sākās Pleskavas atsevišķā brīvprātīgo korpusa veidošana, tā norisinājās Krievijā, Igaunijā un Latvijā, lai radītu armiju, kas spētu ieņemt noteicošo lomu padomju diktatūras gāšanā un Krievijā izveidotu Vācijai labvēlīgu, vēlams, monarhisku, valdību.⁸ Tomēr īsā laikā šo ieceri padarīja neiespējamu revolūcija Vācijā, padomju valdības Brestļitovskas miera denonsācija un Strādnieku un zemnieku sarkanās armijas (turpmāk – SZSA) t. s. “revolūcijas eksports” ar ofensīvu jaundibinātajās Baltijas valstīs. Līdz ar to nesiformētais, aptuveni 3,5 tūkstošus zobenu un durkļu lielais karaspēks bija pamests likteņa varā un atkāpās Igaunijā un daļēji Latvijā.⁹ 1918. gada 6. decembrī karaspēks pārgāja Igaunijas armijas virspavēlnieka Johana Laidonera (*Johan Laidoner*) operatīvajā pakļautībā un tika pārformēts par Igaunijas armijas Atsevišķo ziemeļu korpusu. Pleskavas korpusa formējumi bija izveidoti arī Latvijā – 1918. gada novembrī pulkvedis Mihails Afanasjevs (*Mihail Afanas'ev*) Rēzeknē dibināja partizānu nodaļu, savukārt 1919. gada 15. janvārī Liepājā bija izveidota Liepājas brīvprātīgo strēlnieku vienība (plašāk pazīstama kā Livena vienība), tās vadībā stājās rotmistrs kņazs Anatols Līvens (*Anatol Leonid Liven*).¹⁰

Lai gan Atsevišķā ziemeļu korpusa un igauņu karaspēka savstarpējās attiecības epizodiski ietekmēja dažādas politiskās domstarpības, tomēr lielā mērā tas netraucēja kopējai karadarbībai 1919. gada pirmajā pusē, reģionā gūstot uzvaru pār SZSA. Maijā sākās Ziemeļu korpusa ofensīva, lai iekarotu Petrogradu, – korpuss izvirzījās ārpus Igaunijas teritorijas, un karaspēku pārformēja par Ziemeļu armiju, 1. jūlijā tas tika atkārtoti pārveidots un pārdēvēts par Ziemeļrietumu armiju (turpmāk – ZRA).

Arī Liepājas brīvprātīgo strēlnieku vienība bija dibināta kā autonomas formējums ar politisku pakļautību Ziemeļu korpusa pavēlniecībai, taču faktiski Baltijas landesvēra (*Baltische Landeswehr*) operatīvajā pakļautībā. Vienība piedalījās Latvijas Neatkarības karā Kurzemes atbrīvošanas operācijā, pavasarī bija būtiski papildināta, organizējot brīvprātīgo vervēšanu karagūstekņu nometnēs Vācijā un Polijā. Jūnijā vienība bija pārveidota par ZRA Rietumu korpusu un jūlijā aptuveni 3,1 tūkstoša cilvēku sastāvā devās uz Narvu, kur apvienojās ar ZRA.¹¹

Lai gan ZRA daļas uzsāka veiksmīgu ofensīvu maijā, līdz septembrim neizdevās sasniegt stratēģiskos mērķus, un rezultātā tās zaudēja daļu iekarojumu. Rudenī armija tika papildināta un reorganizēta, oktobrī veidojot 20 tūkstošu cilvēku karaspēku. 1. oktobrī ZRA vadībā stājās ģenerālis Nikolajs Judeņičs (*Nikolaj Judenich*), kura vadībā tika uzsākts otrs karagājiens uz Petrogradu, un 20. oktobrī karaspēks nonāca tās piepilsētā. Objektīvu un subjektīvu iemeslu dēļ SZSA izdevās pārņemt ofensīvu, piespiežot ZRA atkāpties, un novembrī SZSA nonāca Igaunijā.

Situācija 1919. gada nogalē

Ofensīva pret Petrogradu norisinājās vienlaicīgi ar ģenerālleitnanta Antona Deņikina (*Anton Denikin*) vadīto armiju grupu, Dienvidkrievijas bruņoto spēku uzbrukumu Maskavai, un ZRA karagājiens iznākums, būdams sekundārās karadarbības teātris, bija tieši atkarīgs no Maskavas kampaņas rezultāta. Neraugoties uz sākotnējiem panākumiem, arī A. Deņikina karagājiens cieta neveiksmi, un tas būtiski ietekmēja kopējo situāciju Krievijas pilsoņu karā, svaru kausiem nosliecoties Padomju Krievijas pusē.

A. Deņikina un Polijas armijas militārie panākumi 1919. gada vasarā un rudenī būtiski apdraudēja boļševiku pozīcijas, līdz ar

to padomju valdība meklēja iespējas maksimāli izolēt galvenos ienaidniekus no pretboļševistiskajiem spēkiem, ko Rietumu reģionos veidoja jaunas neatkarīgas valstis, joprojām atradāmās karastāvoklī ar Padomju Krieviju. Līdz ar to vairāk nekā 78 tūkstošu cilvēku lielās Igaunijas armijas neitralizēšana bija svarīgs solis Petrogradas operācijas kontekstā, it īpaši pēc tam, kad boļševiku rīcībā nonāca informācija par ZRA un Igaunijas armijas rudens karagājiena sagatavošanas darbiem. Tādējādi jau 31. augustā Igaunijas valdībai bija nosūtīts miera piedāvājums, ko pārējās Baltijas valstis un Somija saņēma tikai septembra vidū.¹² Atšķirībā no nominālā Viskrievijas pavēlnieka admirāļa Aleksandra Kolčaka (*Aleksandr Kolchak*) boļševiki bija gatavi nevilcinoties atzīt Igaunijas neatkarību – tas bija ietekmīgs arguments ieilgušajā un igauņu pusei tobrīd bezjēdzīgajā karā. Līdz ar to, lai gan rudenī miera līgumus nenoslēdza neviena no Baltijas valstīm, Igaunijas sabiedrība par mieru iestājās visaktīvāk.¹³ Proporcioniāli tam auga negatīva attieksme pret Igaunijas sadarbību ar ZRA, un to vēl palielināja boļševiku propaganda, kas uzstājīgi pasvītvoja: vajājot ZRA, Sarkanā armija nekavēsies iebrukt Igaunijā.¹⁴ Negācijas pieauga ģeometriskā progresijā, it īpaši pēc tam, kad novembrī Igaunijā ieradās pirmās sakautās armijas daļas, kam sekoja milzīgas bēgļu plūsmas.¹⁵

Armijas krīze

Pēc aptuvenām aplēsēm novembrī armijas apgādībā atradās 80–90 tūkstoši cilvēku, ieskaitot karavīrus, viņu ģimenes locekļus, bēgļus, ierēdņus, šķūtniekus, dzelzceļa, pasta darbiniekus, armiju apkalpojošo darbinīcu strādniekus u. c.¹⁶ Neproporcioniāli liels apgādājamo skaits no sabiedrotajiem tieši atkarīgajā armijā kopā ar krievu ierēdņu un štāba virsniecības nolaidību, nesakārtotu aizmuguri, kā arī haosu loģistikas un

apgādes jomā izveidoja situāciju, kam bija liktenīga loma daudzu cilvēku dzīvē. Stāvokli pasliktināja negatīva Igaunijas armijas un varas iestāžu attieksme pret karavīriem un bēgļiem, kas, atkāpjoties līdz ar ZRA, šķērsoja robežu (Narvas upi) un 5. novembrī ieradās Igaunijā.¹⁷ Nonākuši Narvas rajonā, cilvēki bija pamesti likteņa varā – purvainā un mazapdzīvotā apgabalā, zem klajām debesīm, bez pajumtes, turklāt Igaunijas armijas vadība un varas pārstāvji nevēlējās ļaut atnācējiem pārvietoties valsts iekšienē, un viņi turpināja pulcēties vienuviet bez pienācīgi izveidotas infrastruktūras. Klajā laukā bēgļi cēla zaru būdas un mēģināja rakt zemnīcas, lai gan to aprūtināja zemes sasalums, kad temperatūra noslīdēja zem –15–20 °C. Lai arī armijas noliktavās bija pieejamas gan uniformas, gan cits apģērbs, ZRA ierēdņu nolaidības un korupcijas dēļ to piegāde bija apgrūtināta. Līdzīgs stāvoklis bija vērojams arī pārtikas jomā. Protams, šī situācija kļuva par labvēlīgu augsni slimību izplatībai un īsā laikā izvērsās katastrofā.

Tīfa epidēmija

Līdz ar frontes sabrukumu, morālo pagrimumu, dezorganizāciju aizmugurē, anti-sanitāriem apstākļiem, pienācīga uztura un apģērba trūkumu armijā jau novembrī sāka izplatīties slimības, kas, dominējot tīfam, pārauga epidēmijās. Atklājās vēl viena aizmugures ierēdņu nolaidība – ārkārtīgi vāji sakārtota veselības aprūpes sistēma, slimnīcas, personāls un medikamentu krājumi. Armijai bija četras slimnīcas, kurās varēja izvietot mazāk nekā tūkstoši cilvēku, un četras Sarkanā Krusta slimnīcas, kurās bija jāizvieto kā ievainotie, tā saslimušie. Tomēr jau decembrī resursi tika izsmelti, pacientus sāka izvietot nepiemērotās vietās, tajā skaitā slēgtajās rūpnīcās, pamestās lauku sētās un pat zemnīcās. Šīs telpas nebija apkurinātas un pienācīgi iekārtotas, turklāt katastrofāli

trūka medicīniskā personāla un medikamentu. Armijas vadība, daļēji turpinot kaujas darbību un evakuāciju, maz rūpējās par karantīnu, un ātrā laikā tīfs sāka izplatīties arī starp civiliedzīvotājiem. Arī slimnīcās bija vērojama drūma situācija, 3/4 slimnieku gulēja uz zemes, uz netīriem salmiem, drēbēs, kuras burtiski mudžēja no utīm. Antisanitāri apstākļi un citas problēmas būtiski ietekmēja arī armijas medicīnisko personālu, daudzi saslima un gāja bojā. Katastrofālu sanitāro normu neievērošanu Ivangorodas cietokšņa slimnīcā ziņojumā aprakstījis kāds Igaunijas armijas ārsts:

“Uz dēļu nārām bez gultas veļas un bez jebkādas apkopes guļ ap 200 slimniekiem, mirušie kopā ar dzīvajiem. Dabiskās vajadzības tiek kārtotas turpat uz grīdas vai blakus istabā uz grīdas. Telpas ir aukstas, izskatās, ka vairākas dienas netika kurinātas. Atbildīgo virsnieku nav.”

Epidēmija izplatījās zibenīgi – decembra beigās tikai Narvas slimnīcās bija 1035 slimušie, janvārī jau 4,5 tūkstoši cilvēku, taču tikai 2,5 tūkstošiem izdevās nonākt slimnīcā.¹⁸

Igaunijas armijas un valdības pasākumu kompleks situācijas uzlabošanai

Analizējot iepriekšminēto, jāatzīmē, ka kritiskajā situācijā bija vainojamas abas pušes – kā igauņi, tā arī krievi. Nav šaubu, ka Igaunijas armijas un attiecīgo dienestu vaina bija vilcināšanās atļaut pāriet Igaunijas robežu un izmitināt cilvēkus Igaunijā, tādējādi izvairoties no masu pulcešanās vienuviet, turklāt zem klajām debesīm vai mežā, salā un antisanitāros apstākļos bez elementārām eksistencei nepieciešamām lietām. Igaunijas pavēlniecībai var pārmest neētisku attieksmi pret nelaimē nonākušajiem un ārkārtīgi

nehumānu izturēšanos kā pret karavīriem, tā pret bēgļiem, kur abpusējām simpātijām un antipātijām vajadzētu ieņemt sekundāru lomu, primāro uzmanību veltot cilvēku glābšanai. Tomēr ļoti liela nozīme neefektīvai cīņai pret tīfa epidēmiju bija arī ZRA pavēlniecībai, kas ārkārtīgi pavirši, apātiski un izvairīgi iesaistījās problēmu risināšanā, turklāt, ņemot vērā viņu tiešo piederību ZRA, šāda nolaidība ir īpaši nosodāma.¹⁹

1920. gada janvāra beigās J. Laidoners pavēlēja Igaunijas armijai pārņemt situāciju savā kontrolē, piespiedu kārtā norikojot sanitārās komandas, kuras sastāvēja no krievu karavīriem un virsniekiem. Nepakļaušanās gadījumā draudēja apcietināšana un pat nāves sods. Igaunijas virsnieku uztraudzībā situācija lēnām sāka uzlaboties, tomēr arī tad bija vairāki gadījumi, kad krievu virsnieki nepakļāvās pavēlei vai to izpildīja pavirši. Par pavēles neievērošanu bija apcietināti vairāki ZRA pulkveži.²⁰

1. martā Igaunijas armijas kara medicīnas pārvalde savā jurisdikcijā oficiāli pārņēma visas ZRA slimnīcas un medicīnas personāls pārgāja igauņu militārajā dienestā. Tas bija svarīgs solis, jo līdz tam medicīnas personāls, riskējot ar dzīvību, dzīvoja ārkārtīgi trūcīgos apstākļos. Starpkaru laikā Rīgā dzīvoja žurnālists Henrihs Grossens (*Genrih Grossen*), un, pēc viņa teiktā, līdz tam ārsta alga nepārsniedza 900 rubļus, žēlsirdīgajām māsām un sanitāriem attiecīgi – 500 un 250 rubļus, taču minimālais iztikas līmenis Igaunijā bijis ap 1200 rubļiem.²¹ Kardināli reorganizējot armijas medicīnas aprūpes sistēmu, izdevās palielināt gultasvietu skaitu līdz 12 tūkstošiem 17 slimnīcās.²²

Amerikas Sarkanā Krusta iesaiste epidēmijas apkarošanā

Starp vairākām ārzemju nevalstiskajām organizācijām ievērojamu atbalstu cīņā ar epidēmiju sniedza Amerikas Sarkanais

Krusts (turpmāk – ASK) un Amerikas atbalsta administrācija (*American Relief Administration*, turpmāk – ARA), nodrošinot apgādi, sanitārās nodaļas un dezinfekcijas kameras. Īpaša nozīme tīfa apkarošanā bija Latvijā bāzētās ASK Komisijas Rietumkrievijā un Baltijas valstīs vadītājam – medicīnas dienesta pulkvedim Edvardam Raianam (*Edward W. Ryan*), kurš vadīja ARA Baltijā kopš tās darbības sākuma 1919. gada oktobrī.²³ Pieredzējušais ārsts īsi pēc ierašanās Rīgā devās uz Jamburgu (mūsdienās Kingisepa Krievijas Federācijā) un decembra sākumā uz Narvu, kur iepazinās ar situāciju. 29. februārī E. Raiana vadībā Amerikas Sarkanā Krusta vilcienā no Rīgas uz Tallinu un vēlāk uz Narvu devās 150 ārsti un medmāsas.²⁴ Situācijas risināšanā iesaistījās kā Igaunijas, tā Latvijas krievu sabiedrība, vācot ziedojumus un publicējot uzsaukumus presē.²⁵ Tīfa uzliesmojumi tika konstatēti arī Latvijā, tiesa gan, tīfs nepārauga epidēmijā, taču radīja bīstamu situāciju. Tā 1920. gada 3. februārī vien, pēc ASK informācijas, Baltijas valstīs bija ap 10 tūkstošu jaunu saslimšanas gadījumu, no kuriem aptuveni puse tika reģistrēti Igaunijā un ap 1000 – Latvijā, to skaitā ap 500 gadījumu Daugavpili, 300 – Rīgā, 150 – Jelgavā, 50 – Valmierā un citur.²⁶ Par ASK darbinieku pašreizējību ciņā ar tīfu Igaunijā visspilgtāk liecina fakts, ka Narvā 1920. gada marta beigās no tīfa traģiski gāja bojā divi ASV virsnieki, no tīfa sekām mira leitnanti Džordžs Vinfilds (*George Winfield*) un Klifords Blentons (*Clifford Blanton*). Paradoxāli, taču uz viņu bērēm Tallinā ieradās seši tūkstoši cilvēku – epidēmijas laikā tas noteikti nemazināja slimību izplatīšanos. Igaunijā mirušo piemiņu godināja arī Rīgā, kur Sv. Aleksandra Ņevska pareizticīgo baznīcā tika noturēts aizlūgums.²⁷

Misijas darbības laikā, aprūpējot slimušos, inficējās pats E. Raians, kā arī citi misijas locekļi, kuriem ar lielām grūtībām izdevās izdzīvot. Konsolidējot spēkus,

1920. gada martā epidēmija Igaunijā sāka mazināties, tomēr Latvijā nopietna situācija saglabājās līdz pat vasarai. Pēc E. Raiana informācijas, maija beigās Igaunijā bija konstatēts ap 200 saslimšanas gadījumu dienā, Latvijā ap 879, taču miršanas rādītāji no 40% ziemā bija samazinājušies līdz 1,5–2%.²⁸

Pēc aptuvenām aplēsēm, epidēmiju rezultātā 1919. gada nogalē un 1920. gada pirmajā pusē mira 10–12 tūkstoši ZRA karavīru un armijai piederīgo, ap seši tūkstoši mira Narvā. Nav zināms, cik bēgļu gāja bojā. Salīdzinājumam Igaunijas armijā līdzīgā laika posmā saslima vairāk nekā četri tūkstoši karavīru, no tiem 350 nomira.²⁹ Kopumā epidēmiju rezultātā gāja bojā vairāk ZRA karavīru nekā visas aktīvās karadarbības laikā.

Krievijas Ziemeļrietumu armijā dienējošo emigrācija un repatriācija

Epidēmijas kopā ar īpaši trūcīgu materiālo stāvokli un morālo spēku izsīkumu kļuva par iemesliem krievu karavīru vēlmei pamest Igauniju. Turklāt pēc Tartu miera līguma noslēgšanas starp Igauniju un Padomju Krieviju 1920. gada 2. februārī vērsās plašumā padomju propaganda, pasludinot amnestiju karavīriem, kas nedienēja nozīmīgos amatos. Šo iespēju izmantoja ap 20–25 tūkstoši cilvēku, lielākoties vezumnieki, ierindas karavīri (kuru ievērojamu īpatsvaru veidoja bijušie SZSA kareivji) un armijai piederīgie, repatriējoties uz Padomju Krieviju. Virsniekiem atgriešanās bija bīstama vai pat neiespējama, līdz ar to pamest Igauniju varēja, tikai emigrējot uz citām valstīm ārpus Padomju Krievijas, taču tam bija nepieciešami ievērojami līdzekļi, līdz ar to 1920. gadā vairākumam ZRA dienējošo tas bija nerealizējams sapnis.

Cita iespēja bija repatriācija, ko steidzās izmantot Latvijai, Lietuvai, Polijai, Ukrainai

un citām neatkarīgām valstīm piederīgie, kuri veidoja ievērojamu daļu ZRA karavīru. Jau novembrī Narvā plašu darbību izvērsa Latvijas armijas virspavēlnieka pārstāvēniecība Narvā, kas leitnanta Rūdolfa Gobas vadībā nodarbojās ar karavīru repatriāciju Latvijā. Rezultātā tikai decembrī Latvijā iebrauca ap 700 karavīru.³⁰ Galvenās prasības repatriantiem bija laba veselība, spēja pierādīt piederību Latvijai un latviešu valodas zināšanas. Līvena divīzijas³¹ artilērijas štābs, pēc kapteiņa Georga fon Zauera (*Georgij fon Zauer*) atmiņām, paudis, ka vājas latviešu valodas zināšanas tomēr neveidoja nepārvaramu barjeru un decembra sākumā dažu dienu laikā no artilērijas daļām vai vienībām atvaļinājās vismaz 80 līvenieši.³² Bijušo līveniešu repatriācija sarežģītu sadzīves apstākļu ietekmē notika straujā tempā, to apliecina bijušā 5. Līvena divīzijas komandiera, pulkveža Klimenta Didorova (*Kliment Dydorov*) sarakste ar kņazu A. Līvenu aprīlī – viņš atzīmēja, ka lielākā daļa Latvijai piederīgo jau pametuši Igauniju. Savukārt, pēc pulkveža aplēsēm, jūlijā Igaunijā palika ap 30% no līveniešu kopskaita.³³

Uzmanības vērts ir fakts, ka karavīru plūsma 1919. gada nogalē veda ne tikai virzienā no Igaunijas uz Latviju, bet arī otrādi. Pēc veiksmīga Latvijas armijas uzbrukuma Rīgas frontē bermontiādes laikā 16. oktobrī tika sagūstīti 287 pulkveža Pāvela Bermonta (*Pavel Bermond*) Rietumu brīvprātīgo armijas karavīri.³⁴ 21. oktobrī pēc ZRA un sabiedroto iniciatīvas karagūstekņi tika nosūtīti uz Vidzemes–Latgales gūstekņu nometni (tā sauktajā Valmieras koncentrācijas nometnē), kur notika to nosacīta filtrācija, rezultātā 280 karavīri un trīs virsnieki devās uz ZRA.³⁵ Ir zināms, ka 24. oktobrī ešelons ar bermontiešiem nonāca Igaunijas ziemeļos, Tapas stacijā. Acīmredzot kaujas darbībā tie nepaguva piedalīties, un viņu turpmākais liktenis nav zināms.³⁶ Iespējams, krievu karagūstekņu (no P. Bermonta karaspēka) nosūtīšana turpinājās

arī vēlāk, to mēģināja stimulēt arī bijušais ZRA komandieris N. Judeņičs, griežoties pie Latvijas valdības 30. novembrī, un saņēma piekrišanu.³⁷

Tomēr, pretēji bermontiešu zibenīgajai nosūtīšanai, repatriācijas procesi bieži vien bija sarežģīti, it īpaši krievu virsnieku repatriācijas kontekstā, pat ja tie spēja pierādīt piederību Latvijai. Kā piemēru var minēt Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļas priekšnieka pulkvežleitnanta Jāņa Lutera telegrammu Latvijas kara atašejam Igaunijā virsleitnantam Robertam Laurim 1919. gada 24. novembrī:

*“Virsniekus no Līvena nodaļas, pat latviešus, nepieņemiet, kareivjus latviešus pieņemiet tādus, kuri var pierādīt ar lieciniekiem, ka viņi tika no vāciešiem piespiesti iestāties Līvena nodaļā.”*³⁸

Šādu apgalvojumu bija neiespējami pierādīt faktu trūkuma dēļ, jo Līvena vienībā karavīri iestājās brīvprātīgi, turklāt landesvēra pavēlniecība nejaucās formējuma iekšējās lietās, un atšķirībā no P. Bermonta armijas līvenieši jau 1919. gada jūlijā nonāca Narvas frontē.

Lai karavīru repatriācija notiktu ātrāk, lielus pūliņus pielika pats K. Didorovs, izmantojot to, ka ciņās Kurzemē 1919. gada pavasarī viņam izveidojās personīga pazišanās un draudzīgas attiecības ar Latvijas armijas virspavēlnieku ģenerāli Jāni Balodi.³⁹ Vēstulēs virspavēlniekam K. Didorovs aicinājis palīdzēt repatriēties Latvijai piederīgajiem līveniešiem, daļa no viņiem piedalījās arī Latvijas Neatkarības karā.⁴⁰ Ar līdzīgiem iesniegumiem vērsās arī citi ZRA komandieri, piemēram, 13. Temņickas pulka komandieris pulkvedis Aleksejs Daņilovs (*Aleksej Danilov*). Ir zināms, ka pūliņu rezultātā Latvijā atgriezās vairāk nekā 100 krievu karavīru. Kopumā 1920. gadā no Igaunijas Latvijā repatriējās un emigrēja ap 1,5 tūkstoši karavīru ar ģimenēm.⁴¹

Vienlaicīgi ar R. Laura atbalstu norisinājās citu valsts pilsoņu repatriācija tranzītā caur Latviju. Latviešu un Latvijai piederīgo bēgļu repatriācija notika Rūdolfā Puiķa vadībā.⁴²

Karavīru emigrācija kara turpināšanai citās frontēs

Ņemot vērā ZRA krīzi 1919. gada nogalē, armijas pavēlniecība drudžaini meklēja iespējas, kā pārvietot karaspēku uz citām kara frontēm. 13. novembrī N. Judeņičs griezās pie sabiedrotajiem ar lūgumu palīdzēt caur Somiju pārvest armiju uz Arhangeļskas fronti, lai tur apvienotos ar ģenerālleitnanta Jevgenija Millera (*Evgenij Miller*) karaspēku, vai uz Krievijas dienvidiem, lai apvienotos ar A. Deņikina karaspēku, tomēr abas iniciatīvas neguva panākumus.⁴³ 10. decembrī Rīgā ieradās delegācija N. Judeņiča vadībā ar līdzīgiem nolūkiem. Apzinādamies situāciju, kad Latvijas armija gatavojās karadarbībai Latgales frontē, ģenerālis piedāvāja pārvietot krievu karaspēku uz Alūksnes rajonu turpmākai karadarbībai Latvijas armijas kreisajā flangā. N. Judeņičs aicināja akceptēt piedāvājumu un neskopojās uz uzslavām ZRA, īpaši akcentējot tās augstās kaujasspējas, disciplīnu un cīņas sparū.⁴⁴ Kā jau minēts, realitātē armija degradējās, karavīri cieta no bada un slimībām, kas tiktu pārnestas arī Latvijas armijā, pastāvēja ideoloģiskas domstarpības, Latvijas sabiedrībā valdīja noraidošā attieksme pret šādu sadarbību, un, protams, līdzekļi bija ierobežoti. Turklāt arī dienējošo disciplīna bija ārkārtīgi zemā līmenī, to apliecina Vidzemes–Latgales gūstekņu noņemnes priekšnieka Anša Brensona slepenais ziņojums Armijas etapu un rajonu komandanta priekšniekam, tas bija nosūtīts īsi pirms N. Judeņiča ierašanās Rīgā 1919. gada 5. decembrī. Aprakstītajā laikā noņemnes karantinā nonāca bijušās ZRA 5. strēlnieku (t. s. Līvena) divīzijas

“latviešu, leišu, poļu un citu tautību kareivji, kuri uzdevuši par savu dzimteni Latviju” un starp kuriem valdīja *“pilnīgs disciplīnas un civilizācijas trūkums”*, *“vēl lielāks disciplīnas trūkums nekā pie sarkanarmiešiem”*, atstājot *“pilnīgi dezorganizētu karavīru iespaidu”*. Turklāt piespiest ievērot kaut elementāru disciplīnu tos varēja tikai ar brutālu spēku. Priekšnieks atzīmēja, ka, *“ievērojot izaicinošo izturēšanos, manā klātbūtnē tika izdarīta kratīšana, pie kam tika atrasti divi “Brauningi” ar patronām un viena pielādēta rokas granāta”*.⁴⁵ Jāņem vērā, ka tā sauktā Līvena divīzija ZRA sastāvā bija pazīstama kā augsti disciplinēts un motivēts karaspēks, sava veida gvarde, kas sevi pierādīja arī kaujas darbībā, tomēr gada beigās armijas degradācija ietekmēja arī šo formējumu, savukārt citās daļās disciplīnas un kaujasspēju kritums bija krietni dramatiskāks.⁴⁶

Latvijas armijas virspavēlniekam un Pagaidu valdībai nebija vēlmes saistīties ar degradēto, slimību plosīto krievu karaspēku, it īpaši ņemot vērā, ka pavisam nesen beidzās bermontiāde, līdz ar to N. Judeņičs saņēma kategorisku noraidījumu.⁴⁷ Pēc *flasco* Latvijā ZRA vadība turpināja darbību, lai pārvestu karaspēku uz citām Krievijas pilsoņu kara frontēm. Pēc aptuvenām aplēsēm, kas tika veiktas 1920. gada janvārī, no 13 tūkstošiem veselo krievu karavīru uz citām frontēm piekrita doties aptuveni 5150.⁴⁸ Tomēr arī šai iecerei lielākoties nebija lemts piepildīties.

Pirmās pretboļševiku vienības Latvijas teritorijā: Staņislava Bulaka-Balahoviča darbība

Likteņa ironijas pēc laikā, kad N. Judeņičs mēģināja ieinteresēt Latvijas valdību par ZRA pārvešanas iecerēm, decembra vidū Latvijā, Alūksnes apkaimē, ieradās ģenerālmajors Staņislava Bulaka-Balahoviča (*Stanislay Bulak-Balahovich*) karaspēks, kas

tajā brīdī bija operatīvi pakļauts Igaunijas armijas virspavēlniekam, tika dislocēts daļēji igauņu karaspēka okupētajā Latvijas reģionā un ieņēma fronti starp Latvijas armijas kreiso un Igaunijas armijas labo flangu. Iestājoties topošajā ZRA vēl 1918. gada rudenī, S. Bulaks-Balahovičs kļuva par vienu no veiksmīgākajiem partizānu komandieriem un 1919. gada vasarā tika iecelts par Pleskavas komandantu (*de facto* reģiona ģenerālgubernatoru), vienlaicīgi viņš noskaņoja pret sevi nozīmīgāko ZRA komandieru daļu. Subordinācijas pārkāpumu, patvaļības, dažādu mahināciju un citu konfliktu dēļ N. Judeņičs pavēlēja savu padoto arestēt, taču pēdējam izdevās aizbēgt un pāriet Igaunijas armijas jurisdikcijā kopā ar uzticamiem karavīriem.⁴⁹ S. Bulaks-Balahovičs apzinājās, ka drīzumā starp igauņu un padomju pusi tiks noslēgts pamiers, kam sekos viņam pakļauto karavīru internēšana, iespējams, tādos pašos apstākļos kā ZRA karavīriem, tādēļ jau novembrī centās panākt, lai viņa vienības pārietu citas valsts jurisdikcijā. *De iure* viņam izdevās to paveikt, vienojoties ar Baltkrievijas Tautas Republikas (turpmāk – BTR) militāro un diplomātisko pārstāvi Latvijā Konstantīnu Jezovitovu (*Konstantin Ezovitov*), taču realitātē BTR valdības stāvoklis bija visnotaļ nenoteikts, galvenais, nebija līdzekļu ap 900 balahoviešu uzturēšanai.⁵⁰ Līdz ar to S. Bulaks-Balahovičs un viņa sabiedrotie griezās gan pie Latvijas valdības ar N. Judeņičam analogisku prasību, gan pie ASV departamenta (*U. S. Department of State*) pārstāvja Latvijā Džona Geida (*John Alleyne Gade*), lūdzot atbalstu vienības uzturēšanā, tomēr visur tika noraidīti.⁵¹ Februāra beigās S. Bulakam-Balahovičam izdevās panākt vienošanos par karaspēka pāriešanu Polijas armijas jurisdikcijā – sākot ar martu, tā bija nosūtīta karadarbībai Polijas un Padomju Krievijas frontē.

S. Bulaks-Balahovičs panāca, ka viņa vienībā tika iekļauti daudzi ZRA karavīri

no Igaunijas un Latvijas, aizbildinoties ar to piederību viņa formējumam, lai gan vairākos gadījumos tas neatbilda patiesībai. Savukārt viņa emisāriem Igaunijā un Latvijā pat izdevās izvērst nelegālu vervēšanas misiju darbību “poļu projekta” aizsegā, kas darbojās ar slepenu Latvijas Armijas virspavēlnieka štāba piekrišanu. Kā piemēru procesa ilustrācijai var minēt Latvijas kara atašeja Igaunijā kapteiņa Viktora Hasmaņa ziņojumu 1920. gada 6. jūnijā, tajā vēstīts, ka no Igaunijas uz Latviju brauc ZRA ešelons ar aptuveni 30 S. Bulaka-Balahoviča formējumam piederīgiem karavīriem, piebilstot, ka “nākošais ešelons sastāvēs vienīgi no virsniekiem un karavīriem, kas šeit [t. i., Igaunijā – A. G.] *slepus tiek vervēti*”.⁵² Vervēšanas misijas darbojās praktiski līdz pat rudens vidum, savervētie karavīri tika nosūtīti uz Poliju – sākumā caur Daugavpili, vēlāk caur Liepājas ostu.⁵³ Šāda darbība, kas formāli nozīmēja pamiera nosacījumu pārkāpumu, padomju pusei bija zināma jau gada sākumā, to apliecināja arī Latvijas Komunistiskās partijas īpašās nodaļas priekšsēdētāja Jāņa Mirama trauksmainie ziņojumi Maskavai. Taču tajā brīdī Padomju Krievijas valdības primārais uzdevums bija izolēt Poliju no sabiedrotās Latvijas un iebildumi varēja traucēt miera līguma noslēgšanai.⁵⁴

Ziemeļrietumu armijas virsnieku pagrīdes darbība Latvijā pēc armijas likvidācijas 1920. gadā

Neraugoties uz izteikti piesardzīgu attieksmi pret krievu, un it īpaši ZRA, virsnieku dienestu Latvijas armijā, virspavēlnieka štābs neliedza iespējas piesaistīt profesionāļus no ZRA noteiktiem amatiem, turklāt, ņemot vērā reģionālo notikumu kontekstu 1920. gadā, speciālistu piedāvājums krietni pārsniedza pieprasījumu. Tā pēc Latvijas armijas Tehniskās pārvaldes aicinājuma no ZRA karavīriem Igaunijā

Latvijas dienestā iestājās inženieru dienesta pulkvedis Vasilij Sergejevs (*Vasilij Sergeev (Shipov) (Shhavelev)*).⁵⁵ Latvijas armijā viņš ieņēma veco nocietinājumu pozīciju nojaukšanas komisijas priekšsēdētāja amatu, taču, neraugoties uz samērā neizteiksmīgo posteni, V. Sergejevs bija neierasta personība ar unikālu militāro un pagrīdes pretboļševistiskās darbības pieredzi.⁵⁶ Īstajā uzvārdā Šaveļevs, viņš Pirmajā pasaules karā kā militārais inženieris paguva pildīt Sibīrijas kazaku divīzijas štāba priekšnieka pienākumus, pēc Oktobra apvērsuma aktīvi piedalījās pretboļševiku Petrogradas pagrīdes virsnieku organizācijās. 1919. gadā viņu apcietināja Viskrievijas Ārkārtas komiteja, piespriežot nāves sodu, no kā viņš izvairījās bēgot, un turpmāk izmantoja viltotus dokumentus uz Vasilija Sergejeva vārda, pretboļševiku pagrīdes rindās viņš bija pazīstams arī kā Šipovs. 1919. gada augustā V. Sergejevs nonāca ZRA, kur pildīja gan Inženieru dienesta tehniskās daļas vadītāja, gan 4. divīzijas štāba priekšnieka amata pienākumus, vienlaicīgi būdams slepeno monarhisko organizāciju⁵⁷ – “Baltā Krusta”, Armijas virsnieku savienības un Uzticīgo savienības – aktīvs loceklis.⁵⁸ Tā kā V. Sergejevs bija cieši saistīts ar armijas pavēlniecību un slepeno organizāciju locekļiem, viņš pēc ZRA likvidācijas saglabāja sakarus arī Latvijā.⁵⁹ Vienlaicīgi V. Sergejevs pildīja Armijas virspavēlnieka štāba pretizlūkošanas dienesta aģenta pienākumus, kas viņam ļāva veidot un uzturēt kontaktus ar bijušajiem ZRA karavīriem Latvijas armijā un armijai pakļautajās institūcijās, kā, piemēram, Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē.⁶⁰

V. Sergejevs bija teicami informēts par S. Bulaka-Bulahoviča veiksmīgās vervēšanas rezultātiem, līdz ar to centās izmantot 1920. gada situāciju reģionā, lai turpinātu Krievijas pilsoņu karu. Īsi pēc nonākšanas Latvijā pulkvedis uzsāka aktīvus kontaktus ar diplomātiskām un militārām Krievijas pārstāvniecībām Eiropā, kā arī Polijas

armijas atašeju majoru Aleksandru Miškovski (*Aleksander Myszkowski*), būtībā attīstot un nedaudz pārveidojot N. Judeņiča ideju – ZRA karavīrus Igaunijā un Latvijā iesaistīt Polijas un Padomju Krievijas karā. Pēc pulkveža plāniem no karavīriem bija paredzēts izveidot armiju grupu, kas ar iespējamo Latvijas armijas atbalstu Latvijas austrumos izveidotu Polijas armijas ziemeļu flangu un kopīgiem spēkiem sakautu Sarkano armiju, tādējādi paverot revanša iespēju Krievijas pilsoņu karā.⁶¹

Lai gan V. Sergejevs bija krievu monarhists, viņš vēlējās sadarboties ar izteikti “baltajiem”, nevis nacionālajiem pretboļševiku spēkiem,⁶² tajā brīdī Balto kustība Eiropas daļā salīdzinājumā ar 1919. gadu atradās neapskaužamā situācijā – kontrolēja vien Krimas pussalu un daļēji Ukrainas dienvidus, turklāt cieta no akūta līdzekļu trūkuma. Līdz ar to V. Sergejeva plāni piesaistīt “balto” pārstāvniecību ieceres finansēšanā cieta *fiasco*. Ģenerālleitnanta Pjotra Vrangeļa (*Petr Vrangel'*) Krievu armijas militārā misija gan piekrita finansēt brīvprātīgo karavīru nosūtīšanu uz Krimu, tomēr tas neatbilda V. Sergejeva plāniem un iecerēm.⁶³

Iedvesmojošu atbildi V. Sergejevs saņēma no Borisa Savinkova (*Boris Savinkov*), bijušā krievu revolucionāra, aktīva pretboļševiku kustības organizatora Krievijas pilsoņu karā, – viņš 1920. gadā aktīvi darbojās Polijā ar tiešu Jozefa Pilsudska (*Józef Klemens Piłsudski*) atbalstu, organizējot krievu karaspēku Polijas armijas operatīvā pakļautībā. Tomēr pēc B. Savinkova plāna karaspēkam būtu jāpārceļas uz Poliju, liedzot iespēju īstenoties V. Sergejeva iecerēm Latvijā. Vasaras sākumā V. Sergejevam piedroņās krievu militārajās aprindās plaši pazīstams ZRA 1. korpusa bijušais komandieris ģenerālleitnants grāfs Aleksejs Pālenis (*Aleksej Fridrih Leonid fon der Palen*), kurš jūnijā nelegāli nonāca Latvijā.⁶⁴ A. Pālenis kopā ar V. Sergejevu un B. Savinkovu izstrādāja plānu krievu karavīru vervēšanai Igaunijā

un Latvijā un viņu tālākai pārvietošanai Polijā, kur Polijas armijas paspārnē veidojās 3. Krievu armija.⁶⁵ Vervēšanas birojos tika reģistrēti karavīri karadarbībai kā Polijas karaspēkā, tā arī P. Vrangeļa Krievu armijā Krimā.⁶⁶ Rezultātā karadarbībai Polijā bija nosūtīti ap 1,5 tūkstošiem karavīru ar ģimenēm no Igaunijas un Latvijas, savukārt uz Krimu caur P. Vrangeļa misiju Berlinē vien 30–40 karavīri.⁶⁷ Oktobrī uz Poliju devās A. Pālens, stājoties 3. Krievu armijas 3. korpusa komandiera amatā.

S. Bulaka-Balahoviča vervēšanas misijas darbībai padomju puse lielākoties nepievērsa ievērojamu uzmanību, taču pēc Latvijas un Padomju Krievijas miera līguma noslēgšanas 1920. gada 11. augustā un Padomju Krievijas un Polijas pamiera noslēgšanas 1920. gada 12. oktobrī situācija mainījās, padomju puse centās eskalēt konfliktu, lai sasniegtu politiskus mērķus – gāztu Kārļa Ulmaņa valdību un nostiprinātu savu ietekmi Latvijā. Izmantojot vervēšanas misijas darbību kā ieganstu, pēc miera līguma noslēgšanas izcēlās pirmā diplomātiskā krīze starp Padomju Krieviju un Latviju. Apelējot pie līguma nosacījumiem, padomju puse apvainoja Latvijas valdību miera līguma neievērošanā un, veiksmīgi sadarbojoties ar Latvijas sociāldemokrātiem, mēģināja gāzt Latvijas valdību. Lai gan sociāldemokrātu centieni cieta neveiksmi, armijā bija veiktas “tīrīšanas”, atstādinot no amata virspavēlnieka štāba priekšnieku Pēteri Radziņu un citus virsniekus, kas bija informēti un pieļāva pretboļševistisku spēku vervēšanu Latvijā. Notikumu gaitā bija apcietināts un no dienesta atvaļināts V. Sergejevs, apcietinājumi un kratišanas skāra arī vairākus citus ZRA virsniekus, daži tika izsūtīti no valsts, taču rezultātā konflikts bija izsmelts, valdība netika gāzta, un arī pats strīda ābols, P. Vrangeļa armija, evakuējās no Krimas, beidzoties pilsoņu kara aktīvajai fāzei Eiropā.

Lai gan vervēšanas misijas darbība iezīmēja pēdējo “balto” spēku neveiksmīga

revanša iespēju Krievijas pilsoņu karā Baltijas reģionā, V. Sergejeva un viņa domu biedru aktivitātes lika pamatus ilglaicīgai un daudznozaru pretboļševiku kustības darbībai starpkaru Latvijā, tā turpinājās līdz pat 1940. gadam nereti sadarbībā ar Latvijas un citu valsts specdienestu līdzdalību. Noteicošā loma pretboļševiku organizācijās starpkaru Latvijā piederēja “baltajiem” virsniekiem, no kuriem ievērojamu īpatsvaru veidoja ZRA karavīri.

“Ziemeļrietumnieki” starpkaru Latvijā

ZRA piederīgo aktivitātes starpkaru laikā neiezīmējās ar pretboļševistisku darbību vien. Bijušie līvenieši Meletijs Kaļistratovs (*Meletij Kallistratov*), Sergejs Trofimovs (*Sergej Trofimov*), Grigorijs Jeļisejevs (*Grigorij Eliseev*), Jelpidifors Tihoničis (*Elpidifor Tihonickij*) kļuva par Saeimas deputātiem un pazīstamiem sabiedriski politiskiem darbiniekiem. Leonids Zurovs (*Leonid Zurov*) guva rakstnieka slavu, kļūdamas plaši pazīstams globālās krievu emigrācijas areālā un 20. gadu nogalē – par Nobela prēmijas laureāta Ivana Buņina (*Ivan Bunin*) sekretāru.⁶⁸ Rīgas krievu izdevumu redakcijās veiksmīgi darbojās iepriekš minētais H. Grossens, bijušie ZRA virsnieki Valentīns Vrede, Leonīds Nolde, savukārt Sergejs Antonovs kļuva par arhitektu un projektēja vairākas nozīmīgas Rīgas ēkas. ZRA sanitārās inspekcijas ārsts Ernsts Fērmanis (*Ernst Friedrich Alexander Fehrmann*) kļuva par ievērojamu zinātnieku, Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes higiēnas un mikrobioloģijas profesoru. Sporta jomā vērā ņemamus panākumus guva Vilfrīds Štrīks-Štrīkfeldts (*Wilfried Karl Strick-Strickfeldt*), kļūdamas par Latvijas Ziemas sporta savienības ilggadēju vadītāju, savukārt Otrā pasaules laikā bijušais ZRA virsnieks kļuva par vienu no Krievijas atbrīvošanas armijas dibinātājiem.⁶⁹ Daudzi

ZRA virsnieki turpināja karjeru Latvijas armijā, to skaitā pulkveži Krišs Ķūķis, Artūrs Osvalds Aparnieks, apakšpulkveži Alfrēds Jūlijs Vēveris, Mārtiņš Reinholds Bernhards un daudzi citi, iekļaujoties dažādās miera laiku Latvijas dzīves jomās.⁷⁰

Secinājumi

Krievijas Ziemeļrietumu armija 1919. gadā kļuva par vienu no noteicošajiem militāri politisku spēku vektoriem reģionā. Atšķirībā no vācu karaspēka un landesvēra, kas kopš 16. aprīļa apvērsuma, un it īpaši pēc Cēsu kaujām, ieguva izteikti negatīvu nokrāsu un nosodošu Latvijas valsts attieksmi, Krievijas Ziemeļrietumu armijas darbību, ko atbalstīja sabiedrotie, Latvijas sabiedrība, valdība un militārā virspavēlniecība uztvēra ar bažām, tomēr tas neliedza turpināt sadarbību, lai sasniegtu kopējos mērķus. Šādas attieksmes iemesls bija pretboļševistisko krievu valdību, armiju virspavēlnieku un ievērojamas virsniecības daļas attieksme pret jaunizveidotajām valstīm. Lai gan oficiāli “balto” virspavēlniecība saglabāja “nenoteiktību”, paredzot, ka Krievijas nākotne tiks lemta Krievijas Satversmes sapulcē pēc boļševiku sakāves, tomēr pret t. s. “limitrofiem” izturējās ar neticību to dzīvotspējai vai klaji nicinoši. Līdz ar to, ZRA ciešot sakāvi, karavīri sadūrās ar grūtībām, kas daļēji bija minētās attieksmes, daļēji virspavēlniecības nolaidības sekas. Sarežģījumi iezīmējās praktiski līdz ar armijas atkāpšanos, kur līdztekus militārajām neveiksmēm un ar to saistītām sekām uzliesmoja plaša mēroga tīfa epidēmija, rezultātā prasot vairāk cilvēku dzīvību nekā visa 1919. gada militārā kampaņa.

Epidēmijas izraisītās sekas kopā ar problēmām sociālajā un ekonomiskajā jomā arvien vairāk stimulēja karavīru emigrāciju

un repatriāciju uz citām valstīm, kur vietu no pirmajām vietām ieņēma Latvija. Lai gan Latvijā bija iespējama repatriācija valstspiederīgajiem, ZRA krievu karavīri bieži vien saskārās ar grūtībām, kur par vienu no noteicošajiem iemesliem minēta neuzticība no Latvijas atbildīgo institūciju puses. Līdz ar to, neraugoties uz nogurumu no kara, nospiešību pēc ZRA sakāves un nereti arī slimību iedragāto veselību, daudziem karavīriem vienīgā iespēja, kā pamest Igauniju, bija iesaistīties svešos pretboļševīku formējumos, lai cīnītos pret SZSA citās frontēs. Daļa ideoloģiski noskaņotās ZRA virsniecības centās izmantot armijas potenciālu Krievijas pilsoņu karā, saformējot jaunu autonomu “balto” armiju pēc ZRA parauga, par placdarmu un bāzi karaspēkam paredzot Latvijas teritoriju.

Par spīti cerībām 1920. gadā par vienīgo reālo sabiedroto pretpadomju karā reģionā kļuva Polija, nosakot karaspēka formēšanas nosacījumus, kam bija spiesti piekrist arī “baltie” virsnieki, piedaloties karaspēka vervēšanā Igaunijā un Latvijā, turklāt sadarbojoties ne tikai ar Polijas Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem, bet arī ar bijušajiem Krievijas revolucionāriem. Lai gan vervēšanas misiju darbība norisinājās līdz 1920. gada oktobrim un, izņemot S. Bulaka-Balahoviča karaspēku, neietekmēja Polijas un Padomju Krievijas kara gaitu, Maskavas diplomātija centās izmantot ZRA virsnieku darbību Latvijā politisko mērķu sasniegšanā. Lai arī tajā brīdī iecerēto neizdevās sasniegt, tika iezīmēti ārzemju padomju politikas vaibsti starpkaru periodā attiecībā uz jaundibinātām valstīm. Neraugoties uz politiskās krīzes sekām, kas skāra augsti stāvošus ZRA virsniekus, daudzi bijušie “ziemeļrietumnieki” apmetās uz dzīvi Latvijā un starpkaru laikā aktīvi iesaistījās valsts sabiedriskajā, kultūras un sporta dzīvē, kā arī zinātniskajā, politiskajā darbībā un citās jomās.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksts sagatavots ar LU bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” atbalstu. Projekta Nr. AAP2016/B060.
- ² 1919. gada maijā–jūnijā Ziemeļu korpusa (topošās Ziemeļrietumu armijas) un Igaunijas armijas karagājiens Petrogradai uz īsu laiku kļuva par noteicošu virzienu Krievijas pilsoņu karā, taču, sākot ar 1919. gada vasaras vidu, par galveno apdraudējumu padomju varai kļuva Dienvidkrievijas bruņoto spēku īstenotā ofensīva Maskavai.
- ³ ĒRIKS JĒKABSONS. Latvija un Krievu Ziemeļu korpuss (Judeņiča Ziemeļrietumu armija) 1918–1920. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata 2001, Nr. 2, 54.–84. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizāņu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1996, Nr. 1, 43.–59. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Ģenerālis Staņislavs Bulak-Balahovičs un Latvija. In: Latvijas Arhīvi 1995, Nr. 1, 16.–21. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Krievijas Ziemeļrietumu (Nikolaja Judeņiča) armijas pārstāvniecība Rīgā 1919. gada augustā–decembrī: Bermonta akcijas konteksts. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata 2015, Nr. 16, 80.–108. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā. Rīga 2018; ĒRIKS JĒKABSONS, LAZAR FLEISHMAN. Pervyj rossijskij konsul v nezavisimoj Latvii. In: Trudy po balto-rossijskim otnoshenijam i russkoj literaturi. V chest 70-letija Borisa Ravdina. Part I. Stanford Slavic Studies 2012, Vol. 42, s. 67–214.
- ⁴ ANDREJS GUSAČENKO. Emigrācija i repatriācija byvshih voennosluzhashhih Severo-Zapadnoj armii v Latviju v 1920 g.: voenno-politicheskij kontekst. In: Sbornik Narvskogo muzeja “Okonchanije Estonskoj osvoboditelnoj vojni” 2021, Nr. 22, s. 85–108; ANDREJS GUSAČENKO. Krievu militārie formējumi Latvijā 1919. gada maijā–jūlijā: priekšvēsture un darbība. In: Latvijas Neatkarības karš un Latvijas armijas izveides 100. gadadiena. Starptautiskās konferences materiāli, 2019, 85.–101. lpp.; ANDREJS GUSAČENKO. Cerībās uz revanšu. Krievu pretboļševiku kustības sākums Latvijas Republikā 1920. g. In: Domuzīme 2020, Nr. 2, 75.–79. lpp.
- ⁵ AIVARS STRANGA. Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas un Padomju Krievijas (PSRS) attiecības 1919.–1925. gadā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga 2020; AIVARS STRANGA. Latvijas ārējie ekonomiskie sakari. 1919.–1940. gads. Attiecības ar lielvalstīm. Rīga 2015.
- ⁶ JURIS CIGANOVŠ. Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās. 1919. gada vasara–rudens. In: LZA Vēstis 54, 2000, Nr. 1/2, 12.–22. lpp.
- ⁷ Pandēmijas situācijā pētījuma apjoms ir būtiski limitēts arhīvu dokumentu, bibliotēku materiālu un citu krājumu ierobežotas pieejamības dēļ, tādējādi sniedzot plašākas iespējas pētniecības turpināšanai nākotnē.
- ⁸ A. RUPASOV, A. CHISTIKOV. Shljusshtaj. In: Voprosy istorii 1993, Nr. 11, s. 150–152.
- ⁹ KNJAZ' A. LIVEN. Pamjatka Livenca. Rīga 1927, s. 9–16.
- ¹⁰ JĒKABSONS, Latgale vācu okupācijas laikā, 46.–57. lpp.; KNJAZ' A. LIVEN, Pamjatka Livenca, s. 9–16.
- ¹¹ HEIGO ROZENTAL'. Severo-Zapadnaja armija. Hronika pobed i porazhenij. Tallinn 2012, s. 263–264. Vairāk par krievu militārajiem formējumiem Latvijā sk.: GUSAČENKO, Krievu militārie formējumi Latvijā 1919. gada maijā–jūlijā, 85.–101. lpp.
- ¹² STRANGA, Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums, 28.–33. lpp.
- ¹³ Ibidem.
- ¹⁴ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 540.
- ¹⁵ Ibidem, s. 558–569.
- ¹⁶ Ibidem, s. 531.
- ¹⁷ Ibidem, s. 520.

- ¹⁸ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 567–569.
- ¹⁹ Golgofa Sev.-zapadnoj armii. In: Segodnja, 13.02.1920., s. 2.
- ²⁰ Starp tiem arī armijā pazīstamais Temņickas pulka komandieris Aleksejs Daņilovs, kurš starpkaru laikā dzīvoja Latvijā un bija plaši zināms pretboļševiku kustības rindās; viņš vienlaicīgi sadarbojās ar spēcieniem.
- ²¹ Bor'ba s tifom v Narve. In: Segodnja, 11.03.1920., s. 1.
- ²² ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 608–609.
- ²³ JĒKABSONS, Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības, 599. lpp.
- ²⁴ Ibidem, 627. lpp. Citur – 30 ārsti un 90 medmāsa (Bor'ba s tifom v Narve, s. 1).
- ²⁵ Graždane! Prochtite i otzovites'. In: Segodnja, 28.02.1920., s. 2; Amerikanskij dezinfekcionnyj otrjad v Narve. In: Segodnja, 10.03.1920., s. 2.
- ²⁶ JĒKABSONS, Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības, 627. lpp.
- ²⁷ Pali na slavnom postu. In: Segodnja, 01.04.1920., s. 1.
- ²⁸ JĒKABSONS, Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības, 628. lpp.
- ²⁹ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 568–569.
- ³⁰ ERIKS EKABSONS, VALTERS SHHERBINSKIS. Uchastie latyshej v voennyh formirovanijah belyh vo vremja graždanskoj vojny v Rossii 1917–1920 gg. In: Narody i strany. Vtoraja polovina XIX – 30-e gg. XX veka. Moskva 2000, s. 92.
- ³¹ Livena divizija bija izveidota Latvijā uz Livena vienībai piederīgā karaspēka bāzes, kas nonāca ZRA 1919. gada jūlijā.
- ³² Livency v Beloj bor'be. Moskva 2019, s. 225.
- ³³ VLADIMIR NIKONOV. Rezekne pered tret'im prishestviem. Rēzekne 2018, s. 110.
- ³⁴ Pavēle Rietumu Brīvprātīgo armijā. Tieslietu ziņas [kr. val.], 15.01.1919. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3601-1-466, 111. lp.
- ³⁵ JĒKABSONS, Krievijas Ziemeļrietumu (Nikolaja Judēniča) armijas pārstāvniecība Rīgā, 94. lpp.
- ³⁶ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 392.
- ³⁷ N. Judēniča vēstule LR ārlietu ministram, 30.11.1919. LNA LVVA, 3601-1-267, 14., 19., 21. lp.
- ³⁸ ĒRIKS JĒKABSONS, JĀNIS ŠILIŅŠ (sast.). Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 3. daļa: 1919. gada 10. jūlijs – decembra sākums. Rīga 2021, 373.–374. lpp.
- ³⁹ J. Baloža labvēlīgā attieksme pret A. Livenu un viņa virsniekiem bija manāma arī starpkaru laikā. A. Livena bēres 1937. gadā sēru vainagu uz kapa nolīcis pats kara ministrs J. Balodis kopā ar Latvijas armijas komandieri ģenerāli J. Berķi un citiem augsti stāvošiem virsniekiem. Voennyj ministr Ja. Balodis vozlozhil cvety na grob svetlejšhego knjazja A. P. Livena. In: Segodnja, 07.04.1937., s. 5.
- ⁴⁰ Pulkveža Klimenta Didorova vēstule ģenerālim Jānim Balodim [kr. val.]. LNA LVVA, 3601-1-276, 83.–84., 93.–94. lp.
- ⁴¹ Sk. GUSACHENKO, Emigrācija i repatriācija byvshih voennosluzhashhih Severo-Zapadnoj armii v Latviju v 1920 g., s. 85–108.
- ⁴² JĒKABSONS, Krievijas Ziemeļrietumu (Nikolaja Judēniča) armijas pārstāvniecība Rīgā, 75. lpp.
- ⁴³ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 557.
- ⁴⁴ JĀNIS BALODIS. Atmiņu burtnīcas. 1918.–1939. gads. Rīga 2015, 200.–204. lpp.
- ⁴⁵ Armijas etapa un Rajonu komandanta priekšniekam, slepeni, 05.12.1919. LNA LVVA, 3601-1-263, 310. lp.
- ⁴⁶ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 581.
- ⁴⁷ BALODIS, Atmiņu burtnīcas, 200.–204. lpp.

- ⁴⁸ ROZENTAL', Severo-Zapadnaja armija, s. 602.
- ⁴⁹ ANDREJ KRUCHININ (sost.). S. N. i I. N. Balahovichi. In: *Beloe dvizhenie: istoricheskie portrety*. Moskva 2012, s. 1149–1174.
- ⁵⁰ ĒRIKS JĒKABSONS. Ģenerālis Staņislavs Bulak-Balahovičs un Latvija. In: *Latvijas Arhivi 1995*, Nr. 1, 17. lpp.
- ⁵¹ JĒKABSONS, Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības, 340. lpp.; BALODIS, Atmiņu burtiņas, 125.–141. lpp.
- ⁵² Kapteiņa V. Hasmaņa telegramma robežsardzes priekšniekam, 06.06.1920. LNA LVVA, 3601-1-469, 420. lp.
- ⁵³ JĒKABSONS, Ģenerālis Staņislavs Bulak-Balahovičs un Latvija, 16.–19. lpp.; DENIS ALEKSEJEV. B. V. Savinkov i russkie vooruzhennye formirovanija v Pol'she 1920–1921. Dissertacija. Sankt-Peterburg 2002, s. 58.
- ⁵⁴ STRANGA, Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums, 147.–148. lpp.
- ⁵⁵ Telegramma Nr. 163, 23.02.1920. LNA LVVA, 3601-1-469, 136. lp.
- ⁵⁶ V. Sergejeva vēstule B. Savinkovam [kr. val.], 23.07.1920. *Ibidem*, 3601-1-901, 276. lp.
- ⁵⁷ Ņemot vērā ZRA tiešu atkarību no Igaunijas un sabiedrotajiem, oficiāli monarhisko organizāciju darbība Ziemeļrietumu armijā bija liegta, darbība norisinājās pagrīdē vai frontē. Sk. ALEKSANDR GERSHELMAN. V rjadah dobrovol'cheskoj Severo-Zapadnoj armii. Chast' II. Moskva 1998, s. 8.
- ⁵⁸ V. Sergejeva dienesta gaitas saraksts. LNA LVVA, 5601-1-5752, 8.–11. lp.; ĒRIKS JĒKABSONS, VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Latvijas armijas augstākie virsnieki. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga 1998, 414.–415. lpp.; V. Sergejeva vēstule B. Savinkovam [kr. val.], 23.07.1920. LNA LVVA, 3601-1-901, 276. lp.
- ⁵⁹ V. Sergejeva vēstule B. Savinkovam [kr. val.], 23.07.1920. LNA LVVA, 3601-1-901, 276.–277. lp.
- ⁶⁰ Informāciju publiski puda Saeimas iecelta revīzijas komisija, kas izmeklēja t. s. “vrangeliādi” 1920. gada novembrī, apliecinot, ka V. Sergejevs strādājis ārējās izlūkošanas dienestā. Vrangeliada v Uchreditel'nom sobranii. Otvet Z. Mejerovica, soobshhenie revizionnoj komissii. In: *Segodnja*, 05.11.1920., s. 1.
- ⁶¹ V. Sergejeva vēstule B. Savinkovam [kr. val.], 23.07.1920. LNA LVVA, 3601-1-901, 276.–277. lp.
- ⁶² Tobrīd – ar P. Vrangeļa armiju un viņa emisāriem Rietumeiropā.
- ⁶³ Pis'mo N. Monkevica V. Sergeevu. LNA LVVA, 3601-1-901, 103. lp.
- ⁶⁴ DENIS ALEKSEEV. A. Palen i ego popytka sozdanija antisovetskogo centra v Latvii (leto 1920 g.). In: *Peterburgskij istoricheskij zhurnal* 2019, Nr. 3, s. 316–322.
- ⁶⁵ TAT'JANA ZAZERSKAJA. Vrangeliada v Uchreditel'nom sobranii Latvii glazami francuzskogo diplomata. In: *Peterburgskij istoricheskij zhurnal* 2018, Nr. 3, s. 139.
- ⁶⁶ V. Sergejeva vēstule A. Dikhofam-Derentalam [kr. val.], 12.10.1920. LNA LVVA, 3601-1-901, 22. lp.
- ⁶⁷ ALTER LITVIN (red.). Boris Savinkov na Lubjanke. Dokumenty. Moskva 2001, s. 388. Viskrievijas Ārkārtas komitejas aģentūras slepenajos ziņojumos norādīts, ka pirmā V. Sergejeva savervēto brīvprātīgo grupa, pieci cilvēki, bija nosūtīta uz Krimu septembra sākumā un ieradās Berlīnē septembra vidū. Konfiscētajos V. Sergejeva pierakstos ir atrodama informācija par trešo nosūtīto grupu 19 cilvēku sastāvā. Tādējādi kopējais P. Vrangeļa armijā nosūtīto skaits varētu būt ne vairāk kā 30–40 cilvēku. IVAN BASIK, VALERY AVDEYEV, ALEXANDER ZHADOBIN, ALEXANDER ZDANOVICH, VLADIMIR MARKOVCHIN (sost.). Russkaja voennaja jemigracija 20–40-h godov 20 veka. Kniga 1. Tom 1. Moskva 2005, s. 159; Pieraksts trešajai kārtai nosūtīšanai uz Krimu [kr. val.], 1920. gada oktobris. LNA LVVA, 3601-1-901, 281. lp.
- ⁶⁸ LEONID ZUROV. Pieejams: <https://www.russkije.lv/ru/lib/read/1-zurov.html> (skatīts 24.10.2021.).
- ⁶⁹ Latvijas Ziemas sporta savienība un tās vadītāji. In: *Fiziskā Kultūra un Sports*, 01.02.1939., 48. lpp.; Latvijas airētāju savienība. In: *Sporta Pasaule*, 18.11.1938., 6. lpp.; Organizāciju dzīve.

In: Stadions, 24.12.1933., 122. lpp.; VILFRID SHTRIK-SHTRIKFEL'DT. Protiv Stalina i Gitlera: General Vlasov i Russkoe Osvoboditel'noe Dvizhenie. Moskva 2003.

⁷⁰ JĒKABSONS, ŠĀERBINSKIS, Latvijas armijas augstākie virsnieki, 284., 68., 487. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Kapteinis Reinholds Mārtiņš Bernhards. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1992, Nr. 2, 202.–203. lpp.

CONCLUSION

In 1919, Russian Northwestern Army became one of the main military-political vector forces in the region. In contrast to the German forces and the *Landeswehr*, both of which were negatively perceived by the Latvian state before and, especially, after the 16th of April coup d'état and the battle of Cēsis, the Russian Northwestern Army's actions, despite being supported by the Allies, at first were perceived with an apprehension by the Latvian society, government and the highest military command which, however, did not prevent them from further cooperation for the sake of common goals. The reason of such behaviour was the attitude of Russian Anti-Bolshevik government, the supreme army commander, and of the majority of the officers towards the newly formed states. Even despite the fact that the official "White" Army's supreme command adhered to the state of "uncertainty", or believed that the fate of Russia will be decided by the Constituent Assembly after the defeat of the Bolsheviks, nevertheless, it treated viability of the so called, "limitrophe states" with distrust or even disdain. Due to these reasons, after the Russian Northwestern Army suffered defeat, its soldiers faced difficulties, which were partially caused by the above-mentioned attitude, and in part also resulted from the negligence of their own higher command. These difficulties emerged almost simultaneously with the army's retreat, when alongside with military losses and their aftermath, wide scale typhoid epidemics broke out and took more human lives than the whole military campaign of 1919. The consequences of the epidemics, along with the problems in social and economic spheres, stimulated the soldiers to emigrate and repatriate to other countries, among which one of the main destinations was Latvia. Despite the fact that the repatriation to Latvia was possible for its citizens, the soldiers of the Russian Northwestern Army often encountered difficulties. One of the main causes thereof was the aforementioned distrust on behalf of Latvian official institutions. Thus, despite the fatigue, depressed emotional state, and frequently – ruined health, for many soldiers the only way to leave Estonia was to join other Anti-Bolshevik formations and to fight against the Workers' and Peasants' Red Army on other fronts. A part of ideologically-minded officers of the Russian Northwestern Army tried to use its potential in the Civil War in Russia, by forming a new autonomous "White" Army following the example of the Russian Northwestern Army, with the territory of Latvia considered as its potential base and lodgement area. However, despite all hopes, in 1920 the only ally in the anti-Soviet war in the region was Poland that proposed army formation conditions, which "White" officers were forced to accept. These conditions provided enrolment of military personnel in Estonia and Latvia, as well as foresaw further cooperation, not only with the armed forces of Poland, but also with the former Russian revolutionaries. Moreover, even despite the fact that the enrolment mission had been taking place only till the October of 1920 and except for the forces of S. Bulak-Balahovich, no other "White" detachments participated in the Polish-Soviet War (without any influence on the warfare), Moscow diplomacy tried to

use the fact of the activities of the officers of the Russian Northwestern Army in Latvia for the achievement of their political goals. Even though, at that moment, these goals had not been accomplished, Soviet diplomatic service had drawn the features of its foreign policy in the interwar period concerning the newly formed states. Despite the consequences of the political crisis, which affected the high rank officers of the Russian Northwestern Army, some of its former servicemen resided in Latvia, and during the interwar period became actively involved in social, cultural, sport, as well as scientific, political and other spheres of life in the country.

The Representation of Children's Deaths in Florentine Family Books. A Methodology of Researching Emotions in Renaissance Florence¹

Bērnu nāves reprezentācija Florences ģimeņu grāmatās.
Metodoloģija renesanses laika Florences emociju analizē

Hanna Wichmann, M.A.

PhD student at the Department of History at the University of Rostock

Currently works at the *Staatliches Museum Schwerin*, Germany

Beginenberg 29, 18055 Rostock

E-mail: hanna.wichmann@uni-rostock.de

The article investigates the death of children and its emotional depiction in Florentine family books of the *Tre-* and *Quattrocento*. Following Barbara Rosenwein's theory of emotional communities, as well as William M. Reddy's *emotives*, the essay will present excerpts from the source material to examine the extent to which authors used emotions or "emotional language" to describe their own experiences and events and, if necessary, to communicate "emotionally" with the audience of their texts. Is it possible to identify similarities and differences in the narrative of children's deaths and, if so, to what degree can these be interpreted? Furthermore, Philippe Ariès' thesis of emotionally detached relationships of parents regarding their infants will be addressed and questioned.

Keywords: Emotions, Florence, family books, *ricordanze*, children's death, family history.

Raksts veltīts bērnu nāves un tās emocionālo atainojumu analīzei Florences ģimeņu grāmatās *Tre-* un *Quattrocento*. Izmantojot Barbaras Rozenveinas emocionālo kopienu teoriju, kā arī Viljama M. Redija emociju teoriju, atspoguļoti izvilcumi no avotiem, kuros autori ataino emocijas vai izmanto "emocionālu valodu", lai aprakstītu savu pieredzi un notikumus un lai nepieciešamības gadījumā "emocionāli" komunicētu ar lasītāju caur saviem tekstiem. Rakstā mēģināts noskaidrot, vai ir iespējams identificēt līdzības un atšķirības bērnu nāvju naratīvā, un, ja ir, tad kādā pakāpē tās var interpretēt. Publikācijā iekļautas un analizētas arī Filipa Arjē tēzes par vecāku attiecībām ar zīdaiņiem.

Atslēgvārdi: emocijas, Florence, ģimeņu grāmatas, *Ricordanze*, bērnu nāve, ģimeņu vēsture.

Introduction

Emotions² are arguably amongst the most difficult aspects of human history to capture. Often perceived as temporary and impulsive, historical scholarship has long avoided the study of emotionality and sometimes even considered it impossible.³ The second half of the 20th century, however, saw an increased interest in decoding emotions.⁴ Starting with studies in the natural sciences and medicine, the humanities and cultural studies came to be able to build new knowledge and adopted different methodological approaches to this topic. Historians such as Ute Frevert, Jan Plamper, William M. Reddy, or Barbara Rosenwein have shown how the history of emotions can be written.⁵

Firstly, this article aims to take up and present previous theoretical approaches to historical research of emotions. Secondly, methodological approaches and problems will be highlighted when presenting the source material analysed here. The source corpus includes Florentine family books, whereby selected material from 1300 to 1500 was investigated. The family books – known in Italian mainly as *Ricordanze* or *Ricordi* – are texts written by familial patriarchs of the urban upper and middle classes, which served primarily for individual intergenerational and inter-familial communication.⁶ It should already be noted here that these sources deserve special interest within historical research, as they are an early form of the so-called “ego-documents”⁷ in which the focus of attention is the individual self.⁸ To do justice to the scope of this article, only excerpts that discuss the death of one of the author’s children will be presented as examples.

Finally, this essay will present the author’s initial ideas and findings, which will eventually be developed into a doctoral

degree project. Since only few studies on the history of emotions in Renaissance Florence have been published so far,⁹ this project attempts, on the one hand, to fill this desideratum and, on the other hand, to integrate the family books into the focus of consideration. However, since this undertaking is still at a very early stage, it should be noted that it is a work-in-progress report rather than a paper on full-fledged, completed project.

Theories and methods of researching emotions in history

To begin with, two different theories and approaches will be presented here that are considered useful for the study of emotionality in late Medieval and Renaissance Florence.¹⁰

The “emotional communities” of Barbara H. Rosenwein

In addition to other historians, the medievalist B. Rosenwein has distinguished herself in recent decades with her studies of the so-called emotional communities.

According to her research, “*emotional communities are groups [...] that have their own particular values, modes of feeling, and ways to express those feelings*”.¹¹ Usually, they can be the same as social groups but that’s not necessarily the case.¹² They may be unique and singular in their appearance, or they can be closely related to other emotional communities of their time. Furthermore, it is of importance that they are not “bounded entities”, as pointed out by B. Rosenwein.¹³ Researchers “*may define them quite broadly – upper-class English society in the nineteenth century, for example*” – or more narrowly, for example, the court of the Carolingian Kings.¹⁴ The so-called emotional style of a more limited, defined community can be characterized in explicit

ways, whereas larger communities will contain variants and counter styles which B. Rosenwein refers to as “emotional subcommunities”.¹⁵ Emotional communities share important norms concerning the emotions they deem as important and the ways of expressing them.¹⁶ Medieval people belonged to several, often overlapping emotional communities between which they moved freely.¹⁷

So how do historians operate in regard to defining an emotional community and when studying a community’s emotions? B. Rosenwein answers this question insofar as “emotions are inchoate until they are given names”; that’s why emotional vocabularies are “exceptionally important for the ways in which people understand, express, and indeed ‘feel’ their emotions”.¹⁸ With this topic appears a set of problems, namely, the expression of the full emotional meaning of words; they often seem inadequate no matter how nuanced their use is. In comparison to objects, for example, a person often must further describe specific emotions. What makes it even more difficult is that emotions are also made known through non-verbal communication, like the tone of voice, gestures, facial expressions, or blushing. Written sources name some of these gestures or expressions and although it is true that sometimes people feign their feelings – especially in written texts – the feigning itself (according to B. Rosenwein) tells us what the emotional norm must be.¹⁹

William M. Reddy and emotives

The second concept to be introduced is W. Reddy’s “emotive” theory. W. Reddy is one of the first historians of emotion who aims, among other things, to overcome and combine the ongoing discussions about social constructivism versus universalism within emotion research.²⁰ He

proposes integrating both approaches into the “Speech Act” theory of John Austin.²¹ W. Reddy takes this theory further by emphasising that when it comes to feelings or emotions, statements always have both properties: they are thus always descriptive as well as performative.²² In order to better examine this mixed character of feelings linguistically and historically, W. Reddy proposes the term “emotive”. According to his research,

*“an emotive statement seems at first glance to have a real exterior referent, to be descriptive [...]. Emotives are translations into words about, into ‘descriptions’ of, the ongoing translation tasks that currently occupy attention as well as of the other such tasks that remain in the queue, overflowing its current capacities. Emotives are influenced directly by, and alter, what they ‘refer’ to. [...] [They] are themselves instruments for directly changing, building, hiding, intensifying emotions, instruments that may be more or less successful”.*²³

W. Reddy further elaborates on different forms of utterances and tenses regarding emotion claims. Concerning the first-person, past tense emotion claim, he implies that these statements are interpretations of past states of the person and therefore the emotion mentioned has ceased.²⁴ This topic will be interesting regarding the family books which are mostly written in first-person, past tense form.

Critics claim that W. Reddy’s theory only works synchronously.²⁵ In the case of historical sources that emerge several years or decades after a particular incident, the analytical stage of memory is missing.²⁶ With regard to the family books, this point of criticism must certainly be considered, since the entries are, after all, also descriptions of memories. However, as will be

shown in the following sections, the authors tended to write about their memories in close temporal proximity to the events described.

The source material: *Ricordanze*, family books, and family records

As already described above, the corpus of sources used here consists of so-called family books, which were produced in Florence between 1300 and 1500.²⁷ These books are called by different names in Italian: the most common terms are *Ricordanze*, *Ricordi*, and *Libri di famiglia*, of which the first two reflect their overall function by meaning “remembrance”.²⁸ Many of the entries within these texts start with the memorable formula *ricordo che* (“I remember that”) or *ricordo come* (“I remember how”), after which the authors describe matters important to them.²⁹ These affairs can be of a very different nature: they frequently write down the dates of births and deaths of family members, places of burial, marriages including the negotiation of dowries, and much more. Some books start with an elaborate genealogy of the family and have a distinctly literary style of writing, while others are strongly reminiscent of the business and account books from which this genre originally evolved.³⁰ As much as they differ in content and structure, the identical functions of these works can always be recognised. Roughly speaking, the authors wrote down what they considered relevant for themselves and their family and deemed memorable.³¹ However, the texts go beyond this aspect insofar as they had an interfamilial and intergenerational function and were (if possible) to be passed down through the agnatic line from father to son.³² This circumstance reveals further interesting features of the family books. Some of them seem to

have had a didactic function, clearly carrying communication from the author to his (male) descendants and giving advice regarding certain situations. The description of personal views, experiences, and lived events from a self-perspective make these works a unique fund that can be described as a form of early ego-documents. It is precisely this circumstance that makes them a valuable resource for studies of emotions in the Italian Renaissance. In the following sections, the author examines the extent to which authors used emotions or “emotional language” to describe their own experiences and events and, if necessary, to communicate “emotionally” with the recipients of their texts.

The number of Florentine family books from the *Tre-* and *Quattrocento* can be considered relatively great. Giovanni Ciappelli estimates the number of family books up to the year 1500 as approximately five hundred copies, of which a handful have already been edited.³³ The three family books selected here share a common trait that they were written by male authors who belonged to the same social and emotional community. Goro Dati, Ugolino Martelli, and Giovanni Morelli were merchants and belonged to the Florentine upper class, which becomes clear, on the one hand, through the administrative posts they occupied within the Florentine Republic, but also through the social network they cultivated.³⁴ Here it becomes apparent to what extent social and emotional groups overlap, as per B. Rosenwein’s methodology. Although a comprehensive study in this regard is still pending – other sources such as letters, wills, council minutes, or chronicles would have to be consulted here – the assumption will be made for the present study that the authors of the *Ricordanze* most likely belonged to the same emotional community, because of their shared societal and social networks as well as their

shared norms of emotional expression. This raises the question that was briefly posed at the beginning: How did this emotional community deal with the death of their children? Is there any evidence of emotionality in the family books? Is it possible to identify similarities and differences in the narrative, and, if so, to what extent can these be interpreted?

Representation of children's deaths and their emotional impact in Florentine family books

The question of whether and to what extent parents experienced the death of their children emotionally in the Middle Ages has already been addressed in earlier studies. Initially, Philippe Ariès' work "Centuries of Childhood. A Social History of Family Life" triggered a continued discussion about the concept or understanding of "childhood" in the Middle Ages.³⁵ He argues that "childhood" is a modern concept which emerged in the 17th century; therefore, people in the Middle Ages cannot be considered with reference to this concept.³⁶ Regarding the topic of children's death, P. Ariès even goes so far as to attribute to medieval parents a certain lack of emotion when it comes to the death of their children and argues further that they were not worthy of remembrance.³⁷ The supposed indifference results from the fact that emotional ties, especially to very young children, were consciously avoided due to the high mortality rate. Children outside infancy were seen as "little adults" who were actually no longer subject to any childlike specialness but were already integrated into adult society.³⁸ The theses of P. Ariès have since been taken up, discussed, and partly refuted by many historians.³⁹ Klaus Arnold notes, however, that the high probability of death of infants and small children must

inevitably have had an impact on emotional attachment.⁴⁰ Children's existence was constantly threatened; the mortality rate in the European Late Middle Ages is estimated at exceeding 50 percent.⁴¹ Even contemporary sources address the fears and worries of fathers for their children. Thus, Leon Battista Alberti describes in his theoretical tract "I libri della famiglia" from the middle of the 15th century:

"But why am I recounting every little thing? [...] Think how much it pains you to see them weeping if perhaps they fall a little and hit their hands, and how painful it will be for you to think that more children of that age die than of any other. Think how bitter it must be for him to expect from hour to hour to be deprived of such pleasure. Indeed, it seems to me that this early age is the one that scatters its many and greatest melancholies on every side, and almost only this one is seen to be full of smallpox, wounds, and rubella, and is never without stomach pains, [where children are] constantly weak, and always languish laden with many other infirmities, which neither you know, nor the little ones can tell you about, so that you consider every little evil in them to be very great and all the greater as you challenge yourself as to how to give a true and useful remedy to an unknown illness. Therefore, every slightest grievance of the children holds great torment in the father's soul."⁴²

In this section, Leon Battista Alberti has his fictional character Adovardo ponder the possible loss of children by describing the father's feelings regarding a potential death. On the one hand, he notes that for the most part very young children die and even mentions some causes; on the other hand, he mainly describes the constant fear and uncertainty regarding the fate of a child. Interestingly, the mother's concern

plays no role at all: the focus is solely on the fictional thoughts of the father. This is a phenomenon the text has in common with the Florentine family books. They also give us an exclusively male perspective on the subject, a circumstance that is due to the function of this type of source.⁴³

It should be emphasised once again that Leon Battista Alberti's book could be considered as a work of didactic fiction, whereas, in the subsequent family books, actual events and memories were noted.⁴⁴ This literary text suggests a high level of emotionality regarding the possible death of one's child. Whether and to what extent this also applies to the family books will be examined in the following.

Goro Dati and his Libro Segreto

The first example comes from the so-called *Libro segreto* of the silk merchant Gregorio (Goro) Dati.⁴⁵ He fathered 26 children in the course of his life, of whom only seven reached adulthood.⁴⁶ He meticulously records every date of birth and, if necessary, also the date of death of his children, most of whom died in infancy or of the plague.⁴⁷ It is also interesting to note that he does not evidently distinguish between his legitimate and illegitimate children. His illegitimate son Tommaso, whom he calls shortly Maso and who was fathered on a Tartar slave girl called Margherita during his trade journeys in Valencia, is mentioned, as well as the birth of his first legitimate son Stagio, who died at a young age.⁴⁸ Most of the entries about the deaths of his children read almost identically. The time and place of death are mentioned in an extremely concise manner, as well as the cause of death or the burial place. It is, therefore, more striking when an entry deviates from this norm and is additionally provided with an *emotive*, which is the case with Goro Dati's memory of the death of his daughter Betta:

*"From then on it was God's will to take the blessed soul of our daughter Betta after a long sickness; and she passed to God on the night from Tuesday to Wednesday first of Lent at 8 hours, the twenty-first of February fourteen hundred thirteen; she was 7 years [...] old, and it hurt me a lot. God, make her pray for us."*⁴⁹

The addition of "*e molto mi dolse*" is found exclusively in the description of Betta's death and allows us to speculate about Goro Dati's emotions at the time of his narration. I have used the translation "it hurt me a lot" in the quote, but certainly one could also interpret whether this could be meant in the sense of "being sorry" or "being sad". This shows one of the difficulties in dealing with emotion vocabulary, which William Reddy also notes: emotions cannot be clearly interpreted as one basal emotion, because they are multi-layered and complex.⁵⁰ Surely, we can understand a state of grief regarding the death of any child, but we can still question why her death in particular was given emotional language in his family record. One possible cause could be the length of Betta's illness, which may have greatly affected the Dati family. If we take into account the theses of P. Ariès, it could further be argued that an emotional bond with an already older child – Betta died at the age of seven – was more pronounced in the late Middle Ages compared to an infant and therefore the use of *emotives* at this point was in a way "justified", because it can be seen as both performative, as well as descriptive. The extent to which he himself was aware of this emotionality at the time of writing seems to be explicable by the performative act of the used *emotive*. If we follow Reddy's concept, we can indeed assume that Betta's death had an impact on her father's emotional state in the moment of writing: he felt pain and he decided to note his suffering in his family book.

The Ricordanze of Ugolino di Niccolò Martelli

Another example comes from the *Ricordanze* of Ugolino di Niccolò Martelli.⁵¹ He writes in a memoir about the birth and death of his daughter Ginevra:

*“I remember that on the second of October fourteen hundred forty-three, my wife Betta gave me a daughter whom we named Ginevra [...]. And I gave her to a wet nurse outside of the Porta alla Croce, to the wife of Domenicho del Sella. But on the 9th of November, a Monday at 5 pm, God called her to him, and she was buried in Santo Lorenzo di Firenze.”*⁵²

This entry can be considered representative of most of the descriptions of child deaths. The entries by Goro Dati described above concerning his other children who died in infancy read almost identically. Ugolino Martelli describes here, without any use of *emotives*, that Ginevra died on the 9th of November 1443 in her nurse's house and was buried in the Basilica of San Lorenzo. The naming of the burial places is a recurring feature within the family books, as future generations should know about the location of their relatives' final resting place to be able to pray for their spiritual welfare. Some passages even refer directly to the intended prayers.⁵³ Another interesting detail in this memorial is the mention of a wet nurse, who is not directly mentioned by name, but who we know was the wife of Domenico del Sella and lived in a house outside the *Porta alla Croce*. The use of wet nurses to feed infants was a common custom in the upper strata of Florentine society.⁵⁴ Concerning questions of the history of emotions, one could ask at this point whether giving the child away to a wet nurse shortly after birth was perhaps even intended to prevent the emotional bond with the infant from becoming

too strong. Christiane Klapisch-Zuber has shown in her studies that although children of both sexes were given to wet nurses, male offspring had a better status than female offspring.⁵⁵ For boys, the statistical chance that the family would take a wet nurse into their household was higher, while girls were often given to the homes of wet nurses, who frequently lived outside the city gates.⁵⁶ In this regard, the question of supervision comes up: children were indeed occasionally exposed to neglect and abuse in these foreign households, which was less likely to take place under the observation of their parents.⁵⁷ According to C. Klapisch-Zuber, children were under the care of wet nurses for an average of approximately 20 months.⁵⁸ Boys were usually “taken back” a little earlier, while girls stayed with wet nurses for a few months longer than average.⁵⁹ Ugolino Martelli's entry is thus a representative example of the treatment of female infants. It is true that he does not use emotional vocabulary in this passage, which is why at first glance this entry seems irrelevant from a linguistic perspective. Nevertheless, it can be emphasised that the description of the place of burial in the church of Santo Lorenzo here attests to the author's desire to record this place for posterity in order to perpetuate his daughter's spiritual salvation and therefore served as a *memoria*.⁶⁰

Giovanni Morelli's Ricordi

An excerpt from Giovanni Morelli's *Ricordi* will serve as a final example.⁶¹ He describes in detail the death of his first-born son Alberto, who dies very suddenly at the age of ten, and the emotional impact of this incident on his social environment:

“The death of this child was an incalculable loss to me and his mother; it saddened his relatives and neighbours, his teacher, his fellow students, the peasants at our home

in the country, our servants, and anyone who had ever known or seen him. [...] I could never have imagined that God taking my son from me, passing from this life to the next, could have been and continues to be such a knife in my heart."⁶²

He further states that the nuclear family did not leave the house for a month due to grief and that he did not enter his son's room for over a year because the sight of the empty space made him too emotional.⁶³ In contrast to Ugolino Martelli's and Goro Dati's family books, a very different emotional language is used here. Although Giovanni Morelli's texts generally have a more novelistic style than the other two family books cited, this difference is still remarkable. What distinguishes this entry from the previous ones? For one thing, it concerns the death of a male child, the first-born at that, to whom great importance was attached in the social group in which Giovanni Morelli moved. The eldest sons usually took over their father's commercial activities and inherited the family fortune.⁶⁴ Furthermore, Alberto was already ten years old at the time of his death, another fact that indicates that a stronger emotional bond was formed with older children than with infants. Both this example and the description of Betta's death by Goro Dati to a certain extent confirm P. Ariès' thesis of minimal emotional attachment to infants.

It can thus be concluded, at least based on of the evidence of the family books consulted here, that: 1. emotionality is indeed portrayed in these sources, to what extent, depends on the structure and the narrative of the family record; 2. the emotional community of the Florentine middle and upper class, to which the authors of the family books belong, increasingly portrays emotions in their narratives when it comes to their societal and familiar environment; and

3. there are both similarities and differences in narration within the family books: In the cases of children's deaths, more *emotives* can be discerned the older the child, and the death of sons was regarded with more emotional language than the deaths of daughters. Leon Battista Alberti's fictionalised image of a father constantly driven by worry can thus only partially be confirmed by the family books.

Conclusion

The aim of this article was, firstly, to provide a brief insight into theoretical concepts of the history of emotions that are significant for the present study and should receive more attention in the future. Secondly, using a clearly defined corpus of sources – the Florentine family books from the *Tre-* and *Quattrocento* – the intent was to investigate whether and to what extent emotions and emotionality play a role in the narration within the texts. In this respect, it can be summarised that emotional language occurs in fewer places than one would assume in advance with ego-documents. Nevertheless, the few examples show interesting aspects: In relation to the death of one's own children, a greater use of *emotives* can be observed in contrast to other entries. Furthermore, it can be assumed that, according to B. Rosenwein's theory of emotional communities, the authors of the family books considered here did indeed belong to the same social and emotional community. The death of one of the author's children was also used as a unifying criterion for the study, an event which is described differently in the respective texts depending mostly on the age of the child. The shared function of *memoria* can definitely be established in the material at hand, but it does not yet answer the question of why emotional language

was used in some cases of child's death and not in others.

Finally, some aspects should be pointed out which need to be considered more carefully in future studies. Firstly, it should be emphasised once again that this essay is about a few initial reflections and preliminary results. The topic illuminates only a very small part of the (Florentine) history of emotions and for the time being is limited exclusively to the consideration of family books, which were written solely by male authors. Female perspectives are completely missing here. Furthermore, it must be questioned and highlighted to what extent the relationship between actually "felt" emotion and later "written" emotion plays a role. Jan Plamper calls this phenomenon "emotional memory", i.e., what actually happens to emotions when they are written down later.⁶⁵ Although it can be assumed that the family books were relatively recent memories, the question should nevertheless be given more attention in potential future studies.

It was possible to conclude that one of the theses of P. Ariès is supported by these findings, namely, that a stronger emotional bond between parent and child appears to be developing after infancy. Due to high mortality rates during the first period of

life, as well as the handing over of babies to wet nurses (often located outside of the city) it can be further assumed that fathers from the Florentine middle and upper classes had a distinct way of dealing with their emotions regarding the death of their children in comparison to modern times. This is by no means to say that they had no attachment to their offspring; the chosen written documents clearly show that emotional attachments existed. Nevertheless, they selectively use their *emotives*, as was also shown within the examples. However, another assumption by P. Ariès does not seem to apply regarding the family records: the accurate recording of the children's deaths, even without emotional vocabulary, testifies to the author's desire for a form of remembrance for these children, which P. Ariès ruled out initially. The function of these texts as a form of *memoria* is therefore given.

Future studies of the family books concerning questions of emotional history could concretise this theme further and take up other subjects of investigation. Because of the particularly private form of these documents, they represent a rich fund of possibilities, whose research is still in its infancy, especially from the perspective of the history of emotions.

REFERENCES AND NOTES

¹ I would like to thank Vanda Visocka for encouraging me to present the first steps of my research at the international conference "Health of society and individuals through time: Perspectives and problematics in history and archaeology" and for organizing said event together with the Department of History at the University of Latvia.

² The definitions of "emotion" vary through time and are also dependent on the discipline in which they are made. Whereas in the Middle Ages, the so-called four temperament theory by the Greek physician Galen had a major influence on thinking about emotions, today mainly psychological and neurological definitions determine our understanding of the topic. Historian Jan Plamper emphasises that as a historian of emotion, one needs a working definition of the term, see JAN PLAMPER. *Geschichte und Gefühl. Grundlagen der Emotionsgeschichte*. München 2012, S. 50. The American Psychological Association defines "emotion" as "a complex reaction pattern, involving experiential, behavioral, and physiological elements, by which an individual attempts to deal

with a personally significant matter or event. The specific quality of the emotion (e.g., fear, shame) is determined by the specific significance of the event. For example, if the significance involves threat, fear is likely to be generated; if the significance involves disapproval from another, shame is likely to be generated. Emotion typically involves feeling but differs from feeling in having an overt or implicit engagement with the world". Available: <https://dictionary.apa.org/emotion> (last viewed 12.11.2021).

- ³ One of the first suggestions regarding the history of emotion were provided by Lucien Febvre in his 1941 essay "Sensibility and History: How to Reconstitute the Emotional Life of the Past" in which he argued against critics that historians do their research taking emotions into account anyway. But instead of using them unconsciously and anachronistically by imposing their own conceptions of emotions on people who lived in past times, it is necessary to ask about the shift in the meaning of emotions and their complexity and ambivalence, see LUCIEN FEBVRE. La sensibilité et l'histoire: Comment reconstituer la vie affective d'autrefois? In: *Annales d'histoire sociale* 3, 1941, No. ½, pp. 5–20.
- ⁴ Especially since the 1960s, the number of conceptual empirical works on emotion within psychology increased exponentially, see MARIA GENDRON, LISA FELDMAN BARRETT. Reconstructing the Past: A Century of Ideas About Emotion in Psychology. In: *Emotion Review* 1, 2009, No. 4, pp. 316–339, here p. 335. For a summary of some of the central psychological research see esp. PLAMPER, *Geschichte und Gefühl*, S. 177–244.
- ⁵ For introductory studies discussing the methods, theories and problems of the history of emotions see, for example, ALEXANDRA PRZYREMBEL. Sehnsucht nach Gefühlen: Zur Konjunktur der Emotionen in der Geschichtswissenschaft. In: *L'Homme* 2005, Nr. 16, S. 116–124; BARBARA ROSENWEIN. Worrying about Emotions in History. In: *The American Historical Review* 2002, No. 107, pp. 821–845; NINA VERHEYEN. Geschichte der Gefühle. Version 1.0. In: *Docupedia-Zeitgeschichte*, 18.06.2010. Available: https://docupedia.de/zg/Geschichte_der_Gef%C3%BChle (last viewed 12.11.2021); UTE FREVERT. Was haben Gefühle in der Geschichte zu suchen? In: *Geschichte und Gesellschaft* 2009, Nr. 35, S. 183–208; also PLAMPER, *Geschichte und Gefühl*.
- ⁶ Fulvio Pezzarossa defined and problematised historical research around the source genre, especially in terms of methodology and function, see FULVIO PEZZAROSSA. La memorialistica fiorentina tra Medioevo e Rinascimento. *Rassegna di studi e testi*. In: *Lettere Italiane* 31, 1979, No. 1, pp. 96–138. A similar approach was taken by Angelo Cicchetti and Raul Mordenti, who in their two-part volume "I Libri di famiglia in Italia" took an interdisciplinary look at the genre of *Ricordanze*, both from a historical and a literary perspective, see ANGELO CICCETTI, RAUL MORDENTI (eds.). *I libri di famiglia in Italia. Filologia e storiografia letteraria*. Roma 1985 (La memoria familiare, 1).
- ⁷ Giovanni Ciappelli, who published extensive studies on the subject of the Florentine family books as well as the edition of the family book of the Castellani Family, uses the term "egodocuments" in case of autobiographical content that is in some way "unintentional" self-representation, see GIOVANNI CIAPPELLI. *Memory, Family, Self. Tuscan Family Books and Other European Egodocuments (14th – 18th Century)*. Leiden 2014 (*Egodocuments and History Series*, 6), p. 3.
- ⁸ CIAPPELLI, *Memory, Family, Self*, pp. 23–25.
- ⁹ Fabrizio Ricciardelli and Andrea Zorzi, as well as Barbara Rosenwein, note in their 2015 anthology that there has been little research on emotions in the Italian Renaissance, see FABRIZIO RICCIARDELLI, ANDREA ZORZI (ed.). *Emotions, Passions, and Power in Renaissance Italy*. Amsterdam 2015 (*Renaissance History, Art and Culture*), pp. 7–8.
- ¹⁰ The theories which are presented in this paper are selected because of their value with regard to the examined topic. Of course, other approaches may be considered in the future as the project progresses.
- ¹¹ ROSENWEIN. *Generations of Feeling. A History of Emotions, 600–1700*. Cambridge 2016, p. 3.
- ¹² *Ibidem*.
- ¹³ *Ibidem*.

- ¹⁴ ROSENWEIN, *Generations of Feeling*, p. 3.
- ¹⁵ *Ibidem*.
- ¹⁶ *Ibidem*.
- ¹⁷ At the same time, because coexisting emotional communities must respond to the same or similar material, technological, and ideational conditions, they are usually recognizably related to one another, whether as variants of one another or as reactions to one another within a wider cultural framework. B. Rosenwein illustrates as an example, how a monastic community in England and a courtly one in southern France valued the same emotions even as they expressed their anxieties about those and other emotions very differently. B. Rosenwein's theory thus consciously opposes the unconscious, ahistorical transfer of the category of the nation to pre-national times, see PLAMPER, *Geschichte und Gefühl*, S. 81 and ROSENWEIN, *Generations of Feeling*, pp. 4–5.
- ¹⁸ ROSENWEIN, *Generations of Feeling*, p. 4.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 6.
- ²⁰ The discussion between representatives of either social constructivism or universalism can be claimed as the central question within the study of emotions. The universalists argue that human emotions are universal, biological, and (most importantly) invariable. Therefore, it doesn't matter at which time or place a person lives: they feel the same and their emotions are expressed in identical ways because of the same biological "code". While universalism does not deny that emotions have always been conceptualized differently through time, they claim that they have a constant, supra-temporal, and general cultural substrate. Jan Plamper offers an example for this theory with his study on soldierly fear: Fear in the face of an enemy would thus always be the same regardless if the person is a Roman legionary, a medieval halberd fighter, a soldier on the battlefield of Verdun, or a Congolese child soldier. All of them would be accompanied by the same physical signs: an increased pulse, dilated pupils, palpitations, and sweat; see PLAMPER, *Geschichte und Gefühl*, S. 42. Social constructivists, on the other hand, would argue against this hypothesis, asserting that social and cultural influences such as religion or education have an impact on the emotions of human beings. Their theory would implicate that emotions are as much products of top-down processing (in which case they depend on cognitive work) as of bottom-up (in which case they are connected to precognitive, automatic biological responses). This view suggests that socialization affects emotions because it helps to determine what is – and what is not – relevant to one's goals and values, which are aspects of cognition.
- ²¹ John Austin distinguishes between descriptive ("constative") and performative statements. For more information regarding his speech act theory, see MITCHELL GREEN. "Speech Acts". In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2021. Available: <https://plato.stanford.edu/entries/speech-acts/#Int> (last viewed 12.11.2021).
- ²² WILLIAM M. REDDY. *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*. Cambridge 2001, p. 105.
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ *Ibidem*.
- ²⁵ PLAMPER, *Geschichte und Gefühl*, S. 299.
- ²⁶ LINDA GARRO. Against Constructionism. In: *Current Anthropology* 1997, No. 38, pp. 341–342.
- ²⁷ Family books and family records continued to exist after 1500 and even experienced a veritable explosion of writing. Giovanni Ciappelli gives an overview of the Florentine material from the late Middle Ages to the 18th century, see, for example CIAPPELLI, *Memory, Family, Self*.
- ²⁸ Although not all *Ricordanze* are the same as family books, they do share some characteristics. The terminology of the source genre is very diverse, which is why reference should be made here to the professional literature: CIAPPELLI, *Memory, Family, Self*; PEZZAROSSA, *La memorialistica fiorentina*; CICCETTI, MORDENTI, *I libri di famiglia in Italia*.
- ²⁹ CIAPPELLI, *Memory, Family, Self*, p. 14. G. Ciappelli further notes that on average the author tends to record events in which he has participated. *Ibidem*, p. 23.

- ³⁰ GIOVANNI CIAPPELLI. Una famiglia e le sue ricordanze. I Castellani di Firenze nel Tre-Quattrocento. Firenze 1995, p. 183.
- ³¹ CIAPPELLI, Memory, Family, Self, p. 23.
- ³² Giovanni Morelli, one of the authors of the *Ricordanze*, wished to truthfully inform “his own” – meaning here his family or descendants of his family – about their origins and to describe to them events that happened to him or his relatives: “*Perché in questo libro non è scritto per innanzi alcuna cosa, m’è venuto voglia, cioè a me [...] iscrivere di nostra nazione e condizione antica e che di noi seguirà insino potrò e mi ricorderò; e ciò per passare tempo e che i nostri alcuna cosa ne sappino, perché oggi ogni catuno si fonda in grande antichità; e però vo’ mostrare la verità della nostra.*” GIOVANNI DI PAGOLO MORELLI. Ricordi. A cura di Vittore Branca. Firenze 1969, p. 81.
- ³³ CIAPPELLI, Memory, Family, Self, p. 13.
- ³⁴ Christiane Klapisch-Zuber convincingly shows how social networks functioned within the city’s political elite, see CHRISTIANE KLAPISCH-ZUBER. “Kin, Friends, and Neighbors”: The Urban Territory of a Merchant Family in 1400. In: Women, Family, and Ritual in Renaissance Italy. Chicago, London 1985, pp. 68–93.
- ³⁵ PHILIPPE ARIÈS. L’enfant et la vie familiale sous l’Ancien Régime. Paris 1960. The author used the later published German translation: PHILIPPE ARIÈS. Geschichte der Kindheit. München 2000.
- ³⁶ ARIÈS, Geschichte der Kindheit, S. 209.
- ³⁷ Ibidem, S. 98–99.
- ³⁸ MARTINA WINKLER. Kindheitsgeschichte. Eine Einführung. Göttingen 2017, S. 19.
- ³⁹ See for example ALBRECHT CLASSEN. Philippe Ariès and the consequences: History of childhood, family relations, and personal emotions. Where do we stand today? In: Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: The results of a paradigm shift in the history of mentality. Berlin 2005, pp. 1–65.
- ⁴⁰ KLAUS ARNOLD. Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance. Beiträge und Texte zur Geschichte der Kindheit. München 1980 (Sammlung Zebra: Reihe B, Bücher für die Ausbildung und Weiterbildung d. Erzieher, Band 2), S. 31.
- ⁴¹ Klaus Arnold estimates that more than one in two children died before the age of 14, see KLAUS ARNOLD. Kind. Kindstötung und Kindersterblichkeit. In: Lexikon des Mittelalters 2000, Nr. 5, S. 1143–1144.
- ⁴² “*Ma che vado io pure raccontando ogni minima cosa? [...] Stima tu a chi duole vederli piangere se forse cadendo un poco si li percuotono le mani, quanto gli sarà molesto pensare che più fanciulli di quella età che d’ogni altra periscono. Pensa quanto gli sia acerbità aspettare d’ora in ora essere privato di tanta voluttà. Anzi mi pare questa età prima esser quella che da ogni parte sparge le molte e grandissime maninconie, e quasi solo questa si vede piena di vaiuoli, fersa e rosolia, né mai sta senza crudesse di stomaco, al continuo giace deboluzza, e sempre langue carca di molte altre infermità, quali né tu conosci, né quelli picchini tis anno dirle, onde in te stimi ogni loro piccolo male essere grandissimo e tanto maggiore quanto ti sfidi come a non conosciuta malattia vi si possa dare vero e utile rimedio. Però ogni minima dogliuzza de’ figliuoli nell’animo de’ padre tiene grandissimo tormento.*” LEON BATTISTA ALBERTI. I libri della famiglia. A cura di Ruggiero Romano, Alberto Tenenti, Francesco Furlan, Einaudi. Torino 1994, pp. 35–36.
- ⁴³ There are few family books written by women, as G. Ciappelli states, but the female author is often a widow who continues to write in place of her dead husband, see CIAPPELLI, Memory, Family, Self, p. 22 and ARMANDO PETRUCCI, LUISA MIGLIO. Alfabetizzazione e organizzazione scolastica nella Toscana del XIV secolo. In: SERGIO GENSINI (ed.). La Toscana nel secolo XIV. Caratteri di una civiltà regionale. Pisa 1988 (Collana di studi e ricerche, 2), pp. 465–484, here p. 477.
- ⁴⁴ Alberti’s writings have already been widely consulted in research on Florentine social history. Regarding his work “I libri della famiglia” as a piece of fiction, see, for example AMYROSE MCCUE GIL. Rereading *I libri della famiglia*. Leon Battista Alberti on Marriage, Amicizia and Conjugal

- Friendship. In: *California Italian Studies* 2, 2011, No. 2. Available: <https://doi.org/10.5070/C322008979> (last viewed 15.01.2022).
- ⁴⁵ For further information regarding Goro Dati's family records, see the introduction of LEONIDA PANDIMIGLIO. *I libri di famiglia e il Libro segreto di Goro Dati*. Alessandria 2006 (Gli arsilli, 12); also GENE BRUCKER (ed.). *Two Memoirs of Renaissance Florence. The diaries of Buonaccorso Pitti and Gregorio Dati*. New York 1967.
- ⁴⁶ PANDIMIGLIO, *I libri di famiglia*, pp. 107–109.
- ⁴⁷ BRUCKER, *Two Memoirs of Renaissance Florence*, p. 120.
- ⁴⁸ PANDIMIGLIO, *I libri di famiglia*, pp. 104, 107; MARC VON DER HÖH. *Die Fremde im Haus. Sklavinnen im Spiegel der Florentiner Familienbuchüberlieferung*. In: ANDREAS RUTZ (ed.). *Die Stadt und die Anderen. Fremdheit in Selbstzeugnissen und Chroniken des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*. Wien [et al.] 2021 (Städteforschungen Reihe A: Darstellungen, 101), S. 185–203, here S. 197. I would like to thank Marc von der Höh for his constructive help regarding this article and for introducing me to the Florentine material in the first place.
- ⁴⁹ “*Da poi fu piacer di Dio volere a ssé la benedetta anima della Betta nostra fanculla dopo lunga infermità; e passò a Dio martedì notte venente il mercoledì primo di quaresima a 8 hore a dì .XXJ. di febraio 1413; avea anni 7 e mesi ..., e molto mi dolse. Idio la faccia pregar per noi.*” (PANDIMIGLIO, *I libri di famiglia*, p. 122)
- ⁵⁰ REDDY, *The Navigation of Feeling*, pp. 15–21; PLAMPER, *Geschichte und Gefühl*, S. 300–302.
- ⁵¹ For further information regarding Ugolino Martelli's family book see the introduction of UGOLINO DI NICCOLÒ MARTELLI. *Ricordanze dal 1433 al 1483*. A cura di Fulvio Pezzarossa. Roma 1989 (La memoria familiare, 3).
- ⁵² “*Richordo chome a dì ij di ottobre 1443, chol nome di Dio, mi naque della Betta mia donna una fanculla femmina; alla quale puosi nome Ginevra [...]. E diella a balia fuori della Porta alla Croce, alla donna di Domenicho del Sella. Di poi a dì viiij di novembre, i lunedì a ore xvij, piaque a Dio chiamarla a sse, e sotterossi in Santo Lorenzo di Firenze.*” (MARTELLI, *Ricordanze*, p. 208)
- ⁵³ Bartolomea, Giovanni Morelli's sister, died in 1387 from complications of childbirth. Her brother notes the location of her tomb in an extremely precise manner, in the wish that all descendants of the Morelli family may visit the location at regular intervals to pray for her salvation, see MORELLI, *Ricordi*, pp. 182–183.
- ⁵⁴ The search for and function of wet nurses in Quattrocento Florence is well researched by Christiane Klapisch-Zuber, see CHRISTIANE KLAPISCH-ZUBER. *Blood Parents and Milk Parents. Wet Nursing in Florence 1300–1530*. In: *Women, Family, and Ritual in Renaissance Italy*. Chicago, London 1985, pp. 132–164.
- ⁵⁵ *Ibidem*, p. 155.
- ⁵⁶ *Ibidem*, pp. 156–159.
- ⁵⁷ C. Klapisch-Zuber has been able to find out through her studies that in 17.4 percent of the cases, putting a child out to nurse ended in the death of the child. While 85 percent of these children died due to sickness, the remaining 15 percent were smothered, crushed, squeezed or simply neglected, see *ibidem*, pp. 146–148.
- ⁵⁸ *Ibidem*, p. 155.
- ⁵⁹ *Ibidem*.
- ⁶⁰ The aspects and functions of family records as *memoria* have been well researched regarding the German material, see, for example, BIRGIT STUDDT (ed.). *Haus- und Familienbücher in der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*. Köln [et al.] 2007 (Städteforschung Reihe A: Darstellung, 69).
- ⁶¹ G. Morelli's family records were written between 1393 and 1411 with a short supplement from 1421, again a note regarding the death of a son, see MORELLI, *Ricordi*. For further information about his life, see, for example, LEONIDA PANDIMIGLIO. “Giovanni Morelli”. In: *Dizionario*

Biografico degli Italiani 76, 2012. Available: http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-morelli_%28Dizionario-Biografico%29/ (last viewed 12.11.2021).

⁶² “La perdita di questo figliuolo fu dolore inistimabile al padre e alla madre; eziandio fu dolore a’ parenti suoi che ’l conoscevano e a’ vicini, al maestro suo, agli scolari, a’ contadini e alla famiglia di casa, e così a tutti quelli che ’l conoscevano o che l’aveano mai veduto. [...] Non arei mai potuto istimare che l’*avere Idio* dovise da me il mio sopra iscritto figliuolo, passando di questa vita ad altra, mi fusse suto e mi sia sì gravoso coltello.” MORELLI, Ricordi, pp. 457–458. The translation used here originated from the English version by Murtha Baca in: VITTORE BRANCA. Merchant Writers. Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance. Toronto [et. al.] 2015 (The Lorenzo da Ponte Italian Library), pp. 224–225.

⁶³ MORELLI, Ricordi, p. 459.

⁶⁴ Concerning the social structures of the Florentine families, see, among others, THOMAS KUEHN. Family and Gender in Renaissance Italy 1300–1600. Cambridge 2017. T. Kuehn elaborates that the heads of the families controlled their households in a downright autocratic way, because all decision-making power fell to them, see THOMAS KUEHN. Honor and Conflict in a Fifteenth-Century Florentine Family. In: Law, family, and women. Toward a legal anthropology of Renaissance Italy. Chicago [et. al.] 1991, pp. 129–142, here p. 131.

⁶⁵ PLAMPER, Geschichte und Gefühl, S. 341–342.

KOPSAVILKUMS

Šī raksta mērķis, pirmkārt, ir sniegt īsu ieskatu emociju vēstures teorētiskajos aspektos. Otrkārt, izmantojot noteiktu avotu kopumu – Florences ģimeņu grāmatas *Tre-* un *Quattrocento* –, analizēt, vai un cik lielā mērā emocijām un emocionalitātei ir nozīme tekstu naratīvā. Iespējams secināt, ka emocionāla valoda sastopama daudz retāk, nekā sākotnēji varētu pieņemt. Tomēr daži piemēri atspoguļo interesantus aspektus: sava bērna nāves naratīvā tiek izmantota emocionālāka valoda nekā citviet. Vēl jo vairāk – var pieļaut, ka saskaņā ar Barbaras Rozenveinas (*Barbara Rosenwein*) emocionālo kopienu teoriju šo ģimeņu grāmatu autori piederēja pie vienas un tās pašas sociālās un emocionālās kopienas. Tas, protams, neizskaidro, kāpēc dažos gadījumos bērna nāve atspoguļota emocionālāk nekā citos.

Jāuzsver, ka šajā rakstā iekļauta vien maza daļa no (Florences) emociju vēstures un prezentētie rezultāti ir pirmais ieskats šajā tematikā. Ģimenes grāmatas ir rakstījuši vīrieši, un tādējādi atspoguļotas tieši viņu emocijas, sieviešu emocijas šeit pilnībā izpaliek. Vēl jo vairāk, ir jāņem vērā izjustā un vēlāk aprakstītā emocija, kā arī tas, kā tā ietekmē teksta naratīvu. Jans Plampers (*Jan Plamper*) šo parādību dēvē par “emocionālo atmiņu”, proti, to, kas notiek ar emociju, kad tā tiek pierakstīta daudz vēlāk. Lai gan var pieņemt, ka ģimeņu grāmatas atspoguļo nesenus notikumus konkrētā cilvēka dzīvē, šim jautājumam būtu jāvelta īpaša uzmanība nākamajās publikācijās.

Šajā pētījumā var secināt, ka apstiprinās viena no Filipa Arjē (*Philippe Ariè*) tēzēm, respektīvi, ciešāka emocionālā saikne starp vecākiem un bērniem rodas pēc zīdaiņa vecuma. Salīdzinājumā ar mūsdienām agrāk Florencē tēviem no vidusslāņa un augstākā slāņa bija īpašs paņēmiens, kā tikt galā ar emocijām, kad gāja bojā kāds no viņu bērniem. Tas, protams, nenozīmē, ka viņiem nebija emocionālas saiknes ar pēcnācējiem; analizētie rakstiskie avoti skaidri norāda, ka pastāvēja emocionāla pieķeršanās saviem bērniem. Tāpat šajos avotos redzams, ka autori selektīvi izvēlējās emocionālu valodu, aprakstot bērna nāvi.

Sociālās apdrošināšanas politiskie aspekti: Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja darbība slimokasēs 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē

**Political Aspects of Social Insurance: Activities of Riga Trade Union
Central Bureau in Health Insurance Funds in the Second Half of 1920s**

Guna Plakane

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
E-pasts: plakaneguna@gmail.com

Sociālā apdrošināšana Latvijā 20. gadsimta 20. gados bija nozīmīga valsts labklājības politikas daļa. Viens no tās būtiskākajiem elementiem bija slimokases, kuru darbībā iesaistījās dažādi politiskie spēki. Raksta mērķis ir izpētīt sociālās apdrošināšanas politiskos aspektus, izmantojot Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja darbības piemēru slimokasēs 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē. Rakstā sniegts sociālās apdrošināšanas un slimokasu politizācijas svarīgāko aspektu vispārīgs raksturojums un, balstoties uz līdz šim pētniecībā neizmantotiem avotiem par centrālbiroja darbību slimokasēs, analizētas tā politiskās nostādnes, darbības koordinācijas mehānismi un galvenās darbības iezīmes.

Atslēgvārdi: sociālā apdrošināšana, slimokases, Latvijas Komunistiskā partija, satelītorganizācijas, Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs.

Social insurance was an important part of the state welfare policy in Latvia in the 1920s. One of its most important elements consisted of the health insurance funds. During the 1920s, the health insurance funds were run by various political forces. The aim of this article is to study the political aspects of social insurance, using the example of the activities of the Riga Trade Union Central Bureau in the health insurance funds in the second half of the 1920s. The article provides a general description of the main aspects of social insurance and the politicization of health insurance funds. Based on previously unused sources on the operation of the central bureau in health insurance funds, the article focuses on an analysis of its policies, coordination mechanisms and the main features.

Keywords: social insurance, health insurance funds, Latvian Communist Party, front organizations, Riga Trade Union Central Bureau.

Ievads

Latvijā 20. gadsimta 20. gados sociālā apdrošināšana bija nozīmīga valsts labklājības politikas daļa. Tās mērķis – ar valsts sociālās likumdošanas noteikto sociālās aizsardzības programmu nodrošināt iedzīvotājus dažādās ekonomiskā riska situācijās, ko izraisījušas veselības problēmas, nelaimes gadījumi, bezdarbs un citi iemesli. Vēsturniece Elga Zālīte atzīmē, ka sociālā apdrošināšana, kuras mērķis bija veiksmīgas labklājības sistēmas izveide, Latvijā darbojās arī kā līdzeklis vienlaikus sociālai un politiskai kontrolei.¹

Nozīmīgs sociālās apdrošināšanas elements bija veselības apdrošināšanas institūcijas – slimokases, kuru izveide aizsākās 20. gadsimta 20. gadu sākumā. Pakāpeniski sakārtojot slimokasu tiesisko ietvaru un tām attīstoties, to darbībā iesaistījās politiskie spēki. Īpaši aktīvi slimokasēs darbību izvērša Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (turpmāk – LSDSP), Latvijas Strādnieku sociāldemokrātu (mazinieku) partija un pastarpināti – nelegālā Latvijas Komunistiskā partija (turpmāk – LKP), kas slimokasu pilnvarnieku vēlēšanās piedalījās ar Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja (turpmāk – RABCB) veidotiem sarakstiem – RABCB bija LKP satelīorganizācija.² LKP starpkaru Latvijā bija lielākais drauds valsts drošībai, jo ar atbalstu no Padomju Krievijas (no 1922. gada Padomju Savienības) tā mērķtiecīgi iejaucās valsts iekšpolitiskajos procesos. Lai gan komunistisku, pretvalstisku organizāciju darbība bija aizliegta un tās pastāvīgi atradās Latvijas drošības iestāžu redzeslokā, komunisti ar dažādām metodēm, piemēram, iefiltrējoties legālās organizācijās, popularizēja savu ideoloģiju Latvijas iedzīvotāju vidū.

Raksta mērķis ir izpētīt sociālās apdrošināšanas politiskos aspektus Latvijā, izmantojot LKP satelīorganizācijas RABCB darbību slimokasēs 20. gadu otrajā pusē.

Slimokasu kā sociālās apdrošināšanas elementa politisko aspektu izpēte ir būtiska un zinātniski aktuāla. Lai gan atsevišķas organizācijas darbība slimokasēs šķietami skar tikai šaurus, tehniska rakstura jautājumus, tomēr jāuzsver, ka šī temata pētniecība pilnveido priekšstatus par politisko vidi Latvijā un politisko spēku darbības lauku, kā arī slimokasu darbības efektivitāti.

Ziņas par RABCB darbību slimokasēs sniedz nepublicētie avoti, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk – LNA LVVA). RABCB iekšējās lietvedības dokumenti (centrālbiroja slimokasu starpfrakciju biroja prezidija sēžu, pilnvarnieku sapulču protokoli³) kopumā sniedz detalizētu informāciju par darbības koordinācijai izveidotās struktūras darbību un nozīmi. Vienlaikus jāatzīmē, ka protokolos fiksētā informācija bieži vien ir fragmentāra – norādīts apspriežamais jautājums un pieņemtais lēmums, bet motīvi un argumenti par labu pieņemtajam lēmumam ne vienmēr tiek atspoguļoti. Būtiski tēmas izpētē ir arī slimokasu dokumenti⁴ – valdes sēžu, pilnvarnieku sapulču un pilnvarnieku vēlēšanu materiāli –, kas ļauj izvērtēt RABCB un to pārstāvju darbību slimokasu struktūrās un priekšvēlēšanu laikā. Pētījumā plaši izmantoti arī publicētie avoti – LKP konferenču materiāli, tiesību akti (to publikācijas presē) un periodika.

Sociālajai apdrošināšanai 20. gadsimta 20. gados ir veltīti vairāki darbi, kas publicēti dažādos laika posmos.⁵ LKP un tās satelīorganizācijas RABCB darbībai slimokasēs visvairāk veltīta uzmanība padomju historiogrāfijā. Raksturīgi, ka LKP atspoguļota kā vienīgā strādnieku tiesību aizstāve, pārspīlējot nelegālās organizācijas lomu strādnieku sociālo jautājumu risināšanā. Piemēram, vēsturniece Aina Arnte, kas pievērsusies LKP vadītajām kreisajām arodbiedrībām 20. gados, nelegālās organizācijas darbību slimokasēs vērtē izteikti pozitīvi, norādot:

*“Kreisās arodbiedrības LKP vadībā parādīja patiesu gādību par strādnieku dzīves apstākļiem un par strādnieku veselības aizsardzību.”*⁶

Vienlaikus ir noklusētas darbības epizodes, kurās LKP darbība neveicina un pat traucē slimokasu tiešo uzdevumu veikšanu. Savukārt pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sociālās apdrošināšanas politisko aspektu padziļinātai izpētei pievērsusies medicīnas vēsturniece Maija Pozemkovska. Savos pētījumos vēsturniece aplūkojusi slimokasu reorganizāciju 1929.–1930. gadā un ar to saistītās politiskās cīņas 20. gadu izskaņā.⁷ Balstoties uz daudzveidīgu avotu klāstu, viņa norāda, ka 20. gadu otrajā pusē slimokasu darbības galvenais apgrūtinājums bija politisko spēku aktivizēšanās.⁸

Sociālā apdrošināšana Latvijā 20. gadsimta 20. gados: vispārīgs raksturojums

Ilgstošā karadarbība Latvijas teritorijā no 1914. līdz 1920. gadam un tās visaptverošais raksturs, pakļaujot skarbiem apstākļiem ne tikai frontē karojošos, bet arī civiliedzīvotājus, radīja smagu slogu jaunizveidotajai Latvijas valstij. Postošo karu rezultātā bija smagi cietusi infrastruktūra, rūpniecība, lauksaimniecība, dzīvojamais fonds, ievērojami mainījies Latvijas teritorijā dzīvojošo skaits un sastāvs.⁹ Vienlaikus karadarbība bija atstājusi sekas arī uz karu pārdzīvojušās sabiedrības fizisko un mentālo veselību. Līdz ar to jaunajai Latvijas valstij bija jānodrošina atbalsta pasākumu kopums tai sabiedrības daļai, kurai bija nepieciešams sociālais atbalsts.

Sociālās apdrošināšanas jomai pilnvērtīgi pievērsties varēja tikai pēc karadarbības beigām Latvijas teritorijā 1920. gada februārī. Līdz 1920. gada 3. maijam, kad Ministru kabinets izdeva Rikojumu par darba

aizsardzību un strādnieku apdrošināšanu,¹⁰ sociālo apdrošināšanu valstī īstenoja, pamatojoties uz 1918. gadā izdotajiem sociālās apgādības noteikumiem. Ar iepriekš minēto rikojumu sociālo jautājumu sfērā aizsākās Krievijas Impērijas laika sociālo likumu piemērošana; Iekšlietu ministrijā nodibināja sociālo departamentu, kas sāka niansētāk izstrādāt sociālos likumus un organizēt strādnieku apdrošināšanas kases. Sociālo departamentu 1921. gadā pārveidoja par Darba ministriju, kas 1925. gadā tika pārsaukta par Tautas labklājības ministriju.

Pirmais nozīmīgais solis sociālās apdrošināšanas sakārtošanā bija Satversmes sapulces 1920. gada 15. decembrī pieņemtie Pārgrozījumi un papildinājumi pie likuma par strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos.¹¹ Tiesību normas pamatā bija Krievijas 1912. gada likums ar 1917. gadā veiktajām izmaiņām, ko saskaņā ar Latvijas Tautas padomes 1919. gada 5. decembra likumu atstāja spēkā, līdz ar to 1920. gada 15. decembra likums būtībā bija papildināts iepriekšējo Krievijas likumu variants.¹² Par šī likuma nozīmi savās atmiņās raksta sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns (1888–1964), uzsverot, ka lielākā daļa pilsonisko partiju saprata: ilgtspējīgi sociālie likumi ir labākais garants *“pret boļševiku valsts graužošu darbību”*.¹³

Šis likums paātrināja slimokasu dibināšanu 20. gadsimta 20. gadu sākumā. Slimokasu galvenais uzdevums bija nodrošināt ārstniecības pakalpojumu pieejamību un sniegt finansiālu atbalstu tajās apvienotajiem dalībniekiem un viņu ģimenes locekļiem. No apdrošināto perspektīvas nozīmīgs aspekts bija slimokasu pašpārvaldes iegūšana – to darbība balstījās uz biedru ievēlētu pilnsapulci, kas no sava vidus izvēlēja valdi un revīzijas komisiju. Pilnsapulce sastādīja slimokases gada pārskatu un budžetu un risināja dažāda veida jautājumus, kurus rosinājuši pilnvarnieki un valde. Vienlaikus pilnsapulce risināja arī tādus jautājumus,

kas slimokases dalībniekiem un darba devējiem radušies par valdes darbu un kas saistīti ar slimokases statūtu grozījumiem un tās likvidēšanu.¹⁴ Ja pilnsapulču lēmumi kādam no slimokases dalībniekiem vai darba devējiem šķita neatbilstoši, tos divu nedēļu laikā varēja pārsūdzēt Tautas labklājības ministrijā.¹⁵ Apdrošināto darba devēji slimokasēs iesaistījās minimāli – ar vienu pārstāvi revīzijas komisijā, savukārt valsts, kas pārraudzīja slimokasu darbību, to pārvaldē nepiedalījās.¹⁶

Ar šo likumu tika paplašināts cilvēku loks, kuri saņēma palīdzību, – tajā tika iekļauti arī amatnieki un būvuzņēmumos strādājošie; pagaidām ārpus apdrošināto loka atradās lauksaimniecībā un uz kuģiem strādājošie, kā arī aktīvajā karadienestā esošie.¹⁷ Slimokasu biedri ārstniecības pakalpojumus un medikamentus saņēma bez maksas, medicīnisko palīdzību un pabalstus varēja saņemt arī slimokasu biedru ģimenes locekļi. Slimokasu līdzekļus veidoja apdrošināto iemaksas, kas atkarībā no slimokases veidoja apmēram 1–2% no strādājošā algas, tās bija proporcionāli līdzvērtīgas darba devēju un valsts iemaksām.¹⁸

Slimokasu skaits kopš to izveides strauji auga – 1920. gadā bija četras slimokases ar 5648 apdrošinātajiem, 1923. gadā 39 slimokases ar 139 522 apdrošinātajiem (slimokases dalībnieki un viņu apdrošinātie ģimenes locekļi), savukārt vislielākais slimokasu skaits starpkaru Latvijā bija 1927. gadā – 43 slimokases ar 245 520 apdrošinātajiem (slimokases dalībnieki un viņu apdrošinātie ģimenes locekļi).¹⁹ Raksturīgi, ka par spīti slimokasu skaita mērķtiecīgai samazināšanai, kas saistīta ar slimokasu reorganizāciju 20. gadu beigās, līdz kurai noveda politisko spēku nesaimnieciskā darbība to pārvaldē, slimokasēs apdrošināto skaits līdz 1939. gadam pastāvīgi pieauga.²⁰

Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu 20. gados turpināja pilnveidot un nostiprināt, izdodot dažādus likumus,²¹ noteikumus,²²

rikojumus²³ un to pārgrozījumus un papildinājumus. Tālāk sīkāk pievērsta uzmanība 1927. gada maijā pieņemtajam Likumam par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos,²⁴ kas bija plašākais sociālais likums un attiecās uz apmēram 60% valsts iedzīvotāju.²⁵ Tiesību norma aptvēra praktiski visus algotos darbiniekus privātos, pašvaldības un valsts uzņēmumos, saimniecībās un citās darbavietās nodarbinātos neatkarīgi no to atalgojuma. Atšķirībā no slimokasu pārvaldes apdrošināšanas sabiedrību pārvalde bija darba devēju rokās – visas iemaksas nelaimes gadījumu apdrošināšanā sedza darba devēji. Likumā paredzēto apdrošināšanas kārtību realizēja trīs iestādes. Tautas labklājības ministrija apdrošināja valsts iestāžu darbiniekus, Pirmā apdrošināšanas sabiedrība nelaimes gadījumos apdrošināja lauksaimniecībā nodarbinātos,²⁶ un Otrā apdrošināšanas sabiedrība – visus pārējos strādājošos.²⁷ Apdrošinātie strādnieki tādā pašā skaitā kā apdrošināšanas sabiedrību pārstāvji varēja piedalīties tikai pensiju komisijās.²⁸

Saskaņā ar šo likumu nelaimes gadījumā cietušam vai ar arodslimību²⁹ saslimušam darbiniekam bija tiesības saņemt attiecīgo ārstēšanu, medikamentus un citas nepieciešamās procedūras. Cietušajam bija tiesības saņemt pabalstu darba nespējas laikā, to veidoja 70% no vidējās darba dienas algas, bet, ja darbspēja zaudēta pilnībā, cietušajam bija tiesības saņemt pensiju, ko veidoja 70% no cietušā gada algas. Gadījumos, ja darbspēja nebija zaudēta pilnā apmērā, bet bija gūtas smagas traumas, kas apgrūtināja atgriešanos ierastajā darba vidē, tika izmaksāta “*daļa no gada algas 70%, samērā ar darbaspējas zaudējumu pakāpi*”.³⁰ Ja darbinieks arodslimības vai nelaimes gadījumā gūto traumu dēļ gāja bojā, pensiju varēja saņemt ģimenes locekļi, pensijas apmēram mainoties atkarībā no katra ģimenes locekļa statusa attiecībā pret mirušo.

20. gados sociālā apdrošināšana bija viena no valsts prioritātēm, un tāda tā

saglabājās visā apskatītajā laika posmā, ko apliecina Valsts statistikas pārvaldes sagatavotajā statistikas pārskatā³¹ pieejamā informācija. Tā atspoguļo strauju pieaugumu valsts izdevumos attiecīgajai jomai, kas tieši saistāms ar sociālās likumdošanas sakārtošanu. 1922./1923. gadā no valsts budžeta sociālajai apgādībai un darba aizsardzībai tika izdoti 5 milj. latu, 1925./1926. gadā – 9,1 milj. latu, savukārt 1929./1930. gadā – jau 21,9 milj. latu.³² Sociālajai apgādībai un darba aizsardzībai veltītie līdzekļi no kopējiem valsts izdevumiem 1922./1923. gadā veidoja 4,3%, savukārt 1929./1930. gadā – jau 11,9%.³³ No šiem izdevumiem ievērojamu daļu veidoja valsts piemaksas slimokasēm – 1923./1924. gadā – 2,5 milj. latu, 1925./1926. gadā – 2,7 milj. latu, 1929./1930. gadā – 3,5 milj. latu.³⁴ Latvijā starp citām Eiropas valstīm slimokasu līdzekļi bija vislielākie – izņemot Latviju, valsts piemaksas slimokasu budžetā pastāvēja vienīgi Anglijā; citās Austrumeiropas valstīs iemaksas veidoja tikai darba devēju un apdrošināto iemaksas proporcijā viens pret viens.³⁵

Slimokasu politizācija: galvenie aspekti

Sakārtojot slimokasu tiesisko ietvaru un to darbībai attīstoties, 20. gadsimta 20. gadu vidū un otrajā pusē to darbībā aktualizējās politiskie jautājumi. Slimokases atradās kreiso politisko spēku iespaidā, tajās aktīvi darbojās LSDSP, Latvijas Strādnieku sociāldemokrātu (mazinieku) partija un LKP, kas slimokasēs piedalījās ar tās satelitorganizācijas RACB starpniecību.³⁶ Slimokasēs iesaistīto politisko spēku pretrunas visasāk izpaudās to jomtas organizāciju kongresos – tādas bija 1921. gada novembrī izveidotais Rīgas slimokasu starpbirojs³⁷ un Latvijas slimokasu kongresā 1922. gada februārī dibinātā Latvijas slimokasu savienība.³⁸

20. gadu sākumā slimokases darbojās mazinieku vadībā – 1. un 2. Latvijas slimokasu savienības valdē tiem bija pārliecinošs vairākums.³⁹ Latvijas slimokasu savienības 2. kongresā, kas norisinājās 1924. gada februārī, mazinieki un pilsonisko partiju pārstāvji izteica neuzticību kongresa prezidijam un aizgāja no tā – rezultātā izveidojās mazinieku un pilsonisko partiju pārstāvju bloks, kas slimokasēs kļuva par uzņēmēju interešu pārstāvi un lielāko sociāldemokrātu pretinieku.⁴⁰

Slimokasu darbības politiskie aspekti spilgti izpaudās 1924. gadā, kad sociāldemokrāti 28. un 29. jūnijā sasauca Latvijas slimokasu savienības ārkārtas kongresu, kurā mazinieku un pilsonisko partiju pārstāvji bija nolēmuši nepiedalīties un izstāties no šīs organizācijas, jo sociāldemokrāti vēlējās “sagrābt savienību savās rokās”.⁴¹ Līdz ar to slimokasu darbību arvien vairāk ietekmēja nesaskaņas atšķirīgu politisko uzskatu dēļ. Arī presē tika aktualizēts šis jautājums, norādot, ka slimokases tomēr nedrīkst izmantot politiskiem mērķiem, tāpat likumdošanas kārtībā jānoteic, ka to darbība ir apolitiska. Aicinājumos pārveidot slimokases par apolitiskām organizācijām tika pievērsta uzmanība arī tam, ka slimokasu darbiniekiem jābūt kompetentiem un savā darbībā jāprot nošķirt politiku no iestāžu tiešās darbības uzdevumiem.⁴²

20. gadu otrajā pusē, kad bija ievērojami pieaudzis slimokasēs apdrošināto skaits, to rīcībā esošās finanses un nekustamie īpašumi⁴³ un kad tās arvien vairāk politizējās, aktualizējās jautājums par slimokasu pārvaldes efektivitāti. Politisko spēku darbību un ar to saistītās problēmas spilgti raksturo partijas “Nacionālais centrs” biedra Arveda Berga (1875–1941) rediģētajā laikrakstā “Latvis” ievietotā publikācija, kurā raksturota sociāldemokrātu darbība.

“[...] slimokase kā tāda ir marksisma vismīlākā meita; sociāldemokrāti ne par ko

tik dzīvi neinteresējas, kā par slimu kasēm, bet ne jau tādēļ, lai koptu tautas veselību [...] slimu kase taču ir un paliek sociāldemokrātām tikai taktikas līdzeklis, kā sakot, instrumentum regni: viņa ir vajadzīga naudas līdzekļu iegūšanai, demagoģijai, šķiru cīņai, pilsoniskās iekārtas gāšanai un proletariāta diktatūras ieviešanai. – Tas katram domājošam cilvēkam ir skaidrs. Un tiešām slimu kases apgroza gadā milzu līdzekļus [...]; pie šiem līdzekļiem tiek sociāldemokrātija un apgādā savus biedrus un līdzskrējējus ar labi atalgotām vietām, pērk mājas, dzen propagandu.”⁴⁴

20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē slimokasēs aktīvi iesaistījās RABCB, kas pastarpināti pildīja LKP uzdevumus. Tāpat kā sociāldemokrāti, arī RABCB izmantoja slimokases politiskiem mērķiem, kas kavēja slimokasu tiešo uzdevumu īstenošanu. Līdz ar to nobrieda nepieciešamība pēc slimokasu pārvaldes reorganizācijas, ko īstenoja Latviešu Zemnieku savienības pārstāvja Hugo Celmiņa (1873–1941) Ministru kabinets 1929.–1930. gadā. 1930. gada jūlijā tika izdoti jauni noteikumi par slimokasēm,⁴⁵ kas atcēla iepriekšējos aktus, kuri regulēja slimokasu darbību.⁴⁶ Jaunajos noteikumos galvenās pārmaiņas bija saistītas ar slimokasu pārvaldi, kurā ar lielākām pārvaldes tiesībām tika iekļauti darba devēji. Tajā pašā laikā apdrošināto pārstāvji tāpat saglabāja vadošo pozīciju. Piemēram, slimokasēs, kurās dalībnieku skaits nepārsniedza 5000, apdrošināto ievēlētie pilnvarnieki bija tiesīgi ievēlēt trīs valdes locekļus, savukārt darba devēju ievēlētie pilnvarnieki – divus.⁴⁷

Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja darbība slimokasēs

20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē slimokasēs darbību sāka izvērst RABCB, kandidējot pilnvarnieku vēlēšanās un piedaloties,

piemēram, Rīgas kopējās, Rīgas centrālās, Rīgas pagaidu strādnieku un Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pārvaldes darbā. Galvenie uzdevumi slimokasēs saistījās ar prasībām apdrošināt visus strādājošos, panākt slimokasu centralizāciju un apvienošanu, kā arī atcelt jebkādas apdrošināto iemaksas slimokasēs, tas ir, realizēt apdrošināšanu uz darba devēju un valsts rēķina.⁴⁸

Politiskās nostādnes. 20. gadsimta 20. gados RABCB bija nozīmīga loma LKP legālā darba organizācijā. Centrālbirojs bija viena no lielākajām arodbiedrību jumta organizācijām, bet tajā ietilpstošo arodbiedrību un biedru skaits pakāpeniski samazinājās – tas svārstījās no 20 līdz 26 arodbiedrībām 1919. gada beigās līdz 12 arodbiedrībām 1925. gadā; biedru skaits 1922. gadā bija 14 970, savukārt 1928. gadā tikai 4736.⁴⁹ Biedru skaita samazināšanās skaidrojama ar centrālbiroja politisko darbību, kas aizēnoja tā tiešos uzdevumus – strādnieku sociālo jautājumu risināšanu.⁵⁰ Centrālbiroja pārstāvji kopā ar LKP Centrālās komitejas (turpmāk – CK) un Rīgas organizācijas locekļiem darbojās LKP legālā darba organizācijas centrā, savukārt pēc komunistiskās organizācijas biedru arestiem 1924. gadā RABCB pārņēma legālās darbības centra funkcijas.⁵¹ LKP politiskā linija legālajās organizācijās tika īstenota caur Legālo biedrību komunistisko biroju jeb Starpfrakciju biroju, ko veidoja pie legālajām biedrībām izveidoto komunistu frakciju pārstāvji, un RABCB prezidiju.⁵²

LKP mērķiem slimokasēs ļauj izsekot organizācijas konferencēs pieņemtās tēzes. Pirmo reizi jautājums par taktiku slimokasēs tika aktualizēts LKP 22. konferencē 1923. gada jūnijā. Tēzēs par legālo darbu norādīts, ka slimokasēs ir jāsamazina sociāldemokrātu un maziņu ietekme, “*kreisajai strādniecībai*” ir jāiziet slimokasu pilnvarnieku vēlēšanās ar saviem sarakstiem, un tā nekādā gadījumā nevar veidot blokus ar

citiem politiskajiem spēkiem.⁵³ Nākamajās LKP konferencēs mērķi un taktika slimokasēs izskanēja arvien skaidrāk. Piemēram, LKP 23. konferencē 1926. gada jūnijā noteikts, ka slimokasēs ir jāveic sistemātisks “skaidrošanas” darbs gan sociālās apdrošināšanas, gan strādnieku politiskajos jautājumos, lai tādā veidā varētu “popularizēt domu par strādnieku vienotās revolucionārās cīņas nepieciešamību”.⁵⁴ Savukārt attiecībā uz galvenajiem politiskajiem konkurentiem slimokasēs – sociāldemokrātiem – tika noteikts, ka RABCB cīņu pret viņiem nedrīkst izvērst tieši, tas ir, kā cīņu par amatiem, bet tai jāizriet no praktiskiem priekšlikumiem.

Centrālbiroja darbības laikā LKP pēdējā – 24. – konference notika 1927. gada augustā, tās tēzēs par legālo darbu norādīts, ka darbība slimokasēs jāpadara organizētāka un saskaņotāka, tajā pašā laikā jāveido ciešāki sakari ar citu pilsētu slimokasēm; jāizmanto slimokasēs kā platforma, ar kuras palīdzību izplatīt LKP sociālās programmas idejas, tādā veidā veicinot “masu revolucionizēšanu”. Aktualizēts jautājums par Latvijas strādnieku delegācijas braucienu uz Padomju Savienību, kura centrālais notikums bija Oktobra revolūcijas 10. gadadienas svinības.⁵⁵ Parādās stingrāka nostāja pret sociāldemokrātiem – “jāatmasko sociāldemokrātu līderi, kuri šeit, tāpat kā citās strādnieku organizācijās, cenšas strādniecību atturēt no aktīvas un vienotas uzstāšanās”.⁵⁶

LKP nostāja sociālajos jautājumos tika tieši īstenota RABCB, to ilustrē LKP CK 1922. gada sākumā izstrādātā programma sociālajos jautājumos, kura, savukārt, tika veidota pēc 1921. gadā notikušā Kominternes III kongresa lēmumiem un Kominternes Izpildu komitejas 1921. gada decembrī pieņemtajiem lēmumiem⁵⁷ un kura tika pieņemta RABCB 1922. gada 24. februāra plenārsēdē.⁵⁸

Darbības koordinācija. Lai realizētu LKP noteiktos uzdevumus un koordinētu darbību slimokasēs, pie centrālbiroja tika

izveidots slimokasu starpfrakciju birojs. Tā darbību vadīja prezidijs, kas sastāvēja no slimokasu pārstāvjiem un to vietniekiem.⁵⁹ Prezidija vadošais darbinieks, kas lielākajā daļā sapulču veica prezidija priekšsēdētāja pienākumus, bija LKP biedrs Jānis Zlaugotnis-Cukurs (1888–1941).⁶⁰ Prezidijs sasauca pilnvarnieku sapulces, kurās pilnvarniekiem bija jāsniedz detalizēts pārstāvētās slimokas darbības pārskats, ziņojot par to budžetu, apdrošināto skaitu, pabalstu lielumu, slimokasē nodarbināto cilvēku atalgojumu. Vienlaikus bija jāsniedz ziņas par slimokasēs ievēlēto pārstāvju nostāju dažādos sociālpolitiskos jautājumos, pievēršot uzmanību pretrunām starp RABCB, sociāldemokrātiem un maziņniekiem.⁶¹

Prezidijs noteica centrālbiroja darbības taktiku dažādos slimokasu darbības jautājumos. To ilustrē prezidija sēdē 1925. gada 22. maijā apspriestā taktika slimokasu pilnvarnieku vēlēšanām – Rīgas Pārdaugavas rajona kopējā slimokasē tika nolemts iziet ar diviem sarakstiem (centrālbiroja un progresīvo strādnieku), pēc apdrošināto skaita lielākajā slimokasē⁶² – Rīgas kopējā slimokasē – ar vienu sarakstu.⁶³ Lai slimokasēs realizētu prezidija priekšlikumus, tika sasauktas slimokasu starpfrakciju biroja sapulces, kurās piedalījās arī pilnvarnieki. Paplašinātajā prezidija sēdē 1926. gada 8. maijā, kur piedalījās arī 20 pilnvarnieki, prezidijs sniedza konkrētas instrukcijas tālākai darbībai, nosakot, ka pilnvarniekiem ir principiāli jāatbalsta slimokasu apvienošana, bet, tā kā netika ievērotas RABCB prasības un sarunas par šo jautājumu notika bez centrālbiroja pārstāvju dalības, jābalso pret slimokasu apvienošanu.⁶⁴

Paralēli instrukcijām par darbības taktiku prezidijs, uzklaujot pilnvarnieku ziņojumus par slimokasu darbību, deva padomus konkrētu jautājumu risināšanā. Piemēram, 1926. gada 8. maija paplašinātajā prezidija sēdē Rīgas kopējās slimokasēs pārstāvis ziņoja, ka ierosināta dažu ārstu sūtīšana

ārņemju komandējumā un slimokases darbinieku brauciens uz sporta sacensībām, par prombūtnes laiku izmaksājot pilnu darba algu. Pēc ziņojuma uzklaušanās prezidijs nolēma, ka centrālbiroja pilnvarniekiem jānoraida sportistu braucienu finansēšana no slimokases budžeta, savukārt ārstu braucieni jāatbalsta, turklāt ārstu kandidatūras ir jāizvirza RABCB slimokasu starpfrakciju birojam.⁶⁵ Tāpat prezidijs sniedza padomus, kā attiekties pret citiem politiskajiem spēkiem. Paplašinātajā prezidija sēdē 1925. gada 13. decembrī Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieks ziņoja, ka ar maziniekiem sadarbība neesot iespējama viņu nekonkrētā viedokļa dēļ, tādēļ ar viņiem nekāds bloks netiks veidots, savukārt sociāldemokrāti sadarbības piedāvājumu ar kreisajiem arodniekiem noraidīja. Šajā situācijā prezidijs nolēma, ka centrālbiroja pilnvarnieki neatbalstīs mazinieku un sociāldemokrātu priekšlikumus sociālajos jautājumos.⁶⁶

Ja prezidija norādījumi slimokasēs netika īstenoti, pilnvarniekiem bija jāsniedz paskaidrojumi. Ja norādījumu nepildīšana atkārtojās – pilnvarnieki tika izslēgti no slimokasu starpfrakciju biroja. Piemēram, starpfrakciju biroja sēdē 1926. gada 3. septembrī Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieks Jānis Meņģelsons pirms slimokases pilnvarnieku vēlēšanām bija patvaļīgi sagrozījis pieteikto sarakstu – dažus kandidātus izsvitrojis, dažus “pacēlis uz augšu” (J. Meņģelsons iesniegtajā sarakstā bija pirmais⁶⁷), tā rezultātā slimokasē netika ievēlēti tie biedri, par kuriem prezidijs un pilnvarnieki bija vienojušies. Līdz ar to J. Meņģelsona ricība tika atzīta kā vērsta “pret arodu biedribu interesēm slimokasu darbības laukā” un viņš tika izslēgts no starpfrakciju biroja.⁶⁸

Politiskās darbības galvenās iezīmes. RABCB darbībā slimokasēs var konstatēt vairākas politiska rakstura iezīmes, kurām ir vērts pievērsties sīkāk.

Viena no centrālbiroja darbības galvenajām iezīmēm bija politisko konkurentu – sociāldemokrātu un mazinieku – diskreditēšana, kas izskanēja slimokasu pilnvarnieku un valdes sapulcēs, priekšvēlēšanu laikā un politisko spēku un to pārstāvošo organizāciju preses izdevumos. Vienlaikus jāatzīmē, ka pretinieka diskreditēšana bija raksturīga visiem slimokasēs iesaistītajiem politiskajiem spēkiem. To ilustrē polemika starp RABCB un sociāldemokrātiem, tā eskalējās pēc sociāldemokrātiskā Latvijas Arod biedrību centrālbiroja ruporā “Arodnieks” 1925. gada 15. decembrī publicētā satīriskā dzejoļa “Jaunais Teļš”:

*No kaujas saucieniem un lāstiem
Kā pērkongrāvieniem dimd ceļš...*

*Pret slimu kasu darbiniekiem
Iet braši ciņā “Jaunais Teļš”.*

Kur greizi kāpj viņš slimām kājām,

Tur pēdas – lietuvēna krusts.

Bet darba tautas vadoņtituls

Tik kairinošs un neizjūsts.

Kam parazīts šķiet katrs, kas strādā,

Un pundurs – sociāldemokrāts;

Tādēļ par slimu kasēm gādās

Nu turpmāk jaunais “telēns” pats.

Viņš “darbiniekus”, instruktorus,

Un “specus”, cik vien vajadzīgs, dos,

Un visus vecos darbiniekus

Ar “vilka pasēm”⁶⁹ apbalvos.

Tad slimu kasēm ziedu laiki,

Kā “Produktam”⁷⁰ reiz iestāsies...

Bet “Produkts”... “Produkts” – ak, nu nieki,

Tas tautai būs jau piemirsies!

Bet – sazin velns, no kam šī smaka?

Ak, darba tauta, nesirdies,

Jo “kominternā” jaunais telēns

Ir badīdamies app..dies.⁷¹

Satīriskajam dzejolim atbildi parādā neatstāja RABCB, norādot, ka sociāldemokrāti publicējuši “lopisku dzeju”, kas veidota pēc Jāņa Akuratera 1905. gada notikumu kontekstā sarakstītās revolucionāru ciņas

dziesmas “Ar kaujas saucieniem uz lūpām”. Sociāldemokrāti, kas apgānījuši šo revolucionāru dziesmu, tikai apliecina savu “gara trulumu”.⁷² Savukārt sociāldemokrātu publicētajā atbildē uz RACB repliku norādīts, ka centrālbirojs dzejoļi saredz “savas nekritizējamās “kreisās” augstības goda aizskaršanu” un nepamatotu revolucionāro dziesmu zaimošanu. RACB publikācija tikai apliecina to, ka dzejoļa autors “[...] *trāpījis vārīgā vietā un naglai taisni uz galvas, par ko vislabāk liecina Rīgas centrālbiroja lielās dusmas*”.⁷³

Savstarpējie apvainojumi īpaši asi izpaudās slimokasu pilnvarnieku priekšvēlēšanu laikā. RACB retorikai, kas vērsta pret politiskajiem konkurentiem, var izsekot centrālbiroja izplatītajās skrejlapās. Piemēram, pirms Rīgas Centrālās slimokases vēlēšanām 1927. gada 26.–27. aprīlī starp centrālbiroja izplatītajām skrejlapām vairākas veltītas tikai sociāldemokrātu un maziņu darbības “atmaskošanai” slimokasēs. RACB sociāldemokrātiem pārmet nekonsekvenci – priekšvēlēšanu solījumi un reālais darbs slimokasēs atšķiras kā diena pret nakti; sociāldemokrāti un maziņi slimokases izmanto partiju aģitācijas nolūkos un nenodarbojas ar slimokasu tiešajiem jautājumiem.⁷⁴ Šāda veida kritika izskan arī RACB skrejlapā, aicinot balsot par centrālbiroja sarakstu Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieku vēlēšanās 1928. gada 9.–10. jūnijā. Lai gan skrejlapā veltīta uzmanība arī sociālās apdrošināšanas vispārējam raksturojumam un tendenciozam centrālbiroja darba vērtējumam slimokasēs, sniegts kritisks citu pieteikto pilnvarnieku sarakstu raksturojums. Piemēram, Apvienoto strādnieku un kalpotāju kandidātu saraksts, ko “kūrēja” maziņi, raksturots kā “*vismelnākais un kasi apdraudošākais*”, norādot uz maziņu sadarbību ar darba devējiem:

“[...] ko gan var dot uzņēmēju uzticības vīri slimokasei? [...] Šo vīru nolūks ir kasi

sagraut no iekšienes. Tamdēļ nevienu balsi par mūsu ienaidniekiem un slimo kasu gremdētājiem.”⁷⁵

Vienlaikus jāatzīmē, ka RACB priekšvēlēšanu taktika Rīgas Pārdaugavas rajona kopējā slimokasē nesa panākumus: centrālbiroja kandidātu saraksts saņēma visvairāk balsu – no 3462 balsīm tika saņemtas 867, tādā veidā pēc proporcionālu vēlēšanu principa no 100 pilnvarnieku vietām iegūstot 26.⁷⁶ Nākamais palika sociāldemokrātu vadītais Latvijas Arod biedrību centrālbiroja Rīgas nodaļas saraksts, par kuru tika atdotas 659 balsis, un šis saraksts ieguva 19 pilnvarnieku vietas.⁷⁷

Vēl viena raksturīga centrālbiroja darbības iezīme bija centieni slimokasu tehniskā personāla amata vietās iecelt sev lojālus cilvēkus. Šo darbības iezīmi raksturo pilnvarnieka J. Zlaugotņa-Cukura darbība Rīgas pagaidu strādnieku slimokasē. Pirms pilnvarnieku vēlēšanām 1927. gada 23.–25. aprīlī RACB slimokasu starpfrakciju birojs nolēma kandidēt ar pieciem sarakstiem,⁷⁸ no kuriem reģistrēti tika četri.⁷⁹ Pēc veiksmīgajām vēlēšanām, kurās kreisajiem arodniekiem izdevās iegūt vadošās pozīcijas (no 50 pilnvarnieku vietām RACB pieteiktie saraksti kopā ieguva 28, sociāldemokrāti – 15, maziņi – 7⁸⁰), par slimokases valdes priekšsēdētāju tika ievēlēts J. Zlaugotnis-Cukurs. RACB slimokasu starpfrakciju biroja prezidija sēdē 1927. gada 12. augustā J. Zlaugotnis-Cukurs ziņoja, ka slimokasu darbiniekus bez konkrēta iemesla atlaist nedrīkst, domājams, attiecinot to uz sociāldemokrātu un maziņu darbību. Piemēram, sociāldemokrāti Rīgas Pārdaugavas rajona kopējā slimokasē par medmasu pieņēma kādu viņiem pietuvinātu personu, no darba atbrīvojot RACB iecelto.⁸¹ Tajā pašā laikā centrālbirojs pie katras iespējas tehnisko darbinieku amatos iecēla sev lojālus cilvēkus, piemēram, pēc J. Zlaugotņa-Cukura ziņojuma 1927. gada 12. augusta sēdē

tika nolemts “[...] *pagaidu strādnieku kases frakcijas ārstu komisijā izbidīt savu cilvēku*”.⁸² J. Zlaugotņa-Cukura darbību Rīgas pagaidu strādnieku slimokasē kritiski vērtēja sociāldemokrāti, norādot, ka viņa pirmais darbs kā slimokases valdes priekšsēdētājam bija “*uzteikt pastāvošos līgumus ar darbiniekiem, bet, redzēdams, ka uzteikšanas termiņš ir par garu, nenocietās, un pasteidzās priekšlaikus atlaist dažus darbiniekus*”.⁸³

Raksturīgi, ka centrālbirojs slimokases izmantoja arī savu arodbiedrību rindu papildināšanai, tādā veidā piesaistot vairāk cilvēku LKP vadītajai organizācijai. Piemēram, slimokasu starpfrakciju biroja prezidija sēdē 1927. gada 3. septembrī tika nolemts sasaukt slimokasu tehnisko darbinieku sapulci, un galvenie sapulces jautājumi bija darbinieku instruēšana par darbības uzdevumiem un koordināciju.⁸⁴ Sapulcē, kas norisinājās tā paša gada 18. septembrī, tika noteikts, ka visiem darbiniekiem ir jāiestājas RABCB Veselības kopēju arodbiedrībā.⁸⁵

Secinājumi

Kopumā sociālā apdrošināšana Latvijā 20. gadsimta 20. gados bija savam laikam atbilstoša un funkcionēt spējīga sociālās drošības sistēma. Pakāpeniski pilnveidojot tiesību normas, kas regulēja sociālo apdrošināšanu, ieguldot arvien vairāk līdzekļu (vienlīdz aktīvi iesaistoties apdrošinātajiem, darba devējiem un valstij) un izveidojot slimokasu tīklu, būtiski uzlabojās sociālo pakalpojumu pieejamība.

20. gadu vidū un otrajā pusē slimokasu pārvaldē arvien aktīvāk savu darbību izvērsa politiskie spēki, tai skaitā LKP. Nelegālās komunistiskās organizācijas darbība slimokasēs bija iespējama tās satelītorganizācijas – RABCB – piesegā, tā kā legāla

organizācija bija tiesīga pieteikt kandidātu sarakstus slimokasu pilnvarnieku vēlēšanām, kā arī deva iespēju organizēt legālas sapulces un publicēt LKP nostāju dažādos slimokasu jautājumos legālos preses izdevumos. LKP konferencēs pieņemtie lēmumi tika realizēti slimokasēs caur RABCB, un tā paspārnē izveidotais slimokasu starpfrakciju birojs tālāk noteica konkrētu rīcības plānu, kas no centrālbiroja sarakstiem ievēlētajiem pilnvarniekiem bija jāiesteno slimokasēs. Vienlaikus pilnvarnieku darbība slimokasēs tika stingri uzraudzīta – tādā pašā hierarhiskā ķēdē informācija nonāca atpakaļ pie LKP nelegālās organizācijas vadības, un gadījumos, ja pilnvarnieki lēmumus atkārtoti nerealizēja, viņi tika izslēgti no šīs darbības struktūras. RABCB darbībai slimokasēs raksturīga politisko oponentu diskreditēšana, pietuvinātu cilvēku iekārtošana slimokasu tehnisko darbinieku amatos, neracionāla darbība, kas izriet nevis no sociāliem, bet politiskiem apsvērumiem. RABCB darbība bija izteikti duāla un pat divkosīga – asākie pārmetumi, ko centrālbirojs vērsa pret politiskajiem oponentiem, ir konstatējami arī LKP vadītā centrālbiroja darbībā.

LKP ar centrālbiroja starpniecību spēja popularizēt savu sociālo politiku plašākās sabiedrības aprindās, piesaistīt tās satelītorganizācijai jaunus biedrus un vēl vairāk sadrumstalot sabiedrības uzticību politiskajiem spēkiem. Arvien krasāk izpauzoties politisko spēku pretrunām un nespējai rast kompromisus, tika kavēta slimokasu galveno uzdevumu realizācija. Līdz ar to 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē slimokasu pārvaldes politizācijas deļ saruka to pārvaldes efektivitāte – to pārvaldnieki bija vairāk aizņemti ar politisko mērķu īstenošanu un savstarpējo domstarpību risināšanu, galvenos uzdevumus netieši novirzot otrajā plānā.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ELGA ZĀLĪTE. Sociālā apdrošināšana Latvijā (1920–1940). In: Latvijas Arhīvi 1999, Nr. 2, 99.–127. lpp., šeit 99. lpp.
- ² Rakstā jēdziens “satelītoorganizācija” attiecināts uz tādām organizācijām, kuras formāli bija patstāvīgas, bet politiski atkarīgas no LKP.
- ³ Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja arhīvs. Slimo kasu prezidija sēžu protokoli, 1928. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3980-1-61; Pārdaugavas rajona slimokases rūpniecības, tirdzniecības un transporta uzņēmumu saraksts; uzsaukumi par balsošanu, 1927–1928. Ibidem, 3980-1-64; Centrālbiroja slimo kasu starpfrakciju biroja, prezidija sēžu un pilnvarnieku sēžu protokoli. Kaulu apstrādāšanas uzņēmuma strādnieku sapulces protokols, 1924–1927. Ibidem, 3980-1-65.
- ⁴ Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases arhīvs. Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases valdes sēžu protokolu grāmata, 01.01.1924.–17.11.1925. Ibidem, 1663-1-3; Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases protokolu grāmata, 07.09.1928.–21.04.1931. Ibidem, 1663-1-6; Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimokases pilnvarnieku sapulces protokolu grāmata, 08.07.1928.–14.01.1934. Ibidem, 1663-1-15; Slimo kasu pilnvarnieku vēlēšanu lieta nr. 1, 1925. Ibidem, 1663-1-991; Slimo kasu pilnvarnieku vēlēšanu lieta nr. 2, 1925. Ibidem, 1663-1-992; Rīgas Pārdaug. raj. kop. slimokases 1926. g. pilnvarnieku vēlēšanu lieta I, 1926. Ibidem, 1663-1-993; Rīgas Pārdaug. raj. kop. slimokases 1926. g. pilnvarnieku vēlēšanu lieta II, 1926. Ibidem, 1663-1-994; Pilnvarnieku vēlēšanu lieta, 1928. Ibidem, 1663-1-995; Pilnvarnieku vēlēšanu lieta, 1928. Ibidem, 1663-1-996; Rīgas kopējās slimokases arhīvs. Pilno sapulču protokoli, 1925. Ibidem, 1655-3-116; Pilnvarnieku sapulces protokoli, 1926. Ibidem, 1655-3-117; Pilnvarnieku sapulces protokoli, 1928. Ibidem, 1655-3-118; Pilnvarnieku vēlēšanas, 1927. Ibidem, 1655-3-132; Pilnvarnieku vēlēšanas, 1925. Ibidem, 1655-3-133.
- ⁵ Piemēram, PĒTERIS MUCENIEKS. Sociālā likumdošana. 1.–4. daļa. Rīga 1934; ARNOLDS AIZSILNIEKS. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1925. Stokholma 1968; ELGA KĻAVIŅA (ZĀLĪTE). Vecuma pensiju jautājums Latvijas Republikas sociālajā politikā, 1918–1949. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1991, Nr. 1, 58.–77. lpp.; ELGA KĻAVIŅA (ZĀLĪTE). Inteliģentie bezdarbnieki Latvijā, 1918–1940. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1992, Nr. 1, 81.–101. lpp.; ARNIS VĪKSNA. Slimokases Latvijā. Rīga 1994; ZĀLĪTE, Sociālā apdrošināšana, 99.–127. lpp.
- ⁶ AINA ARNTE. Latvijas Komunistiskā partija – kreiso arodbiedrību cīņas vadītāja par strādnieku šķiras vienību (1920–1929). Disertācija. Rīga 1964, 213. lpp.
- ⁷ MAIJA POZEMKOVSKA. Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam. Promocijas darbs. Rīga 2004; MAIJA (ANŽE) POZEMKOVSKA. Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1934. gadam. In: KĀRLIS ĒRIKS ĀRONS, JURIS SALAKS (red.). Acta Medico-Historica Rigensia. Volumen IV (XXIII). Rīga 1999, 391.–406. lpp.; MAIJA (ANŽE) POZEMKOVSKA. Politiskās cīņas un slimokasu reorganizācija Latvijā 1929.–1930. gadā. In: Latvijas Vēsture 2002, Nr. 3, 31.–37. lpp.
- ⁸ POZEMKOVSKA, Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 45. lpp.
- ⁹ Vairāk sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Latvijas iedzīvotāju skaita un sastāva izmaiņas militāro un politisko procesu iespaidā 1914.–1920. gadā – priekšstatī un realitātē. In: ĒRIKS JĒKABSONS (red.). Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920. Rīga 2021, 17.–50. lpp.
- ¹⁰ Rīkojums par darba aizsardzību un strādnieku apdrošināšanu. In: Valdības Vēstnesis, 07.05.1920., 1. lpp.
- ¹¹ Pārgrozījumi un papildinājumi pie likuma par strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 24.12.1920., 1.–2. lpp.
- ¹² VĪKSNA, Slimokases Latvijā, 10. lpp.
- ¹³ FĒLIKSS CIELĒNS. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 2. sējums. Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas lielais laiks. Stokholma 1963, 167. lpp.
- ¹⁴ POZEMKOVSKA, Slimokases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 27. lpp.
- ¹⁵ Ibidem.

- ¹⁶ VALDIS BĒRZIŅŠ (red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture. Rīga 2003, 533. lpp.
- ¹⁷ ANDREJS JABLONSKIS. Sociālā apdrošināšana Latvijā. In: Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. Rīga 1928, 467.–470., šeit 468. lpp.
- ¹⁸ Pārgrozījumi un papildinājumi pie likuma par strādnieku nodrošināšanu slimības gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 24.12.1920., 1.–2. lpp.
- ¹⁹ POZEMKOVSKA, Slimo kases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 104. lpp.
- ²⁰ Sikāk sk. Maijas Pozemkovskas apkopojumu par slimokasēs apdrošināto skaitu Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam: *ibidem*.
- ²¹ Piemēram, Likums par tirgošanos ar ārstniecības līdzekļiem ārpus aptiekām. In: Valdības Vēstnesis, 24.05.1923., 2. lpp.; Likums par aizsargu baku potēšanu. In: Valdības Vēstnesis, 14.06.1926., 1. lpp.; Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 01.06.1927., 1.–4. lpp.; Likums par sociālo apgādību. In: Valdības Vēstnesis, 13.04.1928., 1.–2. lpp.; Likums par lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimības gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 05.06.1928., 1. lpp.
- ²² Piemēram, Noteikumi par strādnieku un citu algotu darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos. Rīga 1922; Obligatori noteikumi par lipīgu slimību pieteikšanu un apkarošānu. In: Valdības Vēstnesis, 29.04.1922., 2. lpp.; Noteikumi par medicīniskās palīdzības pārņemšanu slimo kasu pārziņā. In: Valdības Vēstnesis, 01.03.1923., 1. lpp.; Noteikumi par lauku iedzīvotāju uzņemšanu slimnīcās un sanatorijās un norēķināšanos par ārstēšanas izdevumiem. In: Valdības Vēstnesis, 20.09.1928., 1. lpp.; Noteikumi par farmācijas doktoru un farmācijas kandidātu tiesībām un pienākumiem. In: Valdības Vēstnesis, 02.11.1928., 3. lpp.; Noteikumi par farmakopejas komisiju. In: Valdības Vēstnesis, 31.01.1929., 2. lpp.; Noteikumi par medicīniskās palīdzības pārņemšanu slimo kasu pārziņā. In: Valdības Vēstnesis, 13.05.1929., 1. lpp.; Noteikumi par ārstu reģistrāciju un ārsta-speciālista nosaukuma lietošanu. In: Valdības Vēstnesis, 14.10.1929., 1. lpp.; Noteikumi par medicīnisko palīdzību slimo kasu dalībniekiem. In: Valdības Vēstnesis, 04.11.1929., 1.–2. lpp.
- ²³ Piemēram, Rikojums par medicīniskās palīdzības sniegšanu algotiem darbiniekiem. In: Valdības Vēstnesis, 15.09.1923., 2. lpp.; Rikojums par medicīniskās palīdzības sniegšanu slimo kasu dalībniekiem. In: Valdības Vēstnesis, 13.05.1929., 1. lpp.; Rikojums par slimo kasu statūtu pārreģistrēšanu un slimo kasu lietu pagaidu pārvaldīšanu. In: Valdības Vēstnesis, 04.11.1929., 1. lpp.
- ²⁴ Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos un Pirmās Apdrošināšanas Sabiedrības nelaimes gadījumos statūti. Rīga 1927.
- ²⁵ ZĀLĪTE, Sociālā apdrošināšana, 108. lpp.
- ²⁶ Vairāk sk.: Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos un Pirmās Apdrošināšanas Sabiedrības nelaimes gadījumos statūti.
- ²⁷ Instrukcija delegātu vēlēšanām uz otrās apdrošināšanas sabiedrības pirmo pilnu sapulci. In: Valdības Vēstnesis, 14.07.1927., 1. lpp.
- ²⁸ Zālīte, Sociālā apdrošināšana, 108. lpp.
- ²⁹ Arodslimību sarakstu izsludināja Tautas labklājības ministrija. Likums par algotu darbinieku apdrošināšanu nelaimes un arodu slimību gadījumos. In: Valdības Vēstnesis, 01.06.1927., 1.–4. lpp.
- ³⁰ *Ibidem*.
- ³¹ Sociālā apgādība un darba aizsardzība. In: Latvijas valsts finanses 1918./1920.–1931./1932. Rīga 1932, 131.–134. lpp.
- ³² *Ibidem*, 131. lpp.
- ³³ *Ibidem*, 131.–134. lpp.
- ³⁴ *Ibidem*, 134. lpp.
- ³⁵ ZĀLĪTE, Sociālā apdrošināšana, 106. lpp.
- ³⁶ RABCB pārstāvji gan arodbiedrību, gan slimokasu kontekstā to politiskās orientācijas dēļ tika saukti par “kreisajiem arodniekiem”. Piemēram: Kreisie arodnieki vēlēšanu ciņā. In: Pirmdienas Rīts, 30.01.1928., 4. lpp.; Slēgtas kreiso arodnieku organizācijas. In: Valsts Darbinieks, 01.08.1928.,

270. lpp.; Spriedums kreiso arodnieku-komunistu prāvā. In: Latvijas Kareivis, 13.10.1928., 1. lpp.; “Kreisie arodnieki” protestē pret “komunistu” vajāšanu. In: Pirmdienas Rīts, 05.12.1927., 4. lpp.; Kreisie arodnieki atklāti aicina uz valsts nodevību. In: Pirmdienas Rīts, 28.11.1927., 2. lpp.
- ³⁷ Rīgas slimo kasu starpbiroja darbība. In: Darba Tiesības 1921, Nr. 1, 26.–27. lpp.
- ³⁸ Pirmais Latvijas slimo kasu kongress. In: Darba Tiesības 1922, Nr. 3–4, 14.–23. lpp.; Pirmais Latvijas slimo kasu kongress. (Turpinājums un beigas). In: Darba Tiesības 1922, Nr. 5–6, 30.–46. lpp.
- ³⁹ POZEMKOVSKA, Slimo kases Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam, 38. lpp.
- ⁴⁰ Mazinieku kļūmīgā politika slimo kasēs. In: Sociāldemokrāts, 01.04.1925., 1.–2. lpp.
- ⁴¹ Ap slimo kasēm. In: Darba Balss, 13.06.1924., 1. lpp.
- ⁴² [G. ŠTENGREVICIS] Kā jāpārveido slimo kases? In: Latvijas Vēstnesis, 20.05.1924., 1.–2. lpp.
- ⁴³ Lai rastu priekšstatu par slimokasu rīcībā esošajiem nekustamajiem īpašumiem, vairāk skatīt medicīnas vēsturnieka Arņa Viksnes apkopojumu par slimokasu nekustamajiem īpašumiem 1939. gadā. VIKSNA, Slimo kases Latvijā, 42.–43. lpp.
- ⁴⁴ EDVARDS KALNIŅŠ. Vai slimo kases ir reorganizējamās? In: Latvis, 24.11.1928., 6. lpp.
- ⁴⁵ Noteikumi par slimo kasēm. In: Valdības Vēstnesis, 11.07.1930., 1.–4. lpp.
- ⁴⁶ Noteikumi par strādnieku un citu algotu darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos. Rīga 1922. Un šo noteikumu vēlākie papildinājumi un pārgrozījumi.
- ⁴⁷ Noteikumi par slimo kasēm. In: Valdības Vēstnesis, 11.07.1930., 1.–4. lpp.
- ⁴⁸ Rīgas slimo kasu, arodnieku frakciju pilnvarnieku apspriedes protokols, 14.11.1926. LNA LVVA, 3980-1-65, 28.–29. lpp.
- ⁴⁹ GUNA PLAKANE. Latvijas Komunistiskās partijas satelītoorganizācijas 20. gadsimta 20. gados: Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja piemērs. In: Jauno Vēsturnieku zinātniskie lasījumi VI. Rīga 2021, 45.–57. lpp., šeit 49. lpp.
- ⁵⁰ Ibidem, 53. lpp.
- ⁵¹ Ibidem, 48. lpp.
- ⁵² Ibidem.
- ⁵³ Latvijas Komunistiskās partijas XXII konference. Tēzes par legālo darbību. In: ALMA KUDUMA (red.). Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. 1. daļa. 1904–1940. Rīga 1958, 299. lpp.
- ⁵⁴ Latvijas Komunistiskās partijas XXIII konference. Tēzes par legālo darbību. In: KUDUMA, Latvijas Komunistiskās partijas, 328. lpp.
- ⁵⁵ Lai delegācijas braucienu neapturētu Latvijas drošības iestādes, tas tika organizēts zem izkārtas “ekskursija”. Delegācijā bija 19 locekļi, viņu vidū arodbiedrību, atvaļināto karavīru biedrību, slimokasu un citu organizāciju pārstāvji. Pēc LKP norādījumiem 1927. gada vasarā RABCB sāka aktualizēt šo jautājumu, piemēram, pēc slimokasu starpfrakciju biroja norādījumiem Rīgas pagaidu strādnieku slimokases valde visām slimokasēm izsūtīja aicinājumu doties kopējā braucienā uz Padomju Savienību (R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 16.07.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 65. l.p.v.). Par Latvijas strādnieku delegācijas braucienu uz Padomju Savienību 1927. gadā vairāk lasīt delegācijas vadītāja Linarda Laicena (1883–1938) 1928. gadā publicētajā brauciena aprakstā. LINARDS LAICENS. 69 dienas Sociālistisko Padomju Republiku Savienībā. Rīga 1928.
- ⁵⁶ Latvijas Komunistiskās partijas XXIV konference. Tēzes par legālo darbību. In: KUDUMA, Latvijas Komunistiskās partijas, 367. lpp.
- ⁵⁷ ARNTE, Latvijas Komunistiskā partija, 131. lpp.
- ⁵⁸ Rīg. Arodbiedrību Centrālbiroja rezolūcija par strādniecības vienotu fronti. In: Darbs un Maize, 05.04.1922., 151.–153. lpp.
- ⁵⁹ Protokols, 02.10.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 75. l.p.

- ⁶⁰ Jānis Zlaugotnis-Cukurs (1888–1941) bija LKP biedrs, aktīvs kreiso arodbiedrību darbinieks, Strādnieku un zemnieku frakcijas 3. Saeimas deputāts. Slimokasu darbības kontekstā plašu rezonansi ieguva Strādnieku un zemnieku frakcijas deputātu, LKP biedru J. Zlaugotņa-Cukura, Jāņa Baloža (1901–1937) un Ernesta Mieža (1884–1945) iniciētais kautiņš Latvijas Slimokasu savienības sapulcē 1929. gada 15. oktobrī. Deputāti piekāva 12–14 cilvēkus, viņi tika izdoti tiesāšanai. Latvijas Republikas 3. Saeimas stenogrammas, 9. sesija. Rīga 1931, 868.–874. sl.
- ⁶¹ Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja arhīvs. Slimo kasu prezidija sēžu protokoli. 1928. LNA LVVA, 3980-1-61; Pārdaugavas rajona slimo kases rūpniecības, tirdzniecības un transporta uzņēmumu saraksts; uzsaukumi par balsošanu, 1927–1928. Ibidem, 3980-1-64; Centrālbiroja slimo kasu starpfrakciju biroja, prezidija sēžu un pilnvarnieku sēžu protokoli. Kaulu apstrādāšanas uzņēmuma strādnieku sapulces protokols, 1924–1927. Ibidem, 3980-1-65.
- ⁶² Rīgas kopējā slimokasē bija vislielākais apdrošināto skaits (dalībnieki un viņu ģimenes locekļi), piemēram, 1926. gadā – 33 268, 1927. gadā – 35 509, 1928. gadā – 42 677. Vairāk sk.: Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata 1927–1928. Rīga 1929, 144.–145. lpp.
- ⁶³ Slimo kasu starpfrakciju biroja komisijas sēdes protokols, 28.05.1925. LNA LVVA, 3980-1-65, 4. lp.
- ⁶⁴ Protokols. R.A.B. Centrālbiroja paplašinātā slimo kasu prezidija sēde, 08.05.1926. Ibidem, 11. lp.
- ⁶⁵ Protokols, 08.05.1926. Ibidem, 11. lp.
- ⁶⁶ Arodniecisku Slimo kasu pilnvarnieku prezidija sēdes protokols, 13.12.1925. Ibidem, 7. lp.v.
- ⁶⁷ Rīgas Pārdaugavas rajona kopējas slimokases arhīvs. Rīgas Arodbiedrību Centrālbiroja kandidātu saraksts Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimo kases pilnvarnieku vēlēšanās 14. un 15. jūlijā 1926. g., 07.1926. Ibidem, 1663-1-993, 255. lp.
- ⁶⁸ R.A.C.B. slimo kasu prezidija paplašinātas sēdes protokols, 03.09.1926. Ibidem, 3980-1-65, 18. lp.
- ⁶⁹ Atteikums, saistību pārtraukums, atbrīvošana no darba pret darbinieka gribu.
- ⁷⁰ Dzejoļa autors atsauca uz komunistu vadīto patērētāju biedrību “Produkts”, ko tās vadītāji izsaimniekoja un noveda bankrotā. Sikāk sk.: Rīgas apgabaltiesas 3. civillod. In: Valdības Vēstnesis, 03.10.1924., 5. lpp.
- ⁷¹ Jautri motīvi par nopietnām lietām. In: Arodnieks, 15.12.1925., 5. lpp. Dzejoļa nosaukums atvasināts no RABCB ietilpstošās kokstrādnieku arodbiedrības izdotā žurnāla “Jaunais Ceļš”, kas publicēja kritiskus rakstus par sociāldemokrātiskā Latvijas Arodbiedrību centrālbiroja vadītajām slimokasēm un sociāldemokrātu pilnvarniekiem slimokasēs.
- ⁷² Kronika. In: Jaunā Vienība 1926, Nr. 1, 15.–16. lpp., šeit 15. lpp.
- ⁷³ “Jaunā Vienība”. In: Arodnieks, 01.02.1926., 24. lpp.
- ⁷⁴ Rīgas Centrālās slimokases arhīvs. Rīgas Centrālās slimo kases dalībniekiem, 04.1927. LNA LVVA, 1655-3-132, 7. lp.
- ⁷⁵ Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja kandidātu saraksts Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimo kases pilnvarnieku vēlēšanās 9. un 10. jūnijā 1928. g., 06.1928. Ibidem, 3980-1-64, 9. lp.v.
- ⁷⁶ Rīgas Pārdaugavas rajona kopējās slimo kases vēlēšanu rezultāti, 16.06.1928. Ibidem, 3. lp.
- ⁷⁷ Ibidem.
- ⁷⁸ R.A.B.C.B. slimo kasu priekšstāvju prezidija sēdes protokols, 29.03.1927. Ibidem, 3980-1-65, 55. lp.
- ⁷⁹ Rīgas pagaidu strādnieku slimo kase. In: Valdības Vēstneša 84. numura pielikums, 16.04.1927., 8. lpp.
- ⁸⁰ Slimo kasu prezidija protokols, 30.04.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 57. lp.v.
- ⁸¹ R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 09.08.1927. Ibidem, 67. lp.
- ⁸² R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 12.08.1927. Ibidem, 68. lp.v.
- ⁸³ Vai beigu sākums? In: Arodnieks, 15.01.1928., 14. lpp.
- ⁸⁴ R.A.C.B. slimo kasu prezidija protokols, 02.09.1927. LNA LVVA, 3980-1-65, 70. lp.v.
- ⁸⁵ R.A.C.B. slimo kasu prezidija sēdes protokols, 24.09.1927. Ibidem, 72. lp.

SUMMARY

Social insurance constituted an important part of the state welfare policy in Latvia in the 1920s. It aimed to provide the population with a certain level of social security in various economic risk situations caused by health problems, accidents, unemployment, etc. through the social protection programme established by the state social legislation. An important element of social insurance was the health insurance funds. As the legal framework for health insurance funds was gradually developed, political forces became involved. One of the political forces that participated in the administration of health insurance funds was the Latvian Communist Party (LCP), which participated in the elections of representatives with lists compiled by its front organization – Riga Trade Union Central Bureau (RTUCB). In the article, the term “front organization” is applied to formally independent organizations that were politically dependent on the illegal communist party.

The article looks at the political aspects of social insurance in Latvia, using the example of RTUCB activities in health insurance funds in the second half of the 1920s. The study of the political aspects of health insurance funds is important and scientifically relevant. Although the research of an example of an organization’s activities seems to analyse only narrow, technical issues, it should be emphasized that researching this topic improves the understanding of the political environment in Latvia in the 1920s, and the overall efficiency of the social insurance system.

The activities of the LCP in the health insurance funds were possible under the cover of the front organization. As a legal organization, RTUCB was entitled to submit lists of candidates for the election of health insurance fund representatives, as well as to organize legal meetings and to publish the position of the LCP in the legal press. The decisions taken at LCP conferences were implemented in the health insurance funds through the RTUCB. Its office, that was responsible for the health insurance funds, further defined a specific action plan. At the same time, the activities of the representatives were closely monitored via the same hierarchical chain – the information went back to the head of the illegal organization and, in cases where the representatives did not implement the decisions, they were excluded from the structure. RTUCB’s activities involved discrediting of political opponents, placement of loyal individuals in the positions of technical staff, and irrational activities that usually did not emerge from social considerations, but rather from political factors. The activities of the RTUCB were distinctly dual and even ambiguous – the sharpest allegations made by the central bureau against political opponents can also be found in the activities of the central bureau led by the LCP.

Through central bureau, the LCP was able to promote its social policy amongst the general public, to attract new members to its front organization, and to further fragment public confidence in political forces. The realization of the main tasks of the health insurance funds was hindered due to the growing contradictions of political forces and the inability to find compromises. Consequently, in the second half of the 1920s, due to the politicization of the administration of health insurance funds, the efficiency of their administration decreased – their managers were more preoccupied with resolving political disputes, shifting their immediate tasks to the background.

Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība (1928–1940): iss ieskats tās darbībā¹

Latvian Association of Academically Educated Women (1928–1940): A Brief Insight into Its Activities

Zane Rozīte, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes zinātniskā asistente

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: zane.rozite@lu.lv

Ar neatkarīgas Latvijas valsts un demokrātiskas augstākās izglītības sistēmas izveidi sievietēm tika piešķirtas pilnvērtīgas tiesības uz augstāko izglītību – tas kļuva par vienu no galvenajiem faktoriem sievietes sabiedriskā stāvokļa uzlabošanai. Būtiski pieaugot izglītoto sieviešu skaitam un viņu pārstāvēniecībai profesionālajā jomā, radās nepieciešamība pēc atsevišķas organizācijas, kas aizstāvētu akadēmiski izglītoto sieviešu profesionālās un ekonomiskās intereses. Kā nozīmīgākā šāda organizācija tika izveidota Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība. Raksts sniedz ieskatu apvienības ideoloģijā, struktūrā, aplūko darbības galvenos virzienus un problēmas, kā arī raksturo sadarbību ar Starptautisko Akadēmiski izglītoto sieviešu savienību, kuras dalibniece bija Latvijas apvienība.

Atslēgvārdi: Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība, Starptautiskā Akadēmiski izglītoto sieviešu savienība, augstākā izglītība, sieviešu organizācija, starptautiskā sadarbība.

With the establishment of independent Latvian state and democratic higher education system, women were given full rights to access higher education, which was seen as one of the most important factors to improve the social status of women. The number of educated women and their representation in the professional field significantly increased, resulting in the need for a specific organization that would defend professional and economic interests of academically educated women. The Latvian Association of Academically Educated Women was established as the most important organization of this kind. The article describes the ideology and structure of the association, considers the main activities and problems, as well as co-operation with the International Federation of Academically Educated Women.

Keywords: Latvian Association of Academically Educated Women, International Federation of University Women), higher education, women's organization, international co-operation.

No 19. gadsimta otrās puses sieviešu emancipācijas kustībā aktualizējās jautājums par sievietes tiesībām uz augstāko izglītību. Šajā laikā Rietumeiropā, Ziemeļamerikā, arī Krievijas Impērijā dibinājās pirmās speciālās sieviešu augstākās izglītības iestādes² vai tika atļauta sieviešu uzņemšana augstskolās, ko mūsdienās vēsturnieki definē kā “*uzņemšanas noteikumu feminizāciju*”.³ Process strauji turpinājās arī pēc Pirmā pasaules kara, kad akadēmiskās pasaules demokrātiskā prakse paredzēja sieviešu uzņemšanu augstākajās mācību iestādēs, atspoguļojot arī plaši nostiprinājušos viedokli, ka augstākā izglītība ir viens no noteicošajiem apstākļiem, lai uzlabotu sieviešu sociālo stāvokli un veicinātu sociālo mobilitāti. Latvijas teritorijā Pirmais pasaules karš un sieviešu masveida iesaistīšanās publiskajā sfērā kā nozīmīgam darbaspēkam rūpniecībā, lauksaimniecībā, izglītībā un sociālajā jomā nenoliedzami bija “*katalizators sieviešu politiskajai emancipācijai*”.⁴ tā noteica arī tiesību uz pilnvērtīgu izglītību iekļaušanu jaunās, demokrātiskās Latvijas valsts darba kārtībā. Augstākās izglītības sistēmas un zinātnes attīstība starpkaru Latvijā būtiski palielināja augstāko izglītību ieguvušo sieviešu skaitu, kā arī viņu pārstāvniecību profesionālajā sfērā.⁵ Izglītību uzskatīja par vienu no galvenajiem faktoriem sieviešu patstāvīgas dzīves īstenošanā, tā ļāva pretendēt uz kvalificētiem amatiem un lielāku finansiālo neatkarību. Tomēr starpkaru Latvijā dzimtes perspektīvai pakļautā sabiedriskā doma, atspoguļojot tradicionālo izpratni par sieviešu un vīriešu sociālajām lomām sabiedrībā (sieviete pakļauta vīrietim), noteica akadēmiski izglītotas sievietes

negatīvo publisko reprezentāciju, darba tiesību ierobežošanu, kā arī izslēgšanu no noteiktām profesionālajām jomām.⁶ Lai gan izglītības veicināšana sieviešu vidū bija nozīmīgs mērķis dažādu organizāciju, jo īpaši sieviešu organizāciju, darbībā, tomēr vairāk uzmanības tika pievērsts vispārējās izglītības un arodizglītības jautājumu risināšanai. Šāda veida izglītību uzlūkoja par piemērotāku sieviešu sagatavošanai praktiskajai dzīvei, tai skaitā tradicionālajiem mātes pienākumiem. Piemēram, Latvju sieviešu nacionālā liga (turpmāk – LSNL) par saviem mērķiem izvirzīja veicināt sieviešu garīgo attīstību un arodniecisko izglītību, izplatīt derīgas zinātnes un apziņu par specifiskiem sievietes pienākumiem un tiesībām ģimenē, aroda un sabiedriskā dzīvē.⁷ Neraugoties uz to, pieaugošais sieviešu skaits augstskolās (studentes, akadēmiskais un zinātniskais personāls) un arī profesionālajā vidē prasīja dibināt akadēmiski izglīto sieviešu kā specifiskas jaunās demokrātiskās Latvijas sabiedrības daļas institūcijas un nodrošināt viņu aizstāvību plašākā sabiedrībā, kā arī līdzdarību augstākās izglītības un zinātnes politikas veidošanā.

Šo uzdevumu īstenošanai starpkaru periodā tika izveidota Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienība (turpmāk – LAISA), kuras darbībai par paraugu ņemta Starptautiskā Akadēmiski izglīto sieviešu savienība (*International Federation of University Women*, turpmāk – IFUW) un kuras idejiskie darbības virzieni atspoguļoja pozitīvu viedokli par izglītotas sievietes lomu sabiedrībā, kā arī izpratni par iespējām veicināt sieviešu izglītību, zinātnisko darbību un profesionālo vienlīdzību un izaugsmi. Raksta mērķis ir analizēt Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienības darbību starpkaru Latvijā, raksturot apvienības dibināšanas apstākļus, mērķus un galvenos darbības virzienus, biedru sastāvu, kā arī organizācijas nozīmi sabiedrībā.

Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības vēsture Latvijas vēsturnieku un citu pētnieku publikācijās līdz šim pieminēta tikai fragmentāri. LAISA dibināšanu un darbības virzienus latviešu sieviešu sabiedriskās dzīves kontekstā īsi raksturojusi publiciste un sieviešu kustības aktīviste Lilija Brante 1931. gadā publicētajā grāmatā "Latviešu sievietē".⁸ 1992. gadā, kad tika atjaunota Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības darbība,⁹ akadēmiķe Emīlija Gudriniece rakstu krājumā "Sievietes ceļā" sniegusi īsu apkopojošu pārskatu par LAISA darbību starpkaru periodā.¹⁰ Tomēr historiogrāfijā trūkst plašāka LAISA darbības izvērtējuma. Publikācijās visbiežāk konstatēts vien apvienības eksistēšanas fakts¹¹ vai arī apvienības aktivitātes skatītas citu pētniecības tēmu kontekstā, bet autori nav izvērtējuši LAISA un tās aktivitāšu nozīmi plašāk. Piemēram, vēsturniece Ineta Lipša, definējot modernās feminitātes izpausmes pēc Pirmā pasaules kara un sieviešu klātesamību publiskajā sfērā, analizējusi, kā sievietes aktīvi iesaistījās savu darba tiesību aizstāvēšanā pēckara sabiedrībā. Šajā kontekstā I. Lipša atsevišķos momentos izcēlusi arī LAISA aktivitātes cīņā par precēto sieviešu darba tiesību nosargāšanu 30. gadu sākumā.¹² Raksta "Feminisms un Latvija" autore, analizējot, kādā veidā Latvijas sieviešu organizācijas darbojušās, minējušas LAISA kā vienu no sieviešu organizācijas piemēriem, kas starpkaru periodā savu darbību paplašinājuši, iesaistoties starptautiskās organizācijās.¹³ Analizējot Latvju sieviešu apvienību kā sieviešu organizācijas sociālpolitiskās darbības piemēru, lai plašāk raksturotu sieviešu organizāciju darbību, ieskatu LAISA mērķos un strukturā sniegusi vēsturniece Anastasija Smirnova.¹⁴ Epizodiski apvienības darbība minēta arī publikācijās, kas veltītas ievērojamām sieviešu organizāciju aktivistēm.¹⁵

leskats Starptautiskās Akadēmiski izglītoto sieviešu savienības vēsturē

Izglītoto sieviešu skaita pieaugums 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā nozīmēja lielāku sieviešu pārstāvniecību publiskajā sfērā, tai skaitā brīvajās profesijās, ko ierasti uzlūkoja par elitāru nodarbošanos: tiesību zinātnē, arhitektūrā, medicīnā, kā arī augstskolās un zinātnē.¹⁶ Tomēr, sabiedrībā saglabājoties tradicionālajiem priekšstatiem par dzimumu sociālajām lomām, arī par sievieti kā būtni, kuras dzīve primāri realizējama ģimenē, radot un audzinot bērnus, profesionālā darbība kā publiskās dzīves izpausme vispirms tika identificēta ar vīrieti. Uzskatāms piemērs bija nodarbošanās ar zinātnei, ko primāri saistīja ar maskulinām īpašībām (analītiska domāšana, fiziska izturība), turklāt zinātnieka personu reprezentēja vīrietis.¹⁷ Lai gan tradicionālie priekšstati (un arī realitāte) par sievieti, kuras dzīve būtu vadāma kā mātei/sievai/mājsaimniecei gan Latvijā, gan citās Rietumu sabiedrībās saglabājās vēl ilgi pēc Otrā pasaules kara, tomēr sieviešu reprezentācijas paplašināšanās publiskajā sfērā jau kopš 19. gadsimta otrās puses no teica centienus mainīt izpratni par sievietes tradicionālo un vienpusīgo tēlu sabiedrībā.

ASV un Lielbritānijā pēc izglītotu un enerģisku sieviešu iniciatīvas jau 19. gadsimta otrajā pusē sāka veidoties pirmās vietējās un nacionāla līmeņa izglītoto sieviešu apvienības – tie bija pirmie organizētie centieni veicināt sieviešu iespējas iegūt augstāko izglītību, kā arī sekmēt zinātniskās karjeras un profesionālo vienlīdzību ar vīrieti.¹⁸ Viens no svarīgākajiem šo organizāciju darbības uzdevumiem bija arī sieviešu sadarbības veicināšana un zināšanu pārnesē plašākā mērogā, tomēr līdz pat Pirmā pasaules kara beigām šo uzdevumu realizēšana izpaudās tikai kā atsevišķu organizāciju iniciatīva, nevis vienota stratēģija.¹⁹

1919. gadā ASV, Lielbritānijas un Kanādas augstskolu pārstāvju dibinātā Starptautiskā Akadēmiski izglītoto sieviešu savienība kļuva par pirmo starptautisko organizāciju, kura globāli apvienoja augstāko izglītību ieguvušās sievietes un jau starptautiskā līmenī aktualizēja diskusijas par izglītotas sievietes lomu un pienākumiem pēckara sabiedrībā, profesionālo līdztiesību, kā arī iekļaušanos un karjeras iespējām zinātnes jomā.²⁰ Šīs organizācijas darbības pamatā bija divi galvenie principi: izglītotas sievietes tiesības un pienākums ir iesaistīties sabiedrībā aktuālu jautājumu risināšanā, un izglītota sieviete ir vīrietim vienlīdzīga savas nozares profesionāle un zinātniece.

IFUW darbības pirmais princips balstījās uz pēckara starptautiskajā sabiedrībā nostiprinājušos uzskatu, ka miera saglabāšanai globālā mērogā nepieciešama izglītotās elites²¹ sadarbība nacionālo un starptautisko organizāciju līmenī, veicinot mieru, sapratni un vienlīdzību. Starpkaru periodā tika lietots jēdziens "starptautiskais prāts" ("*international mind*")²², ko piedēvēja personai, kura ir atvērta ideju un viedokļu apmaiņai starptautiskās sadarbības, nevis šaurā nacionālā līmenī. Neraugoties uz to, ka koncepts par "starptautisko prātu" bija plaši izplatīts romantizēts mīts, kas islaicīgi novērsa uzmanību no reālās starptautiskās situācijas, ideja par šāda veida sadarbību un izglītošanos kā galveno instrumentu miera garantēšanā atspoguļoja daudzu starptautisko organizāciju idejiskās vērtības pēc Pirmā pasaules kara katastrofas, ko veicināja arī Tautu Savienības izveide. IFUW dibinātājas, piemēram, amerikāņu literatūrzinātniece Virdžīnija Gilderslīva (*Virginia Gildersleeve*), starptautisko sadarbību starp izglītotajām sievietēm uzlūkoja kā vienu no pamatprincipiem draudzības un cieņas vairošanā un sabiedrības izglītošanā, lai novērstu savstarpējos aizspriedumus un jaunas globālas militārās sadursmes.²³ 20. gadsimta 30. gadu beigās IFUW bija apvienojušās

38 nacionālās organizācijas, aptverot Eiropas, Ziemeļamerikas, Latīņamerikas (Meksika, Argentīna, Brazīlija), Āzijas (Indija), Āfrikas (Dienvidāfrika) un Austrālijas reģionus ar vairāk nekā 24 000 biedru.²⁴

Sadarbībā ar citām tālaika ievērojamākajām starptautiskajām sieviešu organizācijām, piemēram, Starptautisko Sieviešu savienību (*The International Council of Women*), Starptautisko Sieviešu līgu par mieru un brīvību (*Women's International League for Peace and Freedom*), Starptautisko Sieviešu balsstiesību savienību (*The International Alliance of Women for Suffrage and Equal Citizenship*), IFUW iesaistījās aktīvā cīņā par sieviešu politiskajām, civilajām un darba tiesībām jeb sievietes tiesiskās līdztiesības ideju iekļaušanu starptautiskajās tiesībās, tomēr organizācijas ievērojamākā darbība tika vērsta uz pilnvērtīgas izglītības nodrošināšanu sievietēm, kā arī sievietes zinātniskās darbības veicināšanu. IFUW stratēģija iekļāva vidusskolu skolotāju, augstskolu akadēmiskā un zinātniskā personāla apmaiņas programmas, kā arī sadarbību ar Tautu Savienības Intelektuālās sadarbības starptautisko komiteju (*The International Committee on Intellectual Cooperation*) par pētnieku un akadēmiskā personāla iesaisti zinātniskās sadarbības projektos u. c.²⁵

Reaģējot uz būtisku dzimumu nelīdzsvarotību zinātnē, sieviešu zinātnisko sasniegumu neatzīšanu un plaši izplatītajiem un tendenciozajiem aizspriedumiem par sievietēm zinātniecēm kā amatierēm, IFUW 20. gadsimta 20. gadu sākumā uzsāka īstenot zinātnisko stipendiju programmu, kas starpkaru periodā kļuva par vienu no ievērojamākajām šāda veida programmām, kura tieši sievietēm sniedza praktiskas zinātniskās pētniecības iespējas, atzīstot viņu zinātnisko potenciālu un veicinot profesionālo izaugsmi. IFUW mērķtiecīgi darbojās, lai izskaustu uz dzimtes normām balstīto sieviešu izslēgšanu no vīriešu dominējošās zinātniskās un akadēmiskās vides. Savienības

darbības pamatā bija aktīva rīcība un komunikācija, te skaidri izpaudās sievietes pilnīgas līdztiesības doktrīna, kas attīstījās līdzās citai sieviešu organizāciju nostādnei un viedoklim par specifisku pieeju sieviešu darba tiesību jautājumos (balstītu uz dzimtes politiku).²⁶

Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienība (1928–1940)

Apvienības izveide. Viena no Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienības organizatorēm, Milda Palēviča, norādīja, ka ideja par jaunu organizāciju veidojās kā *“liela un toreiz mums daudzām dedzīga vēlēšanās stiprināt latvju sievietes garīgās intereses, veicināt viņas profesionālo darbību un līdz ar to radīt un izveidot latvju sievietes kā garīga cilvēka lomu un nozīmi Latvijas dzīvē”*.²⁷ Par nepieciešamību veidot atsevišķu organizāciju, kas pārstāvētu tieši akadēmiski izglīto sieviešu profesionālās un ekonomiskās intereses, kā arī veicinātu izglīto sieviešu darbības nozīmību zinātnē, kultūras dzīvē un sabiedriskajā darbā, notika konsultācijas arī ar citu sieviešu organizāciju pārstāvēm, tai skaitā ar studenšu korporāciju filistru biedrībām.²⁸ Tomēr, kā liecina LAISA sapulču protokoli, nozīmīgākie impulsi apvienības dibināšanai nāca tieši no Starptautiskās Akadēmiski izglīto sieviešu savienības, kura aktīvi īstenoja propagandas darbu un regulāri izsūtīja materiālus par IFUW darbību arī uz tām valstīm, kur vēl nebija nodibināta šāda veida organizācija. Papildus tam LAISA iniciatores personīgi ievāca informāciju par konkrētu nacionālo izglīto sieviešu apvienību darbību, to mērķiem un stratēģiju (no Lielbritānijas, Vācijas).²⁹

Biedrību *“Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienība”* Rīgas apgabaltiesā reģistrēja 1928. gada 16. maijā,³⁰ bet mēnesi vēlāk – 12. jūnijā – notika jaunās organizācijas dibināšanas sēde, kurā piedalījās

75 augstskolas kursu beigušas Latvijas sievietes.³¹ Dibināšanas sapulces dalībnieces atkārtoti izteica atbalstu galvenajiem LAISA mērķiem un uzdevumiem – vecināt akadēmiski izglīto sieviešu saprašanos, sekmēt viņu garīgo darbību, atbalstīt viņas finansiāli, aizstāvēt profesionālās intereses, kā arī stiprināt izglīto sieviešu nozīmi Latvijas sabiedrībā. Tāpat sapulcē ievēlēja LAISA valdi: priekšsēdētāja Milda Palēviča,³² Otilija Ķempele³³ un Lilija Frīdenberga,³⁴ Angelika Gailīte,³⁵ Rachile Fridmane,³⁶ Marija Veinberga-Skuja,³⁷ Olga Rode-Dzelzkalēja,³⁸ Milda Kadiķe,³⁹ Klaudija Orlovska.⁴⁰ Apvienības iekšējai uzraudzībai un darbības kontrolei sapulcē ievēlēja Revīzijas komisiju.⁴¹

Jau LAISA organizēšanas procesā kā viens no galvenajiem mērķiem tika izvirzīta apvienības uzņemšana IFUW, ko uzlūkoja kā iespēju *“popularizēt Latvijas vārdu, nodibināt sakarus ar citu zemju izglīto sievietēm”*.⁴² Turklāt pilntiesīga dalība IFUW piedāvāja nozīmīgu starptautisko platformu sieviešu zinātniskās darbības izvēšanai. Piemēram, apvienības biedre un valdes sekretāre A. Gailīte savās atmiņās atzīmēja tieši IFUW izveidoto zinātnisko stipendiju programmu sievietēm kā vienu no galvenajiem LAISA dibināšanu motivējošiem faktoriem.⁴³ Lai nodrošinātu uzņemšanu IFUW, apvienības statūtus saskaņoja ar starptautiskās savienības izvirzītajiem mērķiem un jau 1928. gada vasarā tos iesniedza akceptēšanai IFUW valdē.⁴⁴ Uzņemšanas procesā būtiski bija ievērot nosacījumu, ka IFUW no konkrētas valsts uzņēma tikai vienu akadēmiski izglīto sieviešu organizāciju, kā arī 20. gadu mutiski pieņemto IFUW normu par tādu nacionālo organizāciju neuzņemšanu vai izslēgšanu, kas atsaka izglīto sieviešu dalību organizācijā viņas tautības, reliģiskās piederības vai politisko uzskatu dēļ.⁴⁵ Šāds punkts vistiešākajā veidā atspoguļoja IFUW sludinātos ideālus par vienlīdzību, draudzību un sapratni. Kā atceras A. Gailīte, LAISA organizēšanas procesā iesaistījās

arī citu Latvijā dzīvojošo tautību izglītotās sievietes, par kuru pārstāvi izvēlēja ebreju tautības ārsti R. Fridmani, viņa prata latviešu valodu un tādējādi varēja piedalīties LAISA organizēšanas sēdēs.⁴⁶ Pārlicība, ka izglīto to sieviešu kopdarbība iespējama, balstoties uz intelekta kvalitāti, nevis nacionalitāti, atspoguļojās arī LAISA noformulētajā galvenajā mērķī – “*apvienot Latvijas akadēmiski izglīto tās sievietes bez tautības un politiskās izšķirības*”.⁴⁷ Vienlaicīgi ar LAISA mērķu, uzdevumu un organizācijas rakstura noformulēšanu tika uzņemti pirmie kontakti ar IFUW pārstāvēm, un viens no nozīmīgākajiem bija IFUW priekšsēdētājas Elenas Gledičas (*Ellen Gleditsch*)⁴⁸ vizīte Latvijā 1928. gada vasarā, lai personīgi iepazītos ar jauno organizāciju. Dalību IFUW Latvijas pārstāvēm garantēja jau 1928. gadā, tomēr LAISA vēstuli ar aicinājumu piedalīties IFUW padomes sēdē un lūgumu aizpildīt aptaujas anketas par biedru izglītības cenzu un diplomiem saņēma novēloti un par pilntiesīgu locekli tika uzņemta pēc gada, 1929. gada 9. augustā, IFUW starptautiskajā kongresā Ženēvā.⁴⁹

Lai izvērstu plašāku LAISA darbību, pēc vairāku biedru iniciatīvas 1931. gada sākumā Cēsis izveidoja LAISA nodaļu. Tomēr dažādu juridisku pārkāpumu dēļ LAISA valde jaunās nodaļas izveidi neakceptēja. Tādējādi līdz pat apvienības likvidācijai 1940. gadā LAISA darbība pilnībā koncentrējās Rīgā, organizācijai lielā mērā paliekot maz zināmai plašākai sabiedrībai.

Sastāvs. LAISA statūti noteica, ka par apvienības biedrēm varēja kļūt gan Latvijas, gan ārzemju augstskolas beigušās Latvijas pilsones un Latvijā pastāvīgi dzīvojušās un darbojušās akadēmiski izglīto tās ārzemnieces.⁵⁰ LAISA valdes sēdēs vairākkārt aktualizēja, bet līdz galam neatrisināja jautājumu par uzņemšanas noteikumu precizēšanu attiecībā uz tām apvienības kandidātēm, kuras beigušās ārzemju augstskolas, ko nezina Latvijas Universitāte.⁵¹ Šis jautājums

bija aktuāls arī Starptautiskās Akadēmiski izglīto to sieviešu savienības līmenī. Ņemot vērā dalībvalstu dažādos akadēmiskās izglītības standartus, jau 1920. gadā IFUW izveidoja Standartu komisiju, kuras galvenais uzdevums bija izvērtēt dažādu valstu augstākās izglītības standartus, kā arī noskaidrot zinātnisko grādu līdzvērtību.⁵²

Jau pirmajā LAISA darbības gadā biedru skaits pieauga gandrīz divas reizes (no 82 līdz 145 biedrēm),⁵³ tas apliecināja ievērojamu atsaucību jaunās organizācijas ideāliem. 1931. gada beigās LAISA bija uzņemtas 192 sievietes – tas bija lielākais biedru skaits visā apvienības pastāvēšanas laikā.⁵⁴ Tomēr no kopējā izglīto to sieviešu skaita Latvijā (Latvijas Universitāti līdz 1939. gada jūlijam bija absolvējušas vien 2065 sievietes⁵⁵) apvienības biedru skaits nebija ievērojami liels. Lai kļūtu par LAISA biedri, kandidātēm bija jāaizpilda aptaujas anketas, sniedzot ziņas arī par iegūto izglītību (augstskola, specialitāte, grāds) un nodarbošanos. Kaut gan šīs anketas vairumā nav saglabājušās, tomēr dažādi LAISA darbības pārskati ļauj spriest par biedru sastāvu gan pēc nacionālās piederības, gan iegūtās izglītības. Ziņas par biedru sastāvu regulāri tika nosūtītas IFUW. Piemēram, 1931. gada rudenī apvienībā bija 181 biedre, no tām 52 bija ārstes, 49 filoloģes un vēsturnieces, 17 agronomes, 15 dabaszinātnieces un matemātiķes, 13 zobārstes, 11 tiesībzinātnieces, deviņas tautsaimnieces (ekonomistes), piecas inženieres, četras veterinārārstes un viena teoloģe.⁵⁶ Lai arī LAISA apvienoja dažādu tautību izglīto tās sievietes, taču biedru vairākums bija latviešu tautības, un tas zināmā mērā objektīvi atspoguļoja Latvijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu.⁵⁷ Tomēr, iespējams, kopējais biedru skaits, kā arī nacionālais sastāvs liecināja par izglīto to sieviešu neatsaucību LAISA darbībai un idejiskajiem mērķiem.

Jāuzsver, ka visā LAISA darbības periodā kā raksturīga problēma izveidojās

savlaicīga gadskārtējās biedru naudas nomaksa, kas kopā ar biedru iestāšanās maksu, ziedojumiem un ieņēmumiem no dažādiem publiskiem pasākumiem (tējas vakariem, lekcijām) un loterijām veidoja LAISA galvenos ienākumus. Avoti rāda, ka LAISA vadība samērā pretimnākoši izturējās pret pamatotiem biedru naudas maksas kavējumiem, tomēr periodiski šo problēmu risināja enerģiskāk. Piemēram, 1932. gadā Revīzijas komisija uzsāka aktīvu biedru saraksta revidēšanu, kā rezultātā parādu nenokārtošanas dēļ no LAISA uzreiz izslēdza 27 biedres.⁵⁸ Saskaņā ar apvienības statūtiem biedres varēja piespiedu kārtā izslēgt arī tādas darbības dēļ, kas uzskatāma par kaitīgu LAISA, kā arī biedres bija tiesīgas brīvprātīgi izstāties. Diemžēl avotu trūkuma dēļ nav iespējams konstatēt, vai un kādu citu iemeslu dēļ LAISA biedres izstājās vai tika izslēgtas.

Apvienībā darbojās sievietes, kas pārstāvēja arī dažādas citas organizācijas. Daudzas biedres turpināja aktīvi darboties studenšu korporāciju filistru biedrībās un citās sieviešu organizācijās. Var tikai izteikt minējumus, vai ar dalību citās organizācijās netika vairotas apvienības iekšējās nesaskaņas, jo šo organizāciju mērķi un vērtības nereti izslēdza LAISA sludinātos ideālus par sieviešu apvienošanu neatkarīgi no viņu tautības, reliģiskās piederības un politiskajiem uzskatiem. Piemēram, 1930. gadā apvienībā izcēlās aktīvas diskusijas par dalību Latvijas sieviešu organizāciju padomē (turpmāk – LSOP), kas pretendēja apvienot visas sieviešu organizācijas. Vairākām LAISA biedrēm bija radies iespaids, ka LSOP latvietes ir mazākumā un tās darbību nosaka etnisko minoritāšu un kreisi noskaņotās sieviešu organizācijas, tādēļ LAISA dalība šāda veida organizācijā nebūtu vēlama.⁵⁹ Konkrētajā epizodē atklājās neiecietības izpausmes pret Latvijā dzīvojošajām mazākumtautībām, tomēr jāuzsver, ka tā bija nevis kopējā LAISA nostāja (apvienība gan

sevi skaidri pozicionēja kā pilsonisku organizāciju), bet tikai atsevišķu biedru atklātais viedoklis.

Darbības virzieni. Pārņemot gan citu sieviešu organizāciju, gan IFUW piemēru, Latvijas akadēmiski izglīto to sieviešu apvienības darbību organizēja komisijās un sekcijās. Jau apvienības organizēšanas procesā tika izveidota Kulturālā komisija, kuras galvenie uzdevumi bija lekciju, diskusiju un tējas vakaru rīkošana, “izceļot sievietes dzīvei tuvākos jautājumus”⁶⁰ – audzināšanu, psiholoģiju, ētiku, literatūru. Komisijas atbildībā bija arī ekskursiju rīkošana gan LAISA, gan citu nacionālo apvienību biedrēm. Kulturālās komisijas pārstāves Annas Dauvartes⁶¹ vadībā izveidoja LAISA rakstu krātuvi (bibliotēku), apkopojot biedru publicētos darbus – zinātniskos un populārzinātniskos rakstus, daiļliteratūru, recenzijas u. c. Komisija arī regulāri ievāca ziņas par sievietes intelektuālo darbu Latvijā – darbības virzieniem, zinātniskajiem, kulturālajiem un profesionālajiem sasniegumiem, īpašu uzmanību pievēršot sieviešu pārstāvniecībai Latvijas Universitātes akadēmiskajos un zinātniskajos amatos. Ievāktos datus LAISA nosūtīja arī IFUW, kas tos izmantoja, sagatavojot ziņojumus un memorandus par sieviešu stāvokli dažādās jomās.

1929. gada pavasarī LAISA izveidoja Sabiedriski-tiesisko komisiju, lai apzinātu sievietes tiesisko stāvokli Latvijā, rosinātu sievietes uz aktīvu sabiedrisko darbību, tai skaitā valsts pārvaldē, kā arī lai aizstāvētu sievietes tiesiskās un profesionālās intereses sadarbībā ar valsts iestādēm un rosinātu izmaiņas likumdošanā.⁶² Piemēram, 30. gadu sākumā LAISA iesaistījās aktīvās diskusijās par valdības un Saeimā apspriestajiem dažādajiem projektu variantiem par precēto pilsoņu darba tiesību ierobežošanu. Rezultātā LAISA Sabiedriski-tiesiskā komisija izstrādāja memorandus, protestējot pret valdības nodomiem aizliegt precētiem vienas ģimenes locekļiem strādāt valsts iestādēs:

“Darba tiesību ierobežošana, atkarībā no dzimuma vai laulībā iestāšanās fakta, runātu pretim Latvijas Republikas Satversmē deklarētajam pilsoņu vienlīdzības principam un tiektos par daudzi sīki normēt pilsoņu personīgo dzīvi.”⁶³

Reaģējot uz apstākli, ka šie likumprojekti primāri skartu precēto sieviešu darba tiesības, LAISA uzsvēra strādājošas sievietes nozīmi ģimenes uzturēšanā. Tā kā valsts pārvaldes darbiniekus pieskaitīja pie inteliģentā darba darītājiem, tad LAISA memorandā uzsvēra darba nozīmi tieši izglītotas sievietes personības veidošanā, kā arī norādīja uz izglītotas sievietes tiesībām netikt ieslodzītām mājās šādu likumu rezultātā.⁶⁴ Kaut gan LAISA aktivitātes šo likumprojektu kontekstā bija vērtējamas kā atzīstamas un profesionāli augstvērtīgas, kas turklāt veicināja apvienības atpazīstamību, tomēr avoti liecina, ka apvienībai neizdevās panākt nopietnāku iesaisti un pārstāvniecību dažādu likumdošanas projektu izstrādē un komisiju darbībā saistībā ar sievietes tiesiskā un profesionālā stāvokļa uzlabošanu. Viens no LAISA aktivitāšu neveiksmes piemēriem bija arī Latvijas valdības lēmums noraidīt LAISA lūgumu iekļaut tās biedri zvērinātu advokāti O. Ķempeli valsts delegācijā uz Tautu Savienības pirmo kodifikācijas konferenci Hāgā 1930. gadā, lai diskutētu par vienlīdzīgas pavalstniecības tiesībām precētām sievietēm.⁶⁵ Par galveno problēmu, kas būtu jārisina Sabiedriski-tiesiskajai komisijai, LAISA kopumā atzina ierobežoto sievietes civiltiesisko stāvokli Latvijā. Atspoguļojot LAISA kopējo viedokli, O. Ķempele sievietes stāvokli Latvijā definēja kā divainu un nedabisku.⁶⁶ Sievietēm gan bija pilnīgas politiskās tiesības, bet civiltiesībās, saglabājot spēkā Krievijas Impērijas likumus, sievietes palika nepilntiesīgas.⁶⁷ Komisija aktīvi iesaistījās arī laulāto mantisko attiecību likumprojektu un jauna civillikuma izstrādes apspriešanā. Šo jautājumu kontekstā

tika izveidota sadarbība arī ar Igaunijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienību un tās priekšsēdētāju Veru Posku-Grīntāli (*Vera Poska-Grünthal*),⁶⁸ pēc kuras iniciatīvas jau 20. gadu vidū Igaunijas juristes bija apvienojušās neatkarīgā komisijā, lai līdzdarbotos Igaunijas jaunā civillikuma izstrādē. LAISA darbība šajā virzienā nepalika neievērota. Pēc Tieslietu ministrijas pieprasījuma ar LAISA Sabiedriski-tiesiskās komisijas izstrādāto likumprojektu par ģimenes un laulāto mantiskajām tiesībām iepazīnās gan Latvijas Tieslietu ministrija (pēc pašas ministrijas pieprasījuma), gan Igaunijas pārstāves.⁶⁹

Paralēli šīm aktivitātēm, kas bija vērstas uz organizācijas ārējo darbību, Sabiedriski-tiesiskā komisija darbojās arī, lai risinātu dažādus LAISA iekšējās organizācijas jautājumus, kas prasīja juridiskus skaidrojumus, – izstrādāja statūtu grozījumus, nodaļu un komisiju darbības nolikumus un instrukcijas utt.

Līdzās Kulturālajai un Sabiedriski-tiesiskajai komisijai kā pastāvīgu komisiju izveidoja arī Ārzemju sakaru komisiju, kuras galvenais uzdevums bija sakaru uzturēšana un starptautiskās sadarbības veicināšana ar IFUW un citām nacionālajām akadēmiski izglītoto sieviešu organizācijām. Turklāt šī komisija bija galvenā IFUW pieprasīto dažādu statistikas datu apkopotāja (lielā mērā pārņēmot Kulturālās komisijas darbu). Viena no nozīmīgākajām komisijas aktivitātēm bija anketu izplatīšana un datu apkopošana pēc IFUW Intelektuālās sadarbības komisijas ierosinājuma 1930.–1931. gadā. Pieaugot izglītoto sieviešu skaitam, IFUW uzskatīja par vajadzīgu noskaidrot, ko augstākā izglītība devusi sievietēm (aptaujas anketās bija jautājumi par izglītības ietekmi darba meklējumos, par to, vai sievietes strādā ar iegūto izglītību saistītajā nozarē un vai nodarbošanās sniedz pietiekamus finansiālos līdzekļus, par ģimenes stāvokli, kā arī par to, vai sievietes jutušas diskrimināciju

dzimuma dēļ un vai saņem līdzvērtīgu algu vīrietim u. c.⁷⁰). Diemžēl jāsecina, ka biedru pasivitātes dēļ LAISA neizdevās iegūt pilnvērtīgus datus, turklāt aizpildīto anketu skaits nebija pietiekams, lai IFUW varētu izdarīt vispārīgākus secinājumus par izglīto sieviešu stāvokli Latvijā.

Ārzemju sakaru komisijas pārziņā bija arī informācijas apkopošana par IFUW piedāvātajām zinātniskajām stipendijām. Neraugoties uz to, ka stipendiju piedāvājums bija samērā daudzveidīgs un nodrošināja LAISA biedru interesi, tomēr nevienai LAISA pārstāvei starpkaru periodā neizdevās iegūt kādu no IFUW piedāvātajām zinātniskajām stipendijām. Tikai L. Frīdenbergai ar IFUW finansiālo atbalstu bija iespēja 1929. gada vasarā apmeklēt Cimmermana Ženēvas starptautisko zinātnu kursus Šveicē, tomēr šis atbalsts nebija daļa no IFUW zinātnisko stipendiju programmas.

LAISA darbības paplašināšanai jau 30. gadu sākumā valde atļāva veidot profesionālās sekcijas. Šāds lēmums gan radīja lielu biedru pretestību, pamatojot, ka dalīšanās pēc profesijas neveicinātu biedru savstarpējo iepazīšanos un sakaru veidošanu.⁷¹ Iespējams, tieši šī iemesla dēļ LAISA izveidoja tikai divas profesionālās sekcijas. Pēc LAISA biedres agronomes Daģmāras Talces-Niedras⁷² iniciatīvas 1931. gada 23. janvārī dibināja Agronomijas sekciju agronomu profesionālo interešu aizstāvēšanai un lauksaimniecības disciplīnu popularizēšanai.⁷³ Interesanti, ka LAISA ieskatos akadēmiski izglītotās agronomes Latvijā atradās īpatnējā situācijā. Balstoties uz statistikas datiem un ievāktajām ziņām par sieviešu nodarbošanos, LAISA secināja, ka agronomēm (ja vien viņām pašām nepiederēja lauku saimniecības) nebija nekādas iespējas darboties savā specialitātē, jo visur priekšroku deva vīriešiem.⁷⁴ Līdzīgi kā Kulturalā un Sabiedriski-tiesiskā komisija, arī Agronomijas sekcija regulāri rīkoja lekciju un diskusiju vakarus par tēmām saistībā ar agronomijas

nozari. Sekcijas pārstāvēm izdevās izvērst sekmīgu sadarbību ar Latvijas Universitātes pasniedzējiem un Zemkopības ministriju, sniedzot LAISA biedrēm iespēju apmeklēt dažādus lauksaimniecības kursus un iepazīties ar Latvijas Universitātes izmēģinājuma saimniecībām. Sekcijas pārstāves plānoja arī nekustamo īpašumu iegādi, kur ierīkotu saimniecību LAISA biedrēņu zinātnisko pētījumu vajadzībām. Lai gan LAISA valde šādu priekšlikumu atbalstīja, tomēr diskusijas raisīja finansiālo līdzekļu atrašana īpašumu iegādei.⁷⁵

Apvienojot LAISA biedres ar izglītību vēsturē, 1933. gada aprīlī dibināja Vēsturnieču sekciju. Neraugoties uz to, ka viens no sekcijas mērķiem bija vēsturnieču "zinātniskā darba un interešu aizstāvēšana",⁷⁶ tomēr sekcijas darbība pamatā realizējās izklaidējoši informatīvu lekciju un ekskursiju organizēšanā. Tieši Vēsturnieču sekcija bija viena no aktīvākajām dažādu priekšlasījumu un lekciju ciklu rīkošanā, īpaši referējot par sieviešu stāvokli atšķirīgos vēstures periodos un reģionos, kā arī organizējot ekskursijas uz vēsturiski nozīmīgiem apskates objektiem Latvijā. Līdzīgi kā Agronomijas sekcija, arī Vēsturnieču sekcija centās sadarboties ar nozares pārstāvjiem, šeit jāatzīmē sadarbība ar Vēstures skolotāju biedrību, sarīkojot lekciju ciklus plašākai publikai.

Lai veiksmīgāk nodrošinātu informācijas apriti par LAISA un IFUW mērķiem un darbu, kā arī rosinātu biedres uz aktīvāku iesaisti apvienības darbībā, jau 1929. gada pavasarī LAISA sāka neregulāri publicēt informatīva rakstura izdevumu – "Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi".⁷⁷ Ziņojumu izdošanai un satura veidošanai dibināja Redakcijas komisiju, kuras pirmā vadītāja bija L. Frīdenberga. Ņemot vērā, ka izdevums primāri bija domāts pašām LAISA biedrēm, informāciju par LAISA aktivitātēm epizodiski izplatīja arī citos preses izdevumos, tomēr tas nenodrošināja plašāku organizācijas atpazīstamību.

Visciešākā sadarbība LAISA izveidojās ar akadēmisko laikrakstu *Universitas*, kas publicēja informatīvus aprakstus par LAISA darbu. Lai nodrošinātu finanses ziņojumu izdošanai, LAISA pieņēma lēmumu par obligātu izdevuma abonēšanu visām biedrēm, abonēšanas maksu iekasējot kopā ar biedru naudu.⁷⁸ Izdevuma saturu galvenokārt veidoja pārskati par LAISA valdes, komisiju un sekciju darbību, kā arī regulāra informācija par IFUW un citu valstu akadēmiski izglīto sieviešu apvienību aktivitātēm. 30. gadu pirmajā pusē izdevuma saturs tika pilnveidots, parādījās tematiski daudzveidīgāki raksti. Visbiežāk publicētie raksti bija balstīti uz biedru nolasītajiem referātiem tematiskajos vakaros. Noteikti jāizceļ Sabiedriski-tiesiskās komisijas biedru publicētie raksti par jautājumiem, kas skāra sievietes tiesisko stāvokli ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē, piemēram, precēto sieviešu pilsonību,⁷⁹ laulāto mantiskās attiecības.⁸⁰ Laikā no 30. gadu vidus LAISA regulāri informēja arī par savu biedru pētnieciskajām aktivitātēm – dalību starptautiskos zinātniskos pasākumos, pētniecisko darbu. Tika izveidota atsevišķa rubrika “Sievietes–zinātnieces”, kurā iztirzāja sieviešu akadēmisko un pētniecisko darbību Latvijas Universitātē, kas bija lielākais zinātnes centrs. LAISA izdevuma saturs kopumā bija tematiski daudzveidīgs, tomēr tas tika veidots, lai informētu un izglītotu, nevis rosinātu uz viedokļu apmaiņu un diskusiju.

Visā LAISA pastāvēšanas laikā tās darbību raksturoja vairākas būtiskas problēmas, īpaši biedru pasivitāte un nesaskaņas par apvienības darbības virzieniem un formātu. Biedru pasivitāti kā aktuālu problēmu aplūkoja gandrīz katrā LAISA pilnsapulcē. Būtiski, ka vairums biedru neiesaistījās ne tikai komisiju darbā (īpaši izcēla Sabiedriski-tiesisko komisiju, kas prasīja nopietnu darbu, iepazīstoties ar dažādiem likumprojektiem u. c.), bet arī ikdienišķākos pasākumos, kā lekciju un diskusiju vakaros.

Piemēram, 1930. gadā uz LAISA biedres pedagoģes Mildas Liepiņas referātu par starptautisko sieviešu kongresu Vinē ieradās tikai 12 biedres, savukārt uz diskusiju par LAISA uzdevumiem ieradās divas biedres (neskaitot valdi).⁸¹ Biedres savu pasivitāti pamatoja gan ar aizņemtību (strādāja algotu darbu, līdzdarbojās citās organizācijās), gan to, ka darbs komisijās notika bez atlīdzības.⁸² Biedru pasivitāte pastāvīgi bija vērojama arī sapulču apmeklējumā. Piemēram, LAISA gada pilnsapulces vairākkārt nenoturēja kvoruma trūkuma dēļ, turklāt apmeklējums dažkārt bija tik niecīgs, ka apvienība bija spiesta mainīt tās statūtus, lai pilnsapulces pieņemtie lēmumi stātos spēkā.⁸³

Problēmas LAISA iekšienē radīja arī dažādie uzskati par apvienības aktivitātes formām. Nenoliedzami, būtiska nozīme šeit bija personībām un atsevišķu biedru redzējumam par LAISA mērķiem un uzdevumiem. Piemēram, M. Palēviča 1929. gada rudenī atteicās no apvienības valdes priekšsēdētāja amata, pamatojot lēmumu ar atšķirīgu viedokli par LAISA darbības principiem.⁸⁴ Lai arī nav skaidrs, kāds tieši bija M. Palēvičas redzējums par apvienības darbu, tomēr viņas atkāpšanās bija apliecinājums acimredzamām nesaskaņām gan valdes, gan visas LAISA iekšienē.⁸⁵ Nesaskaņas turpinājās arī nākamajos gados. Piemēram, 30. gados iezīmējās divas LAISA darbības stratēģijas. Valdes priekšsēdētāja Austrā Kārkliņa⁸⁶ aizstāvēja pastāvīgo LAISA darbības principu – pulcēties slēgtos biedru diskusiju un lekciju vakaros, savukārt citas biedres aicināja aktīvāk rīkot publiskās lekcijas un citus pasākumus, lai vairotu apvienības atpazīstamību sabiedrībā.⁸⁷ Jāuzsver, ka līdz pat apvienības likvidēšanai 1940. gadā tās darbībā acimredzami bija vērojama A. Kārkliņas aizstāvētā stratēģija. Tas lielā mērā veicināja to, ka apvienība palika samērā neievērojama organizācija, lai gan idejiskā ziņā tā bija viena no progresīvākajām sieviešu organizācijām Latvijā, aizstāvot

sieviešu vienlīdzības ideju izglītības, zinātnes un profesionālajā jomā.

LAISA reprezentāciju un atpazīstamību sabiedrībā ierobežoja arī salīdzinoši mazais biedru skaits, ko noteica apvienības uzņemšanas noteikums – iegūta akadēmiskā izglītība –, kā arī fakts, ka organizācijas darbība neaptvēra plašāku Latvijas teritoriju. Piemēram, Latvijas Sieviešu palīdzības korpusā 30. gadu vidū darbojās ap 600 dalībnieču,⁸⁸ Latvju sieviešu apvienībā 20. gadu vidū bija ap 2000 biedru,⁸⁹ Latvju sieviešu nacionālajā līgā – 368 (1924. gadā).⁹⁰ Neraugoties uz to, ka Latvju sieviešu apvienībā un Latvju sieviešu nacionālajā līgā par biedrēm varēja kļūt latviešu tautības sievietes, tomēr dalība šajās organizācijās bija atvērta daudz plašākai sabiedrības daļai nekā LAISA. Arī šo organizāciju darbības programma bija visaptverošāka, skarot tādus sievietēm – mātēm un sievietēm – aktuālus jautājumus kā mātes un bērna tiesības, bērnu audzināšana, sievietes pašapziņas stiprināšana un garīgā izaugsme, patriotisms. Nenoliedzami, atsevišķu organizāciju lielāku atpazīstamību veicināja arī personību loma, piemēram, enerģiskā un inteliģentā Berta Pīpiņa ar savu sabiedrisko un politisko darbību veicināja Latvju sieviešu nacionālās līgas atpazīstamību. Kaut arī LAISA darbojās ievērojamas sievietes, tomēr viņu publiskā darbība gandrīz nekad netika saistīta ar dalību apvienībā. LAISA aktivitātes kļuva mazāk redzamas arī, apvienībai 1930. gada beigās iestājoties LSOP, kas pretendēja kļūt par galveno spēku, kurš pārstāvēja sieviešu kustības.

Starpkaru periodā kā specifiska jaunās Latvijas valsts sabiedrības daļa izvirzījās akadēmiski izglītotās sievietes. Viņu interešu un tiesību pārstāvēšanai pēc Starptautiskās Akadēmiski izglītoto sieviešu savienības parauga 1928. gadā tika izveidota Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība. Šādas apvienības izveide, no vienas puses, bija rezultāts pieaugošajam augstāko izglītību ieguvušo sieviešu skaitam un viņu pārstāvēšanai profesionālajā sfērā un zinātnē, bet, no otras puses, tā bija atbilde sabiedrībā valdošajai noraidošajai attieksmei pret izglītotu sievieti un mēģinājumiem ierobežot vai izslēgt sieviešu nodarbinātību dažādās jomās.

LAISA lielā mērā uzlūkojama kā savam laikam moderna organizācija, par biedrēm tika uzņemtas sievietes neatkarīgi no viņu tautības, reliģiskās piederības un politiskajiem uzskatiem, kā arī savos darbības mērķos un principos atspoguļoja pozitīvu skatījumu par izglītotas sievietes lomu sabiedrībā, kā arī izpratni par sievietes vienlīdzību ar vīrieti profesionālajā jomā un zinātnē. Tomēr līdz pat LAISA likvidācijai 1940. gadā tās darbību raksturoja vairākas būtiskas problēmas – nelielais biedru skaits, biedru pasivitāte, iekšējās nesaskaņas, kā arī neveiksmīga sadarbība ar sabiedrību un valsts pārvaldes institūcijām. Kopumā starpkaru periodā LAISA aktivitātes palika neredzamas plašākai sabiedrībai, jo organizācija neizpildīja tās primāro mērķi – pārstāvēt un aizstāvēt izglītoto sieviešu intereses.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Raksts sagatavots ar Valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību” atbalstu (VPP-IZM-2018/1-0022).

² Piemēram, ASV, Kanādā un Lielbritānijā tās bija sieviešu koledžas. Krievijas Impērijā sievietes tika uzņemtas Augstākajos sieviešuursos, kur viņām sniedza zināšanas augstākās izglītības līmenī, bet nepiešķīra augstskolas diplomu. 1910. gadā Sanktpēterburgas Augstāko sieviešu kursu (Bestuževa kursi) diploms tika pielīdzināts valsts universitāšu diplomam.

- ³ ANNA CABANEL. "How excellent... For a Woman"? The Fellowship Programme of the International Federation of University Women in the Interwar Period. In: *Persona Studies* 4, 2018, No. 1, pp. 88–102, here p. 90.
- ⁴ INETA LIPŠA. Karš un izmaiņas dzimšu attiecībās: sievietes politiskā darbība. In: ĒRIKS JĒKABSONS (zin. red.). *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Rīga 2021, 223.–264. lpp., šeit 223.–224. lpp.
- ⁵ Līdz 1938. gadam Latvijas Universitātē (turpmāk – LU) sievietes veidoja vidēji 29% no studējošo skaita, bet līdz 1936. gadam Universitāti bija absolvējušas 1734 sievietes. Latvijas Konservatorijā sievietes līdz 1936./1937. gadam veidoja 56% no audzēkņu skaita, bet absolvējušo sieviešu skaits bija 318. Savukārt Latvijas Mākslas akadēmijā sievietes veidoja 27% no audzēkņu skaita, bet akadēmiju absolvēja 41 sieviete. Sk.: V. SALNĪTIS. *Latvijas kultūras statistika: 1918.–1937. g.* Rīga 1938, 63.–82. lpp.
- ⁶ Viens no redzamākajiem piemēriem ir mēģinājumi ierobežot sievietes tiesības strādāt valsts pārvaldē 20. gadsimta 30. gadu sākumā – tika izstrādāti pat vairāki likumprojekti. Sievietēm bija liegta arī mācītājas profesija evaņģēliski luteriskajā baznīcā. Lai gan šis aizliegums lielā mērā bija baznīcas iekšējā lieta, tomēr fakts, ka sievietes varēja tikt uzņemtas LU Teoloģijas fakultātē, plašākā sabiedrībā aktualizēja jautājumu par sieviešu tiesībām tikt ordinētām mācītājas amatā. Savukārt zviedru pētnieks Pērs Bolins, pētot LU mācībspēku rekrutēšanas politiku, arī norādījis uz noraidošo attieksmi pret sievietēm mācībspēku sastāvā. Sīkāk sk.: PER BOLIN. *Between National and Academic Agendas: Ethnic Policies and 'National Disciplines' at the University of Latvia, 1919–1940*. Stockholm 2012, 357 p. Praksē apgrūtinātas un ierobežotas bija sievietes tiesības īstenot zvērināta advokāta pilnvaras, kā arī pretendēt uz tiesneša amatu. Sīkāk sk.: VIJA KALNIŅA. Otilija Ķempele un Olga Dzelzīte: Latvijas pirmās advokātes. In: *Jurista Vārds* 2020, Nr. 12, 28.–31. lpp.
- ⁷ Latvju sieviešu nacionālās līgas statūti. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 2497-1-1, 10. lp.
- ⁸ LILJA BRANTE. *Latviešu sieviete*. Rīga 1931, 164. lpp.
- ⁹ Atjaunotā organizācija likvidēta 2007. gadā.
- ¹⁰ EMĪLJA GUDRINIECE. Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība. In: ILZE TRAPENCIERE (sast.). *Sievietes ceļā*. Rīga 1992, 143.–149. lpp.
- ¹¹ ALJA BRANTA. *Winning Women's Vote: Experience from Latvia*. In: BLANCA RODRIGUEZ RUIZ, RUTH RUBIO MARÍN (eds.). *The Struggle for Female Suffrage in Europe: Voting to Become Citizens*. Leiden 2012, pp. 95–109, here p. 104.
- ¹² INETA LIPŠA. *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914–1939*. Rīga 2014, 230.–233. lpp.
- ¹³ INETA LIPŠA, ELIZABETE VIZGUNOVA. *Feminisms un Latvija*. In: ANDRIS SPRŪDS, VALTERS ŠČERBINSKIS, KĀRLIS BUKOVSKIS (red.). *Latvijas ārlietu simtgade. Pasaules doma un Latvija*. Rīga 2019, 79.–92. lpp.
- ¹⁴ ANASTASJA SMIRNOVA. *Latvijas sieviešu organizāciju sociālpolitiskā darbība (1921–1934): Latvju Sieviešu apvienības piemērs*. Bakalaura darbs. Rīga 2016.
- ¹⁵ IVETA ĶESTERE, GUNTA MARIHINA. *Latvijas Universitātes privātdocentes Alises Karlsones (1881–1959) profesionālā un sabiedriskā darbība*. In: *Latvijas Universitātes Raksti. Zinātņu vēsture un muzejniecība*. 780. sēj. Rīga 2012, 175.–181. lpp.
- ¹⁶ PATSY PARKER. *The Historical Role of Women in Higher Education*. In: *Administrative issues Journal: Connecting Education, Practice, and Research* 5, 2015, No. 1, pp. 3–14, here p. 3.
- ¹⁷ CABANEL, "How excellent...", p. 90.
- ¹⁸ Kā pirmā šāda veida organizācija 1882. gadā tika izveidota ASV Koledžu absolventu asociācija (*Association of Collegiate Alumnae*), savukārt 1907. gadā tika dibināta Lielbritānijas Akadēmiski izglītoto sieviešu savienība (*British Federation of University Women*). Sk.: CHRISTINE VON OERTZEN. *Science, Gender, and Internationalism: Women's Academic Networks, 1917–1955*. Basingstoke 2014, p. 325.

- ¹⁹ Piemēram, 1890. gadā ASV Koledžu absolvenšu asociācija piedāvāja stipendijas zinātnisko pētījumu turpināšanai Eiropas universitātēs. Īpaši iecienītas bija Šveices universitātes, kur studijas un pētniecība noritēja kopā ar vīriešiem, – tas nozīmēja augstāku zinātnisko līmeni.
- ²⁰ Organizācijā par biedrēm uzņēma tikai akadēmiski izglītotas sievietes (*university women*), un tas prasīja skaidri definēt jēdzienu “akadēmiski izglītota sieviete”, ņemot vērā valstu dažādos standartus. Organizācijas statūti noteica, ka par biedri uzņemama “sieviete ar augstāko vai tam pielīdzināmu grādu”. Sk.: CABANEL, “How excellent...”, p. 91.
- ²¹ Ar šo jēdzienu parasti saprotama neliela sabiedrības daļa, kuras izglītības līmenis ir ievērojami augstāks nekā pārējiem.
- ²² Jēdzienu “starptautiskais prāts” ieviesa amerikāņu filozofs un izglītības darbinieks Nikolass Batlers (*Nicholas Murray Butler*). Sk.: JOYCE GOODMAN. Women and international intellectual co-operation. In: Paedagogica Historica 2012, Vol. 48, pp. 357–368, here pp. 359–360.
- ²³ Ibidem, p. 360.
- ²⁴ 1930. gadā IFUW bija reģistrēti 24 000 biedru. 30. gados oficiālo dalību IFUW pārtrauca Vācijas, Itālijas un Portugāles nacionālās organizācijas šo valstu diktatorisko režīmu politikas rezultātā. Sk.: CHRISTINE VON OERTZEN. Whose world? Internationalism, Nationalism and the Struggle over the ‘Language Question’ in the International Federation of University Women, 1919–1932. In: Contemporary European History 25, 2016, No. 2, pp. 275–290, here p. 276.
- ²⁵ GOODMAN, Women and international, p. 366.
- ²⁶ LIPŠA, VIZGUNOVA, Feminisms un Latvija, 81. lpp.
- ²⁷ MILDA PALĒVIČA. Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības tapšana un pirmais darbības posms. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1938, Nr. 28, 1.–3. lpp, šeit 1. lpp.
- ²⁸ Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu sapulces protokols, 03.04.1928. LNA LVVA, 2261-1-2, 67. lp.
- ²⁹ Ibidem, 67.–67. op. lp. Vēsturnieks Ādolfs Šilde piemin LAISA kā sieviešu organizāciju piemēru starptautiskā periodā. Arī viņš LAISA izveidi skaidro kā starptautisko sakaru rezultātu. Sk.: ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture, 1914–1940. [Stokholma] 1976, 546. lpp.
- ³⁰ “Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības” biedrības statūti, 12.06.1928. LNA LVVA, 2261-1-1, 3. lp.
- ³¹ Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības dibināšanas sapulces protokols, 12.06.1928. Ibidem, 2261-1-2, 64. lp. Lai arī apvienības dibināšanas sapulcē piedalījās 75 dalībnieces, LAISA dibināšanas brīdī tajā bija 82 biedres. Sk.: Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības dibinātāju saraksts, 12.06.1928. Ibidem, 2261-1-1, 110.–111. lp.
- ³² Milda Palēviča (1889–1972) – filozofijas doktore (Parīzes Universitāte, 1925), Latvijas Konservatorijas lektore estētikā un mākslas vēsturē.
- ³³ Otilija Ķempele (1893–1990) – beigusi Maskavas Universitātes Juridisko fakultāti (1916). Pirmā sieviete Latvijā, kura kļuva par zvērināta advokāta palidzi (1922) un zvērinātu advokāti (1929).
- ³⁴ Lilija Fridenberga (1898–1988) – zvērināta advokāta palidze, zvērināta advokāte (no 1941. gada 1. septembra). Ieguvusi kandidāta grādu tautsaimniecībā (LU, 1925) un tieslietās (LU, 1933).
- ³⁵ Angelika Gailīte (1884–1975) – rakstniece, skolotāja, ieguvusi vēstures kandidāta grādu Latvijas Universitātē (1925).
- ³⁶ Rachile Fridmane (1887–?) – ebreju tautības ārste (ķirurģija, ortopēdija), beigusi Pēterburgas Sieviešu medicīnas institūtu (1913) un Bonnas Universitāti.
- ³⁷ Marija Veinberga-Skuja (1890–1975) – ārste, beigusi Maskavas Augstākos sieviešu kursus (1916), 1931.–1940. gadā vadījusi Biķernieku Tuberkulozes sanatoriju.
- ³⁸ Oļga Rode-Dzelzkalēja (1890–1939) – ķirurģe, beigusi Maskavas Augstākos sieviešu kursus (1915).

- ³⁹ Milda Kadiķe (1900–?) – agronome, beigusi LU.
- ⁴⁰ Klaudija Orlovska (1878–?) – ādas un venerisko slimību ārste, beigusi Pēterburgas Sieviešu medicīnas institūtu (1914).
- ⁴¹ Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības dibināšanas sapulces protokols, 12.06.1928. LNA LVVA, 2261-1-2, 64. op. lp.
- ⁴² ANGELIKA GAILĪTE. Ceļņiece: pieredze un vērojumi. [Stokholma] 1962, 151. lpp.
- ⁴³ Ibidem.
- ⁴⁴ ANGELIKA GAILĪTE. Atmiņas par Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības uzņemšanu Starptautiskajā akadēmiski izglītoto sieviešu savienībā (I.F.U.W.). In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1938, Nr. 28, 3.–6. lpp., šeit 3. lpp.
- ⁴⁵ Šāda punkta oficiāla iekļaušana IFUW statūtos 1936. gadā bija rezultāts vairāku nacionālo akadēmiski izglītoto sieviešu organizāciju (visredzamāk Vācijas) mēģinājumiem ierobežot ebreju tautības sieviešu uzņemšanu šajās organizācijās.
- ⁴⁶ ANGELIKA GAILĪTE. Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība (1928.–1940. g.). In: Universitas 1957, Nr. 4, 49.–50. lpp., šeit 49. lpp.; Akadēmiski izglītoto sieviešu sapulces protokols, 06.05.1928. LNA LVVA, 2261-1-2, 65. lp.
- ⁴⁷ Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības statūti, 07.02.1932. LNA LVVA, 2261-1-1, 9. lp.
- ⁴⁸ Ellena Glediča (1879–1968) – norvēģu radioķīmiķe, Norvēģijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības priekšsēdētāja (1924–1928), IFUW priekšsēdētāja (1926–1929).
- ⁴⁹ Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības 1929. gada darbības pārskats. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1930, Nr. 3, 33.–36. lpp., šeit 34. lpp. Ielūgums uz IFUW padomes sēdi 1928. gada septembrī, tāpat kā lūgums visām LAISA biedrēm aizpildīt aptaujas anketu par izglītības cenzu un diplomiem bija izsūtīts jau augusta sākumā, tomēr vēstuli atplēstā veidā un norautām markām LAISA pārstāve saņēma tikai oktobrī. Paskaidrojumi par radušos situāciju tika pieprasīti Latvju sieviešu nacionālās līgas pārstāvē, kuras telpas un pastkastīti irēja LAISA. Nesaskaņu rezultātā apvienība pārtrauca irēt LSNL telpas. Sk.: Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu pilnas sapulces protokols, 13.01.1929. LNA LVVA, 2261-1-2, 60. lp.
- ⁵⁰ “Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības” biedrības statūti, 12.06.1928. LNA LVVA, 2261-1-1, 1. lp.
- ⁵¹ Revīzijas komisijas ziņojums pilnsapulcei, 21.10.1934. Ibidem, 2261-1-2, 1. lp.
- ⁵² LŪCIJA FREIJA. Starptautiskā akadēmiski izglītoto sieviešu savienība (I.F.U.W.). In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Ziņojumi 1930, Nr. 4, 49.–60. lpp., šeit 52. lpp.
- ⁵³ Biedreņu sastāvs. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1929, Nr. 1, 14.–15. lpp., šeit 14. lpp.
- ⁵⁴ A. BAUMANE. Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības valdes 1931. g. darbības pārskats. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1932, Nr. 9, 143.–146. lpp., šeit 143. lpp. Līdzīga izglītoto sieviešu dalība bija vērojama arī citās akadēmiski izglītoto sieviešu organizācijās. Piemēram, Igaunijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienībā 1931. gada janvārī bija 105 biedres. Sk.: SALME PRUUDEN. Par Igaunijas akadēmiski izglītotām sievietēm. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1931, Nr. 7, 113.–117. lpp., šeit 116. lpp.
- ⁵⁵ Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939. Rīga 1939, 74. lpp.
- ⁵⁶ Biedreņu sastāvs. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1931, Nr. 8, 131.–132. lpp., šeit 131. lpp.
- ⁵⁷ 1929. gada vasarā no 122 biedrēm, kuras bija aizpildījušas aptaujas anketas, 98 bija latviešu tautības, 11 krievietes, 11 ebrejietes un 2 vācietes. Sk.: Biedreņu sastāvs. In: Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1929, Nr. 1, 14.–15. lpp., šeit 15. lpp.
- ⁵⁸ Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības gada sapulce, 27.11.1932. LNA LVVA, 2261-1-2, 9. lp.

- ⁵⁹ Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienības kārtējās pilnās sapulces protokols, 09.11.1930. LNA LVVA, 37.–38. lpp.
- ⁶⁰ Pārskats par kulturālās komisijas darbību. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1929, Nr. 1, 11.–13. lpp., šeit 11. lpp.
- ⁶¹ Anna Dauvarte (1892–1935) – ieguvusi dabaszinātņu kandidāta grādu LU (1925), strādājusi par vecāko asistenti LU Salīdzināmās anatomijas un eksperimentālās zooloģijas institūtā. 1935. gada martā A. Dauvarte devās zinātniskā komandējumā uz Vāciju. Atgriezies Latvijā, viņa iesniedza detalizētu komandējuma pārskatu LU rektoram, raksturojot nacistiskajā Vācijā piedzīvoto morālo pazemojumu un izsekošanu. Diemžēl LU vadība uz A. Dauvartes ziņojumu pienācīgi nereaģēja. Visticamāk, emocionālo pārdzīvojumu dēļ A. Dauvarte 1935. gada 6. aprīlī izdarīja pašnāvību savā dzīvoklī.
- ⁶² Sabiedriski-tiesiskā komisija. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1929, Nr. 1, 13.–14. lpp., šeit 13. lpp.
- ⁶³ Memorands, 12.11.1931. LNA LVVA, 2261-1-1, 14. lpp.
- ⁶⁴ Ibidem.
- ⁶⁵ Latvijas akadēmiski izglīto sieviešu apvienības ārkārtējās pilnās sapulces protokols, 04.05.1930. Ibidem, 2261-1-2, 39. lpp.
- ⁶⁶ M. LUTCAVA. Sabiedriski-tiesiskā komisija. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1930, Nr. 3, 37. lpp.
- ⁶⁷ Plašāk par sieviešu civiltiesisko stāvokli Latvijā starpkaru periodā var lasīt: SANITA OSIPOVA. Sieviešu tiesības Latvijā 1918–1940: starp politisko pilntiesību un civiltiesisko nevienlīdzību. In: Juridiskā zinātne 2015, Nr. 8, 111.–125. lpp.
- ⁶⁸ Vera Poska-Grīntāle (1898–1986) – igauņu juriste, žurnāliste, sieviešu tiesību kustības aktiviste.
- ⁶⁹ M. LUTCAVA. Sabiedriski-tiesiskā komisija. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1933, Nr. 13, 225. lpp.
- ⁷⁰ Lūgums visām akadēmiski izglīto sievietēm Latvijā. LNA LVVA, 2261-1-8, 97. lpp.
- ⁷¹ Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības gada sapulce, 27.11.1932. Ibidem, 2261-1-2, 10. lpp.
- ⁷² Dagmāra Talce-Niedra (1892–1959) – agronome (LU 1924), asistente, vēlāk privātdocente LU Lauksaimniecības fakultātē. 1940. gadā kā pirmā sieviete Latvijā ieguvusi doktora grādu agronomijā.
- ⁷³ L.A.I.S. Apvienības Agronomiskās sekcijas dibināšanas akts, 23.01.1931. LNA LVAA, 2261-1-1, 20. lpp.
- ⁷⁴ Biedreņu sastāvs. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1931, Nr. 8, 131.–132. lpp., šeit 131. lpp.
- ⁷⁵ Gada sapulce, 08.02.1931. LNA LVVA, 2261-1-2, 26. op. lpp.
- ⁷⁶ L. RATERMANE. Vēsturnieču sekcija. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1933, Nr. 14–15, 252.–253. lpp., šeit 252. lpp.
- ⁷⁷ 1939. gadā izdevuma nosaukumu mainīja uz “Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Biedrības Ziņojumi”, atspoguļojot organizācijas nosaukuma maiņu.
- ⁷⁸ Ž. JIRGENSONE. Redakcijas komisija. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1931, Nr. 6, 92.–94. lpp., šeit 93. lpp.
- ⁷⁹ M. LUCAUA. Precējušās sievietes valsts piederība kā starptautiskās kodifikācijas problēma. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1932, Nr. 10, 182.–188. lpp.
- ⁸⁰ O. ĶEMPELE. Par laulāto mantas attiecībām. In: Latvijas Akadēmiski Izglīto Sieviešu Apvienības Ziņojumi 1932, Nr. 11, 215.–218. lpp.
- ⁸¹ Latvijas Akadēmiski izglīto sieviešu apvienības kārtējā pilna sapulce, 09.11.1930. LNA LVVA, 2261-1-2, 34. lpp.

⁸² Pilnas sapulces protokols, 03.11.1929. LNA LVVA, 54. lp.

⁸³ Ibidem, 53. lp.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Interesanti, ka atšķirīgo redzējumu par LAISA darbību M. Palēviča nepiemin arī savā dienasgrāmatā, bet izrādījusi apmierinātību, ka tagad var pildīt apvienības priekšsēdētāja biedres pienākumus, jo neesot “*tik praktiska, lai vadītu visu viena pati*”. Sk.: IGORS ŠUVAJEVS, MAIJA GARKEVIČA (sast.). Milda Palēviča. Dienasgrāmata: 1911–1972. Rīga 2021, 216. lpp.

⁸⁶ Austrā Kārklīņa (1895–1986) – valodniece, pedagoģe. LAISA priekšsēdētāja (1930–1940).

⁸⁷ Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības pilna sapulce, 29.10.1933. LNA LVVA, 2261-1-2, 5. op. lp.

⁸⁸ Latvijas Sieviešu Palīdzības Korpusa piecpadsmit gadu darbības pārskats 1919–1934. Rīga 1934, 1.–38. lpp.

⁸⁹ Biedru grāmata, 1924. LNA LVVA, 1900-1-7, 2. lp.

⁹⁰ SMIRNOVA, Latvijas sieviešu organizāciju sociālpolitiskā darbība, 85. lpp.

SUMMARY

Since the second half of the 19th century, the women's movement in Western Europe, North America and Russian Empire influenced establishment of special higher education institutions for women or allowed admission of female students at universities. The process gained pace after the First World War, when women were granted full rights to higher education. In interwar Latvia, higher education was considered as one of the main factors for improving the social status of women, as well as for attaining independent living. Consequently, the number of academically educated women and their representation in the professional sphere and science increased significantly. However, the negative representation of academically educated women, attempts to restrict their employment rights or to exclude them from various professional fields created the need for organization to advocate and defend professional and economic rights and interests of academically educated women as a specific part of the society.

The Latvian Association of Academically Educated Women (LAAEW) was established on 12 June 1928 to advance understanding and friendship of educated women, to promote their scientific activities, to support them financially, to protect their professional rights, as well as to strengthen the role of educated women in Latvian society. The example for LAAEW was the International Federation of University Women (IFUW), founded in 1919. IFUW's work was based on the view that maintaining peace requires international co-operation of the educated elite, as well as the conviction that a woman is an equal professional and a scientist in her chosen field of career.

According to the LAAEW statutes, which reflected IFUW's core ideals of equality, friendship and understanding, the association admitted women regardless of their ethnicity, nationality, religion and political views. The statutes stipulated that organization was open to all female graduates of both Latvian and foreign universities. The highest number of members was reached in 1931 (192), however, the number of members was small compared to the total number of academically educated women in Latvia. Sources reveal that most members were of Latvian nationality, which also reflected the fact that Latvians formed the largest part of population. Following the example of other women's

organizations and IFUW, the work of LAAEW was organized in commissions and sections. Already in the spring of 1928, LAAEW established the Cultural Commission, whose main goals and tasks were to organize lectures, discussions and tea parties on topics close to woman's life – raising children, psychology, ethics, literature. One of the most significant successes of the Cultural Commission was creation of its repository, collecting the works published by its members. Public-Legal Commission, established in 1929, aimed at identifying the legal status of women in Latvia, encouraging them to take an active part in public work, as well as defending women's legal and professional interests in cooperation with state institutions and encouraging changes in legislation. In order to expand its activities, LAAEW organized professional sections. Until the dissolution of the association in 1940, two sections were formed – Agronomy Section and Section of Historians. Both of them operated to defend and educate the interests of the representatives of their field. Sources reveal that throughout the existence of LAAEW, the work of the association was plagued by several significant problems, for example, passivity of its members, disagreement about the directions and forms of activities, as well as the strategy. LAAEW was the only organization that represented and brought together academically educated women (for example, female student corporations were closed organizations with different ideology and aims), and for its era it was a very progressive organization reflecting a positive outlook on the role of educated women in society, as well as understanding the need to promote women's higher education, research and professional equality and opportunities for growth. However, LAAEW undoubtedly remained a little-known organization to general public, which concentrated its activities mainly in Riga and involved a closed circle of public.

Participation of Latvian Volunteers in Medical Aid to the Spanish Republic during the Spanish Civil War (1936–1939)¹

Brīvprātīgo no Latvijas iesaiste medicīniskās palīdzības sniegšanā Spānijas Republikai Spānijas pilsoņu kara laikā (1936–1939)

Ginta Ieva Bikše, *Mg. hist., PhD Cand.*

Scientific Assistant at the Institute of Latvian History
University of Latvia, Kalpaka bulvāris 4, Rīga, LV-1050
E-mail: ginta_jeva.bikse@lu.lv

Of more than 100 Latvian volunteers that participated in the Spanish Civil War, 15 were involved in providing medical aid to the Spanish Republic. Among these volunteers were both men and women, who worked not only as nurses but also as doctors. The aim of the article is to analyse the participation of Latvian volunteers in the Republican medical service (1936–1939) focusing on their motivation, arrival in Spain, activities during the conflict and departure from Spain. This article also includes information about Spanish Civil War participants of Latvian origin that had lost Latvian citizenship at the time of the conflict in order to provide a broader perspective to Latvian participation and its surrounding circumstances.

Keywords: Spanish Civil War, medical aid, medical personnel, Latvian volunteers, Latvian foreign policy.

No vairāk nekā 100 brīvprātīgajiem no Latvijas, kas piedalījās Spānijas pilsoņu karā, 15 bija iesaistīti medicīniskās palīdzības sniegšanā republikāņu kontrolētajās teritorijās Spānijā. Šo brīvprātīgo vidū bija gan vīrieši, gan sievietes, kuras strādāja ne tikai kā medmāsas, bet arī kā ārstes. Raksta mērķis ir analizēt brīvprātīgo no Latvijas dalību Spānijas Republikas medicīnas dienestā (1936–1939), pievēršot uzmanību viņu motivācijai, ierašanās laikam Spānijā, darbībām konflikta laikā un izceļošanai no Spānijas. Rakstā iekļauta informācija arī par Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem, kuri saistīti ar Latviju un kuri konflikta brīdī bija zaudējuši Latvijas pilsonību, tādējādi sniedzot plašāku ieskatu brīvprātīgo no Latvijas iesaistē karā.

Atslēgvārdi: Spānijas pilsoņu karš, medicīniskā palīdzība, medicīniskais personāls, brīvprātīgie no Latvijas, Latvijas ārpolitika.

When the Spanish Civil War broke out, Latvia was governed by Kārlis Ulmanis, who on 15 May 1934 organized a coup d'état and established an authoritarian dictatorship in Latvia. The regime was based on nationalism and was relatively mild in comparison with other dictatorships in Europe at the time.² Furthermore, the regime did not support radicalism, although socialism, anarchism and communism were considered as particularly distant ideas.³ Latvia supported the Non-Intervention Agreement, was a member in the Non-Intervention Committee, and on 23 February 1937 the Cabinet of Ministers prohibited Latvian citizens to participate in the Spanish Civil War.⁴ For some time, Latvian government was convinced that Latvia's involvement in the Non-Intervention Committee was symbolic, the Spanish Civil War – a distant development and that there were no signs of recruitment of volunteers in Latvia.⁵ Nonetheless, more than 100 Latvians participated in the conflict. The absolute majority of them supported the Republicans, however, one Baltic German volunteer had been in the Corps of Voluntary Troops (Italian: *Corpo Truppe Volontarie, CTV*) on Francisco Franco's side.⁶ Many Latvians that travelled to Spain were members of the illegal Communist Party or its satellite organizations.⁷ Some Latvians were participating in the Spanish Civil War not as volunteers but as Soviet military advisors, thus representing foreign policy of the Soviet Union.⁸

The Latvians in the Republican zone also included doctors, nurses and volunteers who assisted in providing medical care. The experience in war medicine gained during the Spanish Civil War and its achievements, especially in traumatology, were later used during the Second World War.⁹ As in any warfare, medical care was crucial in saving lives of wounded and sick soldiers, ensuring physical and

mental health, rehabilitation, as well as in helping to return to front lines more quickly. Furthermore, foreign volunteers helped to promote hygiene among soldiers and to prevent diseases. By analysing Latvian involvement in medical services, the article will also assist in providing a more complete picture of foreign medical aid to the Spanish Republic.

Latvian involvement in the Spanish Civil War has not yet been thoroughly investigated. One of the most important publications on this matter *Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939: atmiņas un dokumenti*¹⁰ – a collection of memoirs and documents on Latvian fighters in Spain – was prepared in Latvian Soviet Socialist Republic (Latvian SSR) by the Institute of Party History of the Central Committee of the Latvian Communist Party and published in 1966. The publication had to highlight the role of the Communist Party and needed to have an “educational nature”, therefore those Latvians, who did not meet the criteria either due to their character or the choice to remain abroad, where erased from Soviet history.¹¹ An attempt to investigate the participation of Latvian volunteers in the conflict has been made by Ignacio de la Torre,¹² however, the lack of Latvian language proficiency caused many sources in Latvian to be overlooked, and that has led to overestimation of Latvian involvement and factual errors. Some publications¹³ during different time periods have focused on specific Latvians that participated in the Spanish Civil War, nevertheless, the overall picture of Latvians in the Spanish Civil War remains unclear. As the very important aspect of medical aid during conflicts has often received less attention by historians,¹⁴ logically providing an overview of Latvian volunteers in medical aid to Spanish Republic has, likewise, been neglected. This article attempts to remedy this deficiency and to contribute

to better understanding of Latvian involvement in the Spanish Civil War.

The aim of the article is to analyse the participation of Latvian volunteers in the Republican medical service (1936–1939), focusing on their motivation, arrival in Spain, activities during the conflict and departure from Spain. This article also includes information about volunteers of Latvian origin that had lost Latvian citizenship at the time of the conflict in order to provide a broader perspective to Latvian participation and its surrounding circumstances. The main sources consist of materials from the personal files in the funds of the Latvian Diplomatic and Consular Representations Abroad (No. 2575) and Administrative Department of the Ministry of the Interior (No. 3234) of the Latvian State Historical Archives, Latvian National Archive; notes, memoirs and biographical data from the funds of Institute of Social Policy Research of the Central Committee of the Latvian Communist Party – Branch of the Institute of Marxism-Leninism of the Central Committee of the CPSU (PA-200) the State Archives of Latvia, Latvian National Archive, as well as correspondence, orders, characterizations and other materials from the fund of the Interbrigades of the Spanish Republican Army (No. 545) at the Russian State Archive of Socio-Political History. Relevant literature and published memoirs¹⁵ have been used in order to explain and complete the data provided by archival materials.

Motivation for participation and arrival in Spain

Very shortly after the military uprising, foreign doctors, nurses and other volunteers left their previous lives, countries and often respectable jobs in order to provide medical care to wounded and sick soldiers.

One of the first Latvians to arrive in Spain was doctor Jēkabs Bahrahs (Bachrach, also known as Kuba) who reached Spain in 23 August 1936.¹⁶ J. Bahrahs (Kuba), born in 1903 in a Jewish family in Poland, had received his degree in medicine, surgery and obstetrics from the Free University of Brussels and had mostly been living abroad (in France and Belgium) since 1926. Before leaving Latvia, J. Bahrahs (Kuba) completed his compulsory enrolment for service in Latvia's armed forces. After receiving the degree, J. Bahrahs (Kuba) tried to re-establish his life in Latvia but was faced with difficulties to enter the University of Latvia.¹⁷ At the time, the laws stipulated that it was necessary to have a diploma from the University of Latvia in order to practice medicine in the country.¹⁸ Unable to fully settle somewhere, J. Bahrahs decided to leave Brussels and to participate in medical aid to the Spanish Republic.¹⁹

Before the official decision of the Non-Intervention Committee to impede foreign volunteers from participating in the Spanish Civil War and the following decision of the Latvian Cabinet of Ministers in 23 February 1937 to forbid Latvian participation in the conflict, several other Latvian volunteers – Voldemārs Kupcis, Semjons Levinsons, Civja Vospe, Lazars Kroms (also known as Len Crome), Žanis Artmanis (also known as Rūdolfs Tellers), Sāra Švalbe travelled to Spain to participate in medical aid. V. Kupcis, born in 1905 in a Latvian family, was the son of a professor at the University of Latvia – Jānis Kupcis. A former student at the Faculty of Chemistry at the University of Latvia and a member of a student corporation informed Latvian authorities that his reason for leaving Latvia was to travel to Belgium and France in order to learn more about synthetic minerals.²⁰ To the Latvian legation in Paris V. Kupcis stated that he had decided to travel to Spain after an invitation by an

English doctor and that he regretted this decision.²¹ S. Levinsons, a veterinarian born in 1906 in a Jewish family, had finished his studies in Brno, Czechoslovakia in 1936 and had been a member of Communist Party of Czechoslovakia when in December 1936 he decided to travel to Spain together with Czech communists.²² Also living abroad at the time and studying in Belgium was Civja Vospe, a Jewish woman and a communist born in 1906, who arrived in Spain sometime in 1936.²³ To Latvian authorities in 1939 J. Bahrahs (Kuba) stated that he was unmarried, but C. Vospe – divorced.²⁴ However, in letters to J. Bahrahs (Kuba) written in 1939 she addressed herself as J. Bahrahs' (Kuba's) wife.²⁵ Another foreign resident and even citizen was L. Kroms (Crome), born 1909 in Daugavpils in a Jewish family. L. Kroms (Crome) was not a communist at the time but the antisemitic character of the Nazi regime had directed him towards strong anti-fascist beliefs and motivated to travel to Spain at the beginning of 1937. L. Kroms (Crome) had received a degree in medicine in 1933 in Great Britain and became a British citizen in 1934, thus losing Latvian citizenship.²⁶ Ž. Artmanis or, as known in Spain – R. Tellers – was a communist born in a Latvian family in 1897. He was one of several dozens of Latvians who went to Spain from the Soviet Union. Ž. Artmanis had specialized in protection against chemical warfare.²⁷ As stated in *Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939: atmiņas un dokumenti*, he was a volunteer, not a Soviet military advisor, and the author of this article currently has no sources that contradict this statement.²⁸ Last but not least, S. Švalbe, born in 1904 in a Jewish family in Daugavpils, was a communist and had finished her studies in 1934 in Czechoslovakia and received qualification of a dentist in 1935.²⁹ When the Spanish Civil War broke out, S. Švalbe was concerned about Italian

and German intervention in Spain and decided to aid the Republicans in a meeting of communist students in Czechoslovakia. S. Švalbe left Prague on 26 January 1937.³⁰

Several other Latvian volunteers were never sufficiently intimidated by the prohibition of European volunteers to participate in the conflict. In March 1937, two nurses from the Jewish hospital *Bikur holim* in Riga started their travel through Europe to Spain. Riva Volšonoka (later – Leiboviča, in Spain known as Era) was born in 1909 in a Jewish family. As a reason to receive valid documents for travel, R. Volšonoka stated the desire to attend the World Exhibition in Paris in 1937. Together with Frida Gincburga (also known as Māra), likewise a Jewish woman, born in 1909, they arrived in Spain in April 1937 from France, where they had boarded a barge.³¹ Both nurses were members of the illegal Communist Party of Latvia.³² F. Gincburga's husband Aleksandrs Gincburgs was already in Spain since December 1936.³³ Next to arrive in Spain was Ābrams Šalits, born in 1908 in a Jewish family. Ā. Šalits had finished his studies in medicine in 1935 in University of Siena in Italy and requested valid documents for travel in order to continue education in Italy. To Latvian authorities Ā. Šalits stated that after arriving in Sweden, from where he wished to travel further to Italy, he met representatives from international medical services that convinced him to travel to Spain. However, his mother testified that from the very beginning his intention was to go to Spain.³⁴ Ā. Šalits entered Spain through France around 24–25 May 1937.³⁵ In the same month, Peisahs Bernštams, a former doctor of *Bikur holim* hospital in Riga arrived in Barcelona onboard a ship from Marseille. P. Bernštams, born in 1907 in a Jewish family in Bauska, had finished his studies in Paris and was an active member of anti-fascist movement and a supporter

of the Communist Party of Latvia. Before arriving in Spain, P. Bernštams had received a task from the communist organisations to travel to Sweden and arrange the passage for Latvian volunteers through Sweden to the Republican zone. As soon as this pathway was discovered by Swedish authorities, P. Bernštams left Sweden for Paris.³⁶ In the autumn of 1937, three more Latvian volunteers arrived in Spain. Leiviks Gutkins, a doctor born in 1908 in a Jewish family, had finished his studies in Turin, Italy in 1935 and entered Spain in September, 1937.³⁷ During the next month, Marina Strazde, born in 1897 in a Latvian family, entered Spain from Paris. M. Strazde had been living abroad for several years.³⁸ The last two Latvian volunteers in medical aid to arrive in Spain were Jewish doctors and sisters Mirjama Rudina and Braina Rudina (known in Spain as Braina Voss). M. Rudina, born in 1898, had finished studies at the University of Siena in 1925, subsequently worked in Berlin and was involved in the International Red Aid (*Mezhdunaródnaja organizácija pómoshhi borcám revoljúciū – MOPR*), the same as her younger sister. B. Rudina, born in 1902, had finished her studies in Vienna in 1927. After gaining practical experience abroad both in medical work and communist activities, B. Rudina arrived in Spain only in January 1938, as on her way she had been arrested in Yugoslavia. Her husband was also in Spain. The Rudin family were represented in the Republican zone also by their brother Samuels Rudins, born in 1911.³⁹

Work in Spain

Some of the higher-level personnel during the Spanish Civil War were L. Kroms (Crome), B. Rudina (Voss), M. Rudina, V. Kupcis, J. Bahrahs (Kuba) and

Ž. Artmanis (R. Tellers). At first, L. Kroms (Crome) worked for the Scottish ambulance unit, but then joined the International Brigades, where he worked both as an assistant to the chief medical officer of the 35th Division and a field surgeon but in 1937 he was promoted to the chief of the medical services to the 35th Division.⁴⁰ Due to denunciations in the International Brigades and paranoia of André Marty, the Political Commissar of the International Brigades, L. Kroms (Crome) was wrongly accused of spreading enemy propaganda and poor organisation of the medical services, nevertheless, he continued his work until the withdrawal of foreign volunteers. More about the experience of L. Kroms (Crome) in Spain can be found in Paul Preston's article.⁴¹ Another relatively well-known volunteer from Latvia was B. Rudina (Voss), who at first worked at Albacete but then in March 1938 was promoted to head of the hospital at Villanueva de la Jara. Around July 1938, after the evacuation of the hospital, she was appointed as the head of the S'Agaro hospital.⁴² In Spain, B. Rudina (Voss) was characterized as a qualified doctor, a very good organizer and politically reliable.⁴³ She worked at the hospital until its evacuation in January 1939.⁴⁴ S'Agaro was relatively close to the French frontier and the hospital was intended for those who were declared unfit for any further military service and awaited their repatriation.⁴⁵ For a while, the head of a hospital was also B. Rudina's (Voss) sister M. Rudina who overviewed work at the Cueva de la Potita hospital that was specialized in psychiatry.⁴⁶ After the evacuation of the hospital she worked also at the hospitals in Moya and S'Agaro.⁴⁷ M. Rudina had left behind her two children to come to Spain, she was described as a qualified doctor, however, she was not very active politically and even her sister B. Rudina (Voss) described her as unsuited for work in difficult circumstances.⁴⁸

V. Kupcis at first in Spain worked as a pharmacist at a hospital in Torrelodones, but later – as a pharmacist of the 35th Division and the head of pharmaceutical services for the V and XV Corps.⁴⁹ In Spain, V. Kupcis requested to be admitted in the Communist Party, although Latvian communist Rūdolfs Lācis (in Spain known as Vilks) described him as a son of the bourgeoisie and did not find any Marxist views in his mindset. Even if V. Kupcis was not a communist, other Latvians saw his abilities and had heard that he completed his tasks as a pharmacist in an exemplary manner. R. Lācis had doubts about V. Kupcis' resilience and ability to have the patience to complete long-term tasks.⁵⁰ J. Bahrahs worked in Albacete, around early 1938 he was the chief physician in Fortuna hospital, in October 1938 he started working in Mataro hospital.⁵¹ J. Bahrahs (Kuba) was associated with the “grouping” led by L. Kroms that was carrying out harmful activities and disobeying orders in the medical services.⁵² Probably, in Albacete J. Bahrahs (Kuba) crossed paths with Ž. Artmanis (R. Tellers)⁵³ who was the head of anti-gas service in Albacete.⁵⁴ Since April 1938 Ž. Artmanis worked in S'Agaro hospital with different assignments besides the immediate treatment of patients.⁵⁵

Short memoirs on experience in Spain written by doctors S. Švalbe, P. Bernštams, L. Gutkins and S. Levinsons were published in *Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939: atmiņas un dokumenti*. At first, for two months S. Švalbe worked in a hospital in Albacete, but after she was transferred to the 11th International Brigade, where for a while she worked as a dentist in a dental ambulance, but later treated wounded soldiers. S. Švalbe wrote that working conditions were very hard during the battle of Brunete, and she worked day and night in hospitals near the front, where she treated the recently operated men. From

May 1938, S. Švalbe worked as a doctor in XV Corps and the 35th Division but since October 1938 she was under B. Rudina's (Voss') supervision in S'Agaro hospital.⁵⁶ P. Bernštams also had his first employment experience in Spain in Albacete. He was working with the newly recruited. Some of his main tasks were to inspect the barracks and eliminate unsanitary conditions. Besides providing medical services, P. Bernštams mentioned that there was a task to detect foreign intelligence agents. He wrote:

“[...] along with honest, selfless fighters, all sorts of adventure seekers, loafers and idlers, as well as provocateurs sent by intelligence bodies of the capitalist lands arrived in Albacete. They had to be exposed and got rid of soon.”⁵⁷

In September 1937, after establishing strict order in Albacete, he finally received permission to go to the front. P. Bernštams was a doctor for the 15th International Brigade until the withdrawal of foreign volunteers. His memoirs give the impression that he was very organized and capable of spotting issues that needed to be solved. P. Bernštams described his work both with civilians and soldiers, mentioning how in December 1937 there was an epidemic of flu and typhoid fever in the brigade, and how with directives he could enforce mandatory showers for soldiers, changing of clothes and disinfection.⁵⁸ Latvian medical personnel were mostly treating the International Brigades, however, L. Gutkins was providing medical aid to Spanish units in Central Spain and was withdrawn from Central Spain only in February 1939.⁵⁹ In memoirs focusing on leaving Spain, he has not shared much about his experience as a doctor during the conflict. Among Latvian medical professionals there was one veterinarian – S. Levinsons, who mostly worked

in the 15th International Brigade. To fulfil his duties, S. Levinsons had a chauffeur and a motorcycle with a sidecar. In one of his trips, S. Levinsons met with an accident and became a patient himself.⁶⁰

Ā. Šalits was also engaged in treating patients. He worked as a doctor in the 14th International Brigade and from around January 1938 to April 1938 in hospital in Benicasim, and then until December 1938 – in hospital in Mataro, where he operated J. Bahrahs to treat a medical condition (hernia) obtained during work.⁶¹ In Spain, Ā. Šalits was described as a qualified doctor, albeit with unclear political convictions. Besides Latvian, German and Russian, he also spoke Polish, Czech, English, French, Italian and Spanish.⁶²

Among Latvian nurses, R. Volšonoka (Era) seemed to be the most active in Spain. She worked both in rear (for example, Murcia, S'Agaro) and front hospitals (near Belchite, Cordoba etc.). In her memoirs, she wrote that from Albacete she was sent to Murcia, but her desire was to work in a hospital near front lines, and therefore she requested to be transferred. In Spain, R. Volšonoka (Era) also met other Latvians who fought in the International Brigades and in memoirs described their encounters. Furthermore, she briefly outlined the work of organising hospitals near frontline, their necessary disinfection, the work with large number of injured soldiers and the success of blood transfusions. Both her memoirs and articles about her during the Spanish Civil War showed that R. Volšonoka (Era) was very interested in supplying healthy food to patients. She was deeply upset when she could not obtain more healthy food to Latvian Jānis Palkavnieks from the 13th International Brigade, also a communist, who was in a hospital with a digestive disease.⁶³ She was also a contact person for Latvians living in the United States of America, which

meant that she received packages, for example, newspapers that R. Volšonoka later sent to other Latvians fighting in the front on the Republican side.⁶⁴ B. Rudina (Voss) described her as very active and well qualified, although as a communist she was an intriguer.⁶⁵

The work of other nurses – F. Gincburga and C. Vospe – in Spain has not been as well described. For the most time in Spain F. Gincburga worked in a hospital in Albacete, under the 35th Division and at the end in hospital in Mataro.⁶⁶ As far as known, for a while C. Vospe was a nurse at the Albacete, Benicasim and Mataro hospitals.⁶⁷ Among Latvian women in Spain during the conflict was also M. Strazde. She worked as a typist in medical services.⁶⁸

Departure from Spain

The majority of Latvian volunteers in medical aid left Spain in February 1939 together with Spanish refugees. However, as L. Kroms was a British citizen, he could leave Spain already in September 1938 after the withdrawal of volunteers.⁶⁹ Around the same time, F. Gincburga left for Belgium. Her life ended tragically in Ravensbrück concentration camp in 1942.⁷⁰ Having left slightly earlier than others, in the middle of January 1939 M. Strazde was already in France. Later than the majority, in 27 March 1939 L. Gutkins had the opportunity to embark on a ship in Alicante and leave for Africa, where he was placed in internment camps and prisons until released in 1943 after interference by a representative from the Soviet Union.⁷¹

J. Bahrahs (Kuba), Ž. Artmanis (R. Tellers), P. Bernštams, S. Levinsons and V. Kupcis after crossing Spanish-French border were placed in French internment

camps.⁷² Ā. Šalits, after arriving in France, went to Paris. On 15 February 1939 he wrote a letter to Latvian legation in Paris and was one of the few Latvians that could return to Latvia before its occupation on 17 June 1940.⁷³ The majority of Latvian men in internment camps were communists, yet V. Kupcis in Gurs internment camp managed to be split from the group of Latvian communists. However, even this separation did not help him to gain an advantage in the eyes of Latvian authorities and, like many others, he could not obtain legal documents to return to Latvia. V. Kupcis lived abroad for the rest of his life.⁷⁴ J. Bahrahs (Kuba) and C. Vospes also decided against returning to Latvia – both of them could not receive documents from Latvian authorities. The father of J. Bahrahs (Kuba) even hired a lawyer to prove that there were no legal obstacles for his return. Already in Latvia since 5 April 1939, Ā. Šalits testified in favour of J. Bahrahs (Kuba), nonetheless, Latvian authorities delayed the decision to provide the citizen with necessary documents.⁷⁵ Ž. Artmanis (R. Tellers) returned to the Soviet Union in 1939.⁷⁶

P. Bernštams was released from internment camps upon the request of a Soviet representative and arrived in Moscow in March 1941, but S. Levinsons received the opportunity to go to the Soviet Union only in 1943.⁷⁷ S. Švalbe was also placed in internment camps but, according to her memoirs, the conditions there were much better than those experienced by Latvian men in camps in Argelès, Saint-Cyprien and Gurs. She arrived in Moscow in 1941.⁷⁸ An opportunity to return home or leave France was given to R. Volšonoka (Era), who arrived in Riga already in November 1939, and both Rudin sisters. M. Rudina was back in Latvia in 1939, while B. Rudina arrived in Moscow in the same year.⁷⁹

Conclusions

Latvian volunteers in medical aid to the Spanish Republic differ from the average Latvian participants in the Spanish Civil War. First of all, out of 15 volunteers seven were female, who were the only Latvian women helping the Republicans in Spain. These women were not only nurses, – three of them were doctors. M. Rudina and B. Rudina (Voss) were even appointed to head hospitals. Another difference in this group in comparison with the Latvians fighting in the trenches was the high percentage of people with higher education, which is logical due to their profession. Several of these doctors spoke many foreign languages and had completed their studies abroad. That created difficulties in getting a job in Latvia, as they needed to study and receive a diploma from the University of Latvia. All volunteers in medical aid were born between 1897 and 1909, thus, at the time of reaching Spain they were around 30 to 40 years old. Most of them had a previous experience in different aspects of medical assistance.

As to motivation for participating in the Spanish Civil War, several of the volunteers were communists and considered it as their obligation to aid the Spanish Republic. The percentage of Jewish volunteers – 12 out of 15 – was much higher than on the average amongst the entire number of Latvian volunteers, which exceeded a hundred. Many well-educated doctors, who had seen life in Europe, might have chosen to leave their careers in order to fight against anti-Semitic views spread by Nazism and Fascism. Two volunteers claimed that they were recruited abroad, although some documents conflict these statements. The motivation was sufficiently high for eight volunteers to violate national law prohibiting to aid Republicans or Insurgents.

In Spain, Latvian volunteers worked both near the front lines and in rear hospitals, they saved lives and cared for general health of soldiers and civilians. Some of them attained high positions and were promoted due to good quality of their work. However, political intrigues and suspicions were part of the atmosphere in the International Brigades, therefore even successful doctors – L. Kroms (Crome) and J. Bahrahs (Kuba) – were accused of misdeeds.

For many, leaving Spain was another life-changing experience, as not all of them could immediately return home. Some decided to stay abroad and were later deleted from the heroic stories of Latvians in the Spanish Civil War that were printed during Latvian SSR. The exception was F. Ginsburga, who died in Ravensbrück concentration camp. Others were welcomed by the Soviet Union during the Second World War.

REFERENCES AND NOTES

- ¹ The article was prepared within the framework of the project VPP-IZM-2018/1-0018 “Interaction between the individual, the society and the state in process of the history of Latvia: Conflicting values and formation of shared values during historical turning points”.
- ² INESIS FELDMANIS. Ievads. In: ILGVARS BUTULIS, INESIS FELDMANIS, ĒRIKS JĒKABSONS, INETA LIPŠA, AIVARS STRANGA, JĀNIS TAURĒNS, ANTONIJS ZUNDA. 15. maija Latvija. Rīga 2017, p. 9.
- ³ Ibidem; AIVARS STRANGA. K. Ulmaņa autoritārais režīms (1934–1940): politika, ideoloģija, saimniecība. In: JĀNIS STRADIŅŠ (main ed.). Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Vol. II. Rīga 2013, p. 354; ILGVARS BUTULIS. Daži 1934. gada 15. maija apvērsuma aspekti K. Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā. In: VALTERS ŠČERBINSKIS, ĒRIKS JĒKABSONS (comp.). Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos. Rīga 2012, p. 91.
- ⁴ Political Department of the Ministry of Foreign Affairs. List of Non-intervention legal acts [Latvian]. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (hereafter – LNA LVVA), 2574-4-7524, pp. 3–4.
- ⁵ Report written by Kārlis Zariņš, Latvian Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in London, to Pauls Reinharde, Head of Western Division, Ministry of Foreign Affairs [Latvian], 30.09.1936. LNA LVVA, 2574-4-6534, p. 316; Report written by K. Zariņš to P. Reinharde [Latvian], 09.01.1937. Ibidem, 2574-4-6886, p. 201.
- ⁶ HARIJS TRANZĒJS. 9 mēneši Spānijas pilsoņu karā. Rīga 1938.
- ⁷ SIGURDS ZIEMELIS (ed.). Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939. Atmiņas un dokumenti. Rīga 1966, pp. 126–127, 132–133, 195–196, 524, 526.
- ⁸ For example, Artūrs Sproģis, Jānis Bērziņš, Pēteris Pumpurs, etc.
- ⁹ PAUL PRESTON. Dos médicos y una causa: Len Crome y Reginald Saxton en las Brigadas Internacionales. In: Ayer 2004, No. 56, pp. 37–66, here p. 37.
- ¹⁰ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā.
- ¹¹ Minutes of the party history sector meeting [Latvian], 07.06.1965. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs, Rīga (hereafter – LNA LVA), PA-200-7-38, pp. 15–18.
- ¹² IGNACIO DE LA TORRE. Latvian Volunteers in the Spanish Civil War. In: Humanities and Social Sciences Latvia 24, 2016, No. 1, pp. 51–77.
- ¹³ PRESTON, Dos médicos y una causa; OVIDII GORCHAKOV. Ian Berzin – komandarm GRU. St. Petersburg 2004; KONSTANTIN SEMENOV. Russkaja jemiigracija i grazhdanskaja vojna v Spanii 1936–1939 g. Moscow 2016; Los rusos en la guerra de España, 1936–1939. Madrid 2009; JĀNIS RIEKSTIŅŠ. Pulkvedis Hulio: dokumentāls apraksts par Padomju Savienības Varoni aviācijas

- ģenerālleitnantu Pēteri Pumpuru un viņa ciņu biedriem. Rīga 1988; EVGENIJ VOROB'EV. Ja ne bojus' ne byt': dokumental'naja povest' o Geroe Sovetskogo Sojuza Pole Armane. Moskva 1982.
- ¹⁴ PRESTON, Dos médicos y una causa, p. 37.
- ¹⁵ RŪDOLFS LĀCIS (comp.). Viva república! Rīga 1957; ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā.
- ¹⁶ Form completed by Jēkabs Bahrahs [Latvian], 05.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1709, p. 13.
- ¹⁷ Ibidem; Affirmation written by Izaks Gocs [Latvian], 15.07.1939. Ibidem, 3234-24-591, p. 8.
- ¹⁸ ARNIS VĪKSNA. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte, 1919–1950. Rīga 2011, p. 476.
- ¹⁹ Affirmation written by I. Gocs, 15.07.1939. LNA LVVA, 3234-24-591, p. 8.
- ²⁰ Appeal written by Voldemārs Kupcis to Latvian legation in Paris [Latvian]. Ibidem, 2575-6-1733, p. 26; Appeal written by V. Kupcis to the Emigration and Tourism Division of the Ministry of the Interior [Latvian], 12.1936. Ibidem, 3234-24-7659, p. 26.
- ²¹ Appeal written by V. Kupcis. Ibidem, 3234-24-7659, p. 26.
- ²² Statistics on Latvians participating in the Spanish Civil War gathered by Latvian historian Jānis Mende [Latvian]. LNA LVA, PA-53-1-66, pp. 4–16; SEMJONS LEVINSONS. Daugavpīlieši Spānijā, manuscript [Latvian], 1965. Ibidem, PA-200-6-76, pp. 93–96.
- ²³ Form completed by Civja Vospe [Latvian], 08.05.1939. LNA LVVA, 2575-6-1758, p. 12.
- ²⁴ Ibidem; Form completed by J. Bahrahs [Latvian], 05.06.1939. Ibidem, p. 13.
- ²⁵ Letter written by C. Vospe to J. Bahrahs [Russian], 27.02.1939. Rossijskij gosudarstvennyj arhiv social'no-politicheskoj istorii, St. Petersburg (hereafter – RGASPI), 545-4-27, pp. 34–35; Letter written by C. Vospe to J. Bahrahs [Russian]. Ibidem, pp. 40–41.
- ²⁶ PRESTON, Dos médicos y una causa, pp. 39–41; Valdības iestāžu paziņojumi. In: Valdības Vēstnesis, 14.09.1934, p. 1.
- ²⁷ Statistics on Latvians participating in the Spanish Civil War gathered by J. Mende. LNA LVA, PA-53-1-66, pp. 4–16; Short biographical data about Latvian volunteers in Spain [Russian]. LNA LVA, PA-53-1-69, p. 10.
- ²⁸ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, p. 555.
- ²⁹ Statistics on Latvians participating in the Spanish Civil War gathered by J. Mende. LNA LVA, PA-53-1-66, pp. 4–16; SĀRA ŠVALBE. Frontes ārste Spānijā, manuscript [Latvian], 1965. Ibidem, PA-200-6-76, pp. 77–83.
- ³⁰ Ibidem.
- ³¹ RIVA LEIBOVIČA. Dzīvības vārdā. In: LĀCIS, Viva república!, pp. 215–250, here pp. 218–223.
- ³² Ibidem, p. 217; Statistics on Latvians participating in the Spanish Civil War gathered by J. Mende. LNA LVA, PA-53-1-66, pp. 4–16.
- ³³ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, p. 527.
- ³⁴ Protocol signed by Milda Šalits [Latvian], 04.03.1939. LNA LVVA, 3234-24-15153, p. 20.
- ³⁵ Appeal written by Ābrams Šalits to Latvian legation in Paris [Latvian], 15.02.1939. Ibidem, 2575-6-1750, p. 5.
- ³⁶ PEISAHS BERNŠTAMS. Medicīniskajā dienestā, manuscript [Latvian], 1965. LNA LVA, PA-200-6-76, pp. 84–92; EVA VATERE. Ebreji – mediķi Latvijā (1918–1996): enciklopēdija. Rīga 1997, p. 32; Appeal written by P. Bernštams to the Emigration and Tourism Division of the Ministry of the Interior [Latvian], 10.04.1937. LNA LVVA, 3234-24-1136, p. 1.
- ³⁷ Appeal written by Leiviks Gutkins to the Emigration and Tourism Division of the Ministry of the Interior [Latvian], 02.12.1936. LNA LVVA, 3234-24-4805, p. 23; LEIVIKS GUTKINS. Brīvības ienaidnieku rokās, manuscript [Latvian], 1966. LNA LVA, PA-200-6-76, pp. 97–103.
- ³⁸ Short biographical notes about Marina Strasde [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, pp. 149, 177; Statistics on Latvians participating in the Spanish Civil War gathered by J. Mende. LNA LVA, PA-53-1-66, pp. 4–16.

- ³⁹ Short biographical data about Rudin sisters [Latvian]. LNA LVA, PA-200-6-77, p. 229; Statistics on Latvians participating in the Spanish Civil War gathered by J. Mende. Ibidem, PA-53-1-66, pp. 4–16; Characteristics of Braina Voss [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, p. 84.
- ⁴⁰ PRESTON, Dos médicos y una causa, p. 41.
- ⁴¹ Ibidem, pp. 37–66.
- ⁴² Short biographical data about Braina Rudina [Russian]. LNA LVA, PA-53-1-69, p. 37; ESTHER BUSSOT LIÑON. Les brigades internacionales L'hospital Militar Clínica núm. 4 de S'Agaró. Biografía de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938–2018). In: Estudis del Baix Empordà 2018, Vol. 37, pp. 165–207.
- ⁴³ Characteristics of Braina Voss [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, p. 84; List of the Units of Foreign Medical Aid [Spanish]. Ibidem, 545-3-662, pp. 132–133; Position and characteristics of hospitals [Spanish]. Ibidem, pp. 149–150.
- ⁴⁴ LIÑON, Les brigades internacionales, p. 180.
- ⁴⁵ Ibidem, p. 170; Carlos. Report on political and cultural activities in hospitals during the last two weeks of August [Spanish], 31.08.1938. RGASPI, 545-3-662, pp. 49–52.
- ⁴⁶ Autobiography written by Mirjama Rudina [Russian], at the end of 1970s. Latvijas Kara Muzejs, Inv. No. 3-71081/1674-VII; FRANCISCO FUSTER RUIZ. El servicio de sanidad de las Brigadas Internacionales. Albacete 2018, pp. 164–165.
- ⁴⁷ Characteristics of Mirjama Rudina [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, p. 83.
- ⁴⁸ Ibidem; B. Rudina's (Voss) opinion about brochure prepared by Gusti Jirku [French], 08.12.1939. Ibidem, 545-2-453, p. 60.
- ⁴⁹ Autobiography written by V. Kupcis [Russian]. Ibidem, 545-6-606, pp. 19–23; Appeal written by V. Kupcis. Ibidem, p. 26; Form completed by V. Kupcis [Latvian], 19.08.1939. LNA LVVA, 2575-6-1733, p. 22.
- ⁵⁰ Augusts Ratnieks. Sapieru dienestā Spānijā, manuscript [Latvian]. Personal archive of Rita Ruduša.
- ⁵¹ RUIZ, El servicio de sanidad, pp. 109, 183; Affirmation written by Ābrams Šalits [Latvian], 12.07.1939. LNA LVVA, 3234-24-591, p. 9.
- ⁵² Description of medical services in the International Brigades [Spanish]. RGASPI, 545-3-701, p. 28.
- ⁵³ RŪDOLFS LĀCIS. Divi gadi Spānijā. In: LĀCIS, Viva república!, p. 87.
- ⁵⁴ RUIZ, El servicio de sanidad, p. 110; Short biographical data about Latvian volunteers in Spain [Russian]. LNA LVA, PA-53-1-69, pp. 10–11.
- ⁵⁵ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, p. 90; Short characteristics of volunteers [Spanish]. RGASPI, 545-3-669, p. 177.
- ⁵⁶ S. ŠVALBE. Frontes ārste Spānijā, manuscript [Latvian], 1965. LNA LVA, PA-200-6-76, pp. 77–83.
- ⁵⁷ P. BERNŠTAMS. Medicīniskajā dienestā, manuscript [Latvian], 1965. Ibidem, pp. 84–92.
- ⁵⁸ Ibidem.
- ⁵⁹ L. GUTKINS. Brīvības ienaidnieku rokās, manuscript [Latvian], 1966. Ibidem, pp. 97–103.
- ⁶⁰ S. LEVINSONS. Daugavpīlieši Spānijā, manuscript [Latvian], 1965. Ibidem, pp. 93–96.
- ⁶¹ Appeal written by Ābrams Šalits to Latvian legation in Paris [Latvian], 15.02.1939. LNA LVVA, 2575-6-1750, p. 5; Affirmation written by Ābrams Šalits [Latvian], 12.07.1939. Ibidem, p. 9.
- ⁶² Characteristics of Dr. Ābrams Šalits [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, p. 86.
- ⁶³ LEIBOVIČA, Dzīvības vārdā, pp. 225–236; GUSTI JIRKU. La lettone Era raconte [French]. RGASPI, 545-2-188, pp. 244–246.
- ⁶⁴ JĀNIS ĀBOLS. Vēstule no Spānijas. In: Strādnieku Cīņa, 25.06.1938, p. 1.
- ⁶⁵ GUSTI JIRKU. Era, eine Lettin, erzaehlt [German]. RGASPI, 545-2-453, p. 62.

- ⁶⁶ Characteristics of Mara Frida Ginsberg [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, p. 98.
- ⁶⁷ Information on Civja Vospe [Spanish]. Ibidem, 545-3-701, p. 95; Information on Civja Vospe collected by J. Mende [Latvian and Russian]. LNA LVA, PA-53-1-74, pp. 151–153; Short information on C. Vospe [Spanish]. RGASPI, 545-3-670, p. 27.
- ⁶⁸ Short biographical notes about Marina Strasde [Spanish]. RGASPI, 545-3-669L, p. 149.
- ⁶⁹ PRESTON, Dos médicos y una causa, p. 48.
- ⁷⁰ Short biographical data about Frida Gincburg [Russian]. LNA LVA, PA-53-1-69, p. 105.
- ⁷¹ L. GUTKINS. Brīvības ienaidnieku rokās, manuscript [Latvian], 1966. Ibidem, pp. 97–103.
- ⁷² GINTA IEVA BIKŠE. Latvijas brīvprātīgie Spānijas pilsoņu karā (1936.–1939. g.): personu lietu dokumenti Latvijas Valsts vēstures arhīva Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs fondā. In: Dokumentārā mantojuma bagātības Latvijas arhīvos. Rīga 2020, pp. 149–171; Short biographical data about Žanis Artmanis [Russian]. LNA LVA, PA-53-1-69, pp. 10–11.
- ⁷³ BIKŠE, Latvijas brīvprātīgie Spānijas pilsoņu karā, pp. 149–171.
- ⁷⁴ Ibidem.
- ⁷⁵ Ibidem; Description of J. Bahrahs case [Latvian], 19.08.1939. LNA LVVA, 3234-24-591, pp. 1–3.
- ⁷⁶ Short biographical data about Žanis Artmanis [Russian]. LNA LVA, PA-53-1-69, pp. 10–11.
- ⁷⁷ Short biographical data about Peisahs Bernštams and S. Levinsons [Russian]. Ibidem, pp. 59–60, 71.
- ⁷⁸ Short biographical data about Sāra Švalbe [Russian]. Ibidem, p. 132.
- ⁷⁹ Short biographical data about M. and B. Rudinas [Russian]. Ibidem, pp. 120–121.

KOPSAVILKUMS

Raksts sniedz pārskatu par 15 brīvprātīgajiem no Latvijas, kuri piedalījās medicīniskās palīdzības sniegšanā republikāņu kontrolētajās teritorijās Spānijā. Kopumā ar Latviju saistītie brīvprātīgie pārsvarā bija vīrieši, taču šajā personu grupā bija ievērojams skaits sieviešu, turklāt ne tikai medmāsas (R. Volšonoka (Era), F. Gincburga, C. Vospe) un mašīnrakstītāja (M. Strazde), bet arī ārstes (B. Rudina (Vosa), M. Rudina un S. Švalbe). Dažiem brīvprātīgajiem Spānijā atradās arī citi ģimenes locekļi, piemēram, republikāņus atbalstīja māsu Rudinu brālis un B. Rudinas (Vosas) vīrs. Ciešākas attiecības saistīja arī J. Bahrahu un C. Vospi. Lielākā daļa brīvprātīgo medicīniskajā dienestā bija iestājušies komunistiskajās partijās vai ar tām saistītās organizācijās. Tomēr bija arī bezpartejiski brīvprātīgie, piemēram, V. Kupcis, Ā. Šalits, M. Strazde, bet L. Kroms (Crome) iestājās komunistiskajā partijā pēc Spānijas atstāšanas. Medicīniskā personāla vidū procentuāli Latvijas ebreju bija ievērojami vairāk nekā kopumā visu ar Latviju saistāmo brīvprātīgo vidū. Liela daļa ārstu bija studējuši ārzemēs un saņēmuši ārvalstu diplomu, kas neļāva iegūt darbu Latvijā bez studijām Latvijas Universitātē. Dzimuši starp 1897. un 1909. gadu, medicīniskā dienesta darbinieki Spānijā ieradās, būdami 30–40 gadu vecumā, turklāt lielākoties jau ar pieredzi un zināšanām, kas nepieciešamas medicīniskās palīdzības sniegšanai.

Uz Spāniju brīvprātīgie no Latvijas devās jau no 1936. gada: visagrāk J. Bahrahs (Kuba), bet visvēlāk B. Rudina (Vosa) – 1938. gadā. Lielākā daļa Spānijā ieradās 1937. gadā, un daudzus brīvprātīgos neatturēja arī Latvijas oficiālais aizliegums 1937. gada 23. februārī doties uz Spāniju, lai palīdzētu kādai no karojošajām pusēm. Augstākus amatus Spānijā ieņēma L. Kroms (Crome), B. Rudina (Vosa), M. Rudina, V. Kupcis, J. Bahrahs (Kuba) un Ž. Artmanis (R. Tellers). Piemēram, L. Kroms (Crome) kļuva par 35. divīzijas sanitārās

daļas priekšnieku, V. Kupcis – par farmaceitisko dienestu priekšnieku V un XV korpusā, bet B. Vosa – par slimnīcas Sagaro vadītāju. Vairāki brīvprātīgie Spānijā bija iesaistīti politiskās aktivitātēs, piemēram, R. Volšonoka (Era), P. Bernštams, bet citi – L. Kroms (Crome) un J. Bahrahs (Kuba) – ierauti komunistu intrigās.

Visi ar Latviju saistītie brīvprātīgie Spāniju atstāja 1938. gadā pēc ārvalstu brīvprātīgo atsaukšanas no frontes vai 1939. gadā, frankistiem ieņemot Katalonijas teritoriju un republikāņiem zaudējot karā. 1939. gada februārī, šķērsojot Spānijas un Francijas robežu, daļa vīriešu un S. Švalbe nonāca internēto nometnēs. Dažiem brīvprātīgajiem, it īpaši sievietēm, izdevās atgriezties Latvijā pirms Latvijas okupācijas, tomēr daļa palika ārzemēs vai piedzīvoja salīdzinoši sarežģītu ceļu mājup un Latvijā varēja atgriezties vien pēc Padomju Savienības diplomātisko pārstāvju iejaukšanās Otrā pasaules kara laikā. Ļoti traģiski beidzās medmāsa F. Gincburgas dzīve, viņa nokļuva Rāvensbrukas koncentrācijas nometnē, kur arī nomira.

Iekļaušanās. Dažas epizodes Latvijas jūrnieru profesionālajās gaitās trimdā Rietumos. II daļa

The Integration. A Few Episodes of the Professional Ways of Latvian Seamen in the Western Exile. Part 2

Dāvis Beitlers, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktors

Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja vēsturnieks

Palasta iela 4, Rīga, LV-1050

E-pasts: davis.beitlers@tvnet.lv

Šis raksts turpina saistītas tematikas publikācijas¹ žurnāla iepriekšējos numuros un stāsta par tiem starpkaru Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri Otrā pasaules kara un tā atskaņu laikā nonāca un palika Rietumu pasaulē, kur – jau kā trimdinieki – turpināja vai tikai sāka jūrnieru gaitas, pamazām iekļaujoties mītnes valstu saimnieciskajā un profesionālajā, sociālajā un sabiedriski politiskajā vidē un struktūrās. Rakstā iezīmētas dažas no problēmām, kas pavadīja latviešu jūrnierus – trimdiniekus – šis “ieaugšanas” gaitā, ieskicēti daži jūrnieru veiksmes stāsti un viena otra pētniecības problēma, kas ieaužas trimdas vēstures izpētes problemātikā kopumā.

Atslēgvārdi: latviešu trimda, jūrnierība, pilsonība, politiskā uzticamība, tautsaimnieciskais protekcionisms.

This article is a continuation of publications released in the previous issues of the journal. It discusses the position of citizens of the interwar Republic of Latvia, who during and after the Second World War went into exile to the Western countries and continued or began the seafaring occupations. Gradually, they became a part of the economical, professional, social-political environment and structures of their new homelands. The article outlines certain problems of this phenomenon, a few successes of the Latvian exile sailors, and also some problems encountered in the course of the research dedicated to this theme that also involves the problematic of the research on Latvian exile history as a whole.

Keywords: Latvian exile, maritime, citizenship, political loyalty, economic protectionism.

Akmens ierēdņu un pašu latviešu jūrnieku dārziņā

Latviešu jūrnieki trimdā cieta ne tikai no apzinātas kaitniecības un politiski motivētas dažādu valstu ierēdņu vai citu darboņu aizdompilnas rīcības,² bet arī no pārpratumiem un sajukuma, kas reizēm pārsteidza latviešu jūrniekus saskarē ar specifiskām tiesību normām un ierēdņu paviršību. Šai ziņā raksturīga ir jūrnieka Raimonda Mūrnieka (1925–?) lieta 1960. gadā; viņš 1943. gada jūlijā bija sācis kuģot uz tvaikoņa “Kuldīga” un vēlāk kuģojis dažādu Zviedrijas kuģu apkalpēs. Savā karjerā līdz 1959. gada beigām R. Mūrnieks, kā pats norādīja, bez problēmām pabijis desmit ASV ostās, kur parasti varējis nokāpt krastā un likumīgi uzturēties ostas pilsētā; taču tad atgadījās kas negaidīts. 1960. gada sākumā jūrnieks atradās Japānā un gatavojās ar kuģi doties uz ASV; šis valsts konsulātā viņš telegrāfiski pieprasījis komandas locekļa vīzu (kuru izsniedza ASV imigrācijas dienesti), lai varētu krastā likumīgi uzturēties likumā noteiktās 29 dienas, bet tad saņēmis nesaprotamu atteikumu. Vislielākais absurds, no jūrnieka skatpunkta veroties, šajā situācijā bija fakts, ka R. Mūrnieks bez vīzas ne tikai nedrīkstētu izkāpt ASV krastā, bet arī būtu spiests vēl piemaksāt (pats vai labākajā gadījumā – kuģa kapteinis) vietējam imigrācijas policijas dienestam, kas viņu uz kuģa aizturētu, kamēr pārējā apkalpe izkāpj krastā. Izmisuma un neizpratnes pilnajā vēstulē Latvijas sūtniecībai Vašingtonā R. Mūrnieks ne bez sarkasma un ironijas meklē šādas rīcības iespējamus cēloņus paša biogrāfijā – pat pagātnes grēkos intīmajā dzīvē:

“1948. gadā es paliku slims ar tuberkulozi, bet izārstējos Zviedrijā. Vai tas varētu būt tas iemeslis, kad man nedod vīzas? Ka esmu bijis slims? Amerikāņi baidās, kad es nenolīpinu šos ar diloni? Tai pašā laikā Zviedrijā ārstējoties es iepazīnos ar ļoti skaistu

un inteligentu dāmu. Vēlāk izrādījās, ka viņa bija policijas priekšnieka sieva. Un tā tas iznāca, ka es izjaucu šim ģimenes dzīvi. Varbūt tas Policijas priekšnieks personīga ienaida dēļ ir par mani uzrakstījis kaut ko sliktu?”³

Šķetinot lietas apstākļus, atklājās, ka situāciju izraisīja gluži nevainīgs pārpratoms: proti, kuģa aģents un vienlaikus atbildīgais par šo lietu ASV konsulātā Nagojā (*Nagoya*) kaut ko bija sajaucis angļu valodas neprasmes dēļ.⁴

Nejaušības faktors un sadzīviskas neveiksmes sadūrās arī latviešu jūrnieka dzīves un darba problēmās ar imigrācijas un pilsonības dokumentiem; ierastākā šādu problēmu virknē – Latvijas Republikas ārzemju pases pagarinājuma termiņa nokavējums. Ārzemju pases termiņa pagarināšana latviešu jūrniekiem bija ierasta procedūra, kas bija jāveic konkrētās valsts ārlietu struktūrās, piemēram, ASV samaksājot piecus dolārus par katru pagarinājuma gadu.⁵ Latviešiem bieži vien nebija viegli iekļauties starptautiskajos jūrniecības un migrācijas noteikumos, taču vislielākā problēma nereti bija vienkārši informācijas trūkums – tiklab par tiesiskajām normām, kā arī konkrētā kuģa valdītāja maiņu, jo kuģa pārņemšana varēja nozīmēt arī to, ka apkalpe nonāk latviešu emigrantam nelabvēlīgā zemē, un pat beigties ar nonākšanu aiz restēm.

“Mums bieži nav nemaz zināms, uz kurienu mūsu kuģis brauks, jeb kādā zemē mums var iznākt kāpt nost. Ja kuģis tiktu izņemts no aktīva dienesta mums nelabvēlīgā zemē, un rēdereja nav sevišķi liela, cits nekas neiznāk pēc tās informācijas, kas ir man, kā vien iet cietumā un pie tam uz nenoteiktu laiku,”

sūkstās R. Mūrnieks.

Informācijas vakuuma sajūtu latviešu jūrasbraucējos, protams, briedināja tas, ka

jūrniki neorientējās nedz vietējās valodās, nedz katras konkrētās valsts likumdošanā. Jūrnikiem trūka informācijas arī par to, kā šādās reizēs vērsties pie tādām starptautiskajām struktūrām kā Apvienoto Nāciju Organizācija; vēstulē Latvijas diplomātiem R. Mūrnieks žēlojas gan par formālās procedūras neskaidrībām, gan bažām par to, ka šajās struktūrās būšot vienīgi cittautieši, kas, pēc jūrnīeku domām, pietiekami sparīgi un iedarbīgi nepārstāvēšot latviešu intereses – vismaz ne tādā mērā, kā to teorētiski varētu darīt paši latvieši, ja tie ar noteiktiem posteņiem būtu pārstāvēti šajās struktūrās.⁶ Turklāt formālās ierēdnieciskās procedūras, kas nodrošināja dokumentu apriti, latviešu jūrnīekiem mēdza būt ne tikai grūti izprotamas, bet arī birokrātiski smagnējas. Piemēram, lai ASV saņemtu īpašu jūrnīeka apliecību, kas varēja novērst krastā izkāpšanas aizliegumu un imigrācijas dienestu aizdomas, bija nepieciešams aptuveni mēnesis.⁷

Dažkārt uzdevumu augstumus jūrnīeku informēšanā acīmredzami neaizsniedza Latvijas Republikas pārstāvniecības dažādās pasaules vietās, arī latviešu trimdas sabiedriskās organizācijas, kuras mēdza būt visai kūtras sadarbībā ar latviešu jūrnīekiem. Latviešu trimdas sabiedrībā bija sastopama zināma nevienprātība, kas apgrūtināja sadarbību ar mītnes zemju vadību. Piemēram, Zviedrijā jau pirmajos trimdas gados latvieši un tos pārstāvošie politiskie spēki, šķiet, pārlieku kaislīgi nodevās šauru politisko grupējumu savstarpējiem strīdiem, lieki konfliktējot ar vietējiem iedzīvotājiem un amatpersonām.⁸ Arī vēlākos gados daudzas problēmas, iespējams, latviešiem būtu gājušas secen, ja paši tautieši, proti, viņu politiskie un sabiedriskie pārstāvji, būtu aktīvāk kontaktējušies ar mītnes valsts amatpersonām un informējuši tās par latviešu jūrnīeku problēmām. Kā apgalvo R. Mūrnieks – kurš bija ne vien jūrnīeks, bet arī nozares sabiedriskais darbinieks –,

piemēram, uzrunātie ASV valdības pārstāvji sarunās ar latviešu jūrnīekiem atklājuši, ka labprāt viņiem palīdzētu, bet trūkstot informācijas par apstākļiem un aktuālām problēmām.⁹ Bet kā gan būtu iespējama veiksmīga informācijas apmaiņa, ja pat samērā vienkāršu publikāciju sagatavošana par pašu tautas bēgļu jūrnīeku problēmām latviešu priekšstāvjiem likās teju pārcilvēcisks uzdevums?¹⁰

Protams, akmens jāmet arī pašu jūrnīeku dārziņā: ja reiz pats jūrnīeks savas neizdarības dēļ nebija laikus pagarinājis Latvijas Republikas ārzemju pases termiņu vai ja nebija izrādījis pietiekamu ierosmi pastāvīgas dzīvesvietas meklējumos, rokas sasaistījās arī Latvijas Republikas pārstāvniecībām, kas visbiežāk bija jūrnīeku glābiņš, palīgs un atbalstītājs.¹¹

Latviešu jūrnīeku panākumi

Spītējot visām nupat apcerētajām grūtībām un problēmām, daudzi latviešu kuģotāji trimdā it strauji kāpa pa karjeras kāpnēm un Rietumvalstu jūrnīecības aprindās iemantoja krietnu slavu un reputāciju – iespējams, pat labāku nekā dažu citu tautsaimniecības nozaru pārstāvji. Kā teikts trimdas presē 1948. gadā, visi trimdā esošie un “*pašlaik ūdeņos braucošie*” latviešu jūrnīeki esot bijuši labi atalgoti, daļa strādājuši “*atbildīgās vietās*”, un latviešu jūrnīekus (īpaši ASV) augsti vērtējot vietējās kuģniecības sabiedrības.¹² Tāljūras kapteinis Augusts Galdiņš (1904–1988) – jūrnīecības lietu inspektors Sanfrancisko – vēstulē Baltiešu jūrskolas pasniedzējam kapteinim Paulam Neimanim (1884–1966) Flensburgā togad priecējās:

*“Latviešu jūrnīeki šīs zemes kompānijās tiek augsti vērtēti, un, ja vien to pavalstniecības lietas ir pareizi nokārtotas un, darbu meklējot, nepiemirst pateikt, ka esi latvietis, tad darbu atrast viegli.”*¹³

Lūk, daži no pirmajiem konkrētajiem “veiksmes stāstiem” 40. gadu otrajā pusē, neskaitot A. Galdiņa piemēru: kapteinis Nikolajs Grīniņš (1889–1981 ASV) – amerikāņu tvaikoņa *Joseph M. Medill* vadītājs, kapteinis Bruno Ozoliņš (1913–1966 ASV) – 23 000 BRT lielā zviedru kuģa *Svealand* trešais virsnieks, vairāki latvieši – kapteiņi un stūrmaņi uz Ēģiptes kuģiem (piemēram, Kārlis Kundziņš (1915–2006 ASV) bija tvaikoņa *Esso Aunapoli* otrais stūrmanis), kapteinis Alfrēds Kiršfelds (1875–1952 ASV) – augsta ranga jūrniecības ierēdnis Ņujorkā.¹⁴ Dažs labs latviešu jūrniece bijis tik labi atalgots, ka pat “*briestot miesas apmēri un nevarot aizšņorēt kurpes*”¹⁵... 50.–60. gados šādu “veiksmes stāstu” bija kļuvis vēl daudz vairāk: kapteinis Kārlis Kirmuška (1907–1994) – kuģa kravas uzraugs visai lielajā un prestižajā Kanādas kuģniecības aģentūrā *Seguency Terminals Limited*,¹⁶ kapteinis Ansis Jaunzems (1906–1959 Austrālijā) – Libērijas prezidenta jahtas kapteinis (komandants),¹⁷ jūras virsnieks Arvalds Mārtiņš Kalniņš (1917–2006 Anglijā) – slavenā franču okeanogrāfa Žaka Kusto (*Jacques Cousteau*) pārstāvis Sarkanajā jūrā, vecākais ostas ločis, loču komandieris, tāljūras stūrmanis un kapteinis uz Lielbritānijas, Ēģiptes, Sudānas un Libērijas kuģiem kuģniecības struktūru un kompāniju dienestā,¹⁸ un vēl daudzi, daudzi citi, kuru vārdus iespējams atrast uzziņu izdevumos un datubāzēs.¹⁹

Darbu jau ieguvušajiem latviešu jūrniecekiem – vai nu kā bēgļiem ar īpašu statusu un starptautisko bēgļu aprūpes organizāciju aizmuguri (līdz 40.–50. gadu mijai), vai mītnes zemes pavalstniekiem (kopš 40.–50. gadu mijas) – parasti nebija jāpacieš diskriminācija atalgojuma un sociālo garantiju ziņā iepretim vietējiem iedzīvotājiem.

“Latviešu jūrnieceki, kas, īpaši angļu joslā, gandrīz visi dabūjuši darbu savā arādā, kopā ar piederīgajiem samērā ātri izkļuvuši no DP stāvokļa un Eiropas kontinenta. [...]”

*Latviešu kapteiņi Anglijā paspējuši nodibināt stabilu saimniecisko dzīvi, un vairāki jau iegādājušies īpašumus, jo arī latviešu apkalpēm algas ir tādas pašas kā angļu jūrniecekiem; kapteinis, piemēram, saņem 500 (!) angļu mārciņas mēnesī ar brīvu uzturu.”*²⁰

bija konstatējams 1949. gada nogalē. Kā jau noskaidrots,²¹ pateicoties jūras darbaspēka trūkumam un varbūt vēl citiem apstākļiem, īpaši labvēlīga latviešu jūrnieceku nodarbināšanā izrādījās Lielbritānija, kuras valdība savā pārvaldes joslā pēckara Vācijā nodrošināja plašākas pārvietošanās iespējas un vairāk likumisko atvieglojumu nekā, piemēram, ASV joslas pārvalde:

*“Amerikāņu joslā [...] vēl dzīvo viens otrs jūras braucējs, jo viņiem pāreju ostām tuvākos apgabalos liedz sarežģītie noteikumi.”*²²

Protams, latviešus, tāpat kā citu tautu jūrasbraucējus Rietumos, skāra arī vispārējās tautsaimnieciskās problēmas, bezdarbs u. tml., kas nebija specifisks bēgļiem vai ļaudīm bez pilsonības. Jādomā, ka tieši par šādām problēmām bija noraizējušies, piemēram, tie latviešu kopienas pārstāvji, kas lika cerības uz bezdarbā nonākušo latviešu jūrnieceku nodarbināšanu jaunajā Vatikāna motorkuģu flotē 1952. gadā.²³

20. gadsimta 50. gados, kad palielinājās mītnes valsts pilsonību ieguvušo latviešu skaits, pieauga arī trimdinieceku iespējas veidot militāro jūrnieceības karjeru Rietumvalstu jūras spēkos, piemēram, ASV aktīvajā un rezerves dienestā 1985. gadā dienēja pieci latvieši pulkvežleitnanta pakāpē (11% no visu pulkvežleitnantu latviešu skaita ASV bruņotajos spēkos)²⁴ un septiņi – majora pakāpē (14% no visiem latviešu izcelsmes majoriem ASV bruņotajos spēkos).²⁵ To, cik organiziski šī nākotnē vēl tuvāk pētāmā militārās jūrnieceības lappuse iekļaujas latviešu trimdas jūrnieceības kopainā, apliecina kaut vai jūrnieceka Voldemāra Ploša (1905–2000)

liktenis; starpkaru Latvijas laikā sācis, bet karalaikā un trimdas pirmajos gados turpinājis kuģot uz Latvijas, vēlāk (pēc kara) Zviedrijas, ASV un citu valstu tirdzniecības kuģiem (gan par kuģu mehāniķi, gan radiotelegrāfistu, gan stūrmani), 70. gados V. Plošis braucis uz ASV karaflotes palīgu kuģiem un bijis arī trešais un otrais stūrmans uz zinātniski pētnieciskajiem kuģiem (1972.–1978. gadā).²⁶

Daļa latviešu jūras virsnieku, piemēram, kapteinis Krišjānis Sleja (1907–1994) Lielbritānijā, lielu daļu sava darba mūža aizvadīja kopā ar latviešu apkalpēm, arī uz bijušajiem Latvijas tirdzniecības flotes kuģiem, no kuriem daļa joprojām piederēja latviešu rēderiem trimdā, un šādas darbvietas iemantotas sadarbībā gan ar pašiem kuģīpašniekiem, gan arī starptautiskajām bēgļu aprūpes struktūrām un dažādu valstu varas iestādēm – īpaši Lielbritānijas valdību, kura, kā zināms, turpināja operēt ar vairākiem Latvijas kuģiem arī pēc Otrā pasaules kara.

20. gadsimta vidū un otrajā pusē Rietumu jūrniecības nozarē sekmīgi iekļāvās ne vien latviešu jūrasbraucēji, bet arī kuģīpašnieki. Spilgtākais piemērs – Graudu ģimenes rēdereja²⁷ *F. V. Grauds Shipping Company* ASV, kuras īpašnieki – pēc izcelsmes latvieši – jau trimdas sākumgados bija uzņēmuši pilnīgi internacionālu kursu. Tas izpaudās ne vien faktā, ka firmas oficiālā pamatvaloda – bieži pat saziņā ar latviešiem – aizvien bija angļu mēle, kurā tika nodēvēta gan pati firma, gan jauniegādātie kuģi, bet arī tajā, ka kuģu komandas locekļu izvēlē latviešu jūrniekiem bieži vien netika dota nekāda priekšroka iepretim citu nāciju pārstāvjiem, to spilgti apliecina arī firmas galvenā akcionāra Viļņa (Vijama) Friča Grauda (1923–1995 Floridas štata ASV) negodīgā rīcība pret latviešu jūrniekiem pārvietoto personu nometnēs Vācijā, kad latviešu jūrasbraucējiem tika ne visai taktiskā veidā atteiktas apsolītās darbvietas

uz rēderejas kuģa.²⁸ Graudu ģimenes uzņēmums gan labprāt sadarbojās arī ar latviešu jūras virsniekiem, taču maz ticams, ka šeit noteiktu lomu būtu spēlējušas patriotiskas vai nostalgiskas jūtas: latviešu jūras virsnieki, kuriem Graudu ģimene trimdas gados uzticēja atbildīgus amatus uz kuģiem, pārsvarā bija darbojušies Graudu ģimenes kuģniecības firmā jau starpkaru Latvijas laikā, droši vien iemantodami profesionālo uzticamību ģimenes acīs.

Cik viņu bija?

Analizējot latviešu cilmes jūrnieku gaitas “brīvās pasaules” jūrās un latviešu jūrnieku iekļaušanos Rietumu tautsaimniecībā, būtu svētīgi vismaz censties apjēgt noteiktas skaitliskās dimensijas – noskaidrot, kāds bija Rietumvalstīs nonākušo un trimdā palikušo latviešu jūrnieku kopskaits un cik liela starpkaru laika Latvijas jūrniecības nozares darbinieku daļa pārcēlās trimdā iepretim tiem, kas palika okupētajā Latvijā vai to okupējušo varu dienestā, – proti, kāds ir trimdā devušos jūrnieku skaitliskais īpatsvars visā starpkaru Latvijas jūrniecības saimē kopumā,²⁹ pat ja dati par to ir visai fragmentāri un to analīze patlaban varētu vainagoties galvenokārt ar hipotēzēm.

Vispirms jācenšas aplēst, cik daudz bija tādu latviešu jūrnieku, kas Otrā pasaules kara laikā Latviju atstāja ar tiem kuģiem, kuri Latvijā neatgriezās un kuru apkalpes palika vairāk vai mazāk latviskas, – proti, tiem 16 peldlīdzekļiem, kas Vācijas un Padomju Savienības kara sākumā atradās vai nonāca Rietumvalstu – ASV un Lielbritānijas – udeņos kā Latvijas kuģi. Uz šo jautājumu kaut daļēji atbildēt palīdz divas būtiskas avotu grupas, kas fiksē jūrnieku sastāvu uz konkrētiem kuģiem laikā ap 1940. gadu. Pirmā no tām – Latvijas padomju varas iestāžu apzināto un fiksēto Latvijas kuģu jūrnieku saraksti kara sākumā.³⁰ Tie,

izņemot datus par tvaikoņiem *Dagø* un “Tobago”, uzrāda 264 jūrniekus kuģos, kas ASV un Vācijas kara sākumā atradās vai nonāca ASV un Lielbritānijas dienestā. Šajā avotu grupā sastopamās ziņas papildina un precizē kara priekšvakarā tapušie kuģu personālsaraksti, ko uzkrājis Rīgas ostas vateršauts. Precīzas ir ziņas par 1940. gadā ASV nonākušajiem tvaikoņiem “Everasma”,³¹ “Everalda”,³² “Ķegums”,³³ *Regent*³⁴ un Lielbritānijas pārņemtajiem tvaikoņiem “Elizabete”,³⁵ “Everoja”,³⁶ “Miervaldis”³⁷ un “Ramava”,³⁸ ieskaitot iepriekšējā avotu grupā nepārstāvētos kuģus *Dagø*³⁹ un “Tobago”,⁴⁰ turpretī ziņu trūkst par britu valdības pārņemtajiem kuģiem “Katvaldis” un “Tālvaldis” un pusi ASV nonākušo tvaikoņu – kuģiem “Ciltvaira”, “Everagra”, “Everelza” un *Abgara*. Dažos kuģa personāla reģistros saglabājušās arī piezīmes par atsevišķiem jūrniekiem, kas, vai nu dezertējot, vai legālā kārtā no kuģa personālsaraksta svītroti ārzemēs, kur, visticamāk, arī palikuši; pie citiem uzvārdiem savukārt rodamas atzīmes par izslēgšanu no kuģa apkalpes tepat Latvijā vēl pirms kara. No sarakstos rodamajiem skaitļiem vēl svitrojami 20 apkalpes locekļi, kas atgriezās Latvijā no tvaikoņiem “Ciltvaira”⁴¹ un “Everasma”,⁴² kā arī karadarbības laikā bojāgājušie tvaikoņu “Everalda”,⁴³ “Everasma”,⁴⁴ “Everelza”,⁴⁵ “Katvaldis”⁴⁶ un *Regent*⁴⁷ jūrnieki, kuru skaits dažādos vēstures avotos⁴⁸ atšķiras. To visu ņemot vērā un pieņemot, ka abās avotu grupās minētie attiecīgo kuģu ļaudis, vēlāk nonākuši Rietumos, tur arī palika, kopējais skaitlis (pēc maniem aprēķiniem – 283), to noapaļojot, būtu ap trim simtiem – tātad teju vai mikroskopisks skaitlis uz kopējā trimdinieku skaita fona.

Tomēr šie aprēķini, nenoliedzami, neizslēdz plašus “pelēkos sektorus”, kas aplēsēm laupa daudz precizitātes un drošticamības. Tas, ka starpkaru laika kuģu personālsarakstu uzticamība tieši šajā aspektā ir visai nosacīta, atklājas atsevišķu kuģu

personālsarakstu salīdzinājumā (1939.–1940. gadā un pēc kara trimdā).⁴⁹ Piemēram, no 1939. gada 22. decembrī Rīgā tvaikoņa “Ramava” uzņemtajiem kuģotājiem⁵⁰ 1946. gadā, kad kuģis kalpoja britu dienestā, uz “Ramavas” bija palikuši vien daži,⁵¹ vairs tikai divu (!) jūrnieku uzvārdus no 1939. gadā darbā pieņemtās apkalpes saraksta – 32 cilvēkiem⁵² – jau 1944. gada sākumā ietvēra ASV esošā tvaikoņa “Ķegums” apkalpes saraksti, un gluži tas pats sakāms arī par šī kuģa apkalpes sastāvu 1946.⁵³ un 1948. gadā;⁵⁴ kā pēc Otrā pasaules kara norādījuši jūrniecības vēsturnieki Arvids Kārklīšs un vācbaltietis Heincs fon Basi (*Heinz von Bassi*) Rietumos, jau 1940. gada nogalē “Ķeguma” sākotnējā apkalpe sākusi izklist un pamazām kļuvusi internacionāla, latviešu virsniekus paaugstinot amatos un pārceļot uz citiem rietumu puslodē palikušiem kuģiem; citi lielākas algas meklējumus raduši darbu uz svešzemju kuģiem,⁵⁵ un šī sliecība skāra ne tikai “Ķegumu”.⁵⁶ Nav zināmi to latviešu jūrnieku vārdi un skaits, kurus Lielbritānijas valdība kā, profesora Edgara Andersona vārdiem sakot, “komunistu simpatizētājus” “atlaida uz Padomju Savienību”⁵⁷ iepretim tiem, kas vēlējās turpināt dienestu uz Rietumvalstu kuģiem.⁵⁸ (Pēc kādas Latvijas sūtņa Londonā Kārļa Zariņa vēstules tvaikoņa “Katvaldis” kapteinim Fricim Freienbergam netieši noprotams, ka šādu jūrnieku, kas nav turpinājuši “*būt uzticīgi neatkarīgai un nacionālai Latvijai*”, uz Lielbritānijas dienestā peldošajiem kuģiem vēl 1940. gada beigās bijis pietiekami daudz.)⁵⁹ Tāpat būtu jāatbild uz jautājumu par to kuģinieku tālākajām gaitām, kas izglābās no bojāgājušajiem kuģiem: cik no viņiem palika svešumā? Vai visi palikušie turpināja darbu jūrniecības nozarē? Pilnīgi uz šiem jautājumiem atbildi nespētu sniegt arī attiecīgo tvaikoņu apkalpes saraksti par laiku, kad konkrētais kuģis kalpojis kādas Rietumvalsts dienestā, jo šie saraksti diezin vai norādītu uz latviešu jūrnieku tālākajām

gaitām: varbūt kāds jūrniece svešumā palika, nomainījis kuģi?

Vēl mazāk 1939.–1940. gada dati dod to vēlāk trimdā palikušo kuģu personāla apzināšanā, kas Vācijas un Padomju Savienības laikā vispirms pārgāja vācu un tikai pēc tam – Rietumu sabiedroto dienestā, jo vācu varas pakļautībā pret vācu jūrnikiem tika nomainīti gandrīz visi latvieši. Kur šie latvieši palika? Cik daudzi vēlāk atgriezās Latvijā, bet cik daudzi izbēga no kuģiem? Vai kādam izdevās palikt Rietumos arī pēc kara? Šie ir jautājumi, bez kuru atbildēšanas nav iespējams runāt par kaut kādu precizitāti izceļotāju un trimdā palicēju skaita aplēsēs. Tāpat nav zināms to jūrniece skaits, kas atgriezās Latvijā kopā ar kuģiem, kurus Padomju Savienībai izdeva skandināvi. Kā vēsti tvaikoņa “Vizma”⁶⁰ kapteiņa Paula Skultes liecība, vismaz uz dažiem kuģiem tādu jūrniece, kas izvēlējās neatgriezties, bija absolūts mazākums un trimdā palikuši vien nedaudzi,⁶¹ varbūt uz citiem kuģiem svešumā palicēju bija vairāk.

Dažbrīd pavisam aptuveni un pretrunīgi ir pašu trimdinieku dati: viņi nekad nav uzkrājuši pilnīgi precīzu statistiku un vienojušies pat par aptuvenu visā “brīvajā pasaulē” esošo latviešu jūrniece skaitu. Runājot par aktīvajiem jūrnikiem, 1948. gadā kapteinis un jūrskolotājs P. Neimanis aplēsa, ka to varētu būt ap 300,⁶² kas, atrazdamies “šaiņpus dzelzs priekškarā, brauc ar dažādu valstu kuģiem par kapteiņiem, stūrmaņiem, mehāniķiem un zemākiem kuģu komandas locekļiem”.⁶³ 1949. gadā kāds trimdas laikraksts vēsta: kara sākumā trimdā bijis ap 320 latviešu jūrniece, no kuriem vien kādi 50 pārcietuši karu (šķiet, ka šis bojāgājušo skaits – ap 270 – ir stipri pārspīlēts),⁶⁴ bet 1960. gada skaits pašu jūrniece aplēsēs, salīdzinot ar P. Neimaņa sniegtajiem datiem, jau bija dubultojies – “apmēram kādi 600 latviešu jūrniece, kas vismaz pa daļai ir aktīvi savā arodā”.⁶⁵ Cik ticami ir šie aptuvenie aprēķini? Vai būtu iespējams šāds divkārtējums?

Iespējams, būtu, jo, kā zināms, pirmie trimdas gadi latviešu bēglim nenoliedzami bija daudz smagāki darba meklējumos nekā vēlākais trimdas periods, tālab var pieņemt, ka laikā no 1948. līdz 1960. gadam darbu savā nozarē varēja būt atraduši pat vairāki simti latviešu jūrniece speciālistu; turklāt pirmajos trimdas gados, pie kuriem pieder arī 1948. gads, varēja trūkt pilnīgas informācijas par visiem pasaulē izkļūdušajiem latviešiem. Tiesa gan, kā viens, tā arī otrs skaits tomēr ir gana neoficiāls, sniegts pēc pašu jūrniece pieļāvumiem, tālab nevar aizstāt oficiālu statistiku, pat neraugoties, piemēram, uz kapteiņa P. Neimaņa plašajiem sakariem un izsmeļošajām ziņām, ko viņš 40. gadu otrajā pusē sarakstes ceļā ieguva no Baltiešu jūrskolas absolventiem un citiem jūrnikiem teju visā plašajā pasaulē, vēstulēm ceļojot no Honolulu, Siāmas, Portsaidas, Suecas, Kasablankas, Ņujorkas un Londonas.⁶⁶

Jau precīzāki⁶⁷ ir dati, ko līdz 1947. gadam apkopojis Latviešu centrālās kartotēkas vadītājs statistiķis Roberts Ankevics pārvietoto personu nometnēs Vācijā;⁶⁸ viņš fiksējis, ka trimdā mituši 288 augsta ranga jūrniece (kapteiņi, stūrmaņi, kuģu mehāniķi) un vēl 639 zemāka ranga latviešu jūras braucēji – tāpat kopā 867 personas (jāpieņem, ka šai skaitli iekļaujas jūrniece nozarē tobrīd strādājošie).⁶⁹ Šiem datiem, kaut vai precīzo skaitļu dēļ, uzticēties daudz vieglāk nekā jūtami atšķirīgajām iepriekšminētajām aptuvenajām aplēsēm. Tiesa gan, arī 1947. gada dati nebūt nav pilnīgi – tie stāsta tikai par Vācijā un Austrijā nonākušajiem latviešiem, neietverot datus par ASV, Lielbritānijā un dažviet citur palikušo latviešu kuģu apkalpēm, kā arī Zviedrijā nonākušajiem latviešu jūrnikiem. Viena laikus nevar noliegt, ka dati aptver lielāko trimdinieku daļu un visumā ir diezgan interesanti – īpaši sastatījumā ar starpkaru Latvijas pēdējās – 1935. gada – tautskaites datiem.⁷⁰ Veicot šādu sastatījumu,⁷¹

iespējams secināt, ka trimdā Vācijā un Austrijā nonākuši 29% (228 cilvēki) no 1935. gadā reģistrētajiem augstākā ranga jūrniecības darbiniekiem (789 cilvēki)⁷², bet, ja salīdzinām šos materiālus ar datiem par kuģu virsnieku – kapteiņu, stūrmaņu un mehāniķu – skaitu (1583) Latvijas tirdzniecības flotē 1938. gadā,⁷³ kad virsnieku skaits vismaz formāli – uz papīra – bija teju dubultoļies, tad iznāk vien 14%, kas ir tikai aptuveni septiņā daļa. Tomēr, ja ieskaitītu 1947. gada statistikā neuzņemtos jūrniekus un turklāt apzinātos, ka 1938. gada statistikā ietverti arī attiecīgos diplomus saņēmušie, bet nepraktizējošie jūrnieki, aina rādītos mazliet citāda. Precīzus skaitļus varam vien nojaust, bet iespējams pieļaut, ka tomēr varētu iznākt aptuveni trešdaļa. Citos skaitļos iespējams izteikt zemāka ranga jūrnieku un visas kopējās jūrniecības darbinieku saimes nonākšanu trimdā. Ja pieļaujam, ka kara priekšvakarā jūrnieku skaits Latvijas tirdzniecības flotē varēja būt trīs tūkstoši, un atceramies, ka 1947. gadā Vācijā un Austrijā atradās pavisam 867 cilvēki, kas reģistrējami kā jūrnieki,⁷⁴ tad arī šai gadījumā iespējams aplēst, ka trimdā nonākusi aptuveni trešdaļa Latvijas Republikas jūrniecības darbinieku. Tomēr šie dati nākotnē vēl precizējami.

Nedz 1947., 1948. un 1960. gada statistiskās aplēses, nedz kuģu personāla reģistros bāzētie provizoriskie aprēķini neatklāj, cik varētu būt tādu latviešu jūrnieku, kas trimdā bijuši spiesti pievērsties kādai citai profesijai. Jādomā tomēr, ka tādu nav bijis daudz – īpaši tādu, kas jūrnieka arodu pametuši, apstākļu spiesti. 1949. gadā trimdas prese varēja rakstīt, ka “*gandrīz visi latviešu jūrnieki strādā savā arodā*”,⁷⁵ bet par to, kas slēpjas aiz šī “gandrīz”, ziņu trūkst. 1960. gadā prese ziņoja, ka latvieši “lielākā skaitā” bijuši nodarbināti uz igauņu kuģiem dažādās Rietumvalstīs,⁷⁶ un 60. gadu sākumā, pēc dažām ziņām, latvieši bijuši otra biežāk sastopamā nacionalitāte uz kaimiņu

igauņu kuģiem,⁷⁷ kuru tirdzniecības flote Rietumvalstīs tolaik bija mērāma vairākos desmitos kuģu.

Vēl precizējams paliek arī jautājums par latviešu faktisko īpatsvaru formāli latviskajās pašu latviešu kuģu apkalpēs Rietumvalstu dienestā gan karalaikā, gan pēc kara. Saglabājies zem Latvijas karoga nepārtraukti peldošā tvaikoņa “Everasma” personāla saraksts, sastādīts 1942. gada 28. februārī – trīs mēnešus pēc ASV iesaistīšanās karā un kuģa pārņemšanas Kara kuģniecības pārvaldes rīcībā.⁷⁸ Šis saraksts rāda, ka latviešu bija mazliet mazāk nekā puse (43%) kuģa virsniecības un tikai astotā daļa (12,5%) kuģa apkalpes (pavisam 32 cilvēki). Nacionālā īpatsvara ziņā visvairāk – vairāk nekā trešdaļa (31%) personāla – kuģa dienestā bija amerikāņu, no kuriem tikai viens piešķaitāms pie virsniecības; tālāk seko Dienvidamerikas pārstāvji – kubieši (19%) un paragvajieši, zviedri, somi, vācieši, dāņi un igauņi.⁷⁹ Ir diezgan droši zināms, ka “Everasmu” 1940. gadā atstāja 14 vairāk vai mazāk komunistiski noskaņotu jūrnieku,⁸⁰ bet šķiet, ka komunistiskais noskaņojums vai varbūt arī bailes no Latvijā palikušo tuvinieku represēšanas jūrnieku vidū tomēr nebija izplatījušās tik lielā mērā, lai 1940. gadā caurcaurēm latvisko apkalpi⁸¹ attīrītu no latviešu tautības jūrniekiem par septiņām astotajām daļām – kādiem 28 cilvēkiem.⁸²

Nākamais jautājums – cik lielā mērā latviskas kļuva apkalpes uz tiem Latvijas kuģiem, ko karalaikā un tūlīt pēc kara Rietumvalstīs – ASV un Lielbritānija – pārņēma un paturēja no karā zaudējušās Vācijas un kuru jaunās apkalpes pēc pārņemšanas atkal kļuva vismaz daļēji latviskas (aizstājot karalaikā sakomplektētās vāciskās apkalpes)? Lielā mērā latviskas – sakomplektētas no t. s. pārvietotajām personām un ar latviešu kapteiņiem priekšgalā – bija Lielbritānijas pārņemto kuģu “Kuldīga”, “Sports”, “Spidola”, “Venta”, “Ogre” un “Kaupo” komandas;⁸³ par latvisku apkalpi

noteikti nevar runāt 1943. gadā ASV pārņemtā un vēlāk Graudu rēderejai atdotā tvaikoņa "Evertons" gadījumā, kuram pēc kara, kad kuģis atsāka kalpošanu pēc kara-laika bojājumiem, tika sakomplektēta vācu komanda.⁸⁴ Šķiet, Lielbritānijas pārņemto kuģu apkalpē latvieši dominēja virsniecības grupā (līdzīgi, visticamāk, bija arī ar tiem kuģiem, kas Rietumvalstu dienestā nonāca jau kara sākumā).

Bez visa tā precizējamas un vispirms jau iespējami pilnīgi uzkrājamas ziņas par jaunāko paaudžu latviešu jūrnieku gaitām, mēģinot izsekot zināmai paaudžu maiņai. Raugoties ziņās par kuģu personālsastāvu ap 1940. gadu, kur fiksēti arī daži jūrnieku biogrāfiskie dati, un uz brīdi tomēr pieņemot tās par kopējo situāciju raksturojošām, redzams, ka gandrīz puse – 47,5% – no trimdā 1940. gadā nonākušajiem latviešu kuģiniekam uzskatāmi par piederīgiem nosacīti jaunajai jūrnieku paaudzei, kuras pārstāvji izceļošanas brīdī nav pārkāpuši 30 gadu sliekšni (dzimuši pēc 1910. gada ieskaitot), bet tikai 9% ir tādu, ko būtībā varētu pieskaitīt pie vecākās paaudzes (dzimuši pirms 1890. gada).⁸⁵

Diemžēl nav izdevies uziet precīzus datus par to, cik jauno latviešu jūrnieku izskolojusi Baltiešu jūrskola Flensburgā; pēc manā rīcībā esošajām fragmentārajām ziņām,⁸⁶ droši zināms, ka trijos no pieciem skolas izlaidumiem – 1947. un 1948. gadā – jūrnieka diplomu dažādās pakāpēs un specialitātēs baltiešu jūrskolā ieguvuši 95 latviešu tautības audzēkņi,⁸⁷ no kuriem daļa vēl turpināja izglītību. Taču cik skolēnu beidza jūrskolu 1948. gada rudenī un cik latviešu bija 28 pēdējo skolas absolventu vidū 1949. gada pavasarī?⁸⁸ Tāpat nav drošu ziņu par audzēkņu skaitu skolā un to, cik no viņiem bija latvieši (var pieļaut, ka ap 70–80 katru gadu), kā arī nav īsti saprotams, cik daudzi no presē pieminētajiem 150 latviešu jūrniekiem, ko darbā esot iekārtojis skolas Latviešu nodaļas pārzinis kapteinis

P. Neimanis, bijuši jūrskolas audzēkņi – tobrīd pati jaunākā latviešu jūrnieku maiņa, bet cik bijis "veco jūras vilku" vai pārvietoto personu nometnieku bez darba un ar vēlmi vismaz tuvāko nākotni saistīt ar jūrniecības nozari?⁸⁹ Neviena statistika tādā neatbild uz jautājumu: cik trimdā bija latviešu, kas jūrnieka gaitas turpināja, bet cik – tādu, kas šīm gaitām pievērsās tikai trimdas periodā (arī no vācu okupācijas varas evakuēto un Otrā pasaules kara bēgļu vidus). Jaunāko paaudžu latviešu izcelsmes jūrnieki – jau izceļotāju pēcteči –, jūrnieka arodu izvēlējušies, pilnībā ieauga savas mītnes valsts tautsaimniecībā, sākot jau ar jūrniecības izglītības ieguvu vietējās jūrskolās, un tālab jaunāko paaudžu latviešu jūrniekus trimdā reizē ir un nav iespējams iekļaut latviešu un Latvijas jūrniecības vēsturē.

Grūtības, ar kādām latviešu jūrniekam bija jāsasarkas, iekļaujoties Rietumu tautsaimniecībā, iespējams iedalīt vairākās grupās pēc dažādiem kritērijiem. Pirmkārt, ekonomiskās un politiskās grūtības; otrkārt, apzinātās (no kādas valsts politikas izrietošās juridiskās) un neapzinātās (apjukums trimdā u. tml.); treškārt, grūtības pastāvīgajā mītnes valstī (vai vismaz kuģa pieraksta valstī, ja pastāvīgas mītnes zemes nebija) vai kādā no zemēm, kur pietāja kuģis ar latviešu jūrnieku (jūrniekiem) komandā; ceturtkārt, tādas, pie kurām drīzāk vainojamas "brīvās pasaules" īpatnības (valstu likumdošanas nedraudzīgums, specifiskas normas) vai arī – apzināti vai neapzināti, tiši vai netiši – arī paši trimdinieki (jāpiesauc kūtrums svešvalodu apguvē, arī kašķīgums, nenovīdība tautiešu vidū, tieksme apmierināt vien savas vai savu grupējumu politiski ekonomiskās intereses).

Izplatītākie konkrētu grūtību un problēmu tipi, bez šaubām, ir divi – grūtības darba meklējumos un grūtības ar valstu imigrācijas iestādēm un to likumiskajiem normatīviem,

ko parasti izraisīja bēgļa nespēja īsā laikā iegūt noteiktās valsts pilsonību. Lielās līnijās tas viss saucams par latviešu jūrnieka kā trimdinieka ("svešā"), no vienas puses, un vietējās zemes pārstāvja ("vietējā"), no otras puses, sadursmi noteiktas tautsaimniecības nozares – jūrniecības – ietvarā.

Daļa no latviešu jūrnieku pārdzīvotajām likstām bija unikālas jūrniecības nozarē strādājošajiem, citas – visai trimdas kopienai raksturīgas, bet vēl citas, lai arī bija tipiskas ne tikai jūrniekiem, tomēr uz šīs nozares darbu ādas izpaudās īpaši izteiksmīgi, tieši pateicoties vai vairāk kārt dažādā rakursā iezīmētajai jūrnieka (īpaši bēgļu jūrnieka) darbības juridiskajai specifikai un zināmā mērā nedrošajam statusam.

Laika gaitā, kad aizvien vairāk jūrnieku ieguva mītnes zemju pilsonību,⁹⁰ šīs problēmas jūtami mazinājās un vairākums latviešu jūrnieku pilnībā iekļāvās mītnes valsts un Rietumvalstu jūrniecības nozares

darbinieku saimē. Tajā ierakstījās arī nedaudzie trimdas kuģīpašnieki, no kuriem daži jau trimdas posma ieskaņā uzņēma pilnīgi starptautisku kursu, un tie latvieši, kas dienēja Rietumvalstu kara flotēs un ieņēma tajās arī augstus rangus un amatus. Daļa no šiem "brīvās pasaules" jūrniecības darbiniekiem, kuru personas dokumenti vairāk vai mazāk rādīja latviskas saknes, saglabāja vien formālu saikni ar latviešu trimdas sabiedrību un Latvijas Republikas struktūrām; jaunāko paaudžu pārstāvjiem šādas saiknes parasti nebija vispār.

Lai gan joprojām, kamēr nav veikti plaši pētījumi dažādu valstu arhīvos, nevaram pat pietuvoties precīziem skaitļiem, ir skaidrs, ka jūrniecības darbinieki neveidoja skaitliski ievērojamu latviešu trimdas sabiedrības daļu un ka pētījumi, kas saistās ar latviešu jūrnieku gaitām Rietumos, trimdas vēstures izpētes kontekstā pirmām kārtām ir nozīmīgi kā tematiski savrupa un tautsaimniecības kontekstā spilgta sektora izgaismojums.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Sk.: DĀVIS BEITLERS. Latvijas jūrnieku ceļi trimdā: izklišanas veidi, cēloņi, motīvi. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2019, Nr. 7/8, 87.–102. lpp.; DĀVIS BEITLERS. Iekļaušanās. Dažas epizodes Latvijas jūrnieku profesionālajās gaitās trimdā Rietumos. I daļa. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2020, Nr. 9/10, 64.–79. lpp.

² BEITLERS, Iekļaušanās, 65.–75. lpp.

³ Jūrnieka Raimonda Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, Panama, 25.03.1960. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 293-1-1946, 1. lp.

⁴ R. Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, Kanāda (*Port Alfred*), 01.09.1960. Ibidem, 4. lp.

⁵ Latvijas sūtniecības Vašingtonā padomnieka Anatola Dinsberga vēstule R. Mūrniekam, 01.04.1960. Ibidem, 3. lp.

⁶ R. Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, 01.09.1960. Ibidem, 5. lp.

⁷ R. Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, Baltimora, 21.09.1960. Ibidem, 24. lp.; R. Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, Baltimora, 27.11.1960. Ibidem, 25. lp.

⁸ Tautsaimnieka prof. Jāņa Vārsberga vēstule Latvijas sūtnim Vašingtonā Alfrēdam Bīlmanim, Stokholma 06.11.1948. Ibidem, 293-1-4048, 40. lp.

⁹ R. Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā 01.09.1960. Ibidem, 293-1-1946, 6. lp.

¹⁰ Sk. R. Mūrnieka saraksti ar Latvijas sūtniecību Vašingtonā. Ibidem, 10., 12., 16. lp.

- ¹¹ Piem.: A. Dinberga vēstule R. Mūrniekam, 31.10.1960. LNA LVVA, 15. lpp.
- ¹² J[ĀNIS] VESTFĀLIS. “Ķegums” brauc ar Latvijas karogu: latviešu jūrnierki pasaules ūdeņos un svešās zemēs. In: Latvija, 12.03.1948., 3. lpp.
- ¹³ Citēts pēc: O[SVALDS] AKMENTIŅŠ. Ciemos pie mūsu jūrnierku audzinātāja. In: Tēvzeme, 13.03.1948., 4. lpp.
- ¹⁴ VESTFĀLIS, “Ķegums” brauc ar Latvijas karogu, 3. lpp.; AKMENTIŅŠ, Ciemos pie mūsu jūrnierku audzinātāja, 4. lpp.
- ¹⁵ No kapteiņa Bruno Ozoliņa vēstules kapteinim un jūrskolotājam Paulam Neimanim [ASV, ap 1948]. Pārstāstīts pēc: AKMENTIŅŠ, Ciemos pie mūsu jūrnierku audzinātāja, 4. lpp.
- ¹⁶ Kapteiņa Kārļa Kirmuškā vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, Halifaksa, 26.11.1954. LNA LVVA, 293-1-1943, 138. lpp.
- ¹⁷ Par A. Jaunzema profesionālajām gaitām sk.: DĀVIS BEITLERS. Libērijas prezidenta jahtas kapteinis Ansis Jaunzems un viņa testaments. In: Jūrnierks 2021, Nr. 2, 46.–48. lpp.
- ¹⁸ Piem.: DĀVIS BEITLERS u. c. Jūrnierki un jūrniercības darbinierki – simtgadnierki. In: Latvijas jūrniercības gadagrāmata 2017, 452. lpp.
- ¹⁹ Tiesa, no konteksta izrauts un nesastatīts ar virkni citu statistikas datu, šāds “veiksmes stāstu” saraksts, kādu (protams, nepilnīgu) iespējams sastādīt, piemēram, pēc enciklopēdijas “Latvijas jūrniercības vēsture” šķirkļiem vai personas kartītēm Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja Latvijas kuģniecības vēstures nodaļas (turpmāk – RVKM LKVN) uzziņu materiālos, visdrīzāk, nespēs sniegt absolūti pilnīgu ainu par augsta ranga darbinierku īpatsvaru trimdā esošo latviešu jūrnierku kopībā un arī neļauj aplūkot latviešu jūrnierku nozīmi “brīvās pasaules” un atsevišķu valstu tautsaimniecībā, piemēram, salīdzinājumā ar citām emigrantu kopienām, vai vietējā saimniecisko darbinierku saimē kopumā, kā arī pateikt, cik liela nozīme jūrniercībai un tajā nodarbinātajiem bija latviešu trimdas tautsaimnieciskajā spektrā. Šo aspektu izpēte ir viens no būtiskākajiem tēmas pētniercības uzdevumiem nākotnē.
- ²⁰ VDN. Pasaules jūrās vēl brauc 10 Latvijas kuģu. In: Latvija, 19.10.1949., 2. lpp.
- ²¹ Sk.: BEITLERS, Iekļaušanās, 67.–68. lpp.
- ²² VDN, Pasaules jūrās vēl brauc 10 Latvijas kuģu, 2. lpp.
- ²³ ROBERTS BRIEDIS. Dzeltēnbaltais karogs atgrīežas pasaules jūrās. In: Latvija, 17.05.1952., 3. lpp.
- ²⁴ Autora aprēķins procentos pēc: VILMĀRS KUKAINIS. Latvieši brīvās pasaules valstu militārajā dienestā. In: EDGARS DUNSDORFS (red.). Archīvs: raksti par latviskām problēmām. XXV sējums: Karavīri. Melburna 1985, 225.–239. lpp., šeit 234. lpp.
- ²⁵ Turpat (autora aprēķins procentos).
- ²⁶ Sk. V. Ploša biogrāfiskos materiālus RVKM LKVN krājumā – JII 2788–2801, Jp 4430/1–10.
- ²⁷ Plašāk par šo uzņēmumu: DĀVIS BEITLERS. Ieskats Graudu ģimenes rēderejas darbībā trimdā. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2017, Nr. 4, 112.–125. lpp.
- ²⁸ DĀVIS BEITLERS. Latviešu profesionālās apvienības trimdā: jūrniercības nozares piemērs. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2018, Nr. 5, 81.–89. lpp., šeit 83. lpp.
- ²⁹ Kā jau pieminēts, pēc vēsturnierku Edgara Blūmfelda, Ilzes Bernsones un Aigara Miklāva aptuveni aprēķiniem, pašā kara priekšvakarā Latvijas Republikas tirdzniecības flotē bija ap 3000 aktīvo jūrnierku, neskaitot ostu un velkoņu darbinierkus u. c.; kopskaits tuvojās 5000. Sk.: ILZE BERNSONE, EDGARS BLŪMFELDS, AIGARS MIKLĀVS. Latvijas Republikas tirdzniecības flote un tās traģiskais liktenis 1940–1945. Rīga 1994, 51. lpp.
- ³⁰ Sk. Rīgas ostas vateršauta materiālus. LNA LVVA, 187-1-168–180; 1684-4-63–71, 82.–84. lpp.; Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs, Rīga, 1071-2-983–1006 (sadaļa “Latvijas Valsts kuģniecība un tās priekšteči”). Ziņas no šiem avotiem publicētas: BERNSONE et al., Latvijas Republikas tirdzniecības flote, 58.–138. lpp.

- ³¹ Tvaikoņa "Everasma" personāla saraksts, 1939. LNA LVVA, 187-1-114; Tvaikoņa "Everasma" personāla saraksts, 09.06.1939. Ibidem, 187-1-78, 13.–24. lp.; Tvaikoņa "Everasma" personāla saraksts, 16.10.1939. Ibidem, 187-1-80, 195.–199., 317.–328. lp.
- ³² Tvaikoņa "Everalda" personāla saraksts, 21.06.1939.–23.11.1939. Ibidem, 187-1-78, 479.–485. lp.; Tvaikoņa "Everalda" personāla saraksti, 10.03.1939.–10.03.1940. un 06.11.1939.–05.08.1940. Ibidem, 187-1-81, 86.–99. lp.
- ³³ Tvaikoņa "Kegums" personāla saraksti, 28.03.1939.–04.11.1940. Ibidem, 187-1-81, 123.–129., 132.–137. lp.
- ³⁴ Tvaikoņa *Regent* personāla saraksts, 06.02.1939.–15.06.1939. Ibidem, 187-1-77, 359.–370. lp.; Tvaikoņa *Regent* personāla saraksts, 10.10.1939.–9.11.1939. Ibidem, 187-1-80, 97.–99. lp.; Tvaikoņa *Regent* personāla saraksti, 03.05.1939.–02.08.1939., 09.12.1939.–08.06.1940. Ibidem, 187-1-81, 286.–297., 304.–310. lp.
- ³⁵ Sk. tvaikoņa "Elizabete" personāla sarakstus, 1939–1940. Ibidem, 187-1-89.
- ³⁶ Tvaikoņa "Everoja" personāla saraksts, 1940. Ibidem, 187-1-119; tvaikoņa "Everoja" personāla saraksts, 25.07.1939.–24.11.1939. Ibidem, 187-1-79, 72.–76. lp.
- ³⁷ Tvaikoņa "Miervaldis" personāla saraksts, 11.02.1939.–10.06.1939. Ibidem, 187-1-77, 26. lp.; Tvaikoņa "Miervaldis" personāla saraksts, 1939. gada otrā puse. Ibidem, 187-1-79, 11.–25. lp.
- ³⁸ Tvaikoņa "Ramava" personāla saraksts, 22.12.1939. Ibidem, 187-1-81, 381.–389. lp.
- ³⁹ Tvaikoņa *Dagø* personāla saraksts, no 05.08.1938. uz nenoteiktu laiku, spēkā 16.03.1939. Ibidem, 187-1-77, 235.–244. lp.; Tvaikoņa *Dagø* personāla saraksts, 20.04.1939.–19.04.1940. Ibidem, 187-1-81, 262.–267. lp.
- ⁴⁰ Tvaikoņa "Tobago" personāla saraksts, 29.11.1938.–03.10.1939. Ibidem, 187-1-77, 97.–104., 555.–572. lp.
- ⁴¹ ARVIS POPE. Tvaikonis "Ciltvaira" [šķirkļis]. In: Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950. Rīga 1998, 160. lpp.
- ⁴² ILZE BERNSONE. Tvaikonis "Everasma" [šķirkļis]. In: Latvijas jūrniecības vēsture, 165. lpp.
- ⁴³ Viens bojāgājušais. Sk.: ILZE BERNSONE. Tvaikonis "Everalda" [šķirkļis]. In: Latvijas jūrniecības vēsture, 164. lpp.
- ⁴⁴ Pieci bojāgājušie. Sk.: BERNSONE, Tvaikonis "Everasma", 165. lpp. Pēc citām ziņām – 17. Sk.: E. A. Latviešu jūrnieku likteņi. In: Tālos Krastos, 12.11.1949., 4. lpp.
- ⁴⁵ 19 bojāgājušo. Sk.: ILZE BERNSONE. Tvaikonis "Everelza" [šķirkļis]. In: Latvijas jūrniecības vēsture, 166. lpp. Pēc citām ziņām – 24. Sk.: Mūsu jūrnieki svešumā. In: Latvija Amerikā, 14.07.1954., 2. lpp.
- ⁴⁶ Četri bojāgājušie. JĀNIS HARTMANIS. Tvaikonis "Katvaldis" [šķirkļis]. In: Latvijas jūrniecības vēsture, 180. lpp.
- ⁴⁷ 14 bojāgājušo. JĀNIS HARTMANIS. Tvaikonis *Regent* [šķirkļis]. In: Latvijas jūrniecības vēsture, 196. lpp. Pēc citām ziņām – 22 bojāgājušie. Sk.: Mūsu jūrnieki svešumā.
- ⁴⁸ Enciklopēdijā "Latvijas jūrniecības vēsture" ziņas ņemtas pārsvarā no materiālu kopas "Latvijas jūrniecības vēstures arhīvs" RVKM LKVN zinātniskajā arhīvā ar šifru Ja.
- ⁴⁹ Tiesa, šos datus un to salīdzinājumu pasludināt par pilnīgi neuzticamu varētu tikai tādā gadījumā, ja būtu saglabājušies analogi šo kuģu apkalpju saraksti no pēckara gadiem.
- ⁵⁰ Tvaikoņa "Ramava" personāla saraksts, 22.12.1939. LNA LVVA, 187-1-81, 381.–389. lp.
- ⁵¹ Tvaikoņa "Ramava" apkalpes saraksts, 1946; apzinājuši sabiedriskās organizācijas "Latvijas jūrniecības vēstures arhīvs" līdzstrādnieki. Sk.: RVKM LKVN ZA, Ja 11, 175. lp. Tiesa gan, šis saraksts liekas visai nepilnīgs, tomēr nesakrītību īpatsvars ar 1939. gada sarakstu vienalga ir pietiekami liels, lai varētu izteikt šaubas par iespēju pirmskara personālsarakstus salīdzināt ar datiem pēckara situācijā.

- ⁵² Tvaikoņa “Ķegums” personāla saraksts, 04.11.1940. LNA LVVA, 187-1-81, 132.–137. lp.; Tvaikoņa “Ķegums” komandas locekļu saraksts, 14.03.1944. Ibidem, 293-1-1924, 6. lp.
- ⁵³ A. Dinberga apstiprināts kuģa darbinieku saraksts, apstiprināts, 27.11.1946. Ibidem, 293-1-1927, 12. lp.
- ⁵⁴ Tvaikoņa “Ķegums” apkalpes saraksts, 21.05.1948. Ibidem, 293-1-1924, 17. lp.
- ⁵⁵ ARVĪDS KĀRKLIŅŠ, HEINCS FON BASSI. Pirmais un pēdējais: Maiga un Ķegums. In: Laiks, 27.05.1981., 6. lpp.
- ⁵⁶ Ziņas par izmaiņām tvaikoņa “Everasma” apkalpē 1939–1941, ap 1941. LNA LVVA, 293-4-228.
- ⁵⁷ EDGARS ANDERSONS. Divkosība draudzības maskā. IV daļa. In: Laiks, 06.09.1980., 8. lpp.
- ⁵⁸ Teorētiski šādas ziņas būtu iespējams izvilināt no Padomju Latvijas kuģniecības institūciju dokumentācijas, kā arī represēto jūrnieku sarakstos iegūlušajiem jūrnieku vārdiem (tādējādi šos uzvārdus izslēdzot no potenciālo trimdā palikušo jūrnieku sarakstiem), rūpīgi salīdzinot šos sarakstus ar 1939.–1940. gada personāla līgumu reģistriem, tomēr arī šie aprēķini nebūtu simtprocentīgi pareizi, jo vienmēr pastāv “juku laiku” faktors – noklišana, pazušana kara gados, kuģim un tā apkalpei “mētājoties pa pasauli”. Tas pilnībā neatspoguļotu arī “pelēko sektoru”, kurā ietilpināmi Zviedrijā nonākušie (arī ar bēgļu laivām kara beigās) latviešu jūrnieki; šī aspekta izpētei būtu nepieciešami vēl citi plašāki pētījumi.
- ⁵⁹ Latvijas sūtņa Londonā Kārļa Zariņa vēstule kapteinim Fricim Freienbergam, 20.12.1940. LNA LVVA, 295-1-476, 5. lp.
- ⁶⁰ Kuģis palika Dānijā, bet gandrīz visa komanda atgriezās Latvijā.
- ⁶¹ Kapteiņa Paula Skultes vēstule Latvijas pilnvarotajam Zviedrijā Voldemāram Salnajam (Salnājam), 14.10.1940. LNA LVVA, 293-2-135, 1. lp.
- ⁶² VESTFĀLIS, “Ķegums” brauc ar Latvijas karogu, 3. lpp.
- ⁶³ AKMENTIŅŠ, Ciemos pie mūsu jūrnieku audzinātāja, 4. lpp.
- ⁶⁴ E. A. Latviešu jūrnieku likteņi, 4. lpp.
- ⁶⁵ R. Mūrnieka vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā, Begotvila, 14.11.1960. LNA LVVA, 293-1-1946, 16. lp.
- ⁶⁶ AKMENTIŅŠ, Ciemos pie mūsu jūrnieku audzinātāja, 4. lpp.
- ⁶⁷ Uzkrāti ar sistemātiskas ziņu ievākšanas un kartotēku veidošanas palīdzību.
- ⁶⁸ Sk.: EDGARS DUNSDORFS. Trešā Latvija. Melburna 1968, 83. lpp.
- ⁶⁹ Ibidem, 225. lpp.
- ⁷⁰ Sk.: VILMĀRS SALNĪTIS (sast.). Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. Rīga 1936, 642.–647. lpp.
- ⁷¹ Šādu sastatījumu jau veicis vēsturnieks Edgars Dunsdorfs Austrālijā 1968. gadā. Sk.: DUNSDORFS, Trešā Latvija, 83.–87., 226.–228. lpp.
- ⁷² No tiem – 88 kapteiņi, 94 kuģu mehāniķi un 46 stūrmaņi.
- ⁷³ Pēc: BERNSONE et al., Latvijas Republikas tirdzniecības flote, 51. lpp.
- ⁷⁴ DUNSDORFS, Trešā Latvija, 225. lpp.
- ⁷⁵ VDN, Pasaules jūrās vēl brauc 10 Latvijas kuģu, 2. lpp.
- ⁷⁶ Darba iespējas uz igauņu kuģiem. In: Londonas Avīze, 12.02.1960., 3. lpp.
- ⁷⁷ Z. Igaunų kuģniecība emigrācijā. In: Latvija Amerikā, 09.03.1963., 8. lpp.
- ⁷⁸ Sk. arī: Ziņas par izmaiņām tvaikoņa “Everasma” apkalpē, 1939–1941. LNA LVVA, 293-4-228.
- ⁷⁹ Kapteiņa Miķeļa Pērkonas ziņojums Latvijas sūtniecībai Vašingtonā par tvaikoņa “Everasma” nogrimšanu, 28.02.1942. Ibidem, 293-1-1923, 16. lp.
- ⁸⁰ BERNSONE, Tvaikonis “Everasma”, 165. lpp.
- ⁸¹ Sk.: Tvaikoņa “Everasma” personāla saraksts, 16.10.1939. LNA LVVA, 187-1-114, 317.–328. lp.

- ⁸² Sk.: Tvaikoņa "Everasma" personāla saraksts, 28.02.1942. LNA LVVA, 293-1-1923, 16. lp.
- ⁸³ VDN, Pasaules jūrās vēl brauc 10 Latvijas kuģu, 2. lpp.
- ⁸⁴ V. O. "Latvji, brauciet jūriņā...": kā amerikanizējies latviešu rēderis piemānija mūsu jūrniekus. In: Latvija, 17.12.1949., 2. lpp.
- ⁸⁵ Sk.: DUNSDORFS, Trešā Latvija, 227. lpp.
- ⁸⁶ Flensburgas jūrskolu beigušo latviešu saraksti, 1947–1948. LNA LVVA, 293-1-2407; AKMEN-
TIŅŠ, Cimos pie mūsu jūrnieru audzinātāja, 4. lpp.; Rosība Flensburgas baltiešu jūrskolā. In:
Latvju Vārds, 14.12.1946., 3. lpp.; PAULS NEIMANIS. Norvēģi negribēja latviešus. In: Latvija,
15.06.1949., 2. lpp.; ARVALDS MĀRTIŅŠ KALNIŅŠ, ARVIS POPE. Baltiešu jūrskola [šķirkļis]. In:
Latvijas jūrnierības vēsture, 218. lpp.
- ⁸⁷ Kopskaits iegūts pēc: Baltiešu jūrskolas absolventu saraksts, 18.05.1947. LNA LVVA, 293-1-
2407, 2. lp.; Baltiešu jūrskolas absolventu saraksts, 03.10.1947. Ibidem, 4. lp.; Baltiešu jūrskolas
absolventu saraksts, 08.05.1948. Ibidem, 6. lp.
- ⁸⁸ VDN, Pasaules jūrās vēl brauc 10 Latvijas kuģu, 2. lpp.
- ⁸⁹ Ibidem.
- ⁹⁰ Pirmais zināma lūzuma gads šai ziņā ir jau 1946. gads, kad latvieši, pamazām izplēnot cerībām
par atgriešanos, sāka masveidā pieņemt mītnes zemes pilsonību. Sk.: DUNSDORFS, Trešā Latvija,
80. lpp.

SUMMARY

After the Second World War, a significant part of the sailors who originally were the Republic of Latvia citizens arrived in the Western countries as exiles. Many of them continued working in their speciality in the maritime structures of their new home countries. Often, despite a good education, Latvian sailors were subjected to various restrictions, specific economic rules, they encountered political and ideological problems and also stereotypes regarding Latvian people, including economic protectionism of the states (aiming to safeguard the economic interests of their citizens), negative attitude towards immigrants in the labour market, difficulties with immigration authorities and the acquisition of citizenship, etc. Latvian seamen's work was likewise hindered by quite burdensome bureaucratic procedures and poor language proficiency.

However, some of these difficulties were not dependant only on the new specific circumstances and strictly unusual situation, in which Latvian seamen and maritime functionaries found themselves, but also with Latvian seamen's and exile society's ability to cooperate and communicate among themselves, as well as with Western authorities and international organizations (United Nations, at the beginning of exile period, also International Refugee Organization, etc.) which could have provided the necessary support and information on employment opportunities.

Despite these difficulties, Latvian maritime professionals gradually became a part of the Western maritime industry. Some of them integrated into new labour market quite quickly; especially those who after the Second World War were located in the camps of displaced persons in the British zone. The most successful Latvian maritime professionals in a short period of time obtained much higher and better-paid positions than other exiles in DP camps. Already on lists of "The Free World" countries' maritime officials in 40s and 50s of the 20th century, we could find several Latvian names; in the 60s and 70s, such cases became even more frequent. Among these names, we can find sea captains of

the ships of big and prestigious trading companies, chief port masters and inspectors in the internationally significant harbours in the USA, England, Canada, Egypt and other countries. At the same time, seamen did not form a numerically large sector of the Latvian exile society.

The majority of these seamen, obviously, were employed by maritime structures of their new homelands, while some seamen found job on ships of the former Republic of Latvia trading fleet. The youngest generations of the Latvian exiles also served in the navies of the Western countries and climbed the career ladder also in the military field positions that were linked with maritime specialisation. Latvian shipowners – especially Grauds' family – should also be mentioned as part of the maritime industry of “The Free World”.

Both Latvian shipowners and seafarers, sometimes maintained only a weak and formal link with Latvian community and structures of the Republic of Latvia in exile. Moreover, the younger generations of Latvian sailors in exile did not perpetuate this connection at all, and remained Latvians only in terms of origin. Are they a part of Latvian maritime history? At the same time – yes and no.

Vēstures avots

Historical Source

Latvijas, Igaunijas un Lietuvas armijas virspavēlnieku un to pārstāvju apspriede Valkā 1920. gada 6. janvārī¹

Conference of Commanders-in-Chief of Latvian, Estonian, Lithuanian Armies and Their Representatives in Valka, 6 January 1920

Dokumentu publicēšanai sagatavojis, no angļu valodas tulkojis un komentējis
Translation and commentaries by

Ēriks Jēkabsons, Dr. hist.

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes

Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: eriks.jekabsons@lu.lv

Sarežģīto karu laikā, kad reģiona valstis cīnījās par savu neatkarību, 1919. gada rudenī ievērojami aktivizējās Baltijas valstu savstarpējās attiecības. Pirmām kārtām to noteica Kārļa Ulmaņa Latvijas Pagaidu valdības pozīciju nostiprināšanās vasarā, kā arī Pāvela Bermonta (*Pavel Bermondt-Avalov*) vadītās vāciski krieviskās Rietumkrievijas Brīvprātīgo armijas darbība rudenī, turklāt tieši šo cīņu laikā dažkārt izpaudās ne vien sadarbība ar otru kopīgo ienaidnieku pēc Sarkanās armijas, bet arī arvien pamanāmākas savstarpējās nesaskaņas. Savukārt tās lielā mērā noteica gan teritoriālās domstarpības, gan atšķirīgā Lietuvas nostāja attieksmē pret Poliju, kas šajā kritiskajā situācijā zināmā mērā bija abu pārējo Baltijas valstu – vispirms Latvijas, taču arī Igaunijas – dabisks sabiedrotais.

Viss minētais izpaudās jau rudenī Tērbatā (Tartu), kur notika Baltijas valstu pārstāvju apspriedes, kuru mērķis bija panākt ciešāku politisku un militāru sadarbību. Kaut arī decembrī starp Latviju un Lietuvu tika noslēgta vienošanās par militāru kopdarbību pret Bermonta spēkiem gadījumā, ja tie neatstās Lietuvas teritoriju līdz mēneša vidum, tomēr Latvijas mēģinājumi īpašās sarunās Kauņā vienoties ar Lietuvu par militāru sadarbību pret Sarkanā armiju Latgalē nedeva rezultātu, tādēļ Rīgā tika panākta slepena vienošanās ar Poliju par kopīgu uzbrukumu Latgalē.² Tas sākās 1920. gada 3. janvārī un ļoti nepatīkami pārsteidza Lietuvas valdību un armijas virspavēlniecību, jo tādējādi Lietuvas karaspēkam, kas atradās Ilūkstes apriņķī, tika atņemta apmēram 20 kilometrus garā fronte pret Sarkanā armiju gar Daugavas līniju. Turklāt Latvijas un Lietuvas attiecības palika sarežģītas arī turpmākajos mēnešos.³

Līdzīga situācija valdīja arī Latvijas un Igaunijas attiecībās, turklāt galvenais cēlonis tāpat bija meklējams teritoriālajās domstarpībās par Valku un apkārtni, kā arī dažām citām vietām. Un tieši Valkā 1919. gada beigās starp Igaunijas un Latvijas varas iestādēm izraisījās nopietns konflikts, igauņiem pat ar bruņota spēka lietošanas draudiem mēģinot panākt latviešu komandantūras un citu Latvijas iestāžu slēgšanu un izraidīšanu no pilsētas.⁴ Vienaļikus Igaunija nepatīkami pārsteidza latviešus, decembra beigās bez brīdinājuma noslēdzot pamieru ar Padomju Krieviju (tas stājās spēkā tieši 3. janvārī, kad sākās latviešu-poļu karaspēka uzbrukuma operācija Latgalē) un tādējādi dodot iespēju Krievijai pārvietot savas karaspēka daļas no Igaunijas uz Latvijas frontes sektoru.⁵

Baltijas valstu iekšējā un ārējā situācijā 1919. un 1920. gadā ļoti nozīmīgu lomu ieņēma sabiedroto misijas, turklāt to teritoriālo nesaskaņu risināšanā sevišķi aktīvi iesaistījās Stīvena Talentsa (*Stephen George Tallents*) vadītā Lielbritānijas Politiskā misija un Alfrēda Bērtas (*Alfred Burt*) vadītā Militārā misija, jo britiem ļoti būtiski bija panākt nesaskaņu noregulēšanu starp bolševistiskās Krievijas pretiniekiem.⁶

1919. gada 19. decembrī britu Militārās misijas vadītājs A. Bērts Rīgā pēc samērā plašas iepriekšējas apspriešanās ar Latvijas un Igaunijas virspavēlniecību telegrāfiski vērsās pie Lietuvas armijas virspavēlnieka Prana Ļatuka (*Pranas Liatukas*). Viņš to informēja, ka ir izteicis ideju par regulārām (*time to time* jeb laiku pa laikam) Igaunijas, Latvijas un Lietuvas armijas virspavēlnieku kopīgām apspriedēm, kurās pārrunātu “*militārus, politiskus, robežu, bruņojuma, armijas ekipējuma un sadarbības pret bolševikiem jautājumus*”, lai “*sasaistītu šīs valstis ciešāk kopā savstarpējā atbalstā*” un panāktu “*labu sarprasanos*”. Viņš arī atzīmēja, ka gan Johans Laidoners, gan Jānis Balodis “*ļoti atbalsta*” šādu tikšanās ideju. Piekrišanas gadījumā

A. Bērts telegrammā piedāvāja tikties pirmajā apspriedē 1920. gada 1. janvārī Rīgā. Tomēr 29. decembrī par tikšanās vietu tika izvēlēts abu pušu galvenais strīda objekts – Valka, kur sarunas sākās 6. janvārī.⁷

Pielikumā publicētais dokuments, kas sagatavots sarunu iniciatorei – britu misijai – un glabājas Lielbritānijas Nacionālajā arhīvā Londonā Ārlietu ministrijas kolekcijā, detalizēti atspoguļo svarīgo sarunu norisi, kura līdz šim vēstures literatūrā aplūkota vienīgi vispārīgi un būtībā nepietiekami vai pat kļūdaini. Piemēram, vēsturnieks Edgars Andersons vien īsi atzīmē, ka 1920. gada 6. janvārī Valkā tikās Latvijas, Igaunijas un Lietuvas armiju virspavēlniecības pārstāvji. Igauniju pārstāvēja J. Laidoners, Lietuvu – Antans Merķis, Konstantins Kleščinskis, kā arī militārais padomnieks Frenks Krozjers, bet Latviju – pulkvedis Krišjānis Berķis (neatbilst patiesībai, Latgales divīzijas komandieris K. Berķis šajā laikā aktīvi gatavojās uzbrukuma sākšanai Latgales frontes kreisajā spārnā – *Ē. J.*), un tika panākta vienošanās par periodiskām sanāksmēm un nepieciešamību vienādot militāro apgādi.⁸ Padomju historiogrāfija aprobežojās ar britu iniciatīvas faktora uzsvēršanu kā pierādījumu viņu imperiālismam un Baltijas valstu atkarībai no britiem, lai saskaņotu ārpolitisko darbību. Kārlis Počs uzsver, ka angļu virsnieks, kas pavadījis A. Merķi, piedāvājis nekavējoties noslēgt Baltijas valstu militāro konvenciju.⁹ Arī Lietuvas un Polijas arhīvu avoti būtībā labi atreferē sapulces gaitu. Saskaņā ar tiem sapulcē Lietuvas pārstāvji centās panākt, lai tiktu parakstīts kopīgs aicinājums Antantei, kas piespiestu poļus atstāt Viļņu (tā kā šo pilsētu un apgabalu okupējuši poļi un pret tiem ir apvienoti ievērojami lietuviešu spēki, tos nevarot izmantot cīņā pret kopīgiem ienaidniekiem – Padomju Krieviju un Vāciju). Tam pilnīgi nepiekrīta Igaunijas un Latvijas armiju virspavēlnieki J. Laidoners un J. Balodis, aizbildinādami ar pilnvaru trūkumu. J. Balodis

nepiekrīta lietuviešu piedāvājumam un izteica bažas, ka, pieņemot šādu aicinājumu, Baltijā var izveidoties tāds stāvoklis, kāds ir Balkānos (acīmredzot domāti Balkānu valstu savstarpējie bruņotie konflikti jau kopš Balkānu kariem pirms Pirmā pasaules kara). Viņš uzskatīja, ka pat Lietuvas, Latvijas un Igaunijas apvienotie spēki nespētu tikt galā ar Polijas armiju. Tādējādi apspriede beigusies neveiksmīgi.¹⁰ Principā tas bija pareizi, kaut arī atspoguļo galvenokārt lietuviešu redzējumu.

Toreizējais Lietuvas pārstāvis F. Krozjers vēlāk atcerējās, ka devies cauri Rīgai uz Valku un pēc tam Tallinu piedalīties sarunās pēc Lietuvas armijas virspavēlnieka prasības un ka Valkā sarunas notikušas ļoti lepnā, it kā reiz caram piederējušā salonvagonā. Par salonvagonu teiktais varētu būt patiesība, taču brīvā stilā ieturētajām un ar ievērojamu laiku nobīdi rakstītajām Krozjera atmiņām raksturīgs pārspilējums – tas atteicas uz kādreizējo piederību caram, jādodomā, tāpat kā teiktais, ka sarunās Valkā piedalījušies poļi (acīmredzot atmiņu autors bijis klāt citās sarunās ar poļiem, tāpēc raksta, ka arī Valkā poļi un lietuvieši “*pāri galdam spļāvuši viens otram virsū kā kaķi*”). Taču viņš pamatoti atzīmē, ka sarunas beigušās faktiski bez rezultāta.¹¹ Tiesa, patiesībā Lietuvas pārstāvji vismaz šajā reizē ne no Valkas devās nevis taisni uz Tallinu, bet kopā ar Latvijas pārstāvjiem 7. janvārī atgriezās Rīgā.¹²

5. janvāra vakarā armijas virspavēlnieks J. Balodis kopā ar vairākiem Armijas virspavēlnieka štāba virsniekiem (pulkvedi Eduardu Kalniņu u. c.),¹³ ar Markusu Gailīti, kuru valdība tieši šajā dienā oficiāli bija iecēlusi par diplomātisko pārstāvi Igaunijā un kurš bija tieši piedalījies konflikta risināšanā Valkā jau 2. janvārī, ar vēl sešiem Lietuvas pārstāvjiem (starp lietuviešu virsniekiem bija arī Lietuvas Ārlietu ministrijas Politiskās daļas priekšnieks Dovs Zauņus (*Dovas Zaunius*)) un vienu Lielbritānijas Militārās misijas locekli vilcienā no Rīgas devās uz Valku.

(Sarunu idejas autors – vēl amatā esošais britu Militārās misijas vadītājs A. Bērts – šajās pašās dienās apmeklēja tikko atbrīvoto Daugavpili, uz turieni no Rīgas viņš izbrauca 6. janvārī.) Turklāt prese atzīmēja, ka brauciena mērķis ir atrisināt pieminēto latviešu un igauņu komandantūru konfliktu Valkā, tas acīmredzot daļēji bija aizsegs brauciena galvenajam mērķim – virspavēlniecību pārstāvju sarunām – vai katrā ziņā bija viens no diviem uzdevumiem, jo Valkā notika arī sarunas par latviešu un igauņu konfliktu (tieši tāpēc delegācijā bija arī M. Gailītis). Arī prese, rakstot par delegācijas atgriešanos Rīgā 7. janvāra rītā, atzīmēja vienīgi faktu, ka Valkā vestas sarunas par Latvijas un Igaunijas attiecību noregulēšanu ar igauņu armijas virspavēlnieku J. Laidoneru un jauniecelto Lielbritānijas Militārās misijas Baltijas valstīs vadītāju brigādes ģenerāli Arturu Tērneru (*Arthur Turner*), kuri atbraukuši no Tallinas. Sarunas bijušas sekmīgas, un panākta vienošanās par tālākām sarunām robežjautājumā un attiecību galīgu noregulēšanu.¹⁴ Tā tiešām bija, un minētais redzams arī šeit publicētajā dokumentā – J. Laidoners virspavēlnieku sapulcē teicis, ka Igaunija “*nekad neizmantos ieroču spēku*”, lai risinātu strīdu ar Latviju.

Kopumā sarunu dalībnieki acīmredzot ievēroja vienošanos par klusēšanu (jādomā, galvenokārt tādēļ, ka to bija lūguši vai prasījuši igauņi, kas tikko bija noslēguši pamieru ar Padomju Krieviju un uzsākuši miera sarunas Tartu), jo presē parādījās vienīgi vispārīga informācija, ka Latvijas delegācija izbraukusi, lai tiktos ar Igaunijas armijas virspavēlnieku J. Laidoneru un A. Tērneru un apspriestu “*dažus militārus, kā arī robežu jautājumus*”. Pēc atgriešanās J. Balodis presei sniedzis tikpat vispārīga rakstura informāciju par sarunās panākto vienošanos ar igauņiem, ka Valkas konflikts tiks atrisināts savstarpējās sarunās.¹⁵ Savukārt Lietuvas pārstāvis A. Merķis pēc atgriešanās Rīgā sarunā ar vietējā krievu

laikraksta "Segodņa" korespondentu A. Go-revu bija daudz atklātāks – izklāstījis savas valdības nostāju pret Poliju, viņš izstāstīja arī par braucienu uz Valku un pieminēja piedalīšanos "pēc angļu iniciatīvas sasauktajā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas virspavēlnieku konferencē".¹⁶

Pēc britu iniciatīvas Valkā notikušās Baltijas valstu armiju virspavēlniecības sarunas neapšaubāmi ir būtiskas reģiona vēsturē. Faktiski tās bija vienīgās šāda līmeņa sarunas ar visu triju valstu armiju vadības piedalīšanos, turklāt publicētajā dokumentā fiksētais rezultāts labi demonstrē iemeslus, kas neļāva Baltijas valstīm noslēgt militāru konvenciju ne 1920., ne vēlākajos gados, kā arī aktuālo situāciju 1920. gada sākumā. Vispirms tika konstatēts, ka visas trīs valstis, kaut arī atšķirīgā intensitātē, par ienaidniekiem uzskata Vāciju un Padomju Krieviju (šajā laikā tieši Latvija acīmredzot pēc smagajām kaujām faktiski vienatnē pret Bermonta armiju atzina Vāciju par lielāko draudu, savukārt Lietuva Padomju Krieviju uzskatīja par mazāko no draudiem), taču Lietuva savu galveno apdraudējumu

saskatīja Polijā. Visu triju valstu armiju vadība uzsvēra vienotības un sabiedroto atbalsta nepieciešamību, taču latvieši un igauņi atklāti atteicās sniegt atbalstu Lietuvai pret Poliju, bet lietuvieši pārmeta latviešiem, ka viņi atņēmuši tiem politiski nepieciešamo frontes sektoru pret Sarkanu armiju. Rezultātā pēc apmaiņas ar domām par iespējamo bruņojumu un resursiem, ar ko puses varētu dalīties savstarpēji (faktiski bija runa par otršķirīgām un nelielām lietām), tika pieņemta kopēja rezolūcija par sadarbības nepieciešamību, vēršoties pie sabiedrotajiem palīdzēt atrisināt ļoti traucējošo Lietuvas un Polijas robežstrīdu jeb konfliktu.

Britu Militārās misijas pārstāvji sarunās, kuras faktiski bija iniciējuši, paši nepiedalījās (neskaitot ģenerāli F. Krozjeru, kurš oficiāli bija Lietuvas delegācijas sastāvā, un arī minētais liecina par britu interesēm reģionā kopumā aplūkojamajā laikā), taču vērīgi tām sekoja, un nevar izslēgt, ka neoficiāli bija tajās klātesoši. Lielbritānijas misijas arī turpmāk saglabāja iniciatīvu, veicinot Baltijas valstu savstarpējo saprašanos robežu jautājumos.

Document

172375 Jan 23 1920

Military Conference held at Walk 11 a. m. 6th January 1920

Present:

General LAIDONER (Presiding), Estonian C.[commander] in C.[hief]

Colonel BALLOD, Latvian C. in C.

Colonel KALNIN, Latvia.

Colonel MERKIS, Lithuanian Dep., C. in C.

Colonel KLESCHINSKY, Lithuanian General Staff.

General CROZIER, Lithuania.

FIRST SITTING.

The first question put by General LAIDONER to the meeting was:

What did the representatives of the three Baltic States consider to be the principal menace to their respective countries?

ESTONIA has two enemies:

- (a) A Bolshevik Russia or a United Russia that will not recognise Estonia's independence.
- (b) Germany and their advance guard – the united nobility (Barons).

A union of Baltic States and good relations with the Allies is the best support against German Imperialism.

LATVIA – the same, only Germany is more dangerous and Courland is threatened. The Germans under BISHOFF are concentrating near MEML and LATVIAN territory is still occupied by Bolsheviks.

LITHUANIA considers the Poles her worst enemy. The capital of Lithuania and a great part of her territory is occupied by them. The Bolsheviks are not so dangerous to them as they are to LATVIA or ESTONIA. The Germans are likely to attack LITHUANIA first. A great deal of Bolshevik propaganda is being spread by the Germans. The Lithuanians complain that they have no allies against the Poles and they are not strong enough to drive them out themselves.

Colonel BALLOD. LATVIA cannot help. Action would lead to the creation of a "BALKAN" situation. Other ways must be found to deal with this question.

General LAIDONER. In these days the policy of States is decided by the people and not by Governments. The Estonian people neither feel one way nor the other in this question.

Colonel CROZIER. Suggest that Allied representatives in the Baltic should be petitioned.

The second question raised by General LAIDONER was:
How to deal with enemies?

The LITHUANIANS stated that they are concentrating against the Poles, but would prefer moral support of the Baltic States and Allies. If this fails, they will fight. The Lithuanians are prepared to join the Baltic States in any step taken by them against Germany.

For political and military reasons, the Lithuanians must keep in touch with the Bolshevik front. Even outside Lithuanian territory. Their main object in this question is to have a right to claim compensation, territorial rights and Allied material.

General LAIDONER. What forces, material, moral, & c. would be at the disposal of each State in every respective instance?

Colonel KLESCHINSKY. If all negotiations fail with Poland only force remains. Every man will be put into the field and will fight, but Poles are stronger than the three combined Baltic States. In the case of Germany, the army depends on the material given by Allies and neighbours. 50'000 men could be raised and two divisions sent against the Bolsheviks and two against the Germans.

General LAIDONER. Do Lithuanians expect attack by Germans?

Colonel MERKIS. Yes.

Colonel KLESCHINSKY. Lithuania cannot resist Germany long because they have no munitions. They can put two divisions into the field against the Bolsheviks. The troops will fight all three enemies (the Bolsheviks, Germans or Poles) readily.

Colonel BALLOD. Latvia's greatest enemy is Germany. One division is ready to take the field, but there are no horses for the second division. The Baltic States can always expect full support from the Allies if attacked by Germany. Latvia has two divisions fighting the Bolsheviks, but cannot fight them alone. The left flank of the army is protected, but Poland is necessary. The Landeswehr is doing good work. The offensive in LATGALIA has commenced and it will be held by force.

Colonel KLESCHINSKY remarked that the Lettish left flank is not in the air because they have the support of the Lithuanian Army, but there is no liaison between the two. The Lithuanian Army is being pushed out of the front line by the Letts, but the Lithuanians must keep touch with the Bolsheviks for political and military reasons (Terms with Bolsheviks, supplies from Allies).

General LAIDONER. Estonia will not take any action against the Bolshevik, but will resist Bolshevik attacks. The anti-Bolshevik Russians are too weak now to help. Estonia cannot last out long against the Bolsheviks and it would only be a defensive war.

If GERMANY attacks again, Estonian attitude will be the same as before. They will not be able to move at once because threatened by Bolsheviks. Only if Riga is taken and the Germans come East of DVINA will the Estonians take action on their own initiative. Otherwise, a military convention with Latvia is necessary. In that case, one division could be sent West of DVINA. The Germans are spreading great deal of Bolshevik propaganda in Estonia. Estonia will never use arms to decide internal questions with Latvia. Estonia would also be in danger if Bolsheviks entered Latvia. Must have UNITY. Cannot exist without Allied support. Munitions only enough to meet first blow.

General LAIDONER then stated that as all the representatives of the three Baltic States present held the same views and had common enemies, they could agree on the following points:

- (1) Form a defensive convention against Germany.
- (2) Form a defensive convention against Bolsheviks.
- (3) Request the Allies to intercede and decide the question of Polish and Lithuanian frontiers.
- (4) If Russia went Anti-Bolshevik but refused to recognise their independence, to form an Anti-Russian convention. FINLAND could be invited to join in (2) and (4) but cannot take part against Germany.
- (5) From military point of view, it is desirable to have a railway, post and telegraph conventions.

All parties present agreed to these five points in the first sitting.

A few minutes were then given to the question of interchange of material.

ESTONIA has no material to spare, but could offer some Russian (1877) 6-inch guns with munitions.

LITHUANIA could offer raw material (leather, wood, salt), 50 Russian waggons, 50 engines (aviation), very short of 3-inch shells. Plenty medical stores.

LATVIA has the means to convert the raw material.

The first sitting closed at 1-45 p.m.

SECOND SITTING.

The same members were present at the second sitting.

The sitting commenced by Colonel KLESHINSKY reading the first text of the resolution relating to the Polish-Lithuanian frontier question.

The text suggested in the morning contained a short request to the Allied Mission in the Baltic to undertake the settlement of the dispute, as the present situation was weakening the military potentiality of the Baltic States. It was very carefully worded. The Text as amended by Colonel KLESCHINSKY contained references to Lithuanian territory and VILNA being "seized" by the Poles. It also contained a clause "that POLAND would not be admitted into the convention until Lithuania was satisfied".

Translation from Russian.

PROTOCOL OF CONFERENCE

Between the representatives of the General Commands of Estonia, General Laidoner; Latvia, Colonel Ballod; and Lithuania, Major Merkis, held on January 6th, 1920, in Walk.

1. All representatives of the General Command having in view the common danger from Germany, from Bolsheviks, and also from a reactionary imperialistic Russia, all endeavouring to destroy the independent existence of Estonia, Latvia and Lithuania, have come to a unanimous decision as to the immediate necessity of concluding a defensive military convention between these States in the event of threatened danger from the side of Germany or Russia.
2. Moreover, the representatives of the General Commands are aware of the immediate desirability from the military point of view of concluding railway and postal-telegraphic convention intercommunications between the respective States.
3. The representatives of the General Commands appreciate the great desirability of a settlement at the same time of all frontier questions between Estonia and Latvia, and between Latvia and Lithuania. Decision of such questions would remove such frictions and misunderstandings with regard to frontier questions, as are at present hindering the harmonious relations of the States referred to.
4. The representative of the Lithuanian General Command proposed the following resolution:

"Having heard the statement of the representative of the Lithuanian General Command respecting relations between the Lithuanians and Poles, and in view of the statement of the representative of the Lithuanian General Command that the occupation of a considerable part of Lithuanian territory, including her capital Vilna, heavily handicaps the organization of the State, decreases the available Lithuanian military forces, which might

be utilised successfully against the common enemies of the Baltic States – the Bolsheviks and the Germans – the representatives of the General Command of Estonia, Latvia, and Lithuania have come to the unanimous decision to appeal to the Entente to use its authoritative influence towards the earliest settlement of the Lithuanian-Polish frontier question”. The Estonian and Latvian Commanders-in-Chief were unable to accept this resolution, on account of not being authorised to consider such in the absence of the representative of the Polish General Command.

(Signed)

Major-General Laidoner
Colonel Ballod
Major Merkis

Correct according to original
Lieutenant Bekker

Dokuments

172375 1920. gada 23. janvārī
Militārā apspriede Valkā 1920. gada 6. janvārī plkst. 11.00

Piedalās:

Ģenerālis LAIDONERS¹⁷ (apspriedes vadītājs), Igaunijas a[rmijas] v[irspavēlnieks].
Pulkvedis BALODIS,¹⁸ Latvijas a[rmijas] v[irspavēlnieks].
Pulkvedis KALNIŅŠ,¹⁹ Latvija.
Pulkvedis²⁰ MERKIS,²¹ Lietuvas pārst[āvis], a[rmijas] v[irspavēlnieks].²²
Pulkvedis KLEŠČINSKIS,²³ Lietuvas Ģenerālštābs.
Ģenerālis KROZJERS²⁴ Lietuva.

PIRMĀ SĒDE.

Pirmais jautājums, ko ģenerālis LAIDONERS izvirzīja apspriešanai, bija:
Ko triju Baltijas valstu pārstāvji uzskatīja par galveno apdraudējumu savām valstīm?

IGAUNIJAI ir divi ienaidnieki:

- (a) Boļševiku Krievija vai apvienota Krievija, kas neatzīs Igaunijas neatkarību.
- (b) Vācija un tās avangards – apvienotā muižniecība (baroni).

Baltijas valstu savienība un labas attiecības ar sabiedrotajiem ir labākais veids, kā cīnīties ar vācu imperiālismu.

LATVIJA – tas pats, vienīgi Vācija ir bīstamāka un apdraud Kurzemi. Vācu spēki BIŠOFA vadībā tiek koncentrēti KLAIPĒDĀ, un Latvijas teritoriju joprojām ir pārņēmuši boļševiki.

LIETUVA uzskata, ka tās galvenais ienaidnieks ir poļi. Viņi ir pārņēmuši Lietuvas galvaspilsetu un lielu daļu tās teritorijas. Boļševiki tai nav tik bīstami kā LATVIJAI vai IGAUNIJAI.

Ticams, ka vācieši vispirms uzbruks LIETUVAI. Ievērojamu daļu no boļševiku propagandas izplata vācieši. Lietuvieši pauž nožēlu, ka viņiem nav sabiedroto pret poļiem un ka viņi nav pietiekami spēcīgi, lai aizdzītu tos paši.

Pulkvedis BALODIS. LATVIJA nevar palīdzēt. Tāda akcija var novest pie "BALKĀNU" situācijas izveidošanās. Jāatrod citi ceļi, kā risināt šo jautājumu.

Ģenerālis LAIDONERS. Šajā laikā valstu politiku nosaka tautas, nevis valdības. Igaunju tautai šajā jautājumā nav noteiktas nostājas.

Pulkvedis KROZJERS. Piedāvā vērsties pie sabiedroto pārstāvjiem Baltijas valstīs ar iesniegumu.

Otrs jautājums, ko izvirzīja ģenerālis LAIDONERS, bija:
Kā izturēties pret ienaidniekiem?

LIETUVIEŠI paziņoja, ka viņi koncentrē spēkus pret poļiem, taču vēlas saņemt morālu atbalstu no Baltijas valstīm un sabiedrotajiem. Ja tas netiks saņemts, viņi cīnīsies. Lietuvieši ir gatavi pievienoties Baltijas valstīm jebkurā darbībā, ko tās vērsīs pret Vāciju. Politisku un militāru iemeslu dēļ lietuviešiem jā saglabā saikne ar boļševiku fronti. Pat ārpus Lietuvas teritorijas. Viņu galvenais mērķis šajā lietā ir iegūt tiesības prasīt kompensāciju, izvirzīt teritoriālas prasības un saņemt [kara] materiālu atbalstu no sabiedrotajiem.

Ģenerālis LAIDONERS. Kādi spēki, materiāli, stimuli u. c. ir katras valsts rīcībā katrā konkrētā gadījumā?

Pulkvedis KLEŠČINSKIS. Ja visas sarunas ar Poliju beigsies nesekmīgi, atliks vienīgi spēks. Visi vīri līdz pēdējam tiks sūtīti kaujā un cīnīsies, taču poļi ir spēcīgāki par trīs Baltijas valstīm kopā. Runājot par Vāciju, armija ir atkarīga no kara materiāliem, ko dod sabiedrotie un kaimiņi. Ir iespējams mobilizēt 50 000 vīrus un sūtīt divas divīzijas pret boļševikiem un divas pret vāciešiem.

Ģenerālis LAIDONERS. Vai lietuvieši sagaida vāciešu uzbrukumu?

Pulkvedis MERĶIS. Jā.

Pulkvedis KLEŠČINSKIS. Lietuvieši nevar ilgi pretoties vāciešiem, jo viņiem trūkst municijas. Viņi ir nosūtījuši divas divīzijas cīņā pret boļševikiem. Karaspēks būs gatavs cīnīties ar visiem trim ienaidniekiem (boļševiki, vācieši vai poļi).

Pulkvedis BALODIS. Latvijas lielākais ienaidnieks ir Vācija. Viena divīzija ir gatava doties cīņā, taču otrai divīzijai trūkst zirgu. Baltijas valstis vienmēr var sagaidīt pilnu atbalstu no sabiedrotajiem Vācijas uzbrukuma gadījumā. Latvijai ir divas divīzijas, kuras cīnās ar boļševikiem, taču tā nevar cīnīties ar viņiem viena. Kreisais²⁵ armijas spārns ir aizsargāts, taču tam ir nepieciešama Polija. Landesvērs dod lielu atbalstu. Uzbrukums LATGALĒ ir uzsākts un tiks turpināts.

Pulkvedis KLEŠČINSKS atzīmēja, ka latviešu kreisais spārns nav nenosegts, jo tiem ir nodrošināts Lietuvas armijas atbalsts, taču starp abiem nepastāv nekādi sakari. Latvieši atspiež Lietuvas armiju no frontes līnijas, taču lietuviešiem jāsauglabā saikne ar boļševikiem politisku un militāru iemeslu dēļ (sarunas ar boļševikiem, piegādes no sabiedrotajiem).

Ģenerālis LAIDONERS. Igaunija neuzsāks nekādas darbības pret boļševikiem, taču pretosies boļševiku uzbrukumiem. Pretboļševistiskie krievi pašlaik ir pārāk vāji, lai palīdzētu. Igaunija nevar ilgi noturēties pret boļševikiem, un tas būtu vienīgi aizstāvēšanās karš.

Ja VĀCIJA atkal uzbruks, Igaunijas attieksme būs tāda pati kā iepriekš. Igaunī nevarēs uzreiz sākt darbību boļševiku apdraudējuma dēļ. Vienīgi tad, ja kritis Rīga un vācieši pārnāks uz DAUGAVAS austrumu krastu, igauņi iesaistīsies pēc pašu iniciatīvas. Pretējā gadījumā ir nepieciešams militārs līgums ar Latviju. Tad vienu divīziju var nosūtīt uz DAUGAVAS rietumu krastu. Vācieši bagātīgi izplata Igaunijā boļševiku propagandu. Igaunija nekad neizmantos ieročus, lai risinātu iekšējās lietas ar Latviju. Ari Igaunija tiks apdraudēta, ja boļševiki ienāks Latvijā. Jāpanāk VIENOTĪBA. [Igaunija] nevar pastāvēt bez sabiedroto atbalsta. Municijas pietiek vienīgi pirmā triecienu atvairīšanai.

Tad ģenerālis LAIDONERS paziņoja: tā kā visu triju Baltijas valstu klātesošajiem pārstāvjiem ir vienādi uzskati un kopīgi ienaidnieki, tie var vienoties par sekojošiem punktiem:

- (1) Izveidot aizsardzības savienību pret Vāciju.
- (2) Izveidot aizsardzības savienību pret boļševikiem.
- (3) Lūgt sabiedrotos būt par starpnieku un izšķirt Polijas un Lietuvas robežas jautājumu.
- (4) Ja Krievija kļūtu antiboļševistiska, taču atteiktos atzīt Baltijas valstu neatkarību, izveidot pretkrievu savienību. Var uzaicināt SOMIJU pievienoties (2) un (4) punktā [minētajām savienībām], taču tā nevar piedalīties [savienībā] pret Vāciju.
- (5) No militārā viedokļa vēlams, lai būtu [savstarpēji] dzelzceļa, pasta un telegrāfa līnumi.

Visas klātesošās puses pirmajā sēdē piekrita šiem pieciem punktiem.

Pēc tam vairākas minūtes tika apspriests jautājums par [kara] materiālu apmaiņu. IGAUNIJAI nav brīvu materiālu, taču tā var piedāvāt dažus krievu (1877. gada) 6 collu lielgabalus ar municiju.

LIETUVA var piedāvāt jēlmateriālus (ādas, vilnu, sāli), 50 krievu vagonus, 50 motorus (aviācijas), ļoti nedaudz 3 collīgo šāviņu. Liels daudzums medicīnas preču krājumu.

LATVIJAI ir iespējas pārstrādāt²⁶ jēlmateriālus.

Pirmā sēde noslēdzās plkst. 1.45 pēcpusdienā.

OTRĀ SĒDE.

Otrajā sēdē piedalījās tie paši pārstāvji.

Sēdi atklāja pulkvedis KLEŠČINSKS, nolasīdams pirmo rezolūcijas tekstu par Polijas un Lietuvas robežas jautājumu.

No rīta piedāvātais teksts ietvēra īsu prasību sabiedroto misijām Baltijā uzņemties atrisināt strīdu, jo pašreizējā situācija vājina Baltijas valstu militārās spējas. Teksts bija veidots, ļoti uzmanīgi izvēloties vārdus. Pulkveža KLEŠČINSKA papildinātais teksts ietvēra atsaucis uz

poļu “sagrābto” Lietuvas teritoriju un VIĻŅU. Tajā bija arī sacīts, “ka POLIJA nevar tikt iekļauta savienībā, kamēr Lietuva nav apmierināta [ar situāciju]”.

Tulkojums no krievu valodas.

KONFERENCES PROTOKOLS

[Konference] [s]tarp virspavēlniecību pārstāvjiem no Igaunijas, [pārstāv] ģenerālis Laidoners, no Latvijas, [pārstāv] pulkvedis Balodis, un no Lietuvas, [pārstāv] majors Merķis, notika Valkā 1920. gada 6. janvārī.

1. Visi virspavēlniecību pārstāvji, ievērojot kopējo apdraudējumu no Vācijas, no boļševikiem un no reakcionārās imperiālistiskās Krievijas, kas cenšas iznīcināt Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarīgu pastāvēšanu, ir nonākuši pie vienprātīga lēmuma par nepieciešamību noslēgt militāru aizsardzības savienību starp šīm valstīm gadījumam, ja draudētu briesmas no Vācijas vai Krievijas.
2. Turklāt virspavēlniecību pārstāvji apzinās nepieciešamību no militārā viedokļa noslēgt dzelzceļa un pasta-telegrāfa konvenciju satiksmei un sakariem starp attiecīgajām valstīm.
3. Virspavēlniecību pārstāvji tajā pašā laikā izprot, ka ārkārtīgi nepieciešams nokārtot visus robežu jautājumus starp Igauniju un Latviju un starp Latviju un Lietuvu. Šādu jautājumu izšķiršana novērstu tās nesaskaņas un pārpratumus par robežu jautājumiem, kas šajā laikā kavē saskaņotām attiecībām starp minētajām valstīm.
4. Lietuvas virspavēlniecības pārstāvis piedāvāja pieņemt šādu rezolūciju:

“Noklausījušies Lietuvas virspavēlniecības pārstāvja paziņojumu par attiecībām starp lietuviešiem un poļiem un ievērojot Lietuvas virspavēlniecības pārstāvja sacīto, ka plašas Lietuvas teritorijas daļas, ieskaitot tās galvaspilsētu Viļņu, okupācija ievērojami traucē valsts vadīšanu un samazina pieejamo Lietuvas karaspēku, ko varētu sekmīgi izmantot pret Baltijas valstu kopīgajiem ienaidniekiem – boļševikiem un vāciešiem –, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas virspavēlniecību pārstāvji ir nonākuši pie vienprātīga lēmuma lūgt Antanti izmantot tās autoritatīvo ietekmi, lai iespējami ātri atrisinātu lietuviešu-poļu robežas jautājumu.”

Igaunņu un latviešu virspavēlnieki nevarēja pieņemt šo rezolūciju, nebūdami pilnvaroti tādu apspriest bez poļu virspavēlniecības pārstāvja klātbūtnes.

(Paraksti)

Ģenerālmajors Laidoners

Pulkvedis Balodis

Majors Merķis

Pareizi saskaņā ar oriģinālu

Leitnants Beķers²⁷

Avots: National Archives of United Kingdom, Foreign Office, 371/3619, 406–412.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Publikācija sagatavota ar Lietuvas Zinātnes padomes projekta S-MIP-21-46 atbalstu.
- ² Sikāk sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. Rīga 2007, 67.–68. lpp.
- ³ Sikāk sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Lietuvas karaspēks Ilūkstes apriņķī 1919.–1920. gadā. In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa. Sociālās un humanitārās zinātnes 59, 2005, Nr. 2, 49.–64. lpp.
- ⁴ Sk., piemēram: Valkas apriņķa komandanta vietas izpildītāja Teodora Birnbauma 1920.02.01. ziņojums, 01.02.1920. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3601-1-272, 119.–120. lp. u. c.
- ⁵ Sk., piemēram, toreizējā Latvijas armijas virspavēlnieka J. Baloža liecību: JĀNIS BALODIS. Atmiņu burtņicas. 1918.–1939. gads. Publ. sagatavojis Andris Caune. Rīga 2015, 179. lpp.
- ⁶ Sk.: ĒRIKS JĒKABSONS, KLĀVS ZARIŅŠ. Lielbritānijas Baltijas politikas galvenie virzieni un pārstāvji Latvijā 1918.–1920. gadā: ieskats darbībā. In: ĒRIKS JĒKABSONS, KLĀVS ZARIŅŠ (sast.). Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā: Lielbritānijas kara flotes ziņojumi. Latvian War of Independence 1918–1919: Reports of British Royal Navy. Rīga 2019, 7.–64. lpp.
- ⁷ LNA LVVA, 3601-1-269, 255. lp.
- ⁸ EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1914–1920. Stockholm 1967, 564. lpp.
- ⁹ KĀRLIS POČS. Sanitārā kordona valgos. Baltijas savienības jautājums buržuāziskās Latvijas ārpolitikā 1919.–1925. gadā. Rīga 1971, 62. lpp.
- ¹⁰ Lietuvos Centrynis valstybinis archyvas, Viļņa (Lietuvas Centrālais valsts arhīvs), 384-3-14, 11.–15. lp.; Archiwum Akt Nowych, Sztab Główny, Varšava, t. 616/5, k. 58.
- ¹¹ FRANK PERCY CROZIER. Impressions and Recollections. London 1930, p. 245.
- ¹² U tov. ministra oborony Litvy. In: Segodnia, 18.01.1920., 1. s.
- ¹³ Valkas sarunas savās atmiņās nemin ne J. Balodis, ne E. Kalniņš.
- ¹⁴ Mūsu komendantūras attiecības ar igauņiem Valkā. In: Jaunākās Ziņas, 07.01.1920., 7. lpp.; Mūsu attiecību nokārtošana ar Igauniju. In: Jaunākās Ziņas, 08.01.1920., 7. lpp.
- ¹⁵ Uz Valku. In: Latvijas Sargs, 06.01.1920., 1. lpp.; Latvijas un Igaunijas konflikta lietā. In: Latvijas Sargs, 08.01.1920., 1. lpp.
- ¹⁶ U tov. ministra oborony Litvy.
- ¹⁷ Johans Laidoners (*Johan Laidoner*, 1884–1953). Igaunijas armijas ģenerālmajors, no 1920. gada marta – ģenerālleitnants. 1918.–1921. gadā armijas virspavēlnieks. Miris padomju ieslodzījumā.
- ¹⁸ Jānis Balodis (1881–1965), Latvijas armijas pulkvedis, no 1920. gada 23. janvāra ģenerālis. 1919.–1921. gadā armijas virspavēlnieks. Miris pēc atbrīvošanas no padomju ieslodzījuma.
- ¹⁹ Eduards Kalniņš (1876–1964), Latvijas armijas pulkvedis, no 1925. gada ģenerālis. No 1919. gada oktobra Galvenās artilērijas pārvaldes priekšnieks. Miris trimdā ASV.
- ²⁰ Īstenībā A. Merķis šajā laikā bija kapteinis.
- ²¹ Antans Merķis (*Antanas Merkys*, 1887–1955), Lietuvas jurists, valstsvīrs, virsnieks. No 1919. gada 7. oktobra apsardzības ministrs un armijas virspavēlnieka vecākais palīgs. Kapteinis, no 1920. gada 3. februāra majors, no 1922. gada pulkvežleitnants. 1939.–1940. gadā Ministru prezidents. Miris pēc atbrīvošanas no padomju ieslodzījuma.
- ²² Īstenībā – apsardzības ministrs un armijas virspavēlnieka palīgs.
- ²³ Konstantīns Kleščinskis (*Konstantinas Kleščinskas*, 1879–1927), Lietuvas armijas pulkvedis, vēlāk ģenerālleitnants. No 1919. gada novembra Ģenerālštāba priekšnieka palīgs. 1923. gadā atvaļināts, 1927. gadā arestēts kā PSRS aģents no 1924. gada, sodīts ar nāvi.
- ²⁴ Frenks Persijs Krozjers (*Frank Percy Crozier*, 1879–1937), Lielbritānijas armijas brigādes ģenerālis. No 1919. gada 19. septembra līdz 1920. gada 1. martam Lietuvas armijas padomnieks, iekļauts Lietuvas armijas sastāvā, ģenerālmajors.
- ²⁵ Acimredzot domāts Latvijas armijas labais spārns.

- ²⁶ Iespējams, ar vārdu *convert* domāts, ka Latvija var piešķirt kaimiņvalstīm jēlmateriālus.
- ²⁷ Iespējams, Alfrēds Herberts Beķeris (1896–1936), Latvijas armijas virsleitnants, vēlāk kapteinis. No 1919. gada jūlija dienēja Armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Operatīvajā nodaļā, no 1920. gada 1. janvāra vecākais sevišķu uzdevumu virsnieks. Šajā gadījumā varētu būt runa par protokola tehnisku sagatavošanu, ko veica A. Beķeris. Acīmredzot viņš 6. janvārī piedalījās sarunās kā to protokolētājs vai arī vienīgi tulkoja dokumentu angļu valodā (līdz šim LNA LVVA krājumos to nav izdevies atrast); 23. janvārī Rīgā, darbu noslēdzot, sagatavoja Lielbritānijas misijai nosūtāmo dokumentu, kas šeit publicēts.

Recenzijas

Reviews

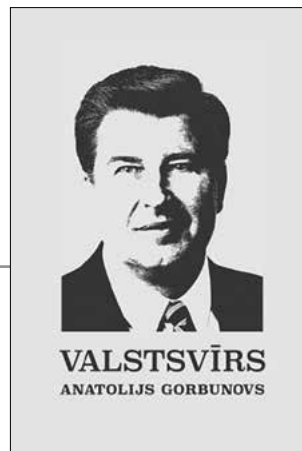
“Cilvēks, kurš izvadīja Latvijas kuģi starp bangojošām krācēm”

Recenzija par grāmatu: Kārīna Pētersone.

Valstsvīrs Anatolijs Gorbunovs. Rīga 2020.

796 lpp. ISBN 978-9934-0-9244-2

Jānis Taurēns

Anatolijs Gorbunovs ir ieņēmis visaugstākos amatus Latvijas varas hierarhijā vēlīnājā padomju periodā un atjaunotās neatkarīgās valsts pastāvēšanas laikā – viņš bijis Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) ideoloģiskais sekretārs un Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs. Mūsdienu paaudzei pasveši amati. Kad 1990. gada pavasarī tika ievēlēts parlaments, kas atjaunoja Latvijas neatkarību, izrādījās, ka nav īsti neviena cita, kas varētu ieņemt pašu augstāko amatu – Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietu. Pēc 5. Saeimas ievēlēšanas A. Gorbunovs kļuva par tās priekšsēdētāju. Atšķirībā no igauņu kolēģa Arnolda Rītela, kura pozīcija Atmodas laikā bija ļoti līdzīga, A. Gorbunovam nav izdevies ieņemt republikas prezidenta amatu.

Kā tapusi pati grāmata? To nevar nosaukt par memuāriem. Labi zināmas ir Latvijas Tautas frontes (LTF) līderu atmiņu grāmatas – Sandras Kalnietes un Daiņa Īvāna memuāri,¹ kas ir ievērojami Atmodas vēstures avoti. Apskatāmās grāmatas galvenā autore Kārīna Pētersone raksturo autoru metodi šādi: “*esam ļāvuši runāt viņa līdzgaitniekiem, vai vienkārši notikumiem blīvā laika secībā*” (7. lpp.), grāmatu autori raksturo ar vārdiem “*dokumentāli veidota*”. Līdzīgā interviju un atmiņu stilā veidota arī Astras Milles grāmata par Jāni Peteru Atmodas periodā.² Grāmatā par A. Gorbunovu tās galvenā varoņa balss skan skaļi un skaidri.

Varoņa izcelsmei veltīta salīdzinoši neliela grāmatas daļa, un to Kārīna Pētersone un Jānis Streičs uzrakstījuši visai poētiskā stilā. Liela nozīme A. Gorbunova dzīves gājumā varēja būt apstāklim, ka viņa tēva ģimene pārcēlās no Latgales uz Mārupi – tas pavēra plašākas iespējas. Viņa sabiedriskā darbinieka karjera sākās jau Rīgas Politehniskajā institūtā. Autori no paša sākuma atspoguļo savu varoni kā krietnu

un godīgu cilvēku, kas pat īsti neiederēties komjaunatnes un partijas nomenklatūrā: “Gorbunovs bija starp komunistiem kā *tīrradnis*”; grāmata gan neko nezaudētu, ja šādas sentences būtu mērenākas. Tomēr kopumā autori nevairās skart problēmas un plaši citē kritiskus viedokļus. Nozīmīgu posmu varoņa karjerā aizņem darbs partijas Kirova rajona (tagad galvaspilsētas Centra rajons) komitejā, kur bija darišana ar radošo inteliģenci, kuras “*nervu šūnas ir daudz jūtīgākas par citu inteliģences pārstāvju nervu šūnām*” (69. lpp.). Būtībā septiņi gadi laikā starp Kirova rajona vadību un augsto CK sekretāra krēslu (1978–1985) ir apskatīti vienā rindkopā, šai laikā Gorbunovs studēja Maskavā un darbojās partijas Rīgas pilsētas komitejā un LKP CK aparātā. Grāmatas autori meklē izskaidrojumu arī Gorbunova samērā lēnajai pārejai no parasta padomju funkcionāra uz nesteidzīga, bet nelokāma reformatora statusu. Patiesībā šī problemātika pat nedaudz nogurdina, pats varonis to skaidro kā dabisku uzskatu evolūciju un nepieciešamību ievērot amata diktētos štampus.

Lasītāju, kuru interesē Atmosferas periods, noteikti interesēs arī jautājumi par partijas un KGB lomu Tautas frontes izveidē un darbībā, paša Gorbunova loma Augstākajā Padomē, viņa pirmie soļi Latvijas ārpolitikā, tostarp cīņa par neatkarības starptautisko atzīšanu un Krievijas karaspēka izvešanu. Par partijas lomu reiz visai skarbi izteicās S. Kalniete: iepazīstoties ar dokumentiem par “*partijas aizkulisēs notiekošo, man šķiet, ka esmu bijusi kā tāda lauku meitene, kas nonākusi izsmalcinātās savēdijas rokās un, pašai to neziņot, tiek stūrēta vēlamajā virzienā*”.³ A. Gorbunovu viņa, starp citu, raksturo ar nepatiku, stāstot par viņa perfekto tēlu, izcilo politiķa instinktu, kas tik piemērots latviešu vēlētajā mentalitātei, un spēju “*īstajā brīdī paiet malā, izvairoties ieņemt skaidru pozīciju*”.⁴

Pats Gorbunovs attēlo partijas lomu kā ne pārāk nozīmīgu: “*CK gan Maskavā, gan Latvijā bija pārāk novājināta ar krīzi*

ekonomikā un arī politikā. Tā bija tik ļoti novājināta, ka uz lieliem projektiem nebija spējīga” (163. lpp.). Citi uzrunātie tālaika līderi norāda, ka viņus nemaz nevarētu tik viegli kontrolēt. Juris Rubenis, savukārt, uzskata, ka pārrēķinājies bija pats padomju līderis Mihails Gorbačovs, izlaižot no pudeles “*džinu, kas vairs neklausā viņu pašu*” (159. lpp.).

Diezgan liela uzmanība pievērsta 1990. gada pavasara procesiem. Plaši iztirzāts jautājums, kā grāmatas varonis kļuva par Augstākās Padomes priekšsēdētāju, kas faktiski bija Latvijas valsts galvas amats. Rodas iespaids, ka LTF frakcija labprāt izvirzītu citu kandidātu, bet piemērota īsti nebija. Asi pret Gorbunova ievēlēšanu augstākajā amatā iebilda aktivists Egils Levits (272.–275. lpp.). Intervētie tautfrontieši atzīst Daiņa Īvāna šaubas par savām spējām ieņemt šo amatu, pats D. Īvāns norāda, ka nav gribējis šo amatu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ (274. lpp.). Savukārt, novērtējot iznākumu, bijušie deputāti pauž uzskatu, ka galu galā tā arī bijis labāk. Indulis Bērziņš uzsver Gorbunova spēju mierīgi un līdzsvaroti vadīt procesu (278. lpp.). Starp citu, grāmatā iekļautie vēsturisko personu citāti dažkārt ir par gariem.

Darbā raksturota arī situācija barikāžu laikmetā. Jāpiemin nupat iznākusi Romualda Ražuka grāmata par barikāžu laiku,⁵ kurā A. Gorbunova loma aplūkota, tikai pieminot viņu augstā amata kontekstā. Apskatāmais darbs rada iespaidu, ka A. Gorbunovs nebija sevišķi apskaužamā situācijā starp Maskavu un Tautas frontes frakciju, kas viņam ne vienmēr līdz galam uzticējās. Interesanti, ka Latvijas vadība bija piesardzīga, kritisko janvāra notikumu laikā izvairoties vērsties pie Maskavas, lai, piemēram, lūgtu savaldīt Rīgas OMON, jo Maskava to varētu traktēt kā atzišanos, ka Latvijas varas iestādes nekontrolē situāciju: “*mums, lūk, ir lielas nepārvaramas iekšējas problēmas un tāpēc vien Latvijā vajadzētu ieviest prezidenta pārvaldi*” (349. lpp.).

Abas 1991. gada krīzes – gan janvāra traģiskie notikumi, gan augusta pučs – galu galā noslēdzās bez kaitējuma valstiskuma atjaunošanas procesam. Lielu nozīmi jau kopš barikāžu laikiem ieguva Gorbunova darbības ārpolitiskie aspekti. Būtiska loma grāmatā atvēlēta tādai kritiski svarīgai figūrai kā Boriss Jeļcins, kurš atbalstīja Baltijas tautas 1991. gada janvāra krīzes laikā. Ļoti kolorīti apskatīts leģendārais Jeļcina atvaļinājums Latvijā ar medībām un makšķerēšanu 1991. gada jūlijā. To ne bez ironijas aplūkojis arī D. Īvāns, tomēr atzīstot, cik attiecībām ar Jeļcinu bijusi svarīga politiska nozīme.⁶ Jeļcina atbalsts Baltijai vairākkārt bija ļoti nozīmīgs, pēdējā tāda reize bija EDSO Helsinku samits 1992. gadā, kad Krievijas prezidents piekrita rezolūcijai, kas pieprasīja Krievijas karaspēka izvešanu no Baltijas (448. lpp.).

Augusta notikumi nozīmēja “milzu izmaiņas pasaules valstu uztverē attiecībā pret Latviju un tās māsām”. Sākās Latvijas “atzišanas lavīna”, un Gorbunovam kā valsts vadītājam vajadzēja reprezentēt Latviju (458. lpp.). Droši vien sikumaini atzīmēšu, ka Augstākās Padomes priekšsēdētājs likumīgi par valsts galvu tika atzīts tikai 1992. gada septembrī ar īpašu likumu. Jau pirms neatkarības starptautiskās atzišanas Gorbunovs pārstāvēja Latviju sarunās ar valstu vadītājiem. Interesanti novērojumi

grāmatā atrodami par ceremoniāli centrēto Francijas prezidentu Fransuā Miterānu, kurš pēc Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas 1991. gada 8. decembra lēmuma par PSRS likvidāciju nav sapratis situācijas vēsturiskumu un vispār “kā jau visi rietumnieki” redzējis aktualitātes PSRS Gorbačova kontekstā (533. lpp.). Šī liecība labi saskan ar S. Kalnietes skepsi par Miterāna politiku Baltijas jautājumā.⁷ Liela nozīme darbā ir Baltijas valstu sadarbībai. Baltijas valstu vadītāju izveidotā Baltijas valstu padome bija svarīgs forums cīņai gan par neatkarības atzīšanu, gan Krievijas karaspēka izvešanu.

Anatolija Gorbunova politiskā karjera nenoslēdzās ar Augstāko Padomi. Viņš iekļuva 5. Saeimā no apvienības “Latvijas Ceļš”, sadarbību ar to grāmatas autori un pats A. Gorbunovs izteiksmīgi raksturo kā abpusēji izdevīgas “*aprēķina laulības*” (642.–643. lpp.). Patiesībā toreiz un tagad tas nevienam nav bijis noslēpums. Grāmatas varonim šī sadarbība atnesa 5. Saeimas priekšsēdētāja krēslu, tomēr viņa politiskā karjera nevirzījās atpakaļ uz pašu augstāko – valsts galvas – amatu. Kopumā Anatolijam Gorbunovam veltītā grāmata ir ļoti informatīva, kas atsver tās mazliet apoloģētisko raksturu. Citētie avoti ir noderīgi un plaši. Grāmatas tehniskā puse būtu ieguvusi, ja personu rādītājā būtu norādītas lappuses, kurās personas pieminētas.

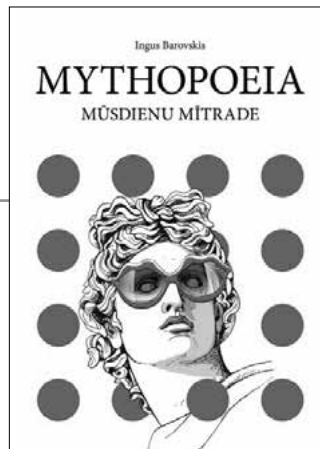
ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ SANDRA KALNIETE. Es lauzu, tu lauzi, mēs lauzām, viņi lūza. Rīga 2000; DAINIS ĪVĀNS. Gadījuma karakalps. Rīga 1995.
- ² ASTRA MILLE. Te un citadelē. Jānis Peters. Tumšsarkanā. Rīga 2006.
- ³ KALNIETE, Es lauzu, 21. lpp.
- ⁴ Ibidem, 30.–31. lpp.
- ⁵ ROMUALDS RAŽUKS. Latvijas Tautas Fronte barikādēs. Rīga 2021.
- ⁶ ĪVĀNS, Gadījuma karakalps, 286.–287. lpp.
- ⁷ SANDRA KALNIETE. Rietumvalstu nostājas maiņa Baltijas valstu neatkarības atzišanas jautājumā. In: INESIS FELDMANIS, JĀNIS TAURĒNS (red.). 1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Rīga 2011, 119. lpp.

Mūsdienu mītu dziļsaknes

Recenzija par grāmatu: Ingus Barovskis.
Mythopoeia: mūsdienu mītrade. Rīga 2021.
277 lpp. ISBN 978-9934-18-678-3

Angelika Juško-Štekele

2021. gadā pie lasītājiem nonāca Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas pētnieka Dr. Ingus Barovska monogrāfija, kas tapusi ilgākā laika posmā vismaz desmit gadu garumā. Pētījuma mērķis, kā grāmatas ievadā norāda autors, ir “aplūkot atsevišķus sabiedrībā aktuālus mītiskos priekšstatus [...] un atklāt mūsdienu mītstāstu ģenēzi saistībā gan ar mūsdienu sabiedrības domāšanas procesiem, gan ar baltu mītu senāko slāni” (5. lpp.). Patiesībā autoram izdevies pārspēt sākotnēji iecerēto, jo pētījumā analizētajiem mītstāstiem rodamas aptverošas paralēles ne tikai ar baltu, bet arī ar indoeiropiešu un pat plašāka areāla mitoloģijas tēliem un motīviem, kas palīdz saskatīt, atpazīt un identificēt mītrades procesus mūsdienu sabiedrībā.

Grāmatas lasītāji autora iecerē varētu būt “gan mitoloģijas speciālisti, gan jebkurš, kam interesē viss, kas saistīts ar mītu un mīta jēdzienu, vienlaikus nepretendējot – un arī pretendējot! – uz zinātnisku diskusiju” (5. lpp.). Diskusijas vērts ir jau grāmatas nosaukumā pieteiktais jēdziens *mythopoeia*, kas nenoliedzami ir uzrunājošs un tā plašākajā izpratnē (un arī apakšvirsrakstā iekodētajā mītradē) satur visai grāmatai kopumā piemītošo dialogismu, kas vienlaikus izpaužas gan kā dialogs starp nezināmo un zināmo, patieso un nepatieso, pagātni un tagadni, teoriju un praksi, autoru un citiem autoriem, autoru un tekstiem, autoru un lasītāju utt., gan kā autora un lasītāja iekšējais dialogs.

No vienas puses, monogrāfija piedāvā senākajos mītiskajos priekšstatos bāzētus aktuālo sabiedrības norišu skaidrojumus un savā ziņā palīdz lasītājam apjaust (vai atjaust), ka nekas nenotiek tāpat vien. Visas šeit un tagad norises ir kāda mītiska precedenta (pasaules radīšanas un bojāejas, varoņa piedzimšanas), mītiskā personāža (pirmmātes, varoņa, glābēja) vai mītisko rituālu (iniciācijas, dziedniecības,

pārejas rituālu, svētku) izpausmes konkrētā sociāli determinētā laiktelpā. Šādas mītiskās kārtības apjaušana, iespējams, var palīdzēt lasītājam orientēties un uziet atbalsta punktus ārkārtīgi mainīgajā (un nereti arī mānīgajā) realitātē un spēt nošķirt īstos varoņus no viltus varoņiem, patiesu glābšanu no manipulatīvām lamatām, reālas rūpes no demagoģijas.

No otras puses, šo seno mītisko priekšstatu uzplaiksnījumus autors atklāj konfrontācijā ar t. s. mākslīgo mitoloģiju, kas iekodēta arī monogrāfijas nosaukumā, – *Mythopoeia*. Mākslīgā mitoloģija patiešām ir sarežģīts un grūti identificējams kultūras fenomens, kas prasa padziļinātu analīzi un vērtējumu, un, kā norāda arī autors, ne vienmēr viennozīmīgi identificējama ar mūsdienu mītiem. Pie mākslīgiem rituāliem un paradumiem dažādu mūsdienu mītu analīzē autors atsaucas uz padomju svētkiem un rituāliem vai, piemēram, “horoskopu lasīšanu un pašlaušanu uz tiem, kas nav bāzējama nevienā no mītiskajiem priekšstatiem, kurus varētu traktēt kā tradicionālus” (241. lpp.). Attiecībā uz horoskopu tradīciju viedoklis par tās mākslīgo dabu, iespējams, būtu pārskatāms, jo visos, lietojot autora terminoloģiju, mitoloģisko priekšstatu nesējmateriālos mitoloģijas un antropoloģijas sadūrē rodamas norādes uz horoskopu tradīciju, tai skaitā Kārļa Strauberga reprezentatīvajā pētījumā “Latviešu tautas paražas”, uz ko autors savā monogrāfijā atsaucas vairākkārt.

Mūsdienu mītu analīzei un teorētiskajam pamatojumam autors ir apstrādājis apjomīgu avotu un teorētiskās literatūras klāstu, kas lasītājam palīdz ieraudzīt un izprast autora piedāvāto mūsdienu mītu dziļsaknes. Ir apsveicami, ka autors nevirās no neskaidriem, līdz galam neizdiskutētiem jautājumiem, kas ļauj diskusijā iesaistīties arī lasītājam, papildinot autora redzespunktu ar savu pieredzi un interpretāciju. Teorētiskā pamatojuma sadaļā šāda lasītāja līdzdalība ir iespējama, piemēram, sociālo

mītu izpratnē, kas monogrāfijā pieteikti kā “maz pētīti gan Latvijas, gan ārzemju zinātniskajā praksē” (35. lpp.). Autora piedāvāto sociālā mīta raksturojumu būtu iespējams papildināt ar tādu sociālās mitoloģijas teorētiku atzinumiem kā Žoržs Sorels (*Georges Sorel*), Ernsts Kasīrers (*Ernst Cassirer*), Rolāns Barts (*Roland Barthes*), Klods Levi-Stross (*Claude Lévi-Strauss*), Žerārs Bušārs (*Gérard Bouchard*) u. c. Vienlaikus jāatzīst, ka monogrāfijā autors konsekventi lieto sociālā mīta analīzes principus, skatot tos korelācijā ar klasisko mītu un aktualizējot tādas sociālo mītu pazīmes kā to mākslīgā izcelsme un izplatīšanās ar plašsaziņas līdzekļiem.

Mūsdienu mītu analīzes daļa atklāj autoru kā aizrautīgu pētnieku, kas ne tikai spēj uzjundīt lasītāju interesi, rosinot uz analogijām un līdzdalību *mītrades procesā*, bet arī demonstrē šo radišanas enerģiju tekstveides principos. I. Barovskis savā mītrades “laboratorijas” verbālajā arsenālā izmanto virkni latviešu valodas zinātniskajā stilā mazlietu vai pat jaunatvasinātu terminu: tā ir jau minētā *mītrade*, *mītradītājs*, *mīrstāsti*, *mīttēli*, *mītam ticīgie*, *rakstvērdi*, *folklorētājs* u. c., lai gan, kā norāda pats autors, “*pasaules un latviešu pētniecībā ir gana daudz citu terminu*” (31. lpp.). To izvēle lielākoties šķiet pamatota, izsekojama un pat iederīga mītrades radošajā stilistikā. Tomēr atsevišķos gadījumos gribētos ieraudzīt, vai un kā pētījumam izvēlēta termina izpratne sasauca ar tam nozīmes ziņā tuvu vai pat identiska termina lietojumu citu ārvalstu pētnieku terminoloģijā. Piemēram, viens no monogrāfijas pamata terminiem – *mīrstāsti* – caurvij arī kultūras psiholoģijas teoriju; vācu psihologa Ernsta Beša (*Ernst Boesch*) koncepcijā mīrstāsti (*myth-stories*) verbāla naratīva vai sociālas akcijas veidā cirkulē sabiedrībā vēsturiski noteiktu mītēmu (*mythems*) ietvaros.

Grāmatas uztverei ir būtiska tās loģiskā un pārdomātā arhitektonika. Gan mīrstāstu analīzi pamatojošā daļa, kas lasītāju iepazīstina ar avotiem, pētniecības metodēm,

žanra izpratni un lietoto terminoloģiju, gan mūsdienu mītstāstu analīzes daļa ir rūpīgi strukturētas. It sevišķi tas sakāms par mūsdienu mītstāstu nodaļas iekšējo sasaisti, kas atbilstīgi asociatīvās tēlainības principiem izved lasītāju cauri senāko un fundamentālāko mītisko priekšstatu revitalizācijas piemēriem (pasaules koks, maģiskā glābšana, pirmmāte), noslēdzas ar pirmmātes upurēšanas izpausmēm un turpinās nodaļā par vispārīgu ziedošanas un upurēšanas kultūru mūsdienu sabiedrībā. Ziedošanu kultūras sezonālais raksturs loģiski turpinās nodaļā par svētkiem, kur viena no atziņām saistīta ar svētku dalībnieka pāreju no profānā laika sakrālajā. Tas loģiski ievada nodaļu par iniciāciju, kuras procesā aktualizējas simboliskas nomiršanas ideja, ar ko aizsākti mīti par pasaules bojāeju, kura piesaka ar ekoloģiju saistītus jautājumus. Savukārt nodaļā par ekomītu aktualizētā dabas un cilvēka saistība ierosina skaistuma un jaunības kulta interpretāciju utt. līdz sabiedrības ikdienas rituāliem. Arī mītstāstu analīzes iekšējā struktūra mērķtiecīgi tiek virzīta no aptveroša teorētiskā un vēsturiskā diskursa uz konkrētām, nereti arī personāli atpazīstamām mītisko arhetipu un mitoloģiju projekcijām mūsdienu sabiedrībā.

Tieši reālā, ar konkrētiem, atpazīstamiem notikumiem un cilvēkiem piesātinātā mītstāstu vide aktivizē jau iepriekš pieminēto grāmatai raksturīgo dialogismu. Protams, kā norāda arī pats autors, vieglāk par cilvēkiem un notikumiem ir rakstīt ar laika distanci, kad attieksmes un vērtējumi jau nostabilizējušies un nevar radīt krasas

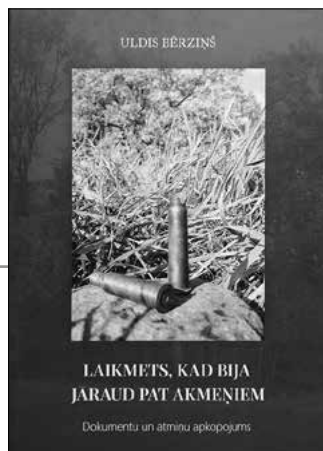
viedokļu sadursmes. I. Barovskis nav vairījies no šī dialogisma, izvēloties runāt par šeit un tagad aktuālo, kas grāmatā redzams konkrētu sabiedrībā atpazīstamu personību, organizāciju un svaigā atmiņā saglabātu notikumu analīzē. Piemēram, Lielās pirmmātes projekcija mūsdienās atklāta Vairas Viķes-Freibergas, Māras Zālītes un Velgas Vītolas tēlos. Tomēr nav pietiekami skaidra un nešķiet pārliecināta radikālā feminisma sadorituālā sindroma izpratne dievītes rituālās nogalināšanas apzīmējumam. Iespējams, iedīgāk šeit būtu matricīda termins, bet lai tas paliek autora ziņā. Varoņa (vai glābēja) tēla projekcijas skatītas Valda Zatlera, Einara Repšes, Aivara Lemberga, Artusa Kaimiņa u. c. politiķu tēlos, vairumā gadījumu tās noslēdzas ar varoņa krišanas rituālo aktu. Maģisko glābējorganizāciju aplocē analizētas gan komerciālas organizācijas (*Memory Water, Eliēr*), politiskās partijas (KPV.LV), reliģiskās organizācijas un kustības (saentoloģija, dianētika), gan lesbiešu, geju, biseksuāļu un transpersonu (LGBT) kopiena.

Jāatzīst, ka I. Barovskim izdevies uztvert un aptveroši raksturot daudzus mūsdienu sabiedrībā patiešām aktuālus, sabiedrības prātus saviļņojošus procesus, kam nepieciešama padziļināta izpratne, tai skaitā raksturojot to *“neapzinātās, arhetipiskās atsaucēs, kas sakņojas folklorā, tradicionālajā kultūrā, mītiskajā domāšanā, pierādot sabiedrības un indivīda saistību ar senčiem, pagātni un pirmnotikumu, kas balstās uz mītu”* (248. lpp.). Esmu pārliecināta, ka grāmata atradis savu mītam ticīgo lasītāju un rosinās uz turpmāku dialogu.

Divi “Baigie gadi”

Recenzija par grāmatu: Uldis Bērziņš. Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem: dokumentu un atmiņu apkopojums. Limbaži 2021. 338 lpp. ISBN 978-9934-596-16-2

Jānis Tomaševskis

2021. gada pavasarī klajā laista Limbažu novadpētnieka Ulda Bērziņa grāmata “Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem”, kurā autors apkopojis paša un laikabiedru savāktās atmiņu liecības, dokumentus un citus materiālus par Limbažu pilsētas un tuvākās apkārtnes notikumiem Otrā pasaules kara gados. Autors, dzīvodams Limbažos, jau padomju gados ieinteresējies par notikumiem kara laikā, bet tikai pēc neatkarības atgūšanas sācis tos pierakstīt. Šajā laikā tapuši vairāki desmiti interviju ar limbažniekiem un citiem novadniekiem – dramatisko notikumu lieciniekiem un/vai līdzdalībniekiem. Par spīti tam, ka daļa apkopojumā ievietoto materiālu jau iepriekš publicēti laikrakstos vai grāmatās, tajā netrūkst oriģinālu pirmpublicējumu, kuri nereti papildināti ar autora komentāriem.

Grāmata sadalīta divās apjomīgās nodaļās, tās sastāv no vairākiem desmitiem mazu apakšnodaļu, kuras veltītas vienam vai vairākiem atmiņu un/vai dokumentu fragmentiem, kas vairāk vai mazāk hronoloģiski iepazīstina lasītāju ar dažādiem tēmas aspektiem. Pirmajā nodaļā īsumā apskatītas padomju okupācijas režīma represijas, ko autors pamatoti dēvējis par salīdzinoši nelielām (1941. gada 14. jūnijā deportēta tikai pilsētas Aizsargu nodaļas priekšnieka Jāņa Zeidmaņa ģimene piecu locekļu sastāvā, kā arī seši 24. teritoriālā strēlnieku korpusa karavīri¹). Autors akcentē, ka šāds nosacīti mazs deportēto skaits bijis, pateicoties pilsētas izpildkomitejas rakstvedim Voldemāram Dambītim, kurš esot novilcinājis un nesastādījis deportējamo pilsētas iedzīvotāju sarakstu.² To gan nevar teikt par citām Latvijas apdzīvotām vietām, kur represijas (aresti, deportācijas u. c.) sasniedza ievērojamus apjomus.

Tomēr nodaļas (un būtībā – visas grāmatas) galveno idejisko un saturisko slodzi veido notikumi Limbažos Vācijas un PSRS kara pirmajos

mēnešos 1941. gada otrajā pusē. Dažu mēnešu laikā pilsēta piedzīvoja dramatiskas pārmaiņas, vienai okupācijas varai nomainot otru un aktīvākajai iedzīvotāju daļai piedaloties režīmu stutēšanā vai graušanā. 4.–5. jūlijā pilsētā norisinājās viena no lielākajām un spilgtākajām nacionālo partizānu kaujām, kas iezīmēja robežšķirtni starp padomju un vācu okupācijas režīmu. Autors apkopojis lielu daļu šai kaujai veltīto avotu un populārzinātniskas publikācijas okupāciju gados, kā arī mūsdienās iznākušās publikācijas, katru kritiski izvērtējot. Jāsaka gan, ka grāmata, kaut uzrakstīta plūstošā un diezgan viegli uztveramā valodā, tomēr vairāk domāta lasītājam ar priekšzināšanām, jo par vairākiem apskatītajiem notikumiem un pieminētajām personām nav sniegts pietiekams kontekstuāls skaidrojums, – tas daļai lasītāju varētu apgrūtināt tajā sniegto atziņu uztveri.

Grāmata sniedz palīdzīgu roku Latvijas holokausta un lokālās vēstures pētniekiem, jo piedāvā līdz šim neatklātus avotus, kuros smelties jaunus faktus. Tādējādi tā atvieglo darbu Latvijas akadēmiskajiem vēsturniekiem, ar kuru pūliņiem ir par maz, lai spētu empīriski izpētīt atsevišķu apdzīvotu vietu vēsturi un pierakstīt iedzīvotāju atmiņas. Grāmatas autors ir centies ne vien atklāt jaunus faktus, bet iespēju robežās arī norādīt uz kļūdām un neprecizitātēm, kas apzināti vai neapzināti ieviestas līdzšinējās avotu publikācijās un vēsturnieku pētījumos.

Piemēram, apskatā par Limbažu kaujas atspoguļojumu padomju laika presē grāmatas autors skrupulozi uzskaitījis laikrakstos atrodamās kļūdas un neprecizitātes. Tomēr šādas kļūdas autors nav saskatījis aprakstos par 1941. gada vasarā pilsētā īstenoto izrēķināšanos ar padomju aktivistiem un ebrejiem. U. Bērziņš norāda, ka, “*salīdzinot tā laika [t. i., padomju] publikācijas ar laikabiedru atmiņām un citviet gūto informāciju, redzu, ka tajās ir pilnīga patiesība. Ir gan viena manāma nianse šajos aprakstos. Kas autoriem*

nebija vēlams, palika, kā saka, aiz borta. Vēlamais tika izcelts pat ar lielākiem burtiem, bet tie nebija meli”. Šo pašu domu autors turpina arī, apskatot pamfleta stilā rakstītās grāmatas par latviešu trimdiniekiem, kuri, iespējams, Otrā pasaules kara gados Latvijā bija pastrādājuši noziegumus, – šīs grāmatas iznāca 20. gadsimta 60. gados Latvijas PSR Kultūras sakaru komitejas paspārnē. Piemēram, darbu “*Cilvēki bez sirdsapziņas*”³ “*bija paredzēts izplatīt arī latviešu diasporai ārzemēs. Tādēļ tajā nedrīkstēja būt nekādu izdomājumu un nepatiesu faktu, jo ārpus Latvijas bija daudz šo notikumu aculiecinieku. Visam bija jābūt patiesam, korektam un precīzam. Autori to bija panākuši. Varu piebilst, ka nevēlamais dažviet gan netika pieminēts*”.⁴ Mūsdienu autoru darbos šie padomju gados tapušie pamfleti tiek vērtēti kritiski,⁵ un bez salīdzinošas analīzes tie būtu jāizmanto ļoti piesardzīgi.

Iespējams, šāda visai nekritiska attieksme autoram veidojusies tādēļ, ka darbā plaši izmantoti arī pēc kara LPSR Valsts drošības ministrijas (no 1954. gada – Valsts drošības komitejas) pratināto 1941. gada notikumu dalībnieku un aculiecinieku krimināllietu materiāli. Pieļaujams, ka autora neakadēmiskā pieeja šādu un līdzīgu avotu izmantošanā viņam nav ļāvusi apzināties, ka ne visu tajos pausto var pilnvērtīgi izmantot. Līdz ar to šāda visai nekritiska attieksme pret daļu no padomju gados tapušiem darbiem liek apšaubīt autora analīzi un zināmā mērā met ēnu uz darbu kopumā.

Neskatoties uz šīm diskutablajām nostādnēm, U. Bērziņš ir veicis patiešām ievērojamu “avotu radišanas” darbu, intervējot vairākus desmitus notikumu aculiecinieku un dalībnieku. Skaudrais stāsts par pilsētas vietējo iedzīvotāju līdzdalību un iniciatīvu savu līdzpilsoņu slepkavošanā ir papildināts ar jauniem faktiem un atziņām. Proti, ir noskaidrots ne tikai aptuvenais Limbažos un pilsētas apkārtnē noslepkavoto ebreju (159)

un citu tautību iedzīvotāju (272) skaits, bet arī apzinātas 16 vietas pilsētā un tās tuvākajā apkārtnē, kurās notika vietējo iedzīvotāju slepkavošana. Autors izvirza hipotēzi, ka Limbaži varētu būt viena no retajām vietām Latvijā (kā otra pieminēta Rauna), kur ar vietējo iedzīvotāju tiešu līdzdalību norisinājušās tik vērienīgas un nežēlīgas slepkavības.⁶

Vēl viena atziņa, kas nāk prātā, lasot par notikumiem Limbažos, ir tā, cik 1941. gada vasaras notikumos liela nozīme bija nejausībai un apstākļu sakritībai. Cik tiesiskā ziņā neaizsargāts bija cilvēks, kuram lemts dzīvot tādā mazpilsētā kā Limbaži. Šeit ir domāti ne tikai vietējie ebreji un padomju varasvīri un aktīvisti, kuri vācu propagandā iemiesoja “židisko boļševismu” (kas bija paredzēti iznīcināšanai), bet faktiski jebkurš vietējais iedzīvotājs, kurš kaut kādu iemeslu dēļ bija nonācis vietējās paš aizsardzības komandantūras locekļu melnajā sarakstā. Grāmatā ievietotas vairākas liecības, kurās aprakstīts pilsētas ģimnāzijas mūzikas skolotāja Viktora Baldiņa traģiskais liktenis, kuram nācās saskarties ar paš aizsardzības komandantūras ietekmīgākā locekļa mācītāja Eduarda Mača personīgo atriebību.⁷ Savukārt grāmatas autora tēvs Kārlis Bērziņš padomju laikā bija iestājies Strādnieku gvardē, lai varētu saglabāt darbu bankā un uzturēt ģimeni. Pēc Limbažu atbrīvošanas slēpies, bet 1941. gada septembrī aizturēts kā kādreizējais padomju varas atbalstītājs. Tikai iestāšanās Kārtības dienestā viņu paglāba no V. Baldiņa un citu limbažnieku likteņa.⁸

Lasot šīs skaudrās liecības, neviļus rodas jautājumi – kādēļ vietējie iedzīvotāji bija gatavi noticēt vācu propagandai un aktīvi iesaistīties savu līdzcilvēku slepkavošanā? Vai tiešām dominēja mantkārība un alkoholisms (kā tas parādās daudzās liecībās), vai tomēr bija citi faktori? Kādēļ vietējie limbažnieki bija gatavi ar ieročiem vērsties pret tiem, kuriem līdz tam bija mierīgi

dzīvojuši līdzās? Kādēļ viņi bija gatavi sekot pirms tam administratīvo varu nepārstāvošam luterāņu mācītājam? Autora ieskatā “*Nelieši, kas pastrādāja šos drausmīgos noziegumus, bija maza saujīņa. Galvenokārt alkoholismā iestīgušie indivīdi. Pilsētas līdzcilvēki šos slaktiņus ļoti nosodīja. Gandrīz bez izņēmuma*”, vienlaikus piebilstot, ka mūsdienās “*dažkārt nav izprotama pārlietu kvēlā ebreju šāvēju meklētāju maniere pasludināt veselas tautas par slepkavniekiem, neatkarīgi, ka slepkavības veica saujīņa deklasētie margināli, kas nav nekas cits kā centieni ar netaisnību likvidēt netaisnību*”.⁹

Grāmatā galvenā negatīvā varoņa lomu ieņēmis mācītājs Edmunds Mačs, kurš saskaņā ar grāmatas autora pētījumu ir uzskatāms par vēsturnieka Andrieva Ezergaiļa darbā minēto vācu drošības dienesta (SD) aģentu ar segvārdu “Kārklīšs”.¹⁰ E. Mačs, vadot paš aizsardzības komandantūru no tās izveidošanas 1941. gada 5. jūlijā līdz pat rudenim, ar “lauka karatiesas” lēmumiem veicinājis daudzu nevainīgu pilsētnieku bojāeju. Pēc daudzām liecībām, E. Mačs bijis galvenais vietējā holokausta “arhitekts”, kura varu neviens nemēģināja apšaubīt. Komandantūras locekļus viņš bagātīgi atalgojis ar naudu un alkoholu, kas īpaši daudz patērēts pēc kārtējās slepkavību sērijas, kas pastrādāta pilsētas pievārtē esošajos mežos un citās vietās. Mācītājs 1944. gadā devies bēgļu gaitās uz Vāciju, no kurienes 1949. gadā emigrējis uz ASV, bet nav nonācis tiesas instanču redzeslokā, kaut viņa vārds figurēja Latvijas PSR laikā arestēto limbažnieku krimināllietās.¹¹

Var bez šaubīšanās pievienoties autora secinājumam, ka Latvijā būtu jārunā par diviem “Baigajiem gadiem”. Šis vārdu salikums, kas, pateicoties vācu propagandas pūliņiem, joprojām ir spilgti nostiprinājies tautas vēsturiskajā apziņā attiecībā uz padomju okupācijas gadu, patiesībā būtu jālieto daudzskaitli un jāattiecinā arī uz 1941. gada nacistu valdīšanas laiku Latvijā.

Grāmatas otrā daļa veltīta notikumiem Limbažos un limbažnieku piedzīvotajam Otrā pasaules kara turpinājumā. Jādomā, ka galvenais smagumpunkts nodaļā varētu būt padomju varas atgriešanās pilsētā 1944. gada septembrī un ar to saistītie notikumi (vācu varas aiziešana un padomju varas atgriešanās, pilsētas bombardēšana, nodarītie postījumi). Tomēr sadrumstalotā nodaļas struktūra aprūstina tās kompleksu uztveri.

Nobeigumā jāteic, ka grāmata ir vērtīgs avotu krājums, kas gan papildina, gan konfrontē līdzšinējos pētījumos izmantotos avotus un gūtās atziņas. Ir atklāti jauni un būtiski fakti, kuri būs noderīgi Latvijas Otrā pasaules kara un holokausta vēstures pētniekiem. Vienlaikus tie no jauna uzdod jautājumus par Latvijas iedzīvotāju izvēlēm, pretošanos un kolaborāciju ar okupācijas režīmiem, uz kuriem atbildes vēl jāturpina meklēt.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Virtuālā izstāde “1941. gada 14. jūnijs Latvijas apriņķos”. Limbažu sadaļa. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/LVA/dep1941/meklesana41p.php?rinda=0> (skatīts 14.10.2021.).
- ² ULDIS BĒRZIŅŠ. Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem: dokumentu un atmiņu apkopojums. Limbaži 2021, 27. lpp
- ³ Cilvēki bez sirdsapziņas. Rīga 1961, 62 lpp.
- ⁴ BĒRZIŅŠ, Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem, 157. lpp.
- ⁵ HEINRIHS STRODS. Salaspils koncentrācijas nometne (1941. gada oktobris – 1944. gada septembris). In: HEINRIHS STRODS. Komunistu un nacistu jūgā. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata, 2000. Rīga 2001, 102. lpp.
- ⁶ BĒRZIŅŠ, Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem, 167.–169. lpp.
- ⁷ Ibidem, 108.–117. lpp.
- ⁸ Ibidem, 134.–139. lpp.
- ⁹ Ibidem, 167. lpp.
- ¹⁰ ANDRIEVS EZERGAILIS. Holokausts vācu okupētajā Latvijā, 1941–1944. Rīga 1999, 270. lpp.; BĒRZIŅŠ, Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem, 24.–25. lpp.
- ¹¹ BĒRZIŅŠ, Laikmets, kad bija jāraud pat akmeņiem, 87.–93., 299.–301. lpp.

Nozīmīgs pētījums par Latvijas nacionālo partizānu cīņām

Recenzija par grāmatu: Zigmārs Turčinskis.
Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība”.
Pretošanās padomju okupācijai. 1946.–1954. gads.
Rīga 2021. 574 lpp. ISBN 978-9934-15-909-1

Reinis Ratnieks

Plašāku pētījumu izstrāde par Latvijas nacionālo partizānu cīņu vēstures notikumiem ir sevišķi laikietilpīgs process, un pilnīgi rezultāti iegūstami vien pēc vairākus gadus ilga darba, tāpēc ir īpaši apsveicama jebkuras monogrāfijas iznākšana, it sevišķi tik apjomīgas, kāda ir vēsturnieka Zigmāra Turčinska grāmata “Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība”. Pretošanās padomju okupācijai. 1946.–1954. gads”. Grāmatas autoru varētu dēvēt par aizsācēju partizānu darbības izpētē konkrētos Latvijas reģionos, un viņa jaunākais pētījums ir otrā monogrāfija pēc desmit gadus iepriekš izdotā līdzīga rakstura pētījuma “Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā, 1944–1953. gads”.¹

Jaunā grāmata ir pētījums par vienu no visilgāk pastāvējušajām nacionālo partizānu organizācijām Latvijā, kas darbojās Viļakas, Rēzeknes un Ludzas apriņķa teritorijā. Organizācija bija visai neliela – pēc autora aprēķiniem, tajā darbojušies 54 cilvēki, kas ir salīdzinoši maz iepretim tādiem “milžiem” kā Latvijas Nacionālo partizānu apvienība un Latvijas Tēvzemes Sargu (partizānu) apvienība, kuru dalībnieku skaits kopā lešams tūkstošos. Tas nenozīmē, ka Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība” (ZLNV) pelna mazāku ievēribu. Kā interesantu faktu Z. Turčinskis norāda, ka ZLNV, pēc līdzšiniejiem pētījumiem, ir vienīgā Latvijas partizānu organizācija, kas vēl 1951. gadā turpināja dokumentēt savu darbību, turklāt tā bija visvēlāk izveidotā partizānu organizācija. Arī ZLNV ciešā saikne ar jaunatnes pretošanās organizāciju “Latgales vanagi” ir īpaša lappuse Latvijas nacionālās pretošanās vēsturē.

Grāmata publicēta laikā, kad lielākā daļa notikumu laikabiedru ir aizgājuši mūžībā, bet atlikušo liecinieku skaits ārkārtīgi strauji sarūk,

tāpēc ir svarīgi paspēt piefiksēt šo cilvēku stāstījumus. Laika iecirstais robs ir labi redzams grāmatas atsaucēs, kurās pretēji Z. Turčinska iepriekšējo gadu publikācijām jūtami vairāk dominē dokumentāli avoti, savukārt dažas no intervijām autors paguvis veikt vēl 2021. gada vasarā – pavisam īsi pirms pētījuma izdošanas.

Viens no grāmatas ievērojamākajiem devumiem ir uz Z. Turčinska ilgstošās pētnieciskās darbības bāzes veidots un līdz šim nepublicēts vispārīgs partizānu cīņu norišu raksturojums Ziemeļlatgalē, tas sniedz ļoti vērtīgu ieskatu galvenajās nacionālo partizānu kustības darbības tendencēs un notikumos šajā reģionā, tostarp pievērsoties minētajām partizānu organizācijām un tādējādi ļaujot labāk izprast situāciju, kādā darbojās ZLNV. Grāmatā iekļauts arī pārskats par izmaiņām padomju drošības dienestos saistībā ar cīņu pret nacionālo bruņoto pretošanos PSRS okupētajās teritorijās. Nodaļā ar publicēto padomju drošības iestāžu dokumentu piemēriem parādīts, cik centralizēta bija informācijas aprīte drošības dienestos, kuru iegūtās ziņas par konkrētām partizānu grupām no apriņķa līmeņa apakšstruktūrām nonāca līdz pat Kremlim.

Viena no interesantākajām grāmatas sadaļām skar publiskās komunikācijas aspektus, proti, aprakstīto notikumu atspoguļojumu padomju okupācijas laikā un pēc valsts neatkarības atgūšanas. Okupācijas laika vēstījumos nacionālie partizāni pašsaprotamā kārtā tika demonizēti, taču pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas reizēm grūti izprotamu iemeslu dēļ tādi publicisti kā Klementijs Rancāns un Vilis Seleckis ar jaunu sparū metās turpināt okupācijas varas iesakto, reizēm ar nedaudz atšķirīgu pieeju. Tādējādi negatīvais diskurss no valsts propagandas uzturētā tālāk ar atsevišķu cilvēku publiski paustajiem viedokļiem, pētnieciskajiem darbiem un romāniem, kuri diemžēl balstīti uz izdomājumiem, kā to parāda Z. Turčinskis. Šī droši vien ir grāmatas

emocionālākā sadaļa, kurā autors neskopojas ar skarbiem vērtējumiem un leksiku, taču temata atspoguļojuma analīze noteikti ir vērtīgs faktoloģiskais pamats nākotnes pētījumiem par nacionālo partizānu negatīvo diskursu.

ZLNV izveide 1947. gadā tās pirmatnējā veidolā ar nosaukumu “Lecošā Saule” notiek interesantā laikā, kad pirmais un nozīmīgākais partizānu cīņu posms, kas ilga līdz aptuveni 1946. gada vasarai–rudenim, ir noslēdzies, taču okupācijas laika realitātes un nacionālās pārliecības dēļ mežos aizvien nonāca jauni cilvēki, kurus motivēja ticība drīzām starptautiskās situācijas izmaiņām un dedzīga vēlme atgūt neatkarīgu Latviju. Visumā ZLNV pārstāvēja cīnītāji ar salīdzinoši nelielu militāro pieredzi, kas ir Latgales reģionam raksturīga nacionālo partizānu grupu specifika. Iepretim Z. Turčinska iepriekšējā monogrāfijā aprakstītajai Otrā pasaules kara veterāna Kārļa Mūsiņa vadītās grupas profesionālajai darbībai,² ZLNV partizānu dzīvesveids un aktivitātes dažreiz šķiet paviršas un nepārdomātas, kas izraisīja attiecīgas sekas cīņu skarbahajā realitātē. Vienlaikus partizāni savu nelielo iespēju robežās visnotaļ efektīvi vērsās pret okupācijas spēka struktūru un civilpārvaldes darbiniekiem, kā arī vietējiem padomju aktivistiem. Īpašs ZLNV partizānu aktivitāšu katalizators bija Rietumvalstu un PSRS attiecību saasinājums Berlīnes jautājumā 1948. gadā – tas parāda, cik rūpīgi partizāni sekoja līdzī starptautiskajai situācijai.

Autors ir godīgi un cilvēciski aprakstījis grāmatā aplūkotos notikumus, un tas lasītājam ļauj ne tikai detalizēti iepazīties ar cīņu faktiem, bet arī saskatīt iemeslus dažreiz atšķirīgajiem viedokļiem partizānu darbības vērtējumā. Autora veidotā izklāsta stils ir publicistisks, kas nav ierasta prakse zinātniskos pētījumos, taču tas vienlaicīgi padara grāmatu viegli lasāmu un līdz ar to arī pievilcīgu lasītājam ārpus akadēmiskajām aprindām.

Viens no būtiskākajiem jautājumiem ir par pretošanās kustības definīciju, kā arī atšķirībām starp partizāniem un bruņotajiem nelegālistiem. Z. Turčinskis abas kategorijas iekļāvis bruņotās pretošanās kustībā, kuru, viņaprāt, raksturo visas bruņotās darbības. Viņš raksta, ka šo kustību veidoja organizētas kaujas grupas jeb nacionālie partizāni, dažādas no represijām izbēgušo iedzīvotāju stihiski radušās grupas un arī pilnībā neorganizēti, bet bruņoti nelegālisti. Šāds skaidrojums gan rada vairāk jautājumu nekā atbilžu, kaut vai tāpēc, ka grāmatā nekur nedefinētais jēdziens “bruņotie nelegālisti” līdz zināmai robežai varētu ietvert arī kriminālnoziedzniekus bez saitēm ar pretošanās kustību, taču visvairāk diskutabls ir tieši jēdziena “kustība” lietojums, ar kuru pieņemts saprast lielāku cilvēku kopumu, kas darbojas vienota mērķa sasniegšanai. Nacionālajiem partizāniem tā bija cīņa par Latvijas valsti, tāpēc tiešām varam runāt par idejiski vienotu nacionālo partizānu kustību, kas kopā ar viņu atbalstītājiem veidoja nacionālo bruņotās pretošanās kustību. Nelegālistu galvenais mērķis bija saglabāt savu dzīvību, izvairoties no jebkāda veida un dažādu iemeslu dēļ īstenotajām represijām, taču tā uzskatāma nevis par idejisku, vienojošu darbību augstāka mērķa vārdā, bet gan par elementāru cilvēka pamatinstinktu. Tāpēc nelegālisti drīzāk bija noteikts kopums, bet ne idejā vienotas kustības sastāvdaļa. Šeit jāpiekrist pētījuma autoram, ka līdzšinējās iestrādes pretošanās formu klasificēšanā, kas izstrādātas, balstoties uz nacistiskās Vācijas okupācijas laika vēstures piemēriem,³ ir grūti pielāgot pēckara situācijai un tās varbūt pat pārāk paplašina pretošanās jēdzienu. Var šaubīties, vai personīgās dzīvības glābšanu var dēvēt par pretošanos, taču tas ir plašākas zinātniskas diskusijas vērts temats.

Cik var spriest, grāmatā par nelegālistiem uzskatītas partizānu grupās neesošas personas pagridē. Nedaudzu nelegālistu

klasificēšanai, protams, nav sevišķas nozīmes partizānu organizācijai veltītā pētījumā, taču dažu iemeslu dēļ zīmīgs ir sākotnējā partizānu cīņu posmā aktīvā partizāna Andreja Roskoša piemērs. Pētījumā aplūkotajā laikā A. Roskošs klusi dzīvoja slepenā saimniecībā mežā kopā ar nelegālisti Helēnu Čivču un abu kopīgo bērnu, grāmatas noslēgumā viņš uzskaitīts kā nelegālists, taču ir vērts uzdot jautājumu, vai šis cilvēks aplūkotojā periodā tomēr nav uzlūkojams kā partizāns, kurš vēlākajos cīņu gados pastāvošās situācijas dēļ vairs neiesaistās aktīvajā pretestībā un ir kļuvis par pasīvu partizānu? Šķiet, ka Z. Turčinskis kaut kādā mērā domā līdzīgi, jo A. Roskošam veltītajā sadaļā viņš šo personu sauc par partizānu. Atliek prātot, kāda ir šķirtne starp partizānu un nelegālistu un vai pagrīdes stāvokli dzīvojošs bruņots partizāns tiešām pārstāj būt partizāns, ja vairs neatrodas partizānu grupā?

Vienlaicīgi šī problēma akcentē kādu citu aspektu visu Latvijas nacionālo partizānu cīņu kontekstā. Definējot A. Roskošu kā nelegālistu, rodas potenciāla pretruna ar paša Z. Turčinska nostāju par 1957. gadu kā noslēdzošo Latvijas nacionālo partizānu cīņās, kas pamatots ar tajā brīdī pasīvās Mičuļu ģimenes grupas (grupas kodols bija 40. gados aktīvie partizāni Aleksandrs un Lukašs Mičuļi) atrašanos pagrīdē.⁴ Šie iepriekš aktīvajā partizānu kustībā iesaistītie cilvēki līdzīgi A. Roskošam jau vairākus gadus tikai slēpās mežos kā bruņoti nelegālisti. Pieņemot Z. Turčinska skaidrojumu par bruņotās pretošanās kustību ar tajā ietilpstošajiem bruņotajiem nelegālistiem, viņa viedokli pretrunu nav, tikai paliek jautājums par terminoloģisko un hronoloģisko precizitāti – vai 1957. gadā Latvijā beidzās nacionālo partizānu karš vai bruņotā pretošanās kustība, ja mežos palikušie tomēr uzskatāmi par bruņotiem nelegālistiem, nevis partizāniem? Recenzijas autora skatījumā šo teorētisko problēmu risināšana ir aktuāls nākotnes pētījumu uzdevums.

Šis darbs pilnīgi noteikti ir vērtējams kā sevišķi vērtīgs pētījums Latvijas historiogrāfijā, tas ir veltīts nacionālo partizānu darbībai un tās daudzveidīgajām izpausmēm, turklāt tas piedevām kaut nedaudz, tomēr jūtami papildina mūsu priekšstatus par to, kāda dzīves aina iezīmējās pēckara

laikā lauku reģionos. Z. Turčinska grāmata ir ārkārtīgi nepieciešams papildinājums joprojām maz apzinātajai partizānu vēsturei Latvijā, kā arī cienīga piemiņa tajā aprakstīto nacionālās pretošanās kustības dalībnieku un no padomju okupācijas režīma cietušo cilvēku likteņiem.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ ZIGMĀRS TURČINSKIS. Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā, 1944–1953. gads. Rīga 2011.

² Ibidem.

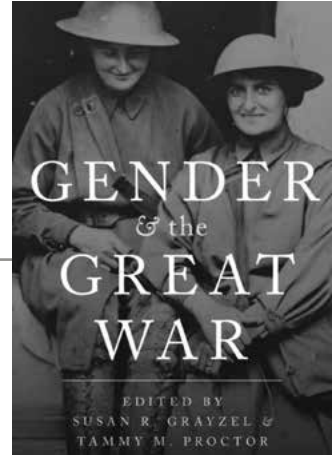
³ ULDIS NEIBURGS. Draudu un cerību lokā. Latvijas pretošanās kustība un Rietumu sabiedrotie (1941–1945). Rīga 2017.

⁴ ZIGMĀRS TURČINSKIS. Bruņotā pretošanās padomju un nacistiskajai okupācijas (1940–1957). In: TĀLAVS JUNDZIS (zin. red.). Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga 2017, 105.–124. lpp.

Vēsturnieki par Pirmā pasaules kara pieredzi caur dzimtes perspektīvu

Recenzija par grāmatu: Susan R. Grayzel,
Tammy M. Proctor (eds.). *Gender and the Great War*.
New York 2017. 286 p. ISBN 978-0-1902-7108-4

Zane Rozīte

2014.–2018. gadu iezīmēja Pirmā pasaules kara simtgade. Neraugoties uz to, ka Pirmā pasaules kara pētniecība jau gadu desmitiem nav zaudējusi savu aktualitāti, tieši kara simtgades atcere īpaši veicināja jaunas zinātniskas diskusijas, kā arī vēstures pētījumu tapšanu, atziņu pārskatīšanu un pētniecības jomu paplašināšanos. Jau 2017. gadā klajā nāca eseju krājums *Gender and the Great War*, ko sastādījušas amerikāņu vēsturnieces Sūzena Greizela (*Susan Grayzel*) un Temija Proktore (*Tammy Proctor*). Grāmatas pamatā ir 14 vēsturnieku ziņojumi, kas prezentēti 2014. gadā Berkširas konferencē ASV – vienā no ievērojamākajiem zinātniskajiem pasākumiem, kurš veltīts sieviešu, dzimtes un seksualitātes vēstures pētniecībai un kurā tika sarīkotas īpašas Pirmā pasaules karam veltītas apaļā galda diskusijas. Krājuma autori ir prominenti amerikāņu, austrāliešu un britu vēsturnieki sieviešu un dzimtes vēstures nozarē.

Kā liecina grāmatas nosaukums, darba priekšplānā ir “dzimte” (*gender*), kas kā vēstures izpētes kategorija Rietumu historiogrāfijā nostiprinājusies kopš 20. gadsimta 80. gadiem sieviešu vēstures attīstības kontekstā. Dzimtes pētījumi savu aktualitāti nav zaudējuši joprojām, aptverot visdažādākās vēstures pētniecības jomas un tēmas, tai skaitā Pirmā pasaules kara vēsturi. Neraugoties uz to, ka aplūkots krājums nav ne pirmais, ne pēdējais darbs, kas izmanto tieši dzimtes perspektīvu kara visaptverošo procesu pētniecībā, tomēr grāmatas sastādītājam izdevies radīt savstarpēji saskaņotu un saturiski papildinošu krājumu, kas piedāvā komplicētāku skatījumu uz kara skarto sabiedrību. Īsā ievadā krājuma sastādītājas uzsver, ka dzimte ir “*spēcīgs instruments*” (5. lpp.), kas ļauj atklāt Pirmā pasaules kara notikumu un procesu globālā un totālā rakstura ietekmi uz dažādām sabiedrības grupām un šo “*grupu pieredzes daudzveidību*” (4. lpp.). Sabiedrībā notiekošo

procesu analizēšana caur dzimtes perspektīvu viennozīmīgi paplašina tradicionālo un vienkāršoto Pirmā pasaules kara izklāstu, kas nereti koncentrējās uz militāro kauju un politisko notikumu analīzi. Diemžēl jāatzīst, ka termini “dzimte” un “dzimtes vēsture” nereti tiek uztverti kā aksiomas “sievietei” un “sieviešu vēsturei”, ko atzīst arī krājuma sastādītājas, un šajā darbā viņas vēlas no tā izvairīties. S. Greizele un T. Proktore uzsver, ka “*maskulinitātei bija nozīmīga loma visos kara aspektos*” (5. lpp.), tādējādi viņas definējušas vienu no krājuma pētnieciskajiem mērķiem: no jauna izvērtēt, kā un kāpēc vīrieši iesaistījās asiņainajā konfliktā. Diemžēl jāatzīst, ka šis mērķis nav sasniegts. Autoru vairākums kara daudzējādus aspektus un piedzīvotās pieredzes nospiedošā vairākumā atklājuši caur feminitāti un sieviešu pieredzi, nevis maskulinitāti un vīriešiem. To, ka darba priekšplānā tomēr ir sievietes, netieši apliecina arī grāmatas vāka noformējums ar divām sievietēm – ātrās palīdzības vadītājām Pirmā pasaules kara laikā.

Krājums sadalīts 13 tematiskās esejās, kurās aplūkotas daudzveidīgas sabiedrību ietekmējošas un raksturojošas izpausmes Pirmā pasaules kara politiskajā, sociālajā un kulturālajā kontekstā – pilsonība, pretošanās, darbs, rase, seksualitāte, vecums, okupācija, ikdienas dzīve, karadarbība, vardarbība, sēras un atmiņas. Par krājuma vērtību liecina izmantotais plašais avotu klāsts – atmiņas, preses avoti, vēstules, publicētie un nepublicētie dokumenti, vizuālie avoti – un zinātniskā literatūra, kas atspoguļojas esejām pievienotajās atsaucēs un literatūras sarakstā krājumā nobeigumā. Krājuma pēdējā esēja veltīta vispārīgam Pirmā pasaules kara pētniecības pārskatam. Esejas autore – S. Greizele un T. Proktore – pētniecību iedala četros lielos posmos, norādot, ka pēdējais posms parādījies 21. gadsimta sākumā un to raksturo transnacionāla pētniecības pieeja, kas

aplašinājusi tradicionālo kara pētniecību ārpus Rietumu frontes robežām (249. lpp.), tai skaitā atklājot Latvijas vēsturē nozīmīgo Austrumu fronti. Šeit gan jānorāda, ka autore diezgan skaidri koncentrējas uz Pirmā pasaules kara pētniecības tendencēm un pārmaiņām Rietumu historiogrāfijā. Transnacionālisms, tāpat kā dzimte, krājumā izmantots kā analītisks instruments, kas ļauj atklāt kara globālo ietekmi uz dažādām pasaules nācijām un kultūrām, sākot no kolonijām Āfrikā līdz pat Eiropas lielajām pilsetām. Lidzīgi kā ar dzimtes aspektu, autoru izvirzītais mērķis – aplūkot Pirmā pasaules kara procesus globālā aspektā – tomēr nav īstenots. Vairumā esēju kari Āfrikā, Tuvajos Austrumos, Eiropas austrumos vai dienvidos izmantoti kā epizodiski piemēri, tomēr galvenā analīze joprojām koncentrēta uz Rietumu lielvalstu (Lielbritānijas, Vācijas, Francijas, ASV) piemēriem. Kā izņēmums minama vēsturnieces Mišelās Moidas (*Michelle Moyd*) esēja “Dzimte un vardarbība”, kurā autore analizē Austrumāfrikas piemēru (187.–210. lpp.). Otrs aspekts, kas raksturo kara pētniecības pēdējo (pašlaik) posmu, ir jaunu tēmu atklāšana, kas agrāk uzlūktas kā maznozīmīgākas, piemēram, pārtika, seksualitāte, apkārtējā vide utt. Manuprāt, pētniecības pārskatu gan būtu bijis loģiskāk veidot kā pirmo, nevis beigu nodaļu, jau sākumā sniedzot lasītājam iespēju iepazīties ar tēmas problemātiku un tās attīstību, papildinot ievada izklāstu.

Kā jau tas raksturīgi autoru kolektīva rakstu krājumiem, jāatzīst, ka arī šis darbs nav varējis izvairīties no situācijas, ka tajā apkopotas augstvērtīgākas un mazāk spēcīgas esejas. Piemēram, Ērikas Kūlmenas (*Erika Kuhlman*) esēja “Dzimte un pretošanās” (27.–45. lpp.) ir vāji strukturēta, kā rezultātā autore argumenti un secinājumi atkārtojas.

Uzmanību piesaista amerikāņu vēsturnieces Kimberlijas Džensenas (*Kimberly Jensen*) esēja “Dzimte un pilsonība”

(10.–26. lpp.), kurā autore analizē, kā dažādas kara laika sabiedrības grupas (sievietes, afroamerikāņi, koloniju iedzīvotāji, homoseksuāļi) izaicināja vēsturiski nostiprinājušos saikni starp maskulinitāti, militāro dienestu un pilsonību. Autore norāda – kara laikā piedzīvotā vardarbība noteica prasības atalgot karā iesaistītos (tai skaitā sievietes) ar pilnīgākām pilsoņu tiesībām, kas iekļautu arī tiesības balsot. Tomēr tās sabiedrības grupas, kuras neatbilda kara laikā sludinātajam militārajam patriotismam (pacifisti) vai ar pilsonības statusu ilgstoši asociētajām vīrišķīgajām īpašībām (homoseksuāļi), tika uzlūktas kā sabiedrības ienaidnieki vai antipilsoņi – “*anticitizens*” (23. lpp.).

Noteikti izceļama ir arī vēsturnieces Jovanas Kneževičas (*Jovana Knežević*) eseja “Dzimte un okupācija” (133.–148. lpp.). Viņa atzīmējusi, ka okupācija ir viens no raksturīgiem Pirmā pasaules kara visaptverošajiem fenomeniem (Centrālo valstu savienības okupācijai bija pakļauti 20 miljoni cilvēku). Skatot okupācijas procesu caur dzimtes perspektīvu, autore uzsver, ka okupēto teritoriju pieredze raksturojama caur diviem nozīmīgiem aspektiem – okupācijas varu realizēja vīrieši, bet okupācijas varai pakļautais iedzīvotāju vairākums bija sievietes. Kneževičas skatījumā sievietes, viņu ķermenis un morāle kara laikā kļuva par galveno propagandas ieroci – okupētās teritorijas tika salīdzinātas ar sievieti kā nevainīgu upuri vai apgānītu sievieti. Izceļot pret sievietēm vērsto vardarbību, tika parādīts ienaidnieka cilvēcības trūkums un okupētās nācijas morālais pārkāpums, turklāt tieši sievietes rīcība okupētajās teritorijās kļuva par vienu no galvenajiem aspektiem nacionālajā diskursā par pareizu uzvedību un patriotismu kara laikā. Piemēram, attiecības ar okupācijas karaspēku tika uztvertas kā morālo normu pārkāpums un izaicinājums sievietes feminitātei un tradicionālajai vietai sabiedrībā. Esejas autore cilvēcīgi secina: tas, ka nācijas vadītāji piešķir sievietes ciešanām

simbolisku vērtību jeb “*piesavinājās šīs ciešanas nacionāliem mērķiem*” (145. lpp.), bija mazs mierinājums okupēto teritoriju iedzīvotāju ikdienas ciņā par izdzīvošanu.

Vēsturniece Debora Toma (*Deborah Thom*) pievērsusies jautājumam par dzimtes un darba saikni kara laikā, tam, kā karš izmainīja darbavietas, darba procesu, kā globālais militārais konflikts izmainīja darbaspēka dzimumu proporcijas, akcentējot militārās rūpnīcas kā darba vides piemērus. Atsevišķā esejas sadaļā par atmiņām un kara laikā piedzīvotā uztveri autore analizē, cik ilgs bija kara radītais iespaids uz darba vidi pēckara pasaulē. Viens no galvenajiem D. Tomas secinājumiem ir, ka sievietes pienesums sabiedrības funkcionēšanai kara laikā tika plaši novērtēts, tomēr sabiedriskajā domā ātri vien sāka dominēt kritika, ka sievietes nevēlas atgriezties savā tradicionālajā darba vidē – mājsaimniecībās – un ka viņas “*grib atņemt vīriešiem darbu*” (62. lpp.). Analizējot Vācijas, Lielbritānijas un Francijas piemērus, autore kā interesantu aspektu parādījusi to, ka sievietes darbs ārpus mājām jau kara laikā tika uzlūkots kā islaicīga situācija. Piemēram, Francijā strādnieces atklāti tika sauktas par islaicīgām vīriešu aizvietotājām (53. lpp.).

Vēsturniece Kārena Hanta (*Karen Hunt*), analizējot preses materiālus un dienasgrāmatas, skatījusi vienu no svarīgākajiem ikdienas dzīves aspektiem kara laikā – pārtikas jautājumu. Autore pārtikas trūkumu, streikus un pat vardarbīgus dumpjus, vērstus pret pārtikas cenu celšanu, definē kā “*cita veida karu*” (150. lpp.), kurš tika izcīnīts visā pasaulē ārpus militārā kaujas lauka un kura galvenie dalībnieki bija mājas palikušās sievietes. Autore mēģinājusi izsekot, kā pārtikas krīze netieši sievietēm pavērusi iespēju organizēties (piemēram, dažādās pārtikas komitejās), protestēt jeb zināmā mērā realizēt politisko darbību, ko autore nosauc par “*sieviešu apziņas*” celšanas procesu (153. lpp.). Neraugoties uz autores

skrupulozo pārtikas jautājuma analīzi, izmantojot dzimtes perspektīvu, teksta uztveri traucē tā nestrukturēšana apakšnodaļās.

Nobeigumā gribētos uzsvērt, ka krājums potenciāli pretendējis uz dažādu Pirmā pasaules kara aspektu un notikumu izpēti caur dzimtes un transnacionālisma kategorijām, tomēr vairāk uzsverot sieviešu pieredzi karā iesaistīto Rietumu lielvalstu teritorijās. Tas lielā mērā atspoguļo dzimtes pētījumos valdošo tendenci pētīt feminitāti

un sievietes, nevis maskulinitāti. Tomēr krājumā apvienotas ļoti interesantas un vērtīgas esejas, turklāt paši autori katrā esejā iezīmējuši nākotnes pētniecības un diskusiju iespējas. Interesanti, ka krājumā aplūkoti kara procesi un aspekti sasaucas, kā arī papildina nesen Latvijā iznākušajā monogrāfijā “Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920”¹ atspoguļotās tēmas, apliecinot Pirmā pasaules kara pētniecības tēmu un metožu plašās iespējas.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ ĒRIKS JĒKABSONS (atb. red.). Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920. Rīga 2021.

Vienkārši par sarežģīto

Recenzija par grāmatu: Ivars Ījabs.

Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija.

Rīga 2018. 49 lp. ISBN 978-9934-19-670-6

Guna Plakane

2018. gadā pie lasītājiem nonāca politologa, politikas zinātnes doktora Ivara Ījaba darbs “Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija”. Izdevums tapis ar Frīdriha Eberta fonda (*Friedrich Ebert Stiftung*) starptautiskā projekta atbalstu, tā mērķis ir izziņāt un skaidrot sociāldemokrātisko partiju lomu ceļā uz jauno, demokrātisko valstu izveidi pēc Pirmā pasaules kara, kā arī izvērtēt to lomu starptarpu Eiropas demokrātiskajās valstīs.

Darba autors Latvijas politisko ideju vēstures pētniecības nozarē komentārus neprasa. Viņš publicējis vairākas grāmatas¹ un vairākus desmitus publikāciju par politisko domu Latvijā no 19. gadsimta līdz pat mūsdienām,² apliecinot savas plašās un daudzpusīgās zināšanas politikas teorijā, kuras spēj likt lietā, analizējot konkrētus notikumus un parādības. Attiecībā uz šajā recenzijā apskatītā darba tematiku un laikmetu jāatzīmē, ka Ivars Ījabs jau iepriekš publikācijās pievērsies līdzīgām tēmām, analizējot, piemēram, nacionālo jautājumu latviešu sociālistu politiskajā domā 19. un 20. gadsimta mijā³ un Miķeļa Valtera politisko domu.⁴

Pievēršoties grāmatas “Sociāldemokrātija un valsts dibināšana: Latvija” analīzei, būtiski uzsvērt tās sākumā norādīto, ka šis izdevums “*drīzāk ieskicē Latvijas sociāldemokrātijas attiecības ar Latvijas valsti, nevis pretendē uz šīs tēmas visaptverošu izpēti*”. Līdz ar to arī tā lasītājiem būtu jāielāgo, ka darbs nepretendē uz faktoloģisku “tā bija” atstāstu, bet gan sniedz vispārīgu priekšstatu par politiskā virziena un valsts attiecību galvenajām attīstības tendencēm. Darbs sadalīts sešās hronoloģiski secīgās nodaļās, pievērsties latviešu sociāldemokrātijai 19. un 20. gadsimta mijā, sociāldemokrātu atšķirīgajām pieejām valstiskumam un Latvijas autonomijai, lomai valsts dibināšanas posmā, Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) darbībai,

kā arī latviešu sociāldemokrātijas liktenim pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma autoritārā režīma apstākļos, Otrajā pasaules karā un trimdā.

Darbs balstīts uz publicētajiem avotiem un literatūru. Autors atsaucas uz LSDSP ruporu "Sociāldemokrāts", politiskajam virzienam un partijai piederīgu autoru izdevumiem un atmiņām, kas, kā autors pamatoti norāda, ne vienmēr ir objektīvas, ņemot vērā atmiņu autoru rakstīšanas mērķus, apstākļus (lielākā daļa atmiņu sarakstītas trimdā⁵) un citus faktorus. Tāpat pamatoti atzīmēts, ka sociāldemokrātijas vēsture kopš valsts neatkarības atjaunošanas nav daudz pētīta; šajā laika posmā sociāldemokrātijai veltīta viena monogrāfija – Aivara Strangas darbs par LSDSP un Kārļa Ulmaņa valsts apvērsumu 1934. gada 15. maijā.⁶ Ivara Ījaba pētījumā veiksmīgi integrēti padomju historiogrāfijas un starpkaru periodā izdoti darbi, kas atbalsta šo historiogrāfijas naratīvu, nepārņemot tiem raksturīgo tendenciozo vēstures skaidrojumu. Vienlaikus pētījumā trūkst plašāka izmantoto publicēto avotu un literatūras vērtējuma, kas būtu īpaši nozīmīgs attiecībā uz sociāldemokrātu atmiņām un padomju historiogrāfijas darbiem.

Kā viens no darba trūkumiem jāmin izmantoto materiālu vienpusīgums. Lasot darbu un sekojot līdzi, uz kādiem izdevumiem autors atsaucas, rodas priekšstats, ka sociāldemokrātijas vēsture uzrakstīta tikai no sociāldemokrātu rakstītiem darbiem – trūkst politisko oponentu vērtējuma. Piemēram, darbu būtiski papildinātu daudzveidīgāka prese, iekļaujot ne tikai "Sociāldemokrātu", bet arī citu partiju laikrakstu publikācijas, piemēram, no Latviešu Zemnieku savienības laikraksta "Brīvā Zeme".

Vēl viens trūkums ir tas, ka autors darbā nav izmantojis atmiņu institūcijās glabātos nepublicētos dokumentus. No ievērojamā materiālu klāsta, kas atrodas, piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, varētu minēt apjomīgo

Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas arhīvu (3017. fonds) un sociāldemokrāta Friča Mendera arhīvu (3949. fonds), kas vērtīgi papildinātu izdevumu.

Ivara Ījaba darbu caurvij elegants un lasītājam viegli uztverams daudzu sarežģītu un kompleksu jautājumu izklāsts. Piemēram, darba pirmajā nodaļā, kurā sniegts ieskats latviešu sociāldemokrātijā 19. un 20. gadsimta mijā, viens no jautājumiem, kam veltīta uzmanība, ir Jaunā strāva. Būtiski, ka autors, skatot Jaunās strāvas kā sociāldemokrātijas Latvijā pirmsākumus, uzsver tās īpatnējo raksturu, norādot, ka tā nebija ne politiska partija, "*pat ne organizēta grupa – tā drīzāk bija ap "Dienas Lapu" samērā vaļīgi saistīts domubiedru un korespondentu tīkls*". Šāds skaidrojums ļauj ar tēmu nesaistītam lasītājam skaidrāk izprast kustības raksturu, nepārspilējot tās apjomu vai organizatoriskās spējas. Tāpat veiksmīgi aprakstīts Jaunās strāvas plašais darbības loks, autoram pievēršoties tēmām, kas skar ne tikai marxisma problemātiku, bet arī sieviešu emancipāciju un latviešu nacionālisma kritiku.

Viena no darba interesantākajām nodaļām ir otrā, kurā Ivars Ījabs kā politikas teorijas eksperts pievēršas sociāldemokrātijas teorijai. Šajā nodaļā skaidrota arī epizode par sociāldemokrātijas un nacionālisma paralēlo veidošanos un pastāvēšanu 19. gadsimta beigās. Autors norāda, ka sociāldemokrāti uzlūkoja nacionālismu kā "*buržuāzijas instrumentu darba ļaužu pakļaušanai*" un ka vienas sociālās klases pārstāvjiem no dažādām valstīm ir vairāk kopīga nekā dažādu sociālo klašu pārstāvjiem vienā nacionālā valstī. Tajā pašā laikā sociāldemokrātijā nav pret nacionālismu vērsta vai kosmopolitiska; valodas un kultūras pastāvēšanai nav nepieciešama norobežošanās nācijvalstī. Autors skaidro, ka valoda un kultūra būs dzīvotspējīgas federālā savienībā, kas apvienos daudzas darbaļaužu republikas, jo nacionālas valstis "*nepieciešamas vietējai buržuāzijai iekšējā tirgus nesaudzīgai izmantošanai*". Šajā

kontekstā pamatoti atzīmēts, ka 19. gadsimta beigās pretēji mūsdienām “*mazu nācijvalstu izplatība tika uzverta kā divainība, varbūt pat kā atgriešanās pie feodālās fragmentācijas*”. Vienlaikus autors atzīmē, ka sociāldemokrātiem 19. un 20. gadsimta mijā bija jāatzīst: nacionālisms darbojas kā ietekmīgs līdzeklis strādniecības vienošanai. Tas ilustrēts ar piemēru par nacionālo kustību Polijā, kas vājināja cara patvaldību, līdz ar to sociāldemokrātiem nacionālā kustība ir jāatbalsta. Tāpat svarīgi, ka atbalsts tautu pašnoteikšanās tiesībām nenozīmētu tiesības uz atdalīšanos, bet gan būtu daļa no sociāldemokrātu programmas.

Sociāldemokrātijas vēstures elegantais izklāsts ir papildināts ar fotogrāfijām no vairāku Latvijas atmiņu institūciju krājumiem, darbā iekļauti īsi biogrāfiski apraksti

par nozīmīgiem politiskā virziena pārstāvjiem, noslēgumā pievienoti citu valstu pētījumu kopsavilkumi, kas sniedz pārskatu par sociāldemokrātijas ceļiem citās starpkaru Eiropas valstīs.

Kopumā jāuzsver, ka Ivāra Ījaba darbs gan nesniedz fundamentāli jaunas zināšanas par sociāldemokrātiju Latvijā, tomēr izdevums ir vērtīgs pievienojums šī politiskā virziena vēstures skaidrojumā. Būtiski, ka sociāldemokrātijas un valsts attiecību galveno tendenču un likumsakarību skaidrojumā ir atrasta vieta arī vēstījumam par 20. gadsimta pirmās puses sociāldemokrātu likteņiem. Autora veikums apliecina, ka sarežģītas vēstures tēmas var aprakstīt vienkārši, lai vēsture un tās pētniecība spētu uzrunāt un būtu izprotama ne tikai akadēmiskām aprindām, bet arī plašākai sabiedrībai.

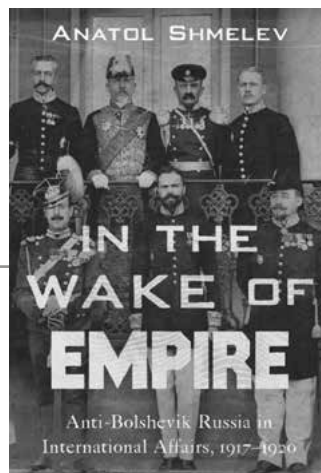
ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Piemēram, IVARS ĪJABS. Pilsoniskā sabiedrība: epizodes politiskās domas vēsturē. Rīga 2012; IVARS ĪJABS. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga 2018.
- ² Piemēram, IVARS ĪJABS. Strange Baltic Liberalism: Paul Schiemann's Political Theory Revisited. In: Journal of Baltic Studies 40, 2009, No. 4, pp. 495–515; IVARS ĪJABS. The Same Civil Society? Moral Identity and Perception of Politics Before and After 1991. In: Scientific Papers. University of Latvia. Political Science. Changing, Overlapping and Interacting Identities 2005, No. 680, pp. 129–138.
- ³ IVARS ĪJABS. The Nation of the Socialist Intelligentsia: The National Issue in the Political Thought of Early Latvian Socialism. In: East Central Europe 39, 2012, No. 2–3, pp. 181–203.
- ⁴ IVARS ĪJABS. Break Out of Russia: Miķelis Valters and the National Issue in Early Latvian Socialism. In: Journal of Baltic Studies 43, 2012, No. 4, pp. 437–458; IVARS ĪJABS. Revolucionārs un republikānis: Miķeļa Valtera politikas teorijas sākotnes. In: Administratīvā un Kriminālā Justīcija 2007, Nr. 2, 59.–69. lpp.
- ⁵ FĒLIKSS CIELĒNS. Laikmetu maiņa: atmiņas un atziņas. Lidingö 1961–1964; BRUNO KALNIŅŠ. Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. Stokholma 1956; VOLDEMĀRS BASTJĀNIS. Demokrātiskā Latvija: vērojumi un vērtējumi. Stokholma 1966; KLĀRA KALNIŅA. Liesmainie gadi: atmiņu vija. Stokholma 1964.
- ⁶ AIVARS STRANGA. LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums: Demokrātijas likteņi Latvijā. Rīga 1998.

Diplomātija bez valsts

Recenzija par grāmatu: Anatol Shmelev. *In the Wake of Empire: Anti-Bolshevik Russia in International Affairs, 1917–1920*. Stanford, California 2021. xiii + 572 p. ISBN 978-0-8179-2424-9

Marika Selga

2021. gada janvārī Stenforda Universitātes Hūvera institūta Krievijas un Eirāzijas nodaļas krājumu kurators Anatols Šmeļevs publicējis faktiem un citātiem bagātu pētījumu par Krievijas diplomātiem un Krievijas dažādo valdības veidojumu ārpolitiku – “Impērijas iespaidā. Pretboļševistiskā Krievija starptautiskajās attiecībās, 1917–1920” (*In the Wake of Empire. Anti-Bolshevik Russia in International Affairs, 1917–1920*). Grāmatas izdevējs ir Hūvera institūta apgāds (*Hoover Institution Press*).

Latvijas valsts izveides laikā sabiedrībā valdīja dažādi uzskati par Latvijas attīstības perspektīvām. Kaut gan Latvija bija pasludinājusi neatkarību, pastāvēja arī nostāja, ka Latvijai jābūt Krievijas sastāvā. Par to pārliecināti bija balto spēku pārstāvji, īpaši admirālis Aleksandrs Kolčaks.

Grāmata “Impērijas iespaidā. Pretboļševistiskā Krievija starptautiskajās attiecībās, 1917–1920” atgādina, ka pastāvēja alternatīva Krievijas attīstības iespēja balto spēku vadībā. Autors sniedz ieskatu Krievijas Balto kustības ārpolitisko uzskatu attīstībā un attiecībās ar sabiedrotajiem, analizē galvenās balto nostādnes, ka, piemēram, Krievijai jābūt vienotai un nedalāmai,¹ lēmumus par izmaiņām tās pārvaldē un teritorijās var pieņemt tikai Satversmes sapulce, Baltijas teritorija ir Krievijas drošībai stratēģiski svarīga un nav atdalāma.

Grāmatā ir sešas nodaļas, kurās secīgi izklāstīta Balto kustības rašanās, dažādo Krievijas reģionālo valdību uzskati, ārpolitiskās nostādnes, analizēta sabiedroto politika, situācijai mainoties, kā arī ieskicēta šo notikumu ietekme uz turpmāko attīstību.

Autors sāk ar izklāstu par Krievijas diplomātiskā dienesta stāvokli un tā izmaiņām laika posmā, kad Krievijā neeksistēja valdība – tieša

Pagaidu valdības mantiniece – un diplomātiem nācās pieņemt lēmumus bez norādēm no viena centra. Uzskaitīti Krievijas diplomātiskajās pārstāvniecībās nodarbinātie, kā arī identificētas problēmas: piemēram, Ķīnā Krieviju pārstāvēja Krievijas Impērijas nosūtīts vēstnieks Nikolajs Kudaševs, ASV 1917. gadā tika akreditēts Krievijas Pagaidu valdības vēstnieks Boriss Bahmetjevs, bet Francijā Pagaidu valdības nosūtītais vēstnieks Vasilijš Maklakovs netika akreditēts, jo Krievijas vadību pārņēma bolševiki. Autors pievēršas vairāku problēmu izpētei, tai skaitā centrālās valdības trūkuma ietekmei uz finansējumu, politikas koordinācijai, atšķirīgiem viedokļiem par prioritārajiem uzdevumiem, sabiedroto nostājai pret Krievijas pārstāvniecībām.

Otrā nodaļa “Valdība politikas meklējumos” veltīta dažādos reģionos izveidoto pretbolševistisko valdību mēģinājumiem formulēt ārpolitiskos mērķus. Piemēram, Direktorijs politikā programma paredzēja cīnīties pret padomju varu, atkalapvienoties ar atdalītajām Krievijas teritorijām, atjaunot oriģinālos līgumus ar sabiedrotajiem, turpināt karu ar Vāciju. Autors konstatē, ka baltie cīņu pret bolševikiem maldīgi uzskatīja par kara ar Vāciju sastāvdaļu.

Nodaļā “Parīzes miera konference un notikumi ap to” autors pievēršies Krievu politiskās konferences (*Russkoe Politicheskoe Soveshchanie*, RPS) izveidei 1918. gada nogalē, tās darbībai, kā arī analizējis tās spējas (nespēju) ietekmēt miera konferences procesus. RPS darbojās, piemēram, Georgijs Ļvovs, Sergejs Sazonovs, Nikolajs Čaikovskis, Boriss Savinkovs. Autors konstatē: RPS maldīgi pieņēma, ka sabiedrotie vēlējās spēcīgu, vienotu un demokrātisku Krieviju. Šmeļevs izskaidro sabiedroto valstu tā brīža intereses, kā arī apraksta viedokļu dažādību politiķu uzskatos, tai skaitā pamatojot, kāpēc atsevišķi spēki atbalstīja Krievijas nomaļu valstu patstāvības iegūšanu. Aplūkots sabiedroto priekšlikums organizēt

visu Krievijas dažādo spēku un teritoriālo vienību pārstāvju konferenci Prinču salās 1919. gada 15. februārī (172. lpp.). Uz to bija aicināti arī Latvijas pārstāvji. Konference nenotika, jo Krievijas pretbolševistiskie spēki atteicās piedalīties. Autors aprakstījis Kolčaka valdības un politiskās konferences pārstāvju savstarpējo attiecību problēmas, raksturojis tā saukto “Ninistu” (ne Ļeņina, ne Kolčaka) aktivitātes, spriedzi Deņikina un Francijas attiecībās. Autors pievēršies balto un sabiedroto uzskatu atšķirībām nomaļu valstu veidošanās jautājumā. Baltie uzskatīja, ka Krievijā dzīvojošo tautību jautājums ir Krievijas iekšējā lieta. Baltie bija gatavi atzīt Polijas neatkarību, taču tiem nepieņemama bija sabiedroto vēlme veidot mazas valstis Krievijas nomalēs, īpaši tas attiecās uz Somijas un Baltijas valstu, kā arī Aizkaukāza un Kaspijas republiku veidošanos. Autors analizē ģeopolitiskos un stratēģiskos iemeslus, kuri varēja būt par pamatu balto nostājai par Somijas un Baltijas valstu neatkarības neatzišanu. Piemēram, A. Kolčakam, kurš labi pārzināja Baltijas reģionu, no militārā viedokļa Baltijas ostu un fortifikāciju nodalīšana likās nepieņemama, turklāt Liepāja kā vienīgā neaizsalstošā osta bija jā saglabā Krievijas sastāvā. Citiem svarīgāks likās apstāklis, ka lēmumus, kas attiecas uz visas valsts teritoriju, var pieņemt tikai Satversmes sapulce. Valdija nostāja, ka nomaļu atdalīšana nevarētu notikt arī bez sarunām par savstarpējām garantijām, robežām utt. Baltie iestājās par Krievijas atjaunošanu tās 1914. gada robežās, un izmaiņas tās teritorijā būtu apspriežamas tikai pēc tam.

Baltijas valstu vēstures pētniekiem nozīmīga ir nodaļa “Atzišana? 1919. gada marts–jūlijs”, kurā A. Šmeļevs īpaši pievēršies Somijas atzišanas problemātikai. Izklāstīta gan balto Ziemeļrietumu armijas vadītāja ģenerāļa Judeņiča, gan arī Kolčaka un Deņikina nostāja jautājumā par Ziemeļrietumu frontes izveidi, analizēti apsvērumi

par un pret Somijas spēku piesaistīšanu karā pret boļševikiem, tai skaitā Somijas prasība atzīt tās neatkarību. Autors uzskata, ka apgalvojumi par Kolčaka “reakcionāro stulbumu” (K. Dž. Smits) vai “nacionālā lepnuma izraisītu aklumu” (Dž. M. Tomsons) neatspoguļo patieso situāciju. Sabiedrotie 1919. gada maijā atzina Somijas neatkarību. Jūdēničs, nesaņēmis atbalstu no Kolčaka, arvien vairāk paļāvās uz RPS Parīzē. Autors salīdzina, ka sabiedrotie atzina Somiju bez kādiem nosacījumiem, savukārt Krievijai, proti, Kolčaka valdībai, izvirzīja noteikumus, kas nebija tās interesēs.

Nodaļā “Virzības trūkums un sakāve” autors pievēršas Baltijas reģionam, attiecībā ar Rumāniju un Poliju, sabiedroto centieniem veicināt kompromisu starp balto Krieviju un jaunajām valstīm, t. sk. piedāvājot tām atgriezties Krievijā kā federatīvā valsti.² 1919. gada jūnijā Igaunijas pārstāvis Parīzes miera konferencē Antss Pīps bija uzrakstījis iespējamo Austrumeiropas Savienoto Valstu konstitūciju (Krievija būtu iekļauta, taču tās vārds nebūtu nosaukumā). Šādus priekšlikumus noraidīja Azerbaidžāna, Igaunija un Gruzija. Analizēta Ziemeļrietumu Krievijas valdība, kura pēc britu militāro pārstāvju ierosmes tika nodibināta Igaunijā 1919. gada 11. augustā un kuras uzdevums bija atzīt Igaunijas neatkarību. Somijas *de facto* neatkarību baltie bija gatavi atzīt. Autors izklāsta situācijas attīstību Deņikina kontrolētajās teritorijās un attiecībā ar sabiedrotajiem. Vērtējot Bermonta-Avalova afēru, autors konstatē, ka radās neticība balto spēku deklarētajai lojalitātei sabiedroto plāniem.

Pēdējā nodaļa veltīta ģenerāļa Pjotra Vrangeļa vadības laikam. Šajā administrācijā ārpolitikas jautājumi tika uzticēti Pjotram Strūvem. Vrangeļa valdības ārpolitika bija šauri orientēta uz piegāžu nodrošināšanu militārām vajadzībām. Vrangeļa valdības nostādnes: veidot federāciju kopā ar citām Krievijas teritorijā izveidotajām

valstīm; vienotību panākt ekonomisko interešu rezultātā; segt Krievijas parādus; atzīt starptautiskās saistības, ko uzņēmušās iepriekšējās Krievijas valdības. Autors konstatē, ka 1920. gada 11. augusta Francijas paziņojums par Vrangeļa valdības atzīšanu uzskatāms par tās *de facto* atzīšanu. A. Šmeļevs analizē nostāju, ko ASV valsts sekretārs Beinbridžs Kolbijs paudis notā Itālijas vēstniekam: ka ASV ievēros boļševiku valdības neatzīšanas politiku; ka ievērojama Krievijas teritoriālā integritāte, tajā iekļaujama visa agrākā Krievijas Impērijas teritorija, izņemot Somiju un etnisko Poliju, kā arī teritoriju, kurā varētu izveidoties Armēnijas valsts; ka no Krievijas izvedami visi ārvalstu spēki. Kolbijs saņēma neskaitāmas pateicības vēstules no sajūsminātiem Krievijas patriotiem.

Autors secina, ka baltajiem bija grūtības, gan veidojot pārstāvniecības ārzemēs un koordinējot ārpolitikas ieviešanu, gan veidojot attiecības ar citām valstīm. Visā pastāvēšanas laikā Balto kustība uzskatīja, ka ir pirmskara Krievijas politikas pēcteči. Balto kustībai raksturīga bijusi vēlamā uzdošana par esošo, īpaši 1918.–1919. gadā. Nemainīgā vienotās Krievijas un teritoriālās integritātes aizstāvēšana liecina, ka balto valdības neņēma vērā pasaulē strauji mainīgo situāciju ar jaunu valstu veidošanos visā Eiropā. Attiecības ar jaunajām valstīm, piemēram, Poliju, netika veidotas. Somijas un Baltijas (logs uz Eiropu) teritoriju zaudēšana tika uztverta kā apdraudējums Krievijai. Autors ir pārliecināts: balto valdības maldīgi uzskatīja, ka sabiedrotie aizstāvēs Krievijas intereses, ka Krievijas revolūcija ir Vācijas – boļševiku – konspirācijas rezultāts un ka pilsoņu karš tādējādi ir turpinājums karam ar Vāciju. Sabiedroto plāni varēja būt vērsti ne tikai pret boļševikiem, bet arī pret Krieviju kopumā. Piemēram, Francija atbalstīja Polijas, Somijas, Rumānijas teritoriālās prasības. Savukārt balto sludināto vienotās Krievijas ideju un Krievijas

nacionālo interešu aizstāvēšanu vēlāk uzņēmās boļševiki.

Šmeļeva pētījums ir ieguldījums diplomātijas vēstures izpētē, tajā aprakstīta un analizēta dažādu Krievijas valdību diplomātu darbība, kuri pārstāvēja Krievijas intereses laikā, kad neeksistēja viena atzīta Krievijas valdība. Autors ir izmantojis plašu avotu klāstu, īpaši Hūvera institūta arhīvā glabāto materiālu, precizējis un analizējis citu autoru publikācijas, izvērtējot tajās izteikto apgalvojumu un pieņēmumu atbilstību faktiem. Balto kustības un starptautisko notikumu izklāsts veidots hronoloģiski, atsevišķi pievēršoties katras individuālas valdības vai Krievijas pārstāvniecības darbībai konkrētajā laika posmā, piemēram, aprakstīta 1918. gada jūnijā Samārā izveidotās Viskrievijas Satversmes sapulces valdība vai ģenerāļa Vrangaļa 1920. gada aprīlī Sevastopolē izveidotā koalīcijas valdība.

A. Šmeļevs sniedz plašu informāciju par personībām, institūcijām, valdošo politisko kultūru, ģeopolitiskajiem un stratēģiskajiem apsvērumiem, par principiem un uzskatiem, kas ietekmēja pretboļševistisko spēku lēmumus, kā arī analizē neveiksmju cēloņus. Grāmatā aprakstītie notikumi un viedokļu attīstība dod padziļinātu ieskatu tādu valstu kā Somija un Igaunija neatkarības idejas attīstībā, nosacījumos, ar kādiem šāda neatkarība tika pieļauta, kā arī argumentos, kas tika izmantoti, skaidrojot, kāpēc Baltijas valstis nedrīkst atdalīt no Krievijas.

Grāmata būs noderīga Krievijas vēstures izziņāšanai, Polijas, Somijas, Baltijas un citu valstu izveides un atzīšanas procesus izpratnei, pretboļševistisko spēku ārpolitikas izpētei, sabiedroto (piemēram, Lielbritānijas, Francijas, Japānas, ASV) ārpolitikas nostādņu attīstības izsekošanai attiecībā uz Krieviju.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Ar Krieviju saprasta Krievijas Impērijas teritorija līdz 1914. gadam.

² Šai idejai 1919. gada jūnijā bija piekritis arī Rainis, kurš savu nostāju definēja kā "brīva Latvija brīvā Krievijā".

Ziņas par autoriem

About Authors

Ziņas par autoriem / About Authors

Dāvis Beitlers (1993) ir vēstures maģistrs (LU, 2017), Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja Latvijas kuģniecības vēstures nodaļas vēsturnieks, vairāku zinātnisku un populārzinātnisku grāmatu autors vai redaktors, Latvijas Universitātes doktorants. Izstrādā promocijas darbu par tēmu, kas saistīta ar latviešu tautsaimniecību trimdā. Zinātniskās intereses: latviešu trimdas vēsture, Latvijas jūrniecības vēsture, Latvijas grāmatniecības vēsture, Latvijas ērģelmākslas (instrumenti, mūzika un mūziķi) vēsture, reģionālās vēstures izpētes problēmas, historiogrāfija, muzejniecība.

Dāvis Beitlers (1993) holds a master's degree in history (University of Latvia, 2017). He is a historian at the Museum of the History of Riga and Navigation (Department of the History of Latvian Navigation), an author or editor of several scientific and popular science books, doctoral student of history at the University of Latvia, working on doctoral thesis concerning Latvian economic activities in exile. His research interests include history of Latvian exile, history of Latvian navigation, history of Latvian book production, history of Latvian organ-culture (musical instruments, music, musicians), research problems of regional (local) history, historiography, museology.

Ginta Ieva Bikše (1993) ir vēstures maģistre (LU, 2018). Doktora grāda pretendente, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskā asistente un Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes lektora p. i. Izstrādā promocijas darbu par tēmu "Spānijas pilsoņu kara (1936–1939) starptautiskā dimensija un Latvija". Zinātniskās intereses: Spānijas pilsoņu karš, starptautiskās attiecības 20. gadsimtā, Spānijas un Francijas 20. gadsimta vēsture, Latvijas ārpolitikas vēsture.

Ginta Ieva Bikše (1993) holds a master's degree in history (University of Latvia, 2018). She is a doctoral degree candidate, research assistant at the Institute of Latvian History, University of Latvia, and acting lecturer at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. She is working on doctoral thesis "The International Dimension of the Spanish Civil War (1936–1939) and Latvia". Her research interests include the Spanish Civil War, international relations in the 20th century, the 20th century history of Spain and France, Latvia's foreign policy.

Andrejs Gusačenko (1982) ir vēstures maģistrs (LU, 2017), vēstures doktora grāda pretendents, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskais asistents. Zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un šķirkļu autors. Izstrādā promocijas darbu "Krievu pretboļševistiskā kustība Latvijā 1920.–1940. g.". Zinātniskās intereses: starpkaru Latvijas Republikas krievu minoritātes vēsture, Krievijas pilsoņu karš, starpkaru krievu globālās emigrācijas fenomens, Latvijas Neatkarības karš u. c.

Andrejs Gusačenko (1982) holds a master's degree in history (University of Latvia, 2017), he is a doctoral degree candidate in history, scientific assistant at the Institute of Latvian History of the University of Latvia. An author of scientific and popular-scientific publications,

reviews, articles. Currently works on his doctoral thesis “Russian Anti-Bolshevik Movement in Latvia in 1920–1940”. His scientific interests encompass history of interwar Russian community in Latvia, Russian Civil War, phenomenon of interwar Russian exile, Latvian War of Independence, and others.

Ēriks Jēkabsons (1965) ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors. Vēstures doktors (LU, 1995). Latvijas Zinātņu akadēmijas īstebnais loceklis. 28 grāmatu (piecas no tām izdotas ārvalstīs) un 260 zinātnisku rakstu (apmēram puse no tiem publicēti 13 ārvalstīs) autors. Piedalījies 216 zinātniskās konferencēs. Latvijas Zinātnes padomes eksperts, Polijas un Rumānijas Nacionālās zinātnes padomes ārzemju eksperts, piecu Latvijas un 17 ārvalstu zinātnisko žurnālu redakolēģiju loceklis. Viesprofesors Polijas un Ukrainas universitātēs. Apbalvots ar Polijas Zelta Nopelni krustu un III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona politiskā un militārā vēsture 20. gadsimta pirmajā pusē.

Ēriks Jēkabsons (1965) is a professor at the Department of History and Archaeology, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. Doctor of History (University of Latvia, 1995). A full member of the LAS. An author of 28 books (5 of these published abroad) and 260 scientific articles (about a half of them published in 13 countries), he has taken part in 216 scientific conferences, served as an expert at the Latvian Scientific Council, a foreign expert of Polish and Romanian National Scientific Councils. He is a member of editorial board of 5 Latvian and 17 foreign scientific journals, a visiting professor at universities in Poland and Ukraine. Decorated with Poland's Gold Cross of Merit. A Commander of the Order of the Three Stars. His research interests include political and military history of Latvia and the region in the first half of the 20th century.

Angelika Juško-Štekele (1968) ir Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece, asociētā profesore. Filoloģijas zinātņu doktore (LZA, 1997). Monogrāfisku izdevumu “Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca” (Rēzekne, 2011) un “Kultūras feminisms. Feminisma terminu skaidrojošā vārdnīca” (LU, 2017) līdzautore. Zinātniskās intereses: latviešu un latgāliešu folklorā, nemateriālais kultūras mantojums, kultūras antropoloģija.

Angelika Juško-Štekele (1968) is a leading researcher at the Research Institute for Regional Studies, Rezekne Academy of Technologies. Holds a doctoral degree in philology (LAS, 1997). Co-author of the collective monographs “Linguoterritorial Dictionary of Latgale” (Rezekne, 2011, in Latvian, Latgalian, English, Russian) and “Cultural Feminism. A Glossary of Feminist Terms” (UL, 2017, in Latvian and English). Her research interests include Latvian and Latgalian folklore, intangible cultural heritage, cultural anthropology.

Guna Plakane (1996) ir vēstures maģistre (LU, 2020), Latvijas Universitātes doktorante. Izstrādā promocijas darbu par Latvijas Komunistiskās partijas satelītoorganizācijām starpkaru Latvijā. Zinātniskās intereses: komunistiskā kustība starpkaru Eiropā, Padomju Savienības ārpolitika starpkaru periodā, starpkaru Latvijas drošības dienestu vēsture.

Guna Plakane (1996) holds a master's degree in history (University of Latvia, 2020). She is a doctoral student at the University of Latvia, working on doctoral thesis on the satellite

organizations of the Latvian Communist Party in interwar Latvia. Her research interests include communist movement in interwar Europe, foreign policy of the Soviet Union in the interwar period, history of security services in interwar Latvia.

Reinis Ratnieks (1992) ir vēstures maģistrs (LU, 2017), vairāku zinātnisku publikāciju autors, Latvijas Universitātes doktorants. Izstrādā promocijas darbu par nacionālo partizānu darbību Rietumvidzemē 1944.–1953. gadā. Zinātniskās intereses: nacionālā bruņotā pretošanās padomju okupācijas režīmam Latvijā pēc Otrā pasaules kara.

Reinis Ratnieks (1992) holds a master's degree in history (University of Latvia, 2017). He is an author of several scientific publications, a doctoral student of history at the University of Latvia. He is working on doctoral thesis on the national partisan movement in western Vidzeme (1944–1953). His research interests include history of national armed resistance against Soviet occupation regime in Latvia after World War II.

Zane Rozīte (1989) ir vēstures maģistre (LU, 2016), doktora grāda pretendente, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes zinātniskā asistente. Izstrādā promocijas darbu par izglīto sieviešu sociālo portretu Latvijā starpkaru periodā. Zinātniskās intereses: Latvijas 20. gadsimta politiskā un sociālā vēsture, sieviešu vēsture.

Zane Rozīte (1989) holds a master's degree in history (University of Latvia, 2016). She is a doctoral degree candidate in history, a research assistant at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, working on doctoral thesis exploring the social portrait of academically educated women in interwar Latvia. Her research interests include political and social history of Latvia at the 20th century, women's history.

Marika Selga (1968) ir ieguvusi profesionālo maģistra grādu (LU, 1992) un sociālo zinātņu maģistra grādu (LU, 2006). Latvijas Universitātes doktorante. Izstrādā promocijas darbu par tēmu "Latvijas–ASV attiecības 20.–30. gados: ASV sūtniecības Latvijā faktors". Zinātniskās intereses: Latvijas diplomātijas vēsture, starptautiskās attiecības starpkaru posmā, ASV ārpolitika un tās diplomātijas vēsture starpkaru posmā.

Marika Selga (1968) holds a master's degree (University of Latvia, 1992, 2006) and is a doctoral student at the University of Latvia. She works on doctoral thesis dedicated to the relations of Latvia and the USA in the 1920s–1930s, the factor of the US legation in Latvia. Her research interests include history of Latvian diplomacy, international relations in interwar period, the U.S. foreign policy and history of its diplomacy in interwar period.

Jānis Taurēns (1969) ir Latvijas Universitātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētais profesors. Vēstures doktors (LU, 1999). Žurnāla "Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture" galvenais redaktors. Monogrāfiju "Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā" (Rīga, 2015–2016) un "15. maija Latvija" (Rīga, 2017) līdzautors. Zinātniskās intereses: Latvijas ārpolitikas vēsture, Latvijas politiskā vēsture kopš neatkarības atjaunošanas, Latvijas vēstures historiogrāfija.

Jānis Taurēns (1969) is an associate professor at the Department of Archaeology, the Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia. Doctor of History (University of Latvia,

1999). He is the general editor of the periodical “History. Journal of the University of Latvia”, a co-author of the collective monographs “Foreign policy and diplomacy of Latvia in the 20th century” (Rīga, 2015–2016, in Latvian) and Latvia of May 15 (Rīga, 2017, in Latvian). His research interests include the history of Latvia’s foreign policy, political history of Latvia since restoration of independence, historiography of Latvian history.

Jānis Tomaševskis (1985) ir vēstures maģistrs (LU, 2009), Latvijas Kara muzeja Kolekciju un vēstures pētniecības nodaļas vēsturnieks. Vairāku zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un grāmatu zinātnisko ievadu autors, grāmatas “Neatkarības čuksti: Latviešu pagaidu nacionālās padomes vēsture” (2017) autors. Latvijas Universitātes vēstures doktors. Izstrādā promocijas darbu par latviešu partizānu un paš aizsardzības vienībām Vācijas un PSRS kara sākumā 1941. gada vasarā. Zinātniskās intereses: latviešu nācijas neatkarības centieni, latviešu karavīri padomju un vācu okupācijas gados (1941–1945), pretošanās un kolaborācija ar okupācijas režīmiem, Latvijas pilsētu ainavas izmaiņas karadarbības rezultātā, muzeoloģija.

Jānis Tomaševskis (1985) holds a master’s degree in history (University of Latvia, 2009). He is a historian at the War Museum of Latvia (Collection and Historical Research Department), an author of several scientific and popular articles, as well as introductions to books, an author of the book “Whispers of independence: History of Latvian provisional national council” (2017); a doctoral student of history at the University of Latvia, working on doctoral thesis about Latvian partisan and self-defence units at the beginning of the German-Soviet war in the summer of 1941. His research interests include the efforts towards Latvian independence, Latvian soldiers during Soviet and German occupations (1941–1945), resistance and collaboration with occupying regimes, changes of Latvian urban landscape due to warfare, museology.

Hanna Vihmane (1989) ir vēstures maģistre (Rostokas Universitāte, 2020), doktorantūras studente Rostokas Universitātes Vēstures nodaļā, strādā Šverinas Valsts muzejā Vācijā. Izstrādā doktora disertāciju par emocijām un emocionālismu Itālijas ģimeņu grāmatās. Zinātniskās intereses: Itālijas vēsture, ģimeņu vēsture un vēstures palīdzinātnes.

Hanna Wichmann (1989) holds a master’s degree in history (University of Rostock, 2020). She is a doctoral student at the Department of History at the University of Rostock and currently works at the *Staatliches Museum Schwerin*, Germany. She is currently developing her PhD thesis about “Emotions and Emotionalism in Italian Family Books” Her research interests include Italian history, history of families and supplemental disciplines of history.

Izdevējs: LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulv. 5, Rīgā, LV-1050
www.apgads.lu.lv

Iespiests SIA “Drukātava”

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

ISSN 2500-9621

9 772500 962003